

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

ANUL XXXII
Chișinău

Nr. 5-6 (271-272) 2022

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (271-272), mai - iunie 2022

CHIȘINĂU

Revista „Limba Română” este indexată
cu text integral în baza de date internațională
Central and Eastern European Online Library – CEEOL

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Inga EDU, *Valea Morilor*, ulei, pânză, 70x85 cm, 2021 (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BĂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORGILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Anatol PETRENCU, Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Acest număr al revistei „Limba Română” a fost editat inclusiv cu sprijinul

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

STAREA DE VEGHE

Ioan C. POPA

Amenințarea dinspre Est: între propagandă și avertismentele istoriei / The threat from the East: between propaganda and the history lessons warnings

7

ITINERAR IDENTITAR

Vlad MISCHEVCA

Sub flamura Tricolorului național (*aspecte teoretice*) / The flag of the national Tricolor (*theoretical aspects*)

14

LECȚIILE ISTORIEI

Grigore FURTUNĂ

Eliberare, anexare, ocupare sau jaf barbar? / Release, Annexation, Occupation or Barbarian Robbery?

26

Elena Luiza POPA

Repere ale relațiilor României cu Rusia Sovietică/URSS în perioada interbelică / Highlights of Romania's relations with Soviet Russia/ USSR during the interwar period

35

RECITIREA CLASICILOR

Mina-Maria RUSU

Suferințele eternului Creangă. Repere identitare / The sufferings of the eternal Creangă. Identity landmarks

47

Miron SCOROBETE

Gândul de duminică seara / The thought of Sunday night

55

Victor RAVINI

Cifrele în Povestea lui Harap Alb / The Numbers in the Tale of Harap Alb

59

SINTEZE

- Lucia CIFOR
Aspecte ale crizei teoriei literaturii din ultima parte a secolului al XX-lea / Aspects of the crisis of theory of literature in the last part of the XXth century 65
- Theodor CODREANU
Nuvelistica lui Nicolae Breban (II) / Nicolae Breban's short story (II) 72
- Ana BANTOȘ
Regăsirea de sine în literatură: flux și reflux (VIII). Scriitura migrației: Constantin Olteanu *Green card* / Self-discovery in literature: ebb and flow (VIII). The writing of migration: Constantin Olteanu *Green card* 81

CRITICĂ. ESEU

- Iulian BOLDEA
Valeriu Anania. Logos poetic, taină, credință / Valeriu Anania. Poetic logos, mystery, faith 88
- Mihai CABA
Sonetul continuă să (în)cânte la vila lui Mihai Codreanu de la Iași / The sonnet continues to sing at the villa of Mihai Codreanu from Iași 95

ANA BLANDIANA - 80

- Adrian Dinu RACHIERU
Ana Blandiana sau „Pedagogia neuitării” / Ana Blandiana or “The pedagogy of unforgetfulness” 103

ȘTEFAN AFLOROAEI - 70

- Mesaj de felicitare / Congratulatory message** 115
- Cristinel MUNTEANU
Filosoful Ștefan Afloroaei – un cercetător și un magistru exemplar / The Philosopher Ștefan Afloroaei – an Exemplary Researcher and Teacher 116
- Viorica-Ela CARAMAN
Ștefan Afloroaei – un filosof de partea literaturii / Ștefan Afloroaei – a philosopher on the side of literature 126
- Ștefan AFLOROAEI
Singurătate și simț al vieții (I) / Loneliness and sense of life (I) 131

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Mina-Maria RUSU
Lucian Blaga – mersul gândirii producătoare / Lucian Blaga – the course of productive thinking 137
- Andrei PROHIN
Erudiție și devotament pentru cultura românească / Erudition and devotion to the Romanian culture 141

GRAMATICA

- Viorica MOLEA
Modificări în DOOM 3: câteva aspecte / Changes in DOOM 3: a few notes 148
- Cristina HANȚ
Prepoziții noi în limba română III – „gen” / New prepositions in the Romanian language III – „gen” 155

DIALOGUL ARTELOR

- Inga EDU: **Culorile – transparențe efemere / Colors – ephemeral transparencies** I-X
- Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Inga EDU
Artistul nu îmbătrânește niciodată... / An artist never ages... 161

PRO DIDACTICA

- Constantin ȘCHIOPU
Utilizarea exegezelor critice în interpretarea operei literare / The use of critical texts in the interpretation of literary works 167
- Mariana MARIN
Dezvoltarea competenței de scriere prin intermediul dictărilor / Development of writing competence via dictations 173
- Maria BUTUC
Valorificarea conținuturilor curriculare în contextul implementării parteneriatelor educaționale / Curricular contents valorization in the context of the educational partnerships implementation 179

EX CIVITATE

Ion I. IONESCU

**Despre conducere: exigențe istorice și cotidiene / About leadership:
historical and everyday demands** 186

PROZĂ

Igor GUZUN

Eseuri / Essays 204

Dumitru CRUDU

Bătrâna cerșetoare / The old beggar 213

POESIS

Maria A. HÎNCU-PATANCHON

Poeme noi / New poems 218

REFLECȚII

Ștefan BEJAN

**Găgăuzii și românii. Aspecte din viața culturală și socială a găgăuzilor
în perioada interbelică / Gagauzians and Romanians. Aspects from the
cultural and social life of the Gagauz people in the interwar period** 224

Ioan C. POPA

Amenințarea dinspre Est: între propagandă și avertismentele istoriei

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Românii, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

Invadarea Ucrainei de către trupe ale Federației Ruse, în așa-numita *operațiune militară specială*, ale cărei consecințe, după mai bine de 100 de zile de la declanșare, se resimt dramatic la scară planetară, a readus în atenție o temă majoră care i-a preocupat pe români de-a lungul timpului. Este vorba de cursul sinuos al relațiilor dintre România și Rusia (țaristă, bolșevică, sovietică și contemporană) și de întrebarea care a frământat periodic mințile românilor: **cât de benefice sau de riscante sunt raporturile cu marele vecin de la Răsărit?**

Istoria acestor relații este bogată în evenimente și plină de învățăminte. Să rememorăm succint câteva episoade.

Cu secole în urmă, deși îndepărtate geografic, Moldova lui Ștefan cel Mare avea raporturi bune cu imperiul muscalilor, iar domnitorul moldovean a găsit de cuviință să stabilească legături politice și de rudenie cu familia conducătoare țaristă prin căsătoriile sale și ale unora dintre fiice cu ramuri împărățești din Lituania, Ucraina, Rusia și Crimeea, ceea ce l-a făcut pe Nicolae Iorga să afirme: „Cine nu vede vastul plan dinastic, politic, comercial care cuprindea departe peste Nistru tot Răsăritul?”¹

Ceva mai târziu, Petru cel Mare, prin tratatul semnat în 1711 cu domnitorul Dimitrie Cantemir, recunoștea și garanta granița de est a Moldovei pe „râul Nistru, Cameniță, Bender, cu tot ținutul Bugeacului, Dunărea...” (Art. 11). Tot în timpul lui Petru cel Mare, mulți români au luptat de partea țarului rus, în timp ce alți români de peste Nistru, alături de ucrainenii hatmanului Ivan Mazepa, s-au aflat în tabăra regelui Carol al XII-lea al Suediei (Poltava, 1709) care pornise o campanie împotriva Rusiei.

Ulterior, succesorii lui Petru cel Mare, îndeosebi Ekaterina a II-a (1762-1796) care, după cum scria istoricul rus Derjavin, citat de Soljenițin, avea „mania de a pune mâna pe alte țări” și Alexandru I (1801-1825), au continuat expansiunea Rusiei spre toate azimuturile, soldată, între altele, cu anexarea Crimeii (1783), apoi cu ocuparea Oceacovului în urma unui război pustiitor (1787-1791). Prin pacea de la Iași cu Imperiul Otoman (29 decembrie 1791), Rusia anexează teritoriul dintre Bug și Nistru, la sud de râul Iagorlâc (partea de la nord de acest râu a fost ocupată de Rusia în 1793, după cea de-a doua împărțire a Poloniei). Prin pacea de la Iași, scria Aleksandr Soljenițin, „Rusia a dobândit ieșirea la frontierele sale naturale: la Marea Neagră, inclusiv Crimeea, și la Nistru. (Așa cum ajunsese deja la Oceanul Înghețat și la Pacific). Se putea înțelege că se va opri aici”². Nu s-a întâmplat așa. De fapt, odată cu expansiunea până la Nistru, Rusia țaristă ajunge să fie vecină a statului moldovean. Din acest moment, dintr-o stavilă împotriva Imperiului Otoman și garant (autointitulat) al creștinătății ortodoxe din Răsărit, Rusia devine o amenințare crescândă pentru statele mai mici de la frontierele sudică și vestică, în primul rând pentru Principatul Moldovei, care, în urma unui nou război ruso-turc (1806-1812) va fi victima unei rășluiri teritoriale cu consecințe ce se resimt și astăzi. Prin pacea de la București (16/28 mai 1812), Rusia anexează teritoriul istoric al Țării Moldovei dintre Nistru și Prut, pe care din 1813 îl va denumi impropriu, printr-o extensie abuzivă a numelui unei regiuni restrânse, *Basarabia*.

Acest rapt contrar dreptului internațional a fost primul din actele de comportament brutal al Rusiei față de români care va marca profund evoluția relațiilor mai întâi cu Principatele, apoi cu România. Amintim doar faptul că gândirea politică românească din secolul al XIX-lea până la Primul Război Mondial a fost dominată de controverse acute între

două curente majore – *slavist* (susținut de *partida rusă*) și *germanist* (susținut de adepții legăturilor cu Puterile Centrale).

Un nou episod cu multe învățăminte s-a derulat cu ocazia războiului ruso-turc din 1877-1878, când România, rezultată prin unirea Principatelor Moldovei și Munteniei (1859), s-a alăturat campaniei de la sud de Dunăre pentru obținerea independenței de stat. În urma marilor acțiuni și sacrificii ale tinerei armate române sub comanda Prințului Carol, alături de armata rusă condusă de împăratul Alexandru I și de Marele Duce Nicolae, România și-a proclamat independența (9 mai 1877), recunoscută mai întâi de Rusia, Turcia și Austria, iar mai târziu de Germania, Anglia și Franța. Numai că, deși victorioasă pe câmpul de luptă, România pierdea în favoarea Rusiei, la Congresul de la Berlin (1878), cele trei județe din sudul Basarabiei (Izmail, Cahul și Bolgrad/Cetatea Albă), retrocedate Principatului Moldovei de către Marile Puteri la Congresul de la Paris (1856). Această nouă rășuire teritorială din partea Rusiei l-a determinat pe Regele Carol I, după proclamarea României ca Regat (1881), să încheie un tratat (secret) de alianță cu Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) având ca scop principal apărarea în fața pretențiilor rusești.

Evoluțiile din preajma Primului Război Mondial găsesc Regatul României și Imperiul țarist în relații de relativă normalitate și încredere la nivelul conducerilor de stat, ceea ce a facilitat intrarea statului român în război, după o perioadă de neutralitate de doi ani, alături de Rusia și celelalte Puteri Aliate și Asociate împotriva Puterilor Centrale, obiectivul fiind și de această dată împlinirea unui vis secular – unirea sub același sceptru a românilor risipiți sub mai multe imperii. Istoria a jucat iarăși festa, Rusia țaristă fiind subminată de revoluția bolșevică, ceea ce a însemnat retragerea de pe câmpul de luptă și încheierea unei păci umilitoare cu Germania, mult detestată de Lenin în următorii ani. O mișcare strategică ce a avut urmări dramatice imediate pe frontul românesc și pentru statalitatea Regatului român. Mai mult, în 1918, puterea bolșevică, printr-un act de brutalitate întâlnit doar la regimurile puse pe jaf, a confiscat tezaurul românesc depozitat la Moscova în baza înțelegerii dintre guvernul român și fosta guvernare țaristă, chestiune căreia nici Lenin, nici Stalin și nici conducătorii sovietici și ruși care au urmat nu au catadicsit să-i găsească o soluție rezonabilă. Dimpotrivă, la prima ocazie ivită, după semnarea Protocolului adițional secret la Tratatul de neagresiune cu Germania (23

august 1939), URSS purcede la extinderea granițelor sale în detrimentul Poloniei, Finlandei, Țărilor Baltice și României, acțiuni de forță denumite diplomatic *re-aranjamente teritoriale*. De menționat că, atât înainte de ocuparea din nou a Basarabiei, dar și a nordului Bucovinei și a Ținutului Herța (iunie 1940, apoi în 1944), cât și ulterior, Stalin se pronunța vehement împotriva oricărui stat care oferea garanții privind respectarea integrității teritoriale a României, fie el Turcia, Franța, Marea Britanie și, în cele din urmă, Germania și Italia. Stenogramele convorbirilor lui V. Molotov la Berlin (12-13 noiembrie 1940) sunt relevante pentru scopurile expansioniste ale Uniunii Sovietice față de România, Moscova dorind să ocupe și mai mult din teritoriul românesc³.

După al Doilea Război Mondial a urmat „prietenia” forțată, în care noii lideri de la București, instalați de Stalin, au scos din dicționare cuvântul Basarabia, ca și orice referire istorică la teritoriile ocupate de Marele Vecin. O perioadă tragică, pe care o regreta Gorbaciov, când, aflat la București, în 1987, declara că ar trebui să revenim la spiritul celor care, la începutul anilor 1950, au pus *primele cărămizi* ale unei legături ce se dorea veșnică între români și sovietici. Este vorba de același Gorbaciov „reformator”, care nu-și amintea în ruptul capului că România are un Tezaur la Moscova care ar trebui restituit. Tot în anii de „glorie” ai lui Gorbaciov, mai exact prin 1988-1989, România nu a încetat să fie tratată ca *dușman* și să figureze în planurile de acțiune ale KGB, la centru și în secțiunile unionale, cu numele codificat „obiectivul 24”⁴. De altfel, în toți anii regimului sovietic, dar cu deosebire începând din 1964-1965, ura față de români, având la bază așa-zise *pretenții teritoriale față de URSS*, a fost cultivată cu obstinație, iar România era considerată în Ucraina și în fosta RSSM drept *inamicul lor nr. 1*, ură ce s-a înrădăcinat adânc în conștiința a generații întregi de moldoveni și ucraineni, cu reflexe până în zilele noastre.

În fine, nu trebuie lăsate în uitare nici toleranța manifestată de Marile Puteri vestice față de acapararea de teritorii de către imperiul rus – țarist sau bolșevic – în dauna țărilor și popoarelor mai mici din vecinătate, atât la Congresul de la Berlin (1878), cât și în 1940 și mai ales în 1945, la sfârșitul celei de-a doua mari conflagrații mondiale. Mai mult, frontierele stabilite în urma rapturilor teritoriale comise de Stalin în baza înțelegerilor cu Hitler au fost reconfirmate și după schimbările

majore intervenite în Europa Centrală și de Est după căderea comunismului și destrămarea URSS, deși Actul final de la Helsinki, stabilit de Summitul Conferinței pentru Cooperare și Securitate în Europa din 1975, prevedea posibilitatea schimbării acestora pe cale pașnică. Dimpotrivă, toate schimbările survenite în spațiul fostei Iugoslavii și în cel postsovietic s-au desfășurat în urma unor grave conflicte militare.

După 1991 a urmat o perioadă când Federația Rusă, sub Boris Elțin, pornise pe o cale spre democratizare, dar și atunci repulsia față de NATO se manifesta cu intensitate și orice referire la rapturile teritoriale la adresa României ori la tezaurul de la Moscova provoca nedumerire și rămânea fără răspuns. Nici sub conducerea lui Vladimir Putin nu s-au înregistrat progrese în problema tezaurului. Mai mult, sub diverse forme s-au înmulțit amenințările din partea unor oficiali ruși la adresa României, uneori voalate, alteori chiar brutale, toate având ca leitmotiv apartenența la NATO și pretinse riscuri la adresa securității Federației Ruse care, ca și fosta URSS, continuă să invoce pericole imaginare din partea vecinilor mai mici și să le conteste măsurile defensive luate, ca și când doar Rusia ar avea dreptul să-și întărească securitatea proprie.

Comentatori și analiști politici sau militari de toate culorile sunt aproape unanimi în aprecierea că invadarea Ucrainei de către armata Federației Ruse, începând cu 24 februarie 2022, se aseamănă în mod izbitor cu războiul de agresiune împotriva Poloniei declanșat de către Germania nazistă și URSS cu 83 de ani în urmă. Statele democratice europene au privit cu îngrijorare cum în ultimii 15 ani Rusia redevine o putere revizionistă, care urmărește refacerea vechilor frontiere imperiale în detrimentul statelor vecine. Din păcate, asistăm în același timp la resuscitarea pe bandă rulantă a unor clișee ale propagandei de sorginte sovietică bolșevică, de la *pericolul fascist* reprezentat, chipurile, de unele state și necesitatea *de-nazificării* acestora (deși organizații neo-naziste au fost semnalate de presă și în Rusia ultimelor decenii!) până la *comunism de război*, specific măsurilor excepționale introduse în anii 1918-1921, dar redenumit *socialism militar* pentru a justifica măsuri extreme în vederea „salvării” statului rus „amenințat” din nou de o coaliție internațională. Este readusă în scenă și figura lui Petru cel Mare, numit cândva de propaganda stalinistă *primul bolșevic al țării*⁵, care nu ar fi ocupat teritorii străine, ci ar fi dus războaiele de *recuperare* a unor teritorii, ceea ce ar trebui să facă

și Rusia în prezent. Asistăm, de asemenea, la o încercare de reafirmare a *rolului mesianic al Rusiei*, chemată să lupte pentru o reorganizare a lumii la scară planetară, negând dreptul statelor mai mici de a avea opțiuni proprii în privința alianțelor și a garanțiilor de securitate de care au nevoie și recurgând la mijloace diverse, de la blocade energetice și investiții motivate politic până la mituire și manipulare a mass-media pentru a-și realiza interesele și a schimba orientarea transatlantică a Centrului și Estului Europei. Destrămarea URSS, care nu s-a produs în urma unui atac din exterior, ci prin uriașele manifestații ale poporului rus și voința exprimată democratic de națiunile din Țările Baltice, Europa Centrală și de Est, Caucaz și Asia Centrală, este răstălmăcită și privită adesea ca o veritabilă *catastrofă geopolitică*, fiind negat astfel dreptul popoarelor de a-și hotărî singure propria soartă.

În fața unor astfel de fapte și evoluții încărcate de avertismente, este greu de susținut teza că ar fi vorba de o simplă retorică de război sau că amenințarea Rusiei ar reprezenta un pericol imaginar, nu unul cât se poate de evident și real. Deocamdată, tragedia războiului face zilnic victime în Ucraina, dar cine poate garanta că ambițiile expansioniste ale Rusiei se vor opri aici? Dincolo de marile drame și distrugerii provocate de invazie, o întrebare esențială privește modul în care se va încheia această „aventură”. Firește, încetarea bombardamentelor ar fi primul pas către pace, dar nu și spre încheierea totală a războiului. Iar cicatrizarea traumelor poate dura decenii. Totuși, beligeranții, indiferent de postura lor finală, de învingători sau învinși, trebuie să se gândească la maniera în care vor conviețui în viitor. La 29 octombrie 1943, când soarta războiului din Est nu era încă pecetluită, directorul Institutului de Istorie Națională „A.D. Xenopol” din Iași, Alexandru Boldur, unul dintre cei mai buni specialiști din epocă în relațiile româno-ruse, organiza la Odessa o ședință dedicată raporturilor viitoare dintre România și Rusia, aflate atunci într-un război nimicitor. Cu acel prilej, istoricul român sublinia: „Privim viitorul trecând peste animozitățile impuse de război. **Războiul e trecător, iar cultura și popoarele sunt permanente istorice** (subl. I.C.P.), pe care se bazează viața lumii întregi, ordinea universului”. Istoricul român mai exprima speranța că „poporul român va apărea în imaginea Rusiei de mâine ca un popor nobil și generos, pătruns de sentimente umane în cel mai înalt grad și ca având dreptul la existența sa proprie independentă, pe pământul său întreg, consfințit de veacuri”⁶.

Adevăruri exprimate simplu, dar valabile și astăzi pentru oricare dintre beligeranți. În cazul de față, popoarele rus și ucrainean vor trebui să găsească formule de conviețuire pașnică, dincolo de atrocitățile de azi ale războiului. Dar nu numai ucrainenii, ci și românii, precum și celelalte popoare aflate acum pe poziții diferite vor trebui să ajungă în final la relații de normalitate cu rușii.

Cum și când se va realiza acest lucru, rămâne de văzut.

- Note** ■ ¹ Nicolae Iorga, Ștefan cel Mare și țările de peste Nistru, în volumul *Români de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor (1918)*, Slatina, Editura Excelsior, 1990, p. 17.
- ² A. Soljenițin, *Chestiunea rusă la sfârșit de secol XX*, Editura Anastasia, 1995, p. 55.
- ³ I. C. Popa, *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România*, București, Editura Semne, 2017, Anexa 25, p. 421-480.
- ⁴ Elena Negru, Gheorghe Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989), Studiu și documente, Academia de Științe a Moldovei, vol. II (1976-1989), Chișinău, 2016, passim.
- ⁵ Marshall W., *Petru cel Mare*, București, Editura Artemis, 1996, p. 144.
- ⁶ Alexandru Boldur, *Comunicări făcute la ședințele Institutului de Istorie Națională A.D. Xenopol, la Odessa și Iași, Zlatna (jud. Alba)*, 1944, p. 1-8.

Abstract

The threat from the East: between propaganda and the history lessons warnings

Keywords: Romania; Russia; Ukraine; invasion; Romanian-Russian relations

The invasion of Ukraine by Russian Federation troops has brought to attention a major issue that has preoccupied Romanians over time. There is the sinuous course of the relations between Romania and Russia (tsarist, Bolshevik, Soviet and contemporary) and a question that has arisen is: what are the benefits and dangers of the relationship with the Eastern neighbour?

Vlad MISCHEVCA

Sub flamura Tricolorului național (aspecte teoretice)

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – început sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

La 27 aprilie 2022 mai multe institute din cadrul Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova (Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Institutul de Istorie, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”) au organizat *Masa rotundă* cu genericul „Drapelul de Stat – simbolul valorilor naționale autentice”.

Scopul acestei întruniri științifice a fost de a contribui și pe această cale – academică – la popularizarea și venerarea Simbolurilor naționale ale românilor și la facilitarea pătrunderii acestora în viața cotidiană și tradiția spirituală a cetățenilor. Aceasta urmează să redea compatrioților noștri sentimentul mândriei civice, legat de simbolurile identitare esențiale, definitorii din punct de vedere politic – **Drapelul, Stema, Imnul** – adresate *Urbi et Orbi* (cetății și omenirii). Atribute și însemne ale Patriei, ele reprezintă statul și expresia ființei noastre naționale, simboluri sacre, către care se îndreaptă aspirațiile tuturor cetățenilor uniți în jurul lor.

Participând la acest eveniment omagial, dedicat *Zilei Drapelului și Stemei de Stat*, consacrat istoriei Simbolurilor naționale ale

Republicii Moldova, mai ales a steagurilor și stemelor, putem afirma cu certitudine că studierea și cunoașterea istoriei simbolurilor național-statale rămâne actuală și necesară, deoarece trecutul oricărui popor, glorioasele fapte ale înaintașilor cuprind și acele imagini, însemne sau culori heraldice ce au fost zugrăvite pe steagurile și blazoanele lor.

Cu atât mai mult astăzi, când în Republica Moldova, pe de o parte, se aud din ce în ce mai tare voci ale unor profani în istorie și heraldică cerând fie revizuirea Simbolurilor naționale readuse atâtea lupte în casele noastre, fie substituirea acestora. Pe de altă parte, are loc profanarea *Stemei și Drapelului* național, uneori din simplul motiv al lipsei de cunoștințe în domeniul heraldicii și vexilologiei, când se utilizează neadecvat sau se subestimează rolul lor în viața social-politică, culturală și, mai ales, în instruirea patriotică a generației tinere. De amintit că, doar la câteva zile după ce Dodon a depus jurământul de președinte, steagul UE a fost dat jos de pe frontispiciul reședinței prezidențiale. Forurile locale și cele centrale nu elaborează suficient de activ, împreună cu specialiștii în heraldică, steme și drapele noi (mai bine zis revenirea, unde e posibil, la cele vechi, tradiționale) atât ale instituțiilor (ministerelor) și organizațiilor, cât și ale orașelor, satelor și raioanelor din republica noastră.

Iată de ce, în această ordine de idei, știința și arta *heraldică* (incluzând și disciplina specială *vexilologia*, din lat. *vexillum* – steag), *sigilografia* și *faleristica* se prezintă ca niște discipline ale științei istorice mereu actuale, având și funcții practice, aplicative, cu un impact deosebit pentru activitatea cotidiană a statului și a cetățenilor, mai ales în domeniul militar și în sfera educației patriotice. Fapt ce nu poate fi realizat fără o mai bună cunoaștere și propagare a simbolurilor oficiale și a celor istorice ale țării, care, pe bună dreptate, trebuie să facă parte din tezaurul și sufletul neamului nostru.

Patriotismul, într-adevăr, izvorăște din buna cunoaștere a istoriei poporului și se educă din copilărie. Respectul și propagarea însemnelor naționale este un indiciu al civilizației moderne și nu putem înțelege critica și ironia vizavi de unele norme legislative (acestea fiind prezentate uneori ca a un fel de „patriotism cu de-a sila”). În general, pretutindeni în Occident (iar în Grecia și Polonia am atestat-o personal, ca

martor ocular), atitudinea față de Simbolurile de Stat este permanent respectuoasă, fiind elemente de mândrie națională.

Atribut și simbol al Patriei, *Tricolorul* reprezintă statul și expresia ființei noastre naționale. 32 de ani constituie o perioadă suficientă pentru a privi evenimentele deja de pe poziția cercetătorului echidistant, cu o analiză și abordare a subiectului mai puțin politologice sau publicistice, punând accentele pe realizările și problemele simbolisticii naționale. Bătălia pentru Tricolorul național, declanșată de către intelectualitatea moldavă, s-a încununat, până la urmă, cu un succes răsunător – la 27 aprilie 1990. Să ne amintim că la acea dată RSSM se prezenta ca un stat butaforic, cu simboluri impuse sau, mai bine zis, inventate de pe un calapod străin – cel al imperiului sovietic...

Forța argumentului istoric a fost de o așa putere încât nici măcar guvernările PCRM și PSRM (mandatele lui Voronin și Dodon, 2001-2009, 2016-2020) nu au îndrăznit să revizuiască Stema și Drapelul de Stat, chiar dacă s-a încercat să se atace dușmănește Drapelul Tricolor, etichetându-l drept unul „străin”. Cert este că Tricolorul nu a învrăjbit societatea și nu ne-a dezbinat. Un fals argument rămâne opinia celor de la Tiraspol și nu doar, precum că *Limba română și Drapelul național* ar fi fost factorii care au îndepărtat malurile Nistrului și au alimentat conflictul transnistrean.

De la bun început remarcăm că în istoria civilizației umane simbolurile, în general, și cele național-statale, în special, au deținut și dețin un loc deosebit de important în viața societății. Astfel, în istoriografia de specialitate, simbolurile sunt considerate expresie a culturii, ideilor și valorilor umane, întrucât „omul este o ființă simbolică, el trăind prin intermediul simbolurilor și grație lor”; am putea să-l definim pe om drept un *animal symbolicum*¹. Pentru o mai bună înțelegere a simbolurilor heraldice și vexilologice, trebuie să precizăm următoarele: lumea se compune din semne și lucruri – *signa* și *res* – după cum spunea Sf. Augustin. Lucrurile adesea rămân a fi ascunse, omul sesizând doar aparențele, semnele, simbolurile lor². Față de un *semn*, un *simbol* este sau trebuie să fie sacru. Menționăm că nu poate fi niciodată un Simbol absolut *neutru*, deoarece acesta, prin definiție, poartă o conotație ideologică sau politică. Doar *drapelul alb*, adică a celor învinși, este simbolul neutralității depline și a păcii.

Încă în *etapa pre-națională*, în memoria și tradiția neamului românesc de la est de Carpați s-au format simboluri fie sub formă populară (cum ar fi legendarul Dragoș-Descălecătorul), fie ca nume-simbol (Ștefan cel Mare – întruchiparea gloriei Moldovei), fie ca însemne instituționale (*Capul de bour* din stema statului moldovenesc) sau toponimice (Codrii Cosminului, Putna etc.).

Un loc aparte în cultura europeană i-a revenit simbolismului cromatic și aplicativ, chemat să evidențieze într-un mod ilustrativ, vizual deosebiri etnice și cele de stat, regionale, sociale, profesionale, militare etc. Prin urmare, după simbolismul imaginilor vine cel al culorilor, care însă nu poate fi absolutizat, deoarece totul depinde de contextul semiotic. Aceasta pentru că adesea culorile „proprii” unui popor pot fi identice cu cele ale altor popoare sau semnifică un simbolism cu totul diferit după sensul său.

Putem conchide că la diferite popoare, inclusiv la români, până în epoca modernă a avut loc o acumulare lentă, dar neconținută a fondului simbolisticii etnoculturale. Acesta a fost așa-zisul *proces de coagulare* („incubație”), deoarece multe dintre elementele lui purtau în sine nu atât pecetea etnică, cât cea statală (în Moldova – *Capul de bour*, în Țara Românească – *Acvila cruciată*). În ceea ce privește cromatică tradițională a steagurilor, blazoanelor și a altor însemne heraldice, ea a întruchipat culorile naționale ale românilor, izvorâte din istoria milenară a poporului nostru. La 1821, Tudor Vladimirescu a reprezentat pe steagul său mesajul patriotic nu numai al poeziei (*Tot norodul românesc*), dar și al simbolurilor heraldice – ciucuri cu fire tricolore – utilizând aceeași cromatică (*albastru-galben-roșu*) și pe flămura (la hainele Sfinților zugrăviți). Or, cu adevărat – „... de la 1821 al lui Tudor începe regenerarea României” (expresia lui Ion Heliade-Rădulescu).

Rădăcinile tradiției unui steag autohton se pierd în negura vremurilor, probabil încă în timpurile când strămoșii noștri geto-daci au purtat cu dârzenie „Dragonul dacic”... În prima jumătate a secolului al XIX-lea (ani de referință 1821, 1834, 1848) poporul nostru, demonstrând existența unei națiuni unitare pe întreg teritoriul vechii Dacii și bazându-se pe tradiția istorică, a ridicat Tricolorul românesc la nivel de însemn vexilologic național, afirmându-l de atunci înainte

ca simbol și călăuză în mișcarea revoluționară de emancipare și unificare națională!

În istoriografia universală s-a constatat că, de-a lungul veacurilor, drapelul le-a revenit, evident, un rol esențial în viața politică, militară, bisericească, culturală, economică etc. a oricărui stat. Acest rol steagurile continuă să-l aibă până în prezent, plasându-se în prim plan și în unele noi sfere de activitate umană – sportivă, publicitară etc. Noțiunea de *Drapel* sau termenul mai general *Steag* reprezintă totalitatea unor semne distinctive ale statului, ale unității militare sau ale oricărei organizații, materializate, de cele mai dese ori, într-o bucată de pânză mono sau policoloră, având imprimată uneori o stemă sau o emblemă (inscripție etc.).

Din cele mai vechi timpuri, în luptele cu dușmanii, steagul avea un rol deosebit de important, servind ca semn al locului de mobilizare a trupelor armate, ca un far de orientare în vâltoarea bătăliei, fiind, totodată, simbolul vitejiei și al victoriei. Evul Mediu românesc a cunoscut trei sensuri principale ale termenului „steag”: *înseamnă militar; unitate militară; atribut al domniei* (steagul țării, ulterior steag împărătesc).

Ținem să mai subliniem că simbolurile naționale nu sunt întru totul echivalente politicului sau, cel puțin, nu reflectă întotdeauna schimbările de ordin social. Ele, de regulă, nu se schimbă odată cu trecerea de la o perioadă istorică la alta, cu schimbarea puterii de stat, a orânduirii politice. Se înlătură numai simbolurile cu adevărat reacționare, perimate, din stema sau drapelul țării. Introducerea unor simboluri noi, nefirești, neadevrate tradiției istorice, mai devreme sau mai târziu va fi abrogată, triumfând adevărul.

Putem constata următoarele: Moldova medievală era individualizată pe harta politică a Europei prin culorile sale proprii și prin însemnele heraldice distinctive, care exprimau autoritatea puterii de stat, gradul de independență statală, iar mai târziu – autonomia și năzuința spre suveranitatea deplină.

Tradițional pe steagurile Țării Moldovei au persistat două însemne: *Capul de bour* – simbolul Statului și *Sfântul Gheorghe* – Purtătorul de biruință al creștinătății, considerat patronul ceresc al militarilor.

Sfântul Mucenic Gheorghe, Purtătorul de biruință, era considerat (ca și în prezent) simbolul heraldic ecleziastic al Moldovei încă din vremea mușatinilor, iată de ce de atunci și până în sec. al XIX-lea apărea adesea și pe stindardele Moldovei. Rămâne și astăzi a fi ocrotitorul armatei – *crucea roșie a Sf. Gheorghe* fiind prezentă pe Drapelul Armatei Naționale (aprobat în 2000)³. Dar trebuie subliniat faptul că imaginea Sfântului Gheorghe este una de sorginte ecleziastică și nu i se poate atribui o conotație națională, mai ales că în perioada lui Ștefan cel Mare putem vorbi despre conștiința de neam, dar nu și despre conștiința națională a românilor, a cărei expresie este *drapelul*.

În ultimii ani se încearcă a i se atribui simbolului heraldic Sf. Gheorghe o cromatică pretinsă, de sorginte rusească, a așa-numitei *panglici negru-galben* (sau oranj). Nu are și nu avusese Sf. Gheorghe (icoana sau crucea) cromatică caracteristică *negru-oranj*. Poate fi vorba doar despre *panglica* ordinului rusesc al Ecaterinei a II-a „Crucea Sf. Gheorghe”, preluat ulterior de Federația Rusă (decernat *Pentru merite în luptă*). Pentru prima dată, această panglică faleristică o atestăm în decorația *Crucea Sfântul Gheorghe* și la însemnul *Ordinul Sfântul Gheorghe*, cu panglica în culorile caracteristice *negru-galben-negru-galben-negru*, aprobate la 1769 (în timpul Războiului rus-turc din 1768-1774), când împărăteasa Rusiei a instituit un ordin special prin care să răsplătească generalii, amiralii și ofițerii pentru faptele lor de vitejie militară personală. Ordinul a fost numit în cinstea Sfântului Mare Mucenic Gheorghe, considerat patronul militarilor, fiind la acea vreme o *figură heraldică* a Imperiului Rus (deja din epoca lui Petru I)⁴.

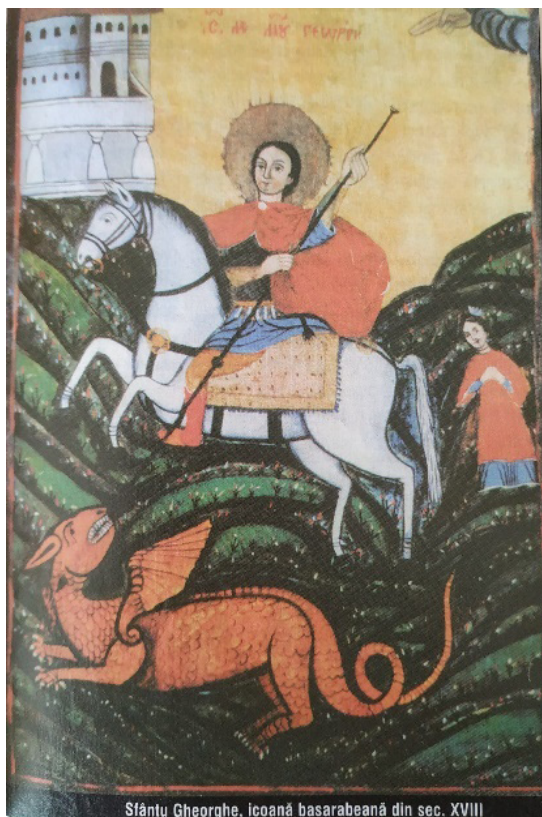
De remarcat că în spațiul românesc putem atesta cromatică tricolorului românesc chiar în hainele Sf. Gheorghe! În icoana basarabeană din sec. al XVIII-lea *Sfântul Gheorghe omorând balaurul*, hainele zugrăvite ale Purtătorului de Biruință alcătuiesc un veritabil „tricolor”: cizmele – *roșii*, pantalonii – *galbeni*, tunica – *albastră*⁵; sau haina tricoloră a Sfântului de pe miniatura *Ivanco din Rădăuți* din Manuscrisul de la Agapia (1646) etc.⁶ Un frumos șnur tricolor este atașat sigiliului domnului moldovean Gheorghe Duca (1672), depistat în arhivele Sf. Munte Athos de către istoricul grec Florin Marinescu⁷.

Astfel, trăsătura principală a simbolurilor național-statale ale oricărui popor este tradiționalismul lor. Apărute la izvoarele constituirii statului, simbolurile statale păstrează, de-a lungul veacurilor, aproape intact, în pofida tuturor vicisitudinilor, elementele definitorii, adăugând doar unele sau alte elemente noi, în fond neesențiale.

Dramatismul luptei pentru Tricolor și polemicile aprinse în jurul aprobării Drapelului de Stat al Republicii

Moldova reprezintă o pagină integrantă a mișcării de Renaștere națională.

Argumentarea științifică și polemicile publice pentru revenirea Tricolorului și a Stemei tradiționale a fost o adevărată *Bătălie pentru Tricolor* – în care s-au încadrat istorici, scriitori, jurnaliști și artiști plastici din RSSM. Luptele pentru noile simboluri ale Republicii Moldova – Tricolorul național și Stema tradițională – au demarat la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut, atât pe cale politică, cât și istoriografică: purtându-se discuții și abordări controversate în presă, la Radio, TV, la manifestările publice din Chișinău și din întreaga republică. Am optat și demonstrat fără tăgadă că simbolul heraldic întrunește o identitate culturală proprie, un tezaur al moștenirii spirituale de valoare pentru cel care se identifică cu propria istorie. Astfel, precum nu ne putem alege părinții – tot așa moștenim și pământul străbun, iar odată cu el și simbolurile acestuia. Patrimoniul

Sfântu Gheorghe, icoană basarabeană din sec. XVIII

nostru cultural include și Simbolurile tradiționale – componente semnificative și distincte ale tezaurului statului național, moștenire inalienabilă a istoriei milenare. Lungă și anevoioasă a fost calea victoriei Simbolurilor naționale în Republica Moldova și mai este încă mult până când vom conștientiza rostul și valoarea lor perenă. Reamintim că în perioada renașterii naționale, în cadrul confruntărilor cu regimul ideologiei totalitare, oficializarea Tricolorului național – *Albastru-Galben-Roșu* a fost una dintre cerințele *Marii Adunări Naționale* din 27 august 1989 (rezoluția specială „Cu privire la simbolurile naționale”). Voința maselor la sfârșitul anilor '80, conjugată cu cercetările istoricilor, au impus problema schimbării stemei de stat și a drapelului R.S.S.M. La Prima Sesiune a Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 27 aprilie 1990 s-a modificat art. 168 al Constituției, legiferându-se oficial *Drapelul tricolor cu stema amplasată în centrul fâșiei galbene* (stema urma să fie aprobată ulterior).

În acest context, vom menționa că Drapelul de Stat îmbină cele trei culori naționale ale românilor de pretutindeni: *albastru-galben-roșu*. Tricolorul tradițional cu Stema Republicii Moldova (însemnul heraldic al Moldovei istorice *Capul de bour* a fost adoptat de Parlament la 3 noiembrie 1990), plasată în centru, a devenit Simbolul vexilologic al statului suveran și independent Republica Moldova, fiind prin esența sa în primul rând un *drapel național* (și, totodată, *de Stat*).

La 12 mai 1990 Sovietul Suprem al R.S.S.M. a adoptat Hotărârea nr. 17-XII „Despre aprobarea Regulamentului cu privire la Drapelul de Stat al R.S.S. Moldovenești” prin care se „abroga Regulamentul cu privire la Drapelul de Stat al R.S.S. Moldovenești, aprobat prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești din 24 decembrie 1955 (în redacția Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al R.S.S.M. din 5 martie 1981)”.

Spre deosebire de aprobarea oficială a Tricolorului național, când în procesul dezbaterilor în mass-media republicană s-au expus, în fond, specialiștii istorici (principalele argumente fiind publicate în culegera de articole *Simbol al demnității*, Chișinău, 1990), elaborarea noii Steme a antrenat mai mulți artiști plastici, care propuneau diverse alternative grafice și conceptuale.

Astfel, la concursul desfășurat de către Comisia Sovietului Suprem (creată la 12 mai 1990) au participat cca 100 de persoane cu cca 130 de proiecte din care s-au selectat cele ale lui Gh. Vrabie și A. Mudrea. Ambii pictori au conservat ca element central tradiționalul *Cap de bour*, deși în viziuni grafice diferite. Varianta lui Gh. Vrabie s-a bazat pe compoziția stemei interbelice a Chișinăului – a *Acvilei romane*, preluând cromatica roșu-albastru a scutului încărcat cu *Capul de bour* (de aur) din variantele lansate de artistul plastic S. Odainic (argumentate de către istoricii V. Mischevca și I. Negrei). Ulterior, în urma colaborării maestrului Gheorghe Vrabie cu vicepreședintele Comisiei naționale de heraldică, genealogie și sigilografie din România dr. Maria Dogaru, s-a evoluat mult de la variantele inițiale și, drept urmare, majoritatea aleșilor poporului au votat (pro 243, contra 2 și 8 abțineri), la 3 noiembrie 1990, noua Stemă a R.S.S. Moldova.

În prezent, în scopul promovării unei politici de stat unitare în domeniul simbolurilor publice, funcționează Legea privind *Drapelul de Stat* și *Legea Cu privire la simbolurile publice (în vigoare de la 1.01.2012)*.

Actualmente vitalitatea heraldicii este probată prin faptul că ea se afirmă în general ca un fenomen uman permanent. Proces confirmat mai ales în țările care s-au desprins de la totalitarism și încearcă să-și revalorifice patrimoniul național, cunoscându-și istoria adevărată în toată complexitatea ei. Reliefând acest proces, vom sublinia doar cele mai importante aspecte ale evoluției heraldicii în epoca contemporană, expuse în literatura de specialitate:

- intensificarea folosirii oficiale a însemnelor heraldice;
- lărgirea investigațiilor istorice și sociologice, prin cuprinderea în cercetarea științifică a acestor izvoare speciale;
- crearea unor asociații naționale și internaționale de profil;
- combaterea prejudecăților existente în ceea ce privește locul heraldicii în ansamblul disciplinelor istorice și rolul ei în viața socială.

În acest context, vom menționa că Republica Moldova s-a încadrat plenar procesului general de „renaștere heraldică”. Un indiciu important a fost și constituirea, la 5 decembrie 1995, a *Comisiei Naționale de Heraldică* de pe lângă Președintele Republicii Moldova.

Actualmente științele istorice speciale se caracterizează prin schimbarea structurii atât a unor discipline aparte, cât și a întregului lor complex, proces legat de extinderea cercului de izvoare istorice. Astfel a avut loc constituirea unor discipline speciale aparte, cum este, de exemplu, *vexilologia*, *faleristica*...

Semnificativ se prezintă faptul marcării a 150 de ani de la prima evoluare publică a Tricolorului *roșu-galben-albastru*, ca simbol vexilologic național, la Paris, în contextul revoluționar pașoptist (1848) și sărbătorirea cu acest prilej a „Tricolorului” în România, la 24 februarie 1998. *Ziua Drapelului Național* în România postdecembristă a fost instituită abia peste 150 de ani de la aceste evenimente, la 1998 (prin Legea nr. 96/1998), pentru a marca ziua de 26 iunie 1848, când Guvernul revoluționar a promulgat (*Decretul* nr. 1) ca Tricolorul să reprezinte steagul național al tuturor românilor; cele trei culori împărțite în mod egal reprezentând principiul egalității, orientarea culorilor în sus semnificând verticalitatea.

Subliniem că legislația națională, la fel ca și cea internațională (cu excepția statelor nou-formate sau a celor în care au survenit schimbări în forma de guvernământ), nu prevede revizuirea și schimbarea Drapelului de Stat. Iar conform celor mai avizate studii ale istoricilor despre Simbolurile Naționale ale Republicii Moldova, *Drapelul Tricolor* „invocă originile românești, apartenența la cultura europeană, atașamentul față de idealurile libertății și democrației. Drapelul nostru este la el acasă” (*Simbolurile naționale ale Republicii Moldova*, 2011, p. 133).

Astăzi, pentru a păstra cuceririle Mișcării naționale de emancipare a românilor moldoveni de la Est de Prut, este pe cât de actuală cunoașterea istoriei Simbolurilor noastre naționale, pe atât de necesară și propagarea sensului lor inițial, adevărat. Precum am mai scris: „Acestea sunt simbolurile suveranității statului asupra teritoriului național, sunt acele însemne ce deosebesc un stat, o națiune de alta. Iar în cazul când prin negura vremurilor se deslușește evident comunitatea cromatică a culorilor naționale sau a simbolurilor heraldice – sunt dovezi în plus ale unității istorice a aceluiași neam, popor despărțit...” („Curierul Atenei”, 2001, nr. 11, p. 7).

Note

¹ Рубцов Н.Н., *Символ в искусстве и жизни: философские размышления*, М., 1991, p. 147; Drîmba O., *Istoria culturii și civilizației*, Vol. III, București, 1990, p. 654-658; Cf.: Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, București, Editura Humanitas, 1994; Jean Chevalier, Alain Gherbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, București, Editura Artemis, 1994, p. 23-45.

² Drîmba O., *Simbolismul medieval*, în „Academica. Revistă de știință, cultură și artă”, București, 1990, nr. 1, p. 25.

³ Simbolurile supreme ale Armatei Naționale – stema, emblema și drapelul – au fost elaborate de istoricii Silviu Andrieș-Tabac și Vladimir Mischevca și realizate grafic de pictorul Iurie Caminschi în anul 2000. Aprobarea lor s-a făcut în ședința Comisiei Naționale de Heraldică din 12 iunie 2000 și prin ordinul Ministrului Apărării al Republicii Moldova nr. 144 din 30 august 2000 „Despre aprobarea Regulamentului cu privire la emblema, stema și drapelul Armatei Naționale”.

⁴ *Ordinul Sf. Gheorghe* al Rusiei – înființat la 26 noiembrie (7.XII) 1769; Federația Rusă l-a reînființat la 20 martie 1992. Statutul a fost aprobat la 8 august 2000. Prima decorare la 8 august 2008.

⁵ *Полиптик Молдав. Арта молдовеняскэ дин вякуриле XIV–XIX* // П. Балан, В. Друк, Кишинэу, 1985, p. 145.

⁶ Dobjanschi A., Simion V., *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979. Desenul nr. 49.

⁷ Φλορίν Μαρινέσκου, *Ρομανικά έγγραφα του Αγίου Όρους. Αρχείο Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου. Τόμος πρώτος*. Αθήνα, 1997, documentul nr. 146 (foto nr. 6).

Bibliografie selectivă

Căzan Ileana, *Simbol heraldic și legitimarea realității sociopolitice*, în „Studii și materiale de istorie medie”, Vol. IX, București, 1992

Dogaru M., *Bibliografia heraldicii românești / Bibliographie heraldique roumaine*, lucrare îngrijită de Miliana Șerbu, București, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2004

Dogaru M., *Sigiliile – mărturii ale trecutului istoric*. Album sigilografic, București, 1976

Iscru Gh., *Cuvânt despre Tricolor*, în „Academica”, 1991, nr. 10

Mischevca V., Negrei I., Nichitici A., *Simbolurile Țării Moldovei*, Chișinău, 1994

Mischevca V., Negrei I., *Simbolurile Țării Moldovei. O istorie a steagurilor pe parcursul secolului XV–XX*, Chișinău, 2010

Mischevca V., *Tricolorul național. Introducere în simbolistica vexilologică*, în „Akademos”, nr. 2(17), iunie 2010, p. 3-14

Mischevca V., *Culorile istoriei sau Despre steagurile Moldovei*, în „Învățământul public”, Chișinău, 1989, 11 octombrie; reluat în *Simbol al demnității*, Chișinău, 1990, p. 30-37

Rezachevici C., *Steagurile militare ale Țării Românești și Moldovei în veacul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, Tom 28, nr. 8, 1976

Simbol al demnității, redactor alcătuitor M. Adauge, Chișinău, Cartea moldovenească, 1990

Simbolurile naționale ale Republicii Moldova, Inst. Publică „Enciclopedia Moldovei”; coord. și red. șt. Silviu Andrieș-Tabac, Chișinău, 2011

Abstract

The flag of the national Tricolor (*theoretical aspects*)

Keywords: *Moldovan history; Romanian national colors; national symbols; flags; the tricolor; heraldry*

Heraldry (including the special discipline vexillology, from the Latin vexillum – flag) is described as historical science theories, with practical and applied functions, and a significant impact for the daily activity of the state and citizens, especially in the military forces and patriotic education. A retrospective view of the historical evolution of the tricolor flag was imperative at the end of 80's of the past century and today, as some opinions seem to deny the right of citizens of Moldova to the Romanian national colors. Symbols, as part of the history of human civilization, and national State symbols in particular, are particularly important. National symbols and symbolic culture have a high semiotic status. The spirituality of a nation is retained in its heraldic symbols. The history of Romanian symbols conclusively confirms the thesis according to which, such as the treasury, the bases of national symbols are multiple elements, of which some belong to the pre-national stage.

Grigore FURTUNĂ

Eliberare, anexare, ocupare sau jaf barbar?

G.F. – absolvent al Facultății de Economie a Universității de Stat din Moldova, 1960.

Activitate în domeniul bancar – 41 ani, inclusiv la BC „Moldova-Agroindbank” SA – 22 ani: președinte,

vicepreședinte executiv și membru al Consiliului băncii. Economist emerit al Republicii Moldova.

În perioada sovietică Chișinăul marca un șir de date istorice, despre semnificația cărora cetățeanul simplu știa puține lucruri, dar care erau mediatizate intens de propaganda oficială. Cu roșu erau scrise în calendarele guvernanților comuniști obligatoriu următoarele zile: 12 octombrie (în 1924 a fost creată RASS Moldovenească în componența Ucrainei Sovietice), 28 iunie (în 1940 Basarabia a fost „eliberată” de sub jugul „românesc”), 2 august (în 1940 a fost formată RSS Moldovenească) și 24 august (în 1944 RSSM a fost „eliberată” de sub ocupația cotropitorilor fasciști).

Supuse unei analize efectuate în baza faptelor reale și a adevărului științific, a impactului nefast pe care l-au avut asupra destinului românilor basarabeni și transnistreni, evenimentele, circumscrise datelor istorice enumerate mai sus, oglindesc magistral drama prin care a trecut populația acestui ținut, demonstrează caracterul acțiunilor abuzive și expansioniste, însoțite de o demagogie nemărginită, jaful barbar la care a recurs Moscova de-a lungul anilor în procesul de constituire a unei entități statale sovietice în stânga Prutului. O importanță covârșitoare în stabilirea conotațiilor autentice ale fenomenelor politice și militare produse îl

au numeroasele atrocități ale trupelor sovietice dezvăluite după 1991, relatările martorilor oculari, care, în opoziție cu discursul istoricilor sovietici, au forța de a demonstra imaginea autentică a așa-ziselor binefaceri ale „fratelui” din răsărit.

În paginile următoare am ales să invoc drept argumente ale unor evenimente și fapte abominabile, săvârșite în trecutul nu prea îndepărtat, mărturii scrise, documente autentice adică, despre „cum a fost”, „ce a fost”, „ce au găsit «eliberatorii» în ținutul nostru” și ce a urmat după „anexare și reunire”. Sunt, după cum se va vedea, dovezi umane, care nu mai pot fi contrafăcute, exprimând onest, cu sinceritate debordantă, o realitate iscusit camuflată, dar crudă, ce ne urmărește peste ani și decenii.

Sugestive, convingătoare și extrem de actuale (în contextul crimelor monstruoase săvârșite în aceste zile de către armata rusă în Ucraina) sunt referințele privind, de exemplu, ziua de 28 iunie 1940, pe care istoriografia sovietică o califică drept „eliberarea mult jinduită de basarabeni”, adevărata semnificație a evenimentului însemnând, de fapt, ocuparea forțată a Basarabiei, ținutului Herța și a Bucovinei de Nord de către cotropitorii sovietici, acoperiș politic fiind Pactul criminal încheiat la 23 august 1939. Așadar, în continuare mă voi referi la câteva „depoziții literare” revelatoare în plan cognoscibil.

Mărturia nr. 1. Scriitorul Alexei Marinat, în cartea *Eu și Lumea* (p. 230-232) notează: „În primăvara anului 1940, în satul nostru Valea Hoșului s-a dislocat o unitate militară: regimentul 320 artilerie al Armatei Roșii, care a luptat în Finlanda, iar acum URSS își concentra trupele militare la sud pentru un alt război – cu România. De fapt, satul nostru se afla departe de graniță, adică de râul Nistru, și noi nici nu știam de ce a venit atâta armată în satul nostru și în satele vecine, cu cât mai spre apus – cu atât mai multă! Dar informațiile se strecurau de la ofițerii și soldații acestui regiment: „Mergem asupra României!”

În casa noastră erau cartiruiți vreo 7 soldați. Fiecare dintre ei avea câte un trofeu din Finlanda: o bicicletă, un lighean, o strachină, fier de călcat. Dar cum erau aceste obiecte, în ce culori vopsite – îți fugeau ochii, rămâneai înmărmurit. Fie că era vorba de un cuțit, de o lingură sau de o farfurie – toate parcă erau aduse de pe altă lume, și nu făcute de mâinile unor oameni.

Pe atunci nu-mi închipuiam în ce mod au obținut soldații lucrurile acestea: le-au fost dăruite de către populație sau le-au cumpărat în magazinele din

Finlanda? Abia după ce am fost și eu la război, mi-am dat seama cum au fost capturate: soldatul a deschis ușa, a intrat în casă și a început să strângă tot ce i s-a nimerit sub mână: a deschis dulapul de haine – l-a curățat, a vânturat toate camerele, s-a cățărat și în pod, a coborât în beci... De ochiul soldatului rus n-a scăpat nici ceea ce a fost ascuns sub pământ: tacâmuri, servicii de ceai și cafea, lucruri scumpe – relicve de familie, lingurițe aurite, împachetate în cutioare frumoase, furculițe și linguri de argint, obiecte de artizanat, talgere aurite, pahare scumpe...

Soldatul cu ligheanul mare îl ținea într-un sac de pânză subțire, cu dungi colorate, îl scotea seara și-l privea ca pe o relicvă, dar nu-și spăla niciodată picioarele în el. Și chiar ar fi fost păcat să-și spele picioarele într-un lighean atât de frumos..., de la care îți fugeau ochii.

Seara, câteodată, soldații mai deschideau valizele, cuferele sau sacii pe care le aveau pline cu trofee – le scoteau și se delectau cu ele. Acela cu mâner de ușă, frumoase și neobișnuite pentru ochiul nostru, spunea că o să le pună la ușile de la casa lui din Rusia și o să invite vecinii – să vină la el și să pună mâna pe ele! Fiecare visa, își spunea gândul ce are de făcut cu trofee aduse din Finlanda. Un sergent avea perdele mari de ușă, de catifea: „Am să-i cos soției rochie de care n-a purtat nici soția sultanului turcesc!”

Îmi păreau ciudate și fantasmagorice evenimentele și procedeele: mânerul, care a fost scos de la ușa unei case din Finlanda, urma să fie montat la o altă ușă – la o casă din Rusia. (...) Și tot ce aveau soldații în saci și cufere, bușite cu lucruri furate din alte case, din altă țară, își schimbau locul. Dar pe urmă am citit o carte despre Genghis-Han, în care se descrie cum soldații tătaromongoli aveau alături încă un cal, care ducea sacii plini cu trofee, capturate de la popoarele cucerite. Deși mă întrebam atunci: cum o să ajungă ei cu ligheanul, cu mânerul de uși, cu toate acelea în Rusia, având de trecut încă printr-un război cu România?

În sfârșit, într-o bună zi, regimentul 320 artilerie a plecat din satul nostru: s-a mutat mai aproape de granița cu România!”

Mărturia nr. 2. Prozatorul Vladimir Beșleaga consemnează în volumul *Tata Vasile* (p. 66 -67): „Dar mai întâi să spun că ’40 acela a fost anul când rușii au luat Basarabia de la români. Satul nostru, Mălăiești, care-i la vreo cinci-șase kilometri de Nistru, ține minte bine vara aceea. Eu, copil, am văzut multă armată cantonată pe vale, mai sus de sat. Ne duceam cu alți băieți, cu

căldările după borș la popota soldaților... Dar ei se țineau prin sălcii, ascunși, să nu-i prea vadă lumea... De ce?

Bun. Tata știa că armata a venit în Basarabia. Zicea că se poate porni război și... a hotărât să mă ducă iarăși la tabăra de copii. Nu eram în sat când s-a ridicat armata și a trecut Nistrul. Alții povesteau că au tras tunurile peste Nistru, la Cucoana... Era un conac pe celălalt mal, care era numit „La Cucoana” (...) Și mai spuneau mălăieștenii că au trecut sute de avioane spre Basarabia... Escadrile întregi...

Bun. Dar despre ce voiam să zic aici?

Din tabără, țin minte următorul moment. Tata, fiind lucrător al cooperativei, dacă s-a deschis Basarabia, se ducea după marfă la Tighina. Ce fel de marfă? De ce la Tighina, nu știi... probabil, din depozitele rămase de la comercianții plecați în grabă... Știi atât că, fiind el contabil ori secretar de cooperativă, a semnat foaia de parcurs pentru o mașină care se ducea să aducă marfa. S-a dus și el. La pod la Tighina, când să treacă, controlul grănicerilor îl lasă să treacă pe șofer cu mașină, pe tata îl oprește.

– Dar cum? Eu am iscălit hârtia asta. Iată iscălitura mea. Grănicerul: – Aici e permisul pentru un singur om – șoferul. Altcineva n-are voie. Tărășenie! Mare tărășenie și aceea!

Dar alta am vrut să spun. Aduce într-o zi tata de la serviciul lui acasă într-o cutie de tinichea, frumos zugrăvită pe afară, macaroane. Dar niște macaroane atât de subțiri, lungi cât cutia, și se vede că-s dintr-o făină lux, nu se știa pe la noi... Le-a fiert mama cu lapte și le-am mâncat ca pe o mâncare din poveste...

– Așa macaroane n-am văzut de când sunt! s-a minunat până și mama, care era femeie știutoare.

– Mde, a făcut tata...

Iar mama:

– Ia ce bucate mâncau capitaliștii, săracii, nu ca noi, proletarii!”

Mărturia nr. 3. Vasâli Bâcov, vestit scriitor belarus, mărturisește în volumul *Drumul lung spre casă* (Васыль Быков Долгая дорога домой): „Era vară, femeile, pe pajiște, lângă râuleț, căpițeau fân. Spre seară lângă podeș se

oprește „emca” (din rusă: «эмка» – astfel era denumită prima limuzină sovietică „Победа”) „raicom”-ului, din care coborî un militar și i-a ordonat brigadierului nenea Anton să adune femeile. Foarte curând s-au înfățișat toate pe o colină în pantă, ostenite, rezemându-se în greble. Trimisul „raicom”-ului a scos o gazetă din care a început a citi: „Un grup de sabotori și spioni, în frunte cu mareșalul Tuhacevski, unelteau în Armata Roșie: ei presărau otravă și așchii de sticlă fărâmițată în mâncarea soldaților, furnizau străinilor secrete militare. Colegiul Suprem al Curții Marțiale i-a condamnat pe toți la executare prin împușcare și sentința a fost executată. Bravii cechiști sovietici și de astă dată n-au dat țara de gol!”

Femeile au prins a boci – ca să vezi, nemernicii! „Încă bine că au fost demascați – mezinul meu la toamnă va fi recrutat și l-ar fi otrăvit, s-ar fi pierdut în zădar dragul meu ficioară!” – plângea de bucurie o femeie din Slobodca. „Da, da! – căzuse de acord alta. – Parcă lor li-e milă de flăcăii noștri! Niște fiare!”

Brigadierul nenea Anton tăcea. Cine știe la ce se gândea. Știam că era un om înțelept, și noi, copiii, îl stimam. Numai că atunci nu puteam ști de ce nenea Anton tace...

(...) În fiecare sătuc acționau agenți secreți ai NKVD-ului, unde mai buni, unde mai răi, mai activi și nu prea. Noi, în acest sens, n-am fost prea norocoși. În satul nostru a pătruns un venetic, – după războiul civil s-a lipit de o săteanță din partea locului. Nu-i cunosc baștina, știu doar că NKVD-ul a stabilit cu el relații trainice. Respectivul nici nu ascundea faptul, din contra, se fălea că e agent NKVD(...) și (peste mulți ani!), după un păhărel, a recunoscut că voise să-l toarne pe tata (...). Nu știu care a fost „pretextul”. Poate, trecerea „contrabandistă” a graniței de către mama.

Nu pot să nu povestesc despre această crimă „penal-politică” a mamei. Cum am mai accentuat, mama provenea dintr-un sătuc care se afla dincolo de noua graniță, și ani la rând nu știa nimic despre fratele ei. Nu știa nici măcar dacă e viu. În treizeci și nouă, după reunirea Belarusiei de Vest cu RSS Belarusă, apăruse speranța de a afla ceva despre frate. Dar, deși granița nouă era acum mai departe, dincolo de Belostoc, pe cea veche n-au lichidat-o. Era păzită în continuare cu aceeași vigilență, ca nimeni să nu treacă nici în colo, nici din colo. Și, când în casă băntuia de-a binelea foametea, mama a hotărât să traverseze granița pe-ascuns. A pornit prin pădure, prin mlaștini, pe malul lacului. Ținea bine minte drumul încă din copilărie! Și – a trecut. Apoi, a

revenit. Și a adus daruri înfometaiților: între care făină într-un săculeț și un picior de cârlan. A descoperit, de altfel, că fratele mamei trăia totuși mai bine, sub jugul panilor, decât sora, care, uneori cu lunile n-avea pe masă nici pâine.

Timp îndelungat mamei i-a fost frică: se temea să n-o fi văzut cineva, s-o părăscă și apoi să fie dusă la pușcărie. Slavă Domnului, nu s-a întâmplat acest necaz, iar noi am considerat că nimeni nu știa nimic despre „aventura” ei. Cum s-a văzut, mai târziu, cineva totuși avea știre... ”.

Mărturia nr. 4, din aceeași sursă, dar despre evenimente ce au avut loc circa cinci ani mai târziu, în Basarabia: „În primăvară se lăsase o liniște peste tot frontul. Armatele se aflau în defensivă. Și iată, după ce am făcut de planton, primesc ordin să iau un grup de soldați, situat în preajma frontului, să găsesc satul Bursuceni, și până mâine să evacuez de acolo toată lumea. Sătenii pot lua cu sine numai cât încap în căruță. (...). Au reușit să ia copiii, așternuturi, câte câțiva tobultoci cu grăunțe de porumb și, precum li s-a ordonat, s-au retras cam la 15 km în spatele frontului. Apoi am ordonat soldaților să îngrădească cu bariere ulița satului din ambele părți și am dispus să fie supravegheate de santinele. Pe peretele unei case mai târziu am afișat inscripția: „Komendatura”.

Așa a început serviciul meu în spatele frontului, într-un sat rămas fără oameni. (...) Cum am dedus ceva mai târziu, principalul scop al acțiunilor noastre consta în a nu admite țărănilor să se folosească de propriile produse. Acestea se rechiziționau pentru necesitățile frontului. (...) În Moldova produsele alimentare erau încă din abundență – incomparabil mai multe ca în Ucraina acelor timpuri. În fiecare casă se găsea pâine, inclusiv albă (!), în cantități suficiente se afla lapte, unt, cașcaval, fructe uscate. Colhozurile încă nu reușise să-i jefuiască pe moldoveni, în schimb, acum îi jefuia Armata Roșie, aprovizionarea căreia cu produse alimentare aproape încetase”.

Mărturia nr. 5, aceeași sursă, aceleași locuri, tot ținutul dintre Prut și Nistru, dar doi ani mai târziu: „După un timp scurt am fost transferat într-o divizie de infanterie. [...] De la gara Ungheni, am pornit spre Odessa în marș pedestru, trecând cam prin locurile unde mă aflam doi ani în urmă. În drum, am dat și prin sătucul despre care povestisem deja (...). În sătuc n-am găsit nici un om, dispăruse și nenea care fusese ospitalier cu noi: ne servise cu

carne de găină. Ogrăzile erau afundate în lobodă (...). Pe locurile altădată pline de viață am întâlnit o priveliște dezolantă. În acea vară peste Moldova se abătuse o cumplită secetă... Câmpurile peste tot erau negre, pârjolite de arșiță. Satele devenise pustii (...)"

Recunosc: nu am căutat special aceste mărturii, le-am descoperit de-a lungul anilor în urma lecturii cărților menționate. Mi-am amintit de ele sub impresiile invaziei dezlănțuite de Rusia contra Ucrainei și a comportamentului sălbatic al cotropitorilor putiniști prin orașele și satele ucrainene ocupate. Un termen mă obsedează în legătură cu drama fără precedent a vecinilor noștri. E vorba de fenomenul care în română sună scurt și evocator – jaf, definit astfel: **jaf** este un furt săvârșit prin violență, jefuire, jecmăneală, pentru a-și însuși lucruri jefuite, pradă, nepăsare față de o pagubă. Unui jaf pot fi expuse persoane, transporturi, clădiri, cartiere, localități sau chiar regiuni (<https://ro.wikipedia.org/wiki/Jaf>).

Volens-nolens, acțiunile prădătoare de altădată și de acum ale trupelor moscovite impun ideea că în „lumea rusă” totul rămâne neschimbat. Pretinsa „frăție”, promovată și acum din răspuțeri de către unele forțe politice de la noi, face parte din arsenalul propagandistic rusesc, devoalat demult de lumea civilizată.

Deși „mărturiile” la care m-am referit, simple, sugestive, nu prea necesită comentarii, voi trage, totuși, câteva concluzii.

Așadar, din mărturiile lui Alexei Marinat aflăm (în percepția unui adolescent educat în sistemul de valori sovietice, care nu avea prea multe informații despre *altă viață*) detalii copleșitoare privind comportamentul hrăpăreț și despotice al „eliberatorilor” în Finlanda, compartiment despre care nu se prea vorbește.

Vladimir Beșleaga ne comunică, indirect, la ce nivel de sărăcie au ajuns țărani moldoveni din stânga Nistrului în anii antebelici, în Uniunea Sovietică „înfloritoare” (copiii mălăieșteni înfomețați cerșeau „borș” de la „eliberatori”, și că nici în familiile înstărite nu se bănuia de existența pastelor din făină de calitate superioară).

Propo, în vara lui 1944, în casa și curtea unei bunici a mele, autoritățile locale și militare au plasat un spital pentru ostașii sovietici cu răni ușoare: pentru că nu duceam lipsă de produse alimentare, bunica uneori îi ospăta

pe soldați cu mămăligă, friptură și brânză! Mai aflăm că *hotarul pe Nistru și după 28 iunie își continua existența*. E vorba de un fenomen sovietic – hotar vechi și nou – ambele păzite de grănicerii sovietici. Fenomenul este amintit și de către Vasăli Bâcov.

Două episoade, memorizate, de altfel, în treacăt, de prozatorul belarus constituie o lovitură zdrobitoare asupra propagandei sovietice și post-sovietice /pro-ruse: simpla descriere a produselor alimentare găsite în casa țărănească, unde, cum s-a exprimat scriitorul, „colhozurile încă nu reușise să-i jefuie pe moldoveni”. E constatarea omului cu o bogată experiență de viață, care a cunoscut dezastrul colectivizării staliniste, dar și modul de trai al țăranilor până și îndată după război... Produsele alimentare în ținutul nostru au fost mai mult decât suficiente până la „măturarea podurilor” din 1945-1946 și provocarea foametei cumplite din 1947.

Dar să revenim, în încheiere, la **jaful** militarilor ruși. Este una dintre tră-săturile marcante ale celor care împușcă fără milă și fură tot ce le iese-n cale. Este cunoscută lăcomia fără margini și slăbiciunea pentru însușirea trofeelor de război ale Mareșalului Jukov. Cel de-al doilea om în Armata Roșie transporta în vagoane, păzite de armată, bunuri „luate” din casele, magazinele, muzeele țărilor „eliberate”. De altminteri, „eliberările”, „anexările” rușilor, inclusiv cea din 28 iunie 1940, când Basarabia a fost ocupată cu forța, au constituit întotdeauna jafuri înspăimântătoare și despre această nefârșită și halucinantă stare de lucruri vorbesc știrile zilnice, sosite din Ucraina. Voi apela, aleatoriu, la o informație mai veche, dar mult prea concludentă pentru spiritul „eliberator” dintotdeauna al moscalilor: „*Soldații ruși care au invadat Ucraina au furat cel puțin 58 de tone de bunuri și obiecte ale ucrainenilor de când a început războiul, conform unei investigații publicate de site-ul independent de știri Mediazona, citat de The Moscow Times.*”

În investigație se analizează pachete trimise din 46 de sucursale ale firmei de livrări SDEK, aflate în apropiere de granița cu Ucraina a Rusiei și Belarusului, dar și în Crimeea anexată. Pachetele trimise de soldații ruși au fost identificate din cauza greutateii lor – fiecare pachet era de câteva ori mai mare decât un colet obișnuit, scrie digi24.ro.

De asemenea, Mediazona a analizat și imaginile video de la un punct de trecere al SDEK din apropiere de granița rusă – soldați ruși au fost identificați trimițând acasă obiecte precum teniși, conserve, televizoare, anvelope și chiar corturi.

În 29 aprilie, un ofițer rus neidentificat a trimis acasă o dronă militară Orlan-10, cel mai probabil furată de la propria armată.

Mediazona a dezvăluit că cel mai mare număr de pachete a fost trimis între sfârșitul lunii martie și începutul lunii aprilie, imediat după ce armata rusă s-a retras de pe pozițiile sale din nordul Ucrainei și de lângă capitala Kiev. Doar pe 4 aprilie, soldații armatei agresoare au trimis acasă patru tone în pachete cu bunuri și obiecte furate de la ucraineni.

Orașelul Urga, din regiunea Kemerovo a Siberiei, este cel care a primit cel mai mare număr de pachete, cu o greutate totală de 5,8 tone.

Conform Mediazona, numărul mare de livrări spre acest oraș a venit de la militari ai Brigăzii Motorizate 74 a armatei ruse, desfășurată în Bucha, Hostomel și Irpin, acolo unde au fost comise masacre odioase împotriva civililor ucraineni.

Alte orașe rusești care au primit livrări mari de pachete cu bunuri furate sunt Cebarkul, în regiunea Celeabinsk, Kizil, capitala Republicii Tiva și capitala de facto a Siberiei, Novosibirsk (<https://radiochisinau.md/soldatii-lui-putin-au-trimis-in-rusia-58-de-tone-de-lucruri-furate-cei-care-au-comis-masacrul-de-la-bucha-au-livrat-cel-mai-mult---160810.html>).

- Surse** ■ Alexei Marinat, *Eu și Lumea*, ediția a III-a, Chișinău, Cartier, 2017
 Vladimir Beșleagă, *Tata Vasile*, ediția a II-a, Chișinău, Cartier, 2021
 Vasăli Băcov, *Drumul lung spre casă*, Frankfurt pe Main, 2002

Abstract

Release, Annexation, Occupation or Barbarian Robbery?

Keywords: Grigore Furtună; release; annexation; robbery

The truth and the falsities about the Soviet, Russian „liberating watchdogs” and about the existing gap between the well-being of the people of Bessarabia, until the reoccupation in 1944 and the poverty of Moldovans on the left bank of the Dniester (but not only).

Elena Luiza POPA

Repere ale relațiilor României cu Rusia Sovietică/URSS în perioada interbelică

E.L.P. – absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, specialitatea „Filologie clasică, latină și greacă veche”, Universitatea din București; master în Relații internaționale și integrare europeană, specializarea „Analiza și soluționarea conflictelor”, SNSPA, București; doctorandă la Facultatea de Științe Politice a Universității din București.

Autoare de studii, articole, reportaje, analize și interviuri publicate în limbile română și engleză, în reviste de specialitate din România și din Republica Moldova; coautoare a unor volume, între care *Români, Basarabia și Transnistria*, București, 2009, 2012 (tradus în limba rusă la Chișinău, 2010).

De la sfârșitul Primului Război Mondial până în 1940, atitudinea României față de Rusia/URSS va fi marcată de:

- căderea regimului țarist, destrămarea imperiului și preluarea puterii de către bolșevici;
- confiscarea de către regimul bolșevic a tezaurului Băncii Naționale, transferat în Rusia în două tranșe (ianuarie și august 1917);
- unirea Basarabiei cu România, devenită imediat un „litigiu”, respectiv un punct foarte dificil în raporturile cu Moscova.

Drept consecință, la nivelul clasei politice românești (exceptând Partidul Comunist din România – PCdR, creat în 1921 de Comintern din agenți filoruși, în mare parte străini) s-au stabilit două direcții principale privind poziționarea față de Soviete:

- nerecunoașterea *de jure* a regimului bolșevic (direcție aliniată la pozițiile inițiale ale principalelor state occidentale – Franța, Anglia, Italia, SUA). Pe parcurs, occidentalii și-au nuanțat și chiar reconsiderat în sens favorabil atitudinea față de relațiile cu URSS. România a reacționat destul de târ-

- ziu (1934), din rațiuni proprii, dar și datorită rezervelor manifestate permanent de liderii statului sovietic;
- respingerea categorică a ideii de plebiscit/referendum în Basarabia privind viitorul provinciei, idee promovată cu insistență de Moscova.

Regimul bolșevic – o amenințare directă pentru statul român

În pofida multiplelor disfuncționalități apărute în cadrul colaborării militare româno-ruse după intrarea României în război (1916), trebuie precizat că, pe fond, raporturile generale dintre cele două state aliante, în primul rând în plan politic, au fost la început dominate de încredere, cel puțin în privința părții române.

Potrivit lui D. D. Pătrășcanu (om de litere, prozator, profesor și autor de manuale de istorie, tatăl viitorului lider comunist Lucrețiu Pătrășcanu; fost deputat din partea Partidului Conservator în deceniul al doilea al secolului al XX-lea), „alianța cu Rusia deșteptase mari speranțe d-lui I. Brătianu. Rusia – pentru d-sa – era un stat puternic, așezat pe baze solide, cu o organizație trainică, cu un viitor strălucit și, pe deasupra, și interesată la mărirea României. De aceea, când a fost să se puie la adăpost valorile noastre, unde puteau fi ele mai în siguranță decât în imperiul țarist?”¹.

Declarativ și Rusia țaristă a stimulat intrarea României în război, dar mai ales ca urmare a demersurilor insistente ale aliaților vestici (Franța, Italia, Anglia), după cum rezultă dintr-un raport secret întocmit de ministrul de război din guvernul țarist, Polivanow, imediat după înfrângerile suferite de armata română și retragerea Casei regale și a guvernului Ion I. C. Brătianu la Iași. Raportul respectiv, scris la 7/20 noiembrie 1916 și desecretizat de bolșevici după preluarea puterii, atestă faptul că Rusia țaristă, în pofida promisiunilor făcute, nu dorea o Românie întregită, care ar fi reprezentat un obstacol în calea planurilor rusești de a ajunge la Strâmțori și Constantinopol: „Nenorocirea care a lovit România” – scria Polivanow în raport – „este urmarea firească a completei nepregătiri militare, rezultată din politica cu două fețe a lui Brătianu. Victoriile ușoare din 1913 și succesul diplomatic repurtat de

România, după războiul balcanic, au contribuit într-o măsură însemnată la tendința societății și a guvernului de a-și exagera importanța. Atât în privința politică cât și în cea militară, Românii și-au făcut despre ei înșiși o idee prea mare, iar acum suferă o amară decepție”. În continuare, raportul preciza că „prăbușirea planurilor României nu e cu deosebire contrară intereselor politice ale Rusiei”, dar nici desființarea țării de către germani nu ar fi de dorit. De aceea, mai menționa raportul, „apărarea României de o completă distrugere formează momentan una din principalele noastre preocupări militare și politice. Succesele noastre pe frontul românesc au pentru noi o însemnătate extraordinară de importantă, ca unic mijloc în felul lui de a decide odată pentru totdeauna, în sensul dorit de noi, chestiunea Constantinopolului și a Strâmătorilor”².

Încrederea manifestată mai ales de șeful guvernului, I. I. C. Brătianu, care în mod evident nu cunoștea poziția reală a rușilor, a făcut posibilă luarea în calcul de către conducerea de stat a României a unei eventuale evacuări în Rusia și, mai ales, încredințarea spre păstrare, la Kremlin, a Tezaurului Băncii Naționale a României³. Este de menționat, de asemenea, faptul că în partea a doua a lunii aprilie și începutul lunii mai 1917, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu, însoțit printre alții de Dinu Brătianu, generalul Constantin Prezan și colonelul Ion Antonescu, s-au aflat într-o lungă vizită la Petersburg, ca invitați ai guvernului provizoriu rus. Cu toată dezamăgirea provocată de turbulențele și dezordinea vizibile la tot pasul în vechea capitală a Rusiei, premierul Brătianu s-a întors totuși încrezător, după cum relatează I.G. Duca, deoarece a obținut „asigurarea formală că războiul va fi continuat, că ni se vor restitui proviziile pe care le împrumutaserăm armatelor rusești în tot decursul iernii, că se va grăbi trimiterea și tranzitarea materialului de război și mai cu seamă că se va întreprinde peste două luni alături de noi ofensiva pe linia Focșani-Galați, pe care o proiectaserăm în vederea eliberării teritoriului ocupat”. Sentimentul de încredere era stimulat și de primirea făcută lui Brătianu și însoțitorilor săi, care „era nu numai cordială, dar cu adevărat regească. (Brătianu) Fusese primit la gară cu muzică și gardă de onoare. Atât el cât și însoțitorii lui... au fost găzduiți în Palatul de iarnă, în apartamentele imperiale. Generalul Prezan dormea în patul Ekaterinei a II-a”⁴.

Preluarea puterii de către minoritatea bolșevică în toamna anului 1917 avea să schimbe din temelii cursul relațiilor ruso-române. În perioada respectivă, anarhia cuprinsese întreaga armată rusă de pe teritoriul României, devenind o pradă pentru soldații ruși scăpați de sub control. Aceștia se organizează în bande de răufăcători și se coalizează practic cu vechiul adversar (germanii), căruia îi vând tot ce aveau în dotare (arme, tunuri și muniție). În fața acestei situații alarmante și neprevăzute, Armata Română este nevoită să-și restrângă operațiunile pe front, dispunând ca mai mult de jumătate din forțele sale să fie dislocate în Moldova împotriva fostului aliat, devenit *trădător*. În câteva săptămâni, ordinea a fost restabilită prin forța armelor⁵.

Disputele dintre guvernul român retras la Iași și puterea bolșevică instaurată în Rusia sunt bine cunoscute. Cert este faptul că Armata Română a dat prima bătălie împotriva bolșevismului în vara și toamna anului 1917, înainte de lovitura de stat din 25 octombrie/7 noiembrie, când gruparea lui Lenin a preluat puterea la Petersburg, dar și după aceea, în prima parte a anului 1918 și în anii care vor veni. Antibolșevismul românesc nu avea nimic comun cu antisemitismul sau ideologiile rasiste, așa cum s-a manifestat în cazul Germaniei naziste: el s-a născut și a reprezentat reacția naturală de respingere și de apărare în fața unei amenințări noi, extrem de violente și radicale, care periclita ființa și sufletul poporului român. Pericolul reprezentat de bolșevism s-a amplificat odată cu înființarea la Moscova (2-6 martie 1919) a Cominternului (Internaționala a III-a, Comunistă) și proclamarea, la 21 martie 1919, a Republicii Sovietice Ungare („Republica Sfaturilor”).

România s-a văzut astfel amenințată atât de la Vest, cât și din Est, de unde se pregăteau intervenții militare directe și coordonate pentru răsturnarea ordinii constituționale și includerea ei în sistemul republicilor sovietice⁶. Amenințarea bolșevică ce plana asupra României era agravată de atitudinea ambiguă a Puterilor Aliate în privința unei eventuale intervenții militare în Ungaria. În cele din urmă, sub presiunea evenimentelor și fiind amenințată pe două fronturi de „alianța roșie ruso-ucraineano-ungară”, România decide să înlăture guvernul bolșevic de la Budapesta printr-o intervenție militară. La 4 august 1919, Armata Română intra în capitala Ungariei, de unde s-a retras după patru luni.

Pe de altă parte, provocările și acțiunile subversive bolșevice din partea Rusiei Sovietice nu au încetat niciun moment pe toată frontiera Nistrului și în interiorul Basarabiei. În timpul Congresului al II-lea al Cominternului, desfășurat la Moscova în perioada 17 iulie – 7 august 1920, stimulat de entuziasmul participanților, dar și de marșul Armatei Roșii pornit împotriva Poloniei, Lenin îi transmitea lui Stalin, aflat la Harkov, printr-o telegramă cifrată: „Situția din Comintern este excelentă. Zinoviev, Buharin și cu mine considerăm că ar trebui să încurajăm declanșarea revoluției din Italia chiar acum. După părerea mea, ar fi bine să sovietizăm în acest scop Ungaria, poate chiar și Cehoslovacia și România. Trebuie să analizăm cu atenție această eventualitate...”⁷. În Manifestul adoptat la Congresul respectiv, scris de Troțki și aprobat de Lenin, agresivitatea bolșevismului căpăta accente noi: „Trebuie să ucidem capitalismul pentru ca specia umană să poată supraviețui... Internaționala Comunistă reprezintă partidul internațional al insurecției proletare și al dictaturii proletariatului”⁸.

Dincolo de caracterul utopic al planurilor cominterniste, pentru România ele reprezentau o realitate crudă. Atacuri ale unor comandouri bolșevice din stânga Nistrului se repetau sistematic. Amintim, spre exemplu, sângeroasele incursiuni bolșevice de la Hotin (ianuarie 1919), Bender-Tighina (27 mai 1919) și mai ales atacul violent de la Tatar-Bunar (12-17 septembrie 1924), pentru anihilarea căruia a fost nevoie de intervenția militarilor flotei de pe Dunăre a Armatei Române.

Mai târziu, în timpul anchetelor la care a fost supus în cadrul Cominternului (1937), Marcel Pauker, unul dintre liderii comuniștilor români după înființarea PCdR în 1921, confirma că „toate așa-numitele grupuri ilegale de partid fuseseră pregătite pentru terorism și, în al doilea rând, se aflau în legătură cu organizațiile ilegale basarabene, în care activitatea de partid, cea diversionistă și cea de spionaj în favoarea Ucrainei Sovietice se desfășurau laolaltă”⁹.

Cominternul, devenită o ramificație și, în multe privințe o anexă a serviciilor secrete sovietice, a reprezentat stindardul sub care Moscova a desfășurat cele mai importante acțiuni de subminare a statului român și de bolșevizare a întregii zone balcanice în perioada interbelică. Planurile sale în privința României au ieșit pregnant în evidență la Congresul al V-lea al PCdR, desfășurat la Gorkovo, lângă Moscova, în perioada

3-24 decembrie 1931, sub conducerea lui Bela Kun (Schlosser), ca reprezentant al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. Prin conținutul său, Rezoluția în problema națională adoptată la acest congres, care respingea din start ideea de *unire a tuturor românilor*, reprezenta un nou atac deschis la integritatea statului român și ordinea stabilită prin Tratatul de la Versailles, dar și o sfidare la adresa sacrificiilor făcute de poporul român pentru realizarea unității naționale.

În România, lupta împotriva extremismului bolșevic nu s-a limitat la confruntări armate punctuale (în zona Moldovei, în Basarabia și Bucovina sau în Ungaria), ci a avut o intensă desfășurare și în plan politico-ideologic, propagandistic și științific, după cum atestă o bogată bibliografie din epocă. Menționăm, printre altele: analizele despre pericolul bolșevismului efectuate în Consiliile de Coroană și ale Guvernului României, din prima parte a anului 1917 și începutul anului 1918; informarea sistematică a opiniei publice românești prin traducerea și publicarea în limba română a Rezoluțiilor primelor Congrese de la Moscova ale Internaționalei Comuniste; elaborarea unor studii academice de mare valoare științifică, dintre care se detașează lucrarea profesorului Dimitrie Gusti *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism*, apărută în anul 1920, la trei ani de la instaurarea puterii bolșevice în Rusia, o abordare în multe privințe de pionierat în literatura mondială de specialitate, a cărei validitate se păstrează și astăzi. Merită menționată, în acest context, aprecierea lui D. Gusti despre regimul bolșevic, formulată în studiul respectiv: „Anno Domini 1920 domnește în republica socialistă rusă intoleranța (...), cu alte cuvinte un regim de distrugere fizică și de violență sângeroasă și arbitrară, necunoscut teoreticienilor revoluției și violenței proletare..., cunoscut însă societății primitive, anterioară societății burgheze, ca un **cult al forței brutale și al dreptului celui mai tare**. Acesta este spiritul socialismului practic bolșevic”¹⁰.

Tentative românești de a clarifica chestiunea Basarabiei prin negocieri cu Sovietele (1924-1936)

După recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România, în primul rând de către Franța, Anglia și Italia, reprezentanții guvernului de la București au încercat să poarte negocieri cu Moscova pentru

reglementarea problemelor apărute în relațiile bilaterale, legate mai ales de soarta tezaurului și *chestiunea basarabeană*. Încă de la primele discuții și îndeosebi odată cu tratativele de la Viena, din 1924, soldate cu un eșec, URSS a susținut necondiționat ideea organizării unui plebiscit pentru stabilirea statutului definitiv al Basarabiei. Guvernele care s-au succedat la conducerea României în perioada interbelică, indiferent de coloratura lor politică, au respins categoric ideea de plebiscit, considerând că nimeni nu organizează un plebiscit sau referendum pentru a stabili viitorul unui teritoriu care i-a aparținut dintotdeauna. Dimpotrivă, insistând pentru această idee, Rusia Sovietică recunoștea, implicit, lipsa de legitimitate a pretențiilor sale asupra unui teritoriu obținut în urma unui târg cu Turcia, adică prin *complicitate la violarea unui drept internațional*, după cum afirma Nicolae Titulescu. De fapt, insistența sovieticilor pentru organizarea unui plebiscit în Basarabia era și o modalitate de a tergiversa recunoașterea unirii din 1918 și de a lăsa nelămurită o chestiune pentru alte vremuri care ar putea să le fie mai favorabile. Documente de arhivă desecretizate demonstrează strategia adoptată de Moscova în relațiile cu România în primul deceniu și jumătate de la preluarea puterii în Rusia de către bolșevici.

În 1928, România a încercat să intre în contact cu Moscova pentru așa-numitele *chestiuni litigioase*, folosindu-se de o mediere a lui Edvard Beneș, ministru de externe al Cehoslovaciei, care a inițiat demersuri pe lângă sovietici în numele Miciei Înțelegeri (România, Iugoslavia și Cehoslovacia). Aceste demersuri au avut un oarecare ecou la Moscova. Într-o scrisoare din 29 septembrie 1928, purtând pe ea sigiliul *secret*, Mihail Litvinov, atunci adjunct al comisarului poporului pentru afaceri externe, îl informa pe Veaceslav Molotov, care deținea funcția de secretar al CC al PC(b)US, despre *negocierile cu România*, reamintindu-i faptul că, la o reuniune a Biroului Politic, din august același an, „hotărârea definitivă în această chestiune a fost amânată pe un termen nedeterminat”¹¹.

Câteva luni mai târziu, la 22 martie 1929, Gheorghii Cicerin (1872-1936), comisar al poporului pentru afaceri externe în perioada 1918-1930, aflat atunci la Sanatoriul Grunewald (Wiesbaden), i-a comunicat lui Stalin poziția sa: „Reducerea tensiunii cu România este un lucru foarte bun; din cauză că România a ocupat Basarabia, noi nu trebuie

să ne pedepsim și să ne distrugem propria poziție, însă, desigur, noi nu vom renunța la plebiscit în Basarabia. Arhivele (pantalonii miniștrilor, paltoanele, tablourile, scrisorile de dragoste ale lui Brătianu, titlurile de valoare procentuale) am putea să le dăm României pentru a refuza solicitarea de restituire a aurului”¹². Tonul pamfletar și zeflemitor al lui Cicerin este elocvent pentru „dorința” de dialog a Moscovei.

În ziua următoare, la 23 martie 1929, într-o altă scrisoare secretă, Litvinov îl informa detaliat pe Stalin, secretar general al CC al PC(b)US, *despre negocierile cu România*, în care amintea demersurile reprezentanților români de a purta discuții referitoare la „o posibilă reglementare a chestiunilor litigioase”. Cred că, „având în vedere politica noastră de pace”, menționa Litvinov, „ne va fi jenant să respingem discuțiile cu România, chiar dacă considerăm imposibilă o înțelegere într-un viitor apropiat... N-ar fi oportun să respingem convorbirile cu România, pentru că o manifestare atât de evidentă a lipsei noastre de dorință de a ajunge la o înțelegere cu România ar împinge-o spre viitoare înțelegeri militare cu Polonia”. Desigur, mai sublinia Litvinov, „chestiunile litigioase cu România pot fi soluționate definitiv numai printr-o conferință”, care, în opinia sa, presupunea un acord preliminar între cele două părți, care să prevadă: organizarea unui plebiscit în Basarabia; „renunțarea reciprocă la toate pretențiile bănești și materiale, cu excepția valorilor culturale care s-au păstrat (picturi, arhive ș.a.m.d.)”; „încheierea unui pact de neagresiune și de neparticipare la combinații ostile de genul Tratatului sovieto-turc”¹³. Stalin a fost de acord doar parțial și numai câțiva ani mai târziu cu propunerile lui Litvinov, când s-au materializat reluarea relațiilor diplomatice sovieto-române și primirea URSS în Liga Națiunilor (1934).

Anumite evoluții pozitive au fost posibile îndeosebi după semnarea Pactului Briand-Kellog (1928), inclusiv în „variante Litvinov” (1929), care interzicea *orice agresiune*, și a Convențiilor (având conținut identic) de definire a agresiunii (Londra, 3 și 4 iulie 1933). În condițiile în care marile puteri occidentale – SUA, Anglia, Franța, Italia – își moderaseră atitudinea față de URSS, au existat și în România iluzii conform cărora regimul stalinist ar fi, în fond, un regim revoluționar ca oricare altul, care poate aduce progres în lume. Așa de exemplu, Nae Ionescu, un gânditor de dreapta, deși dezavua refuzul URSS de a recunoaște „drepturile noas-

tre asupra Basarabiei”, care „nu pot forma un obiect de discuție”, pleda totuși pentru o atitudine pragmatică, asemănând revoluția bolșevică, în privința consecințelor globale, cu Revoluția Franceză de la 1789. Mai mult, filozoful și politicianul român susținea că Sovietele și-ar fi schimbat natura bolșevică („Bolșevicii nu mai sunt de mult la putere și republica sovietică nu mai e de mult bolșevică”), iar primejdia comunistă „nu mai e valabilă decât în țările îngust reacționare”¹⁴. Concluzia sa era că boicotul împotriva URSS nu se mai justifică.

Neîncrederea în URSS și ideea că aceasta nu-și va respecta angajamentele, chiar asumate prin documente internaționale, era însă destul de larg răspândită în rândul politicienilor și istoricilor români din anii '30 ai secolului trecut. Amintim, spre exemplificare, opinia istoricului cu origini basarabene Alexandru Boldur (1886-1982), bun cunoscător al relațiilor româno-ruse: „Pactele sunt ceva relativ și provizoriu. În momentul când în sistemul internațional contemporan ar interveni un eveniment nou de natură să schimbe situația în favoarea Sovietelor, niciun tratat internațional nu va fi în stare să împiedice Sovietele în acțiunea lor spre îndeplinirea viziunilor revoluționare (...). Când (statul sovietic, n.n.) va crește, devenind mare și puternic (...) pactele de neagresiune vor fi socotite niște jucării pentru copii, bune pentru un muzeu în istoria dreptului internațional. Deocamdată, agresivitatea Sovietelor se amână *ad futurum*”¹⁵.

În contextul respectiv, marcat de divergența pro și contra, România s-a văzut încurajată să depășească vechile reticențe față de Uniunea Sovietică și să treacă la normalizarea raporturilor bilaterale, prin stabilirea de relații diplomatice și susținerea primirii acesteia în Liga Națiunilor (1934). La 3 decembrie 1934, primul ambasador sovietic în România, Mihail Ostrovski, își prezenta regelui Carol al II-lea scrisorile de acreditare purtând semnăturile lui M. Kalinin (președintele Parlamentului) și M. Litvinov (comisarul afacerilor externe), care apreciau acest moment ca răspuns la dorința suveranului român de a dezvolta „relațiile amicale” dintre cele două țări. De altfel, nu după mult timp, ambasadorul Ostrovski consemna bucuros aprecierile regelui Carol al II-lea privitoare la „politica iubitoare de pace” a URSS¹⁶.

Ca un gest de bunăvoință, simbolic desigur, Stalin încuviințează returnarea, în 1935, a unor piese din Tezaurul românesc sechestrat la Moscova

de guvernul bolșevic. În același timp, diplomația sovietică evita să mai ridice deschis *chestiunea basarabeană*, rămasă în conservare pentru alte timpuri. Merită a fi reamintite remarcile lui Litvinov în discuțiile cu Titulescu, la Monte Carlo, înaintea reluării relațiilor diplomatice româno-sovietice: „În primul rând, Basarabia. Este o chestie pe care nu mai trebuie s-o ridicăți, având în vedere semnarea Convenției de neagresiune care definește teritoriul fiecăruia dintre semnatori ca fiind teritoriul ce există în prezent sub autoritatea fiecăruia dintre ei”. Printr-un asemenea mod de punere a problemei, conchidea Titulescu, „Litvinov a acceptat să recunoască deplina și întreaga suveranitate a României cu care trata, adică a României care posedă Basarabia”¹⁷.

Doi ani mai târziu, la 14 iulie 1936, guvernul României îi acorda, în scris, *depline puteri* lui Nicolae Titulescu, încă în funcția de ministru al afacerilor externe, să negocieze încheierea unui Pact (tratat) de asistență mutuală cu URSS. „Suntem inamicii comunismului intern”, se sublinia în textul acelei împuterniciri, „dar pe tărâmul politicii externe suntem pentru o înțelegere cu URSS, aliatul aliaților noștri, Franța, Cehoslovacia și Turcia, înțelegere care singură poate da acestor alianțe valoarea lor efectivă, noi neputând fi în același timp și aliatul Franței, și inamicul Rusiei, aliata ei”¹⁸. De altfel, Titulescu făcea totdeauna distincție între politica internă a URSS și atitudinea sa externă, în perioada respectivă favorabilă păcii: „Comunismul, al cărui dușman declarat sunt, este un lucru. Prietenia cu Rusia Sovietică, care ne e folositoare din toate punctele de vedere, este cu totul altceva”¹⁹.

Pe această bază, la 21 iulie 1936, pe timpul Conferinței de la Montreux, Titulescu redacta și parafa, împreună cu Litvinov, textul unui Pact de asistență mutuală româno-sovietic, în cadrul căruia, la art. 3, se stipula că guvernul URSS recunoaște că „trupele sovietice nu vor putea trece niciodată Nistrul fără cererea formală a guvernului României”, la fel cum „trupele române nu vor putea niciodată trece Nistrul spre URSS fără o cerere formală a guvernului URSS”²⁰. Obligații similare pentru cele două guverne se stipulau și la art. 4 privitor la retragerea, peste Nistru, a trupelor fiecăreia dintre țările semnatare în cazul prezenței lor temporare pe teritoriul uneia dintre ele. Așadar, sublinia Titulescu, „Nistrul era recunoscut ca frontieră fără ca Basarabia să fie cedată României de URSS”²¹.

La 29 august 1936, Nicolae Titulescu era demis din funcția de ministru al afacerilor externe, iar sovieticii au interpretat acest act ca echivalând cu o schimbare a politicii externe românești, având conotații negative față de URSS. De fapt însă, în 1936, România rămânea atașată principiilor Ligii Națiunilor și alianțelor sale din cadrul Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice. După această schimbare, atmosfera propice dialogului a luat sfârșit brusc. Atitudinea sovietică față de România s-a înăsprițit continuu, orice referire la Basarabia în discuțiile ocazionale cu diplomați români au devenit tot mai rare și evazive, în schimb pregătirile pentru o „rezolvare” a acestei chestiuni prin recurgerea la forță au fost intensificate, rezultatul final fiind cel cunoscut.

Note și referințe

¹ D. D. Pătrășcanu, *Tâlcuind semnele vremii*, în vol. *În fața națiunii*, București, Editura Librăriei H. Steinberg și fiu, 1925, p. 8.

² Apud D. D. Pătrășcanu, *ibidem*, p. 13-14.

³ În baza înțelegerilor dintre guvernele rus și român, Tezaurul BNR a fost transferat la Moscova în două tranșe, prima la finele lunii decembrie/începutul lunii ianuarie 1917 și a doua la sfârșitul lunii iulie/începutul lunii august 1917. Pentru detalii, Cristian Păunescu, Marian Ștefan, *Tezaurul Băncii Naționale a României la Moscova*, ediția a II-a, București, Editura Oscar Print, 2011, *passim*.

⁴ I. G. Duca, *Memorii*, ediție și indice de Stelian Neagoe, vol. III, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 228-229.

⁵ Detalii interesante despre situația care domnea în România în perioada respectivă găsim la numeroși autori. Amintim între alții pe I.G. Duca, *Memorii*, vol. IV, ed. cit., p. 39, și pe Elena Văcărescu, *Memorii. Oameni, idei*, traducere din limba franceză, vol. II, Cronica, 1998, p. 174.

⁶ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 304.

⁷ D. Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, București, Editura Orizonturi, 1994, p. 26 și 420.

⁸ *Ibidem*, p. 427.

⁹ G. Brătescu, *O anchetă stalinistă (1937-1938)*, București, Univers Enciclopedic, 1995, p. 136-137.

¹⁰ Dimitrie Gusti, *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism*, București, Tipografia Gutenberg Soc. Anonimă, 1920, p. 53.

¹¹ Document din Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse, reprodus în V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice*, București, Editura Litera, 2016, p. 152-153.

¹² Document din Arhiva de Stat a Istoriei Politico-Sociale a Rusiei, *ibidem*, p. 156.

¹³ V. Sturza, *ibidem*, p. 156-158.

¹⁴ Nae Ionescu, *Tratativatele cu Rusia*, articol publicat în ziarul „Cuvântul”, 6 ianuarie 1932.

¹⁵ Alexandru Boldur, *Problema Pactului de neagresiune sovieto-român*, în „Viața Basarabiei”, nr. 1-2, 1933.

¹⁶ Valeriu Pasat, *Mihail Ostrovski, primul ambasador sovietic la București...*, în „Historia”, ianuarie 2017.

¹⁷ Nicolae Titulescu, *Documente confidențiale*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 110.

¹⁸ *Ibidem*, p. 142.

¹⁹ *Idem*, *Conferința în Camera Comunelor*, Londra, 9 iunie 1937, text publicat în volumul *Pledoarii pentru pace*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 579.

²⁰ N. Titulescu, *Documente confidențiale*, ed. cit., p. 154.

²¹ *Ibidem*, p. 120.

Abstract

Highlights of Romania's relations with Soviet Russia/USSR during the interwar period

Keywords: Romania; USSR; Bessarabia; referendum; M. Litvinov; N. Titulescu

Following the First World War and the unification of Bessarabia with Romania, the Romanian political class established two main directions regarding the position towards the Soviets: (1) Denial of de jure recognition of the Bolshevik regime (a position aligned with the initial positions of the major Western states – France, United Kingdom, Italy, USA); (2) The categorical rejection of the idea of a plebiscite / referendum in Bessarabia, regarding the future of the province, an idea strongly promoted by Moscow.

Mina-Maria RUSU

Suferințele eternului Creangă. Repere identitare

M.-M.R. – prozator, critic literar, lingvist, profesor universitar, doctor habilitat în științe umaniste. Autoare a peste 29 de cărți (critică literară, limbă română și didactică), între care:

O poetică a sacralului. Spațiu, timp și ființă la Arghezi, Blaga, Barbu; Lumea și marile ei legende; Dicționar poliglot numeric etc.

A prefațat peste 20 de cărți și este autoare a peste 100 de articole. Membră în colectivul de redacție al revistei „Limbă și literatură” a Societății de Științe Filologice din România. Membră în colegiul de redacție al revistei „IJCR/International Journal of Communication Research”. Din 2005, face parte din colegiul de redacție al revistei „Limba Română” de la Chișinău. Este titulară la Universitatea Apollonia din Iași și conducător de doctorat în domeniul Filologie-Literatură, la Universitatea Pitești. Este consilier superior la Ministerul Educației din România.

Un Creangă istovit de timp și învins de trecerea acestuia, de evoluția mentalităților, uzat de mereu aceleași perspective de lectură, aplicate repetitiv, generații la rând, încă din școală, și sacrificat, într-un fel, până la diminuarea dramatică a interesului cititorilor de astăzi pentru opera sa. Aceasta este suferința contemporană a operelor lui Creangă, susținută și de poziționarea lor într-un con de umbră de către cititorul care navighează cu lejeritate pe internet și trăiește într-o societate structurată după un model total diferit de acela prezentat în cărțile humuleșteanului. O nedreaptă condamnare la uitare culturală, prin punerea etichetei de „scriitor neînțeles”! O formă de mascare a culturii șubrede a cititorului contemporan, privind fundamentul literaturii noastre naționale are, iată, un efect devastator asupra valorilor clasice. O dificultate reală a cititorului contemporan derivă din faptul că nu mai gustă farmecul unor întâmplări banale, cum ar fi furtul cireșelor, improvizările recuzitei pentru momentul mersului cu uratul sau la scăldat s.a., care la Creangă devin savuroase prin limba în care sunt scrise.

În acest context contemporan, am recitat opera lui Creangă cu ochii filologului format odi-

noară și cu cei ai cititorului de astăzi și l-am redescoperit pe autorul *Amintirilor din copilărie* la re-lectură, ancorat deplin în timpul prezent.

Hazul de necaz – modelul ontologic crengian

Obișnuit cu umorul definitiv pentru creațiile humuleșteanului, cu râsul robust, sănătos, ca expresie a *hazului de necaz*, familiarizat cu optimismul contagios emanat de majoritatea personajelor din lumea lui, cititorul poate supraviețui cultural și dacă se poziționează doar în această perspectivă de receptare critică rutinată.

Nimic anacronic, nimic departe de lumea internauților! Condiția unei astfel de percepții este însă ridicarea deasupra mesajului explicit și generalizarea experienței de viață din care s-au născut scrierile sale. Autorul-personaj, Nică, este centrul unei „țări imaginare, inconfundabile, al cărei unic proprietar este” (Simion 2017: 5). Am pornit, așadar, în căutarea coordonatelor acestei „țări”, într-un demers de recuperare a marilor clasici, ca gest de dreptate culturală.

Lumea ca lume

Creangă a creat o lume și a poziționat-o într-o geografie moldavă, a scos-o de sub incidența lui Cronos, atribuindu-i un timp mitic, ancestral. Constatăm că autorul a reușit de fapt să remodeleze lumea sa, în care s-a născut, într-un spațiu geografic real, din Moldova nemțeană. Prin actul său demiurgic, Creangă a circumscris lumea rurală unui timp mitic, situând-o deasupra Trecerii. A descătușat-o din condiția perisabilă atribuindu-i una perenă. Pe de altă parte, în raport de complementaritate cu dimensiunea temporală a lumii sale, fidelitatea lui Creangă față de coordonata spațială este argumentată printr-o subtilă declarație de asumare a consubstanțialității cu pământul natal, întărită de autocaracterizarea metaforizată: „un boț de humă însuflețită din Humulești”. O excepțională definiție a *identității*, ca dar primit la naștere, un gen de talisman cu rol protector de-a lungul întregii vieți! Cert este că nici toponimul nu este doar un semn lingvistic de identificare, arbitrar, ci este unul motivat, prin conotațiile simbolice care au la bază relația dintre ființă și ființare, cum ar spune Noica, dintre om și locul în care aces-

ta s-a născut. Humulești este un spațiu geografic reperabil și în zilele noastre, într-o continuitate istorică, fenomen care girează statornicia omului în locul hărăzit de Dumnezeu pentru a-și duce traiul.

Oamenii care alcătuiesc lumea lui Creangă sunt identificabili în realitatea secolului al XIX-lea. Nume ale căror vlăstare se mai găsesc și astăzi în satul din apropierea Ozanei „frumos curgătoare”, rudenii, arbori genealogici, structuri societale de sorginte arhetipală, a căror existență s-a prelungit până în zilele noastre, într-o continuitate demnă de un lanț trofic, pe scurt, o lume care vine din trecut, conservându-și identitatea! Cu lumea satului, Creangă este consubstanțial, legat ombilical de spațiul matricial care definește rădăcinile identității noastre. Omul real Creangă din Humulești transferă personalitatea sa personajului creat, Nică. Astfel, omul Creangă se reconfigurează, devenind autorul-personaj Creangă. La rândul său, acesta o împrăștie în lumea humuleșteană, cu prelungirile ei identificabile în peregrinările lui Nică pe la fabrica de popi. Interesant este că acele caractere care definesc lumea lui Creangă sunt prezente și în zona școlilor frecventate de autorul-personaj.

Lumea fără pereche

Configurarea lumii humuleștene actualizează modelul circular, concentric, construit în jurul unui *om-matcă* – Nică a lui Ștefan a Petrei Ciubotaru, el însuși fiind o *axis mundi* și confirmând astfel observația că *lumea lui* este țara lui, în care *natura umană* modelează *natura-natură*, devenită un spațiu geografic zeificat de Ozana cea frumos curgătoare. Un aspect important de reținut vizează faptul că autorul nu ornamează spațiul cu elemente din natura locului geografic al nașterii sale. Așadar, foarte scurte și grabnic trecătoare sunt referirile la cadrul natural. Doar „Ozana cea frumos curgătoare și limpede ca cristalul, în care se oglindește cu mâhnire Cetatea Neamțului de atâtea veacuri!” este evocată cu nostalgie, valorificând rolul estetic al epitetului care alunecă ușor în comparație, căci este simțită ca o coloană vertebrală a unei ființe mitice, din cadrul în care se petrec toate întâmplările în lumea satului. Prezența râului nemțean în satul Humulești construiește subtil simbolul statorniciei oamenilor în aceste locuri, păstrată, în timp, de zidurile istorice ale Cetății Neamțului, cele care depun mărturie în acest sens.

Completând imaginea idilică a naturii locurilor, Moș Luca, din *Amintiri...*, depune mărturie, sub semnul categoricului: „N-aș trăi la câmp, Doamne ferește! Halal pe la noi! Apele-s dulci, limpezi ca cristallul și reci ca gheața; lemne, de-ajuns, vara, umbră și răcoare în toate părțile; oamenii, mai sănătoși, mai puternici, mai voinici și mai vioiși, iar nu ca iști de pe la câmp: sarbezi la față și zbârciți, de parcă se hrănesc numai cu ciuperci fripte, în toată viața lor”. Iată că un spațiu geografic distilat, împodobit cu o frumusețe divină, cu virtuți supralumești, o replică autohtonă a Raiului face din Humulești un *locus amoenus*, în care se petrece un miraculos transfer de echilibru, vigoare, de la natură la ființa umană, ca într-un exercițiu anteic de restaurare a omului în spațiul natal. O baie de identitate!

La rândul-i, și Moș Nichifor Coțcariu întărește această imagine idilică a spațiului natal, printr-o concluzie generalizatoare: „Iaca, giupâneșică, ce raiu a lui Dumnezeu e aici; să tot trăiești, să nu mai mori! Numai d-voastră nu sunteți deprinși cu ce-i frumos pe lume”. „Ei! ei! Cum ți se pare aici în poiană? Așa-i că erai să mori și să nu știi ce-i frumos pe lume? Ia auzi privighitorile ce haz fac! Ia auzi turturelele cum se îngână!” (s.n.).

Tiparul omenescului are ingredientele lumești care, fuzionând artistic, au o rezultată miraculoasă: o lume a firescului, definită de optimism și candoare, dirijând ritmurile cosmice, fără aroganță, ci, mai curând, cu o simplitate demiurgică. Acesteia i se adaugă și secvențe din tiparul ontologic malefic, fapt care îi atribuie acestei lumi comune o formulă realistă: *bine și rău* la un loc, *adevăr și minciună*, *frumusețe și urâtenie*, *dreptate și nedreptate*. Rezultă astfel o lume a antinomiilor reale într-un context al normalității mundane! Până și zona fantasticului din basmele lui Creangă se poziționează în normalitatea omenescului, a lumii reale.

Lumea satului devine lumea basmului, printr-o simbolizare pantagruelică, demnă de Rabelais (Cf. Rabelais 2019), construind un gen de replică autohtonă pentru *Caracterele* lui La Bruyère (Bruyère 1968). Lăcomia, iuțea de mână sau de picior, defectele de comportament zămislite din excese (gurmandul, însetatul, baba hapsână, leneșul, istețul care vede dincolo de aparențe) generează tot atâtea creaturi ale lumii lui Creangă. Așadar, această lume, pe care, așa cum remarca

Eugen Simion, o are în proprietate, reprezintă un document cu valoare generală, deasupra timpului cronologic și istoric, acestea fiind convertite într-un timp evenimential, ca structură fundamentală din istoria existenței omenirii. Tocmai această constantă a operei lui Creangă permite lectura și re-lectura acesteia, indiferent de perioada istorică în care trăiește cititorul.

Nu întâmplător se configurează relația cu cei doi scriitori francezi, Rabelais și La Bruyère. Ca și aceștia, Creangă a oferit, prin comunitatea rurală pe care a creat-o, o panoramă a lumii ca lume, produs imperfect al Creației dintâi, cu bunele și cu relele sale existente în stare latentă în fiecare ființă și activate, în context evenimential. Este o lume de după săvârșirea păcatului original, o lume care pendulează între pornirea firească de a explora universul și contactul permanent necesar cu locul nașterii, cel dătător de puteri anteice. De aceea, lumea lui Creangă nu poate fi dislocată, decupată din geografia nemțeană și replantată într-o nouă geografie. E o lume care a refuzat cu obstinație orice încercare de dezrădăcinare, rămânând fidelă pământului natal. În acest sens, sunt elocvente mărturisirile făcute de însuși Creangă: „Cum nu se dă scos ursul din bârlog, țăranul de la munte strămutat la câmp și pruncul dezlipit de la sânul mamei sale, așa nu mă dam eu dus din Humulești...” O confesiune care vine de la el, *porta voce* a lumii rurale re-create, căreia îi aparține cu trup și suflet. Creangă este din popor, adică din lumea vie dintr-un timp mitic, o lume rezultată din distilări și recompuneri în plan imaginar ale realității trăite în satul nașterii sale.

Rostire magică și rostuire

Pe aceeași linie a puterilor magice ale cuvântului, în lumea lui Creangă se țese ritualul, ca un atribut al matriarhatului; să ne amintim de puterile descântecului Smarandei atât asupra stării de bine a copilului bălai, Nică, cât și asupra dușmanului, potolindu-l, și chiar asupra Soarelui, făcându-l să aducă vremea bună. Puterea descântecului Smarandei acționează la nivel cosmic, manifestându-se în complicitate cu starea de bine a copilului („ieși, copile cu părul bălai, și râde la soare, că doar s-o drege vremea...”), constatarea autorului fiind subtil indusă cititorului, ca o realitate algoritmică, consolidată de comunitatea umană rura-

lă, re-creată de el. În fapt, natura se supune voinței omului, iar acesta își exercită prerogativele demiurgice atribuite la Facerea dintâi, adică acelea care îi dau porunca și harul, deopotrivă, de a crea lucrurile, de a le da nume și de a le stăpâni. Iată, așadar, că relația dintre autor și lumea lui este una de sorginte demiurgică, reglată de ritmurile cosmice dependente de starea ființei umane. O inversare a relației de filiație, parcă! Ai senzația că omul creează natura, mai ales pentru că pământul humuleștean este în directă legătură cu ființa umană, considerată treapta superioară naturii (*humă însuflețită*), un gen de inteligență a materiei (Cf. Dulcan 2021).

„Un boț de humă însuflețită, din Humulești” este o sintagmă cu rol simbolic în generarea *codului ontologic* al lumii rurale. Astfel, *omul* este *pământ humuleștean* însuflețit și, iată, stăpân al satului geografic. Nașterea lui este pusă sub semnul miraculosului, pământul luând chip și având sămânța însuflețirii în el, ca într-un mit al fertilității care se întrevede în acest act demiurgic. Nimic dogmatic în procesul complex de re-Facere, pe care Creangă îl practică în construirea lumii sale! Firescul este starea care definește acțiunea de creație, de re-Facere a lumii lui Creangă.

Timpul mitic

Timpul din opera sa nu se raportează la *Trecere*, ci la *Statornicie*. Mai curând, am putea spune că este un timp al ruralului etern, care se încăpățânează să reziste tuturor încercărilor istorice și sociale reale, firești, de remodelare, recalibrare, resetare a lumii. Un timp în matca lui, un timp al arhetipului! Aici intervine genial Creangă decorându-l cu o lume statornică, ce funcționează după legi bine statuate, conservând modelul țaranului optimist, care face haz de necaz și care, lăsând în urmă un purgatoriu dantesc, întotdeauna iese basma curată. Astfel, timpul lumii lui Creangă este unul mitic, acționând asupra ființei ca un catalizator ontologic. *Vremea* și *vremurile* se construiesc întâmplare cu întâmplare, într-un produs subtil a cărui constantă este complementaritatea cu omul. Astfel, vremea cireșelor, vremea scâldatului sau a școlii, a sărbătorilor de iarnă se pliază ciclic pe existența liniară a ființei umane, punând-o în decorul geografic al Humuleștilor dintotdeauna. Este un timp evenimentțial!

Creangă – un mare clasic

Despre Creangă s-a scris cu temei academic nu doar în critica literară autohtonă, ci și în cea europeană (Cf. Boutière 1930), deschizând în această formă și apetitul cititorului străin pentru unul din marii clasici ai literaturii române. Pentru Creangă, nu doar faptul că a scris în limba română a determinat un circuit oarecum național al operei sale, în spațiul autohton, ci și faptul că limba scrierilor sale este una orală, ornamentată cu o sumedenie de regionalisme, cu toate calitățile, dar mai ales plină de dificultăți de înțelegere de către cititor.

Din punctul de vedere al epicului, opera lui Creangă face parte din aceeași categorie cu balada *Miorița* și, mai departe, cu *Luceafărul* eminescian. O simplitate princiară a cuvântului a cărui virtute este *sensul*, atât de fertil contextual, care nu are nevoie de fardul formelor căutate, înnobilate artificial, estetic. Cuvântul curat, neaoș, fără podoabe estetice, dar mustind de înțelesuri profunde, un cuvânt ivit din Logosul original, edificator al Lumii dintâi! Opera lui Creangă este unică tocmai prin această simplitate care construiește, activând filonul epic, lumea rurală, fidelă arhetipului și prinsă în mrejele miticului, fabulosului, magicului. O frescă a lumii de odinioară, așa cum a creat și La Bruyère, în opera sa: „Îi dau îndărăt publicului ceea ce mi-a dat cu împrumut; de la el am luat materia acestei lucrări; după ce am așternut-o pe hârtie cu toată grija pentru adevăr de care sunt în stare și pe care o merită din partea mea, este drept să i-o restituți. Poate să-și privească pe îndelete portretul pe care i l-am făcut după natură, și dacă recunoaște în el unele dintre cusururile pe care le-am zugrăvit, să se dezbrace de ele”. Dar și un tablou complex al tipologiei umane, indiferent de epocă!

Să-l recitim, așadar, pe Creangă și să-i prețuim cuvântul fără pereche, cu puteri magice, edificatoare, căci, vorba lui Rabelais: „Bine-ar fi, dacă fiecare dintre noi ar putea să-și numească strămoșii, începând cu cei care au încăput în corabia lui Noe și până în zilele noastre” (Rabelais 2019: 10).

Referințe bibliografice

Boutiere 1930 = Jean Boutiere, *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*, Editura Librairie Universitaire J. Gamber Paris, 1930 / *Viața și opera lui Ion Creangă*, trad. Constantin Ciopraga, Editura Junimea, Iași, 1976.

Bruyère 1968 = Jean de la Bruyère, *Caracterele sau Moravurile acestui veac*, Editura pentru Literatură, București, 1968

Dulcan 2021 = Dumitru Constantin Dulcan, *Inteligența materiei*, Editura Școala Ardeleană, 2021

Rabelais 2019 = François Rabelais, *Gargantua & Pantagruel*, Editura Corint Books, 2019

Simion 2017 = Eugen Simion, *Ion Creangă. Cruzimile unui moralist jovial*, Editura Tracus Arte, Iași, 2017

Abstract

The sufferings of the eternal Creangă. Identity landmarks

Keywords: *eternal rural; remodeling; recalibration; resetting the world; archetype; mythical; fabulous; magical*

Creangă belongs to a mythical time and a world resulting from distillations and imaginary re-compositions of the reality lived in the village of his birth. Time does not refer to the Passage, but to the Steadiness, to the eternal rural, which resists all the real, natural historical and social attempts, of remodeling, recalibrating, resetting the world. It is a time of the archetype, acting on the being as an ontological catalyst. Creangă's creation belongs to the same category with the ballad Miorița and is unique through the simplicity that builds the rural world, faithful to the archetype and caught in the nets of the mythical, the fabulous, the magical.

Miron SCROBETE

Gândul de duminică seara

M.S. – poet și prozator român, distins cu Steaua Republicii, Meritul cultural ș.a. American Biographical Institute, Inc. i-a conferit Commemorative Medal Man of the Year, Man of Achievement, Distinguished Leader Medal, The World Medal of Freedom, American Medal of Honor, Lifetime Achievement Award. The United Cultural Convention of The USA i-a acordat International Peace Prize. International Biographical Centre Cambridge l-a inclus în 2000 Outstanding Intellectuals of the 21st Century, Who's Who in the 21st Century și l-a declarat International Intellectual of the Year. Deține The Official Medal of Excellence și Colanul The Official Sash of Office, precum și 21st Century Award for Achievement. Membru al Consiliului Eparhial al Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului. Cetățean de Onoare al mun. Cluj-Napoca.

Dacă Nobelul ar fuziona cu Oscar, cu PEN-clubul și cu încă o sută de forumuri de triere a valorilor, pentru limba română, după părerea mea, textul care ar cuceri la mare distanță Aurul ar fi *Harap Alb* al lui Ion Creangă.

Este istoria, studiul antropologic, horoscopul poporului român.

Despre poporul român s-au scris zeci de mii, sute de mii dacă nu milioane de pagini, dar nici una dintre acele lucrări, datorate unor specialiști și unor savanți, nu cuprinde atât de profund, atât de exact și atât de lapidar portretul poporului român.

El, descendent din cei mai vestiți crai, stăpânul unei împărății fără egal de frumoasă și de bogată, îl primește în casă pe un milog („Spuneți-i lui Arpad, ducele Ungariei, stăpânul vostru, datori îi suntem ca un prieten unui prieten, în toate care îi sunt necesare, fiindcă este om străin, și de multe duce lipsă...”, zice Menumorut), care om străin, răspunzând generozității cu viclenie, i se face stăpân românului, îl face robul său, se prezintă pe sine ca de viță nobilă și-și supune sluga la cele mai irezistibile încercări cu intenția clară că vrea să-l suprimă.

Într-o poveste, după ce Făt-Frumos îl omoară pe zmeu și o eliberează pe Ileana Cosânzeana,

toate domeniile zmeului cu toate castelele și bogățiile lui, printr-o vrajă, au fost concentrate într-un măr. Ajunși acasă, prin atingerea mărului cu vergeaua fermecată, imensele averi din starea de virtualitate se vor desfășura din nou manifest în spațiu.

Scrierea *Harap Alb* e acel măr. Toată istoria poporului român, ale cărei tomuri adunate n-ar încăpea într-o bibliotecă uriașă, e concentrată în cele câteva pagini ale prozei lui Creangă.

Pentru că *Harap Alb* nu e, așa cum se repetă automat, un basm, ci un teribil roman parabolic care tratează drama poporului român.

Iar poporului român exact asta i s-a întâmplat. Au venit ba unul, ba altul, apăruți nici nu se știe de unde, și s-au milogit: Lasă-ne și pe noi aici, pe lângă tine, că ți-om fi recunoscători. Și poporul român, generos, i-a primit pe toți, iar aceștia, prin intrigă și silă, viclene uneltiri, făcături cu care poporul român, bun și cu frica lui Dumnezeu, nu era dat, era victimă sigură, s-au făcut ei stăpâni și l-au transformat pe el în sluga lor, în iobagul lor, în sclavul lor pus să muncească pentru ei în lanțuri.

Astfel, românului i s-a luat tot, inclusiv, prin anularea dreptului său la moștenire, țara (împărăția), aceasta devenind moșia noilor stăpâni.

Dar, mai îngrozitor decât prădarea tuturor bunurilor materiale, iar asta pe mine mă arde ca un rug nestins, lui Harap Alb i s-a răpit identitatea.

Și aceasta, după ce a fost deposedat de tot, i se face acum poporului român. I se spune răspicat, nu pe la colțuri, de la catedră: tu nu ești nimic, termină cu dacii și romanii, cu mâinile în care mai curge un sânge de roman, pe romani trebuie să-i urăști de moarte, schimbă-ți Imnul mincinos, tu nu ești român, România e o invenție a masonilor, nici cu dacii, niște barbari nenorociți, nu ai nici o legătură, Ștefan a fost într-adevăr mare: cel mai mare curvar, Vlad Țepeș un descreierat, Avram Iancu un nebun, Eminescu alt nebun, tu n-ai strămoși, n-ai istorie, n-ai ce căuta în țara asta.

Ne aflăm într-o hrubă sub pământ, cu o lespede de piatră deasupra capului. Nu auzim o vorbă în apărarea noastră, în restabilirea adevărului de fapt, dar cele din pasajul anterior ni se strigă zilnic de ne sparg urechile.

Și toate acestea ni s-au spus în *Harap Alb*.

Dar cea mai cumplită plagă abătută asupra poporului român este ceea ce romanul simbolic *Harap Alb* are drept esență: raptul identității. Poporul român este prezentat drept altceva decât ceea ce e. Nouă azi ne este imposibil de evaluat de ce rezistență a dat dovadă poporul român, ce luptă total inegală, total defavorabilă lui, a trebuit să ducă pentru păstrarea identității.

Războiul hibrid, prezentat ca o invenție de ultimă oră, românii l-au purtat milenii la rând. Ne mai dispunând de forța armelor, transformați în sclavi, ei au înlocuit spada, aflată în mâinile stăpânului (spânului) și dușmanului lor, cu armele alternative, ale războiului hibrid: limba, credința creștină, portul, obiceiurile, folclorul, familia tradițională. Dacă stați un pic și vă uitați: sunt exact țintele asupra cărora se dă asaltul azi. Cu același scop: pierderea identității. Ca Harap Alb însuși să creadă că el nu descinde din crai, el nu descinde din nimeni, a apărut așa de pe undeva, moșia nu e a lui, el e sluga Spânului și atât.

Cu durere constatăm că pe alocuri bătălia pentru ștergerea identității câștigă teren: la basarabenii care neagă că ar fi cine sunt și se dau drept altceva, la transivăniști, mai nou la românii absoluți care sunt aromânii.

Noi, prețuind la superlativul absolut textul inițiativ *Harap Alb*, plin de sensuri ascunse, ni-l însușim și în perspectiva lui de final:

„Dar calul lui Harap-Alb îndată se repede și el la Spân și-i zice:

– Pân-aici, Spânule! Și odată mi ți-l înșfacă cu dinții de cap, zboară cu dânsul în înaltul cerului și apoi, dându-i drumul de-acolo, se face Spânul până jos praf și pulbere. Iară fata Împăratului Roș, în vâlmășagul acesta, repede pune capul lui Harap-Alb la loc, îl înconjură de trei ori cu cele trei smicele de măr dulce, toarnă apă moartă, să stea sângele și să se prindă pielea, apoi îl stropește cu apă vie, și atunci Harap-Alb îndată învie și, ștergându-se cu mâna pe la ochi, zice suspinând:

– Ei, da' din greu mai adormisem!

– Dormeai tu mult și bine, Harap-Alb, de nu eram eu, zise fata Împăratului Roș, sărutându-l cu drag și dându-i iar paloșul în stăpânire.

Și apoi, îngenunchind amândoi dinaintea Împăratului Verde, își jură credință unul altuia, primind binecuvântare de la dânsul și împărăția totodată.

După aceasta se începe nunta, ș-apoi, dă, Doamne, bine!”

Textul lui Ion Creangă e nu doar o explorare a trecutului poporului român, ci și o profeție. Și ce spune el aici, în final, se va împlini întocmai. Ș-apoi, dă, Doamne, bine!

Abstract

The thought of Sunday night

Keywords: Ion Creangă; Harap Alb; kingdom; identity; prophecy; Romanian people

The article analyzes the fairy tale of Harap Alb, a well-known work by the great Romanian writer Ion Creanga. The author considers that this text is "not only an exploration of the past of the Romanian people, but also a prophecy".

Victor RAVINI

Cifrele în *Povestea lui Harap Alb*

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia. Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi* și *Barca veselă*, Editura Alcor, București.

Opinia după care *Povestea lui Harap Alb* ar fi un amalgam eclectic de basme nu definește adecvat structura alcătuită de Ion Creangă și bagatelizează valoarea operei. Totalitatea mozaicului literar din această poveste are perfecțiunea cristalelor și un echilibru interior conform aceluiași legi geometrice și aritmetice – simple, dar fundamentale – ce guvernează matematica cu implicații filosofice a lui Pitagora. Simbolurile matematice din structura narativă a lui Creangă se regăsesc în ornamentele geometrice de pe ceramică, pe porțile maramureșene, pe stâlpii funerari sau alte sculpturi etnografice, ca și de pe iile sau covoarele românești. Vestigiile arheologice vechi de mii de ani, fotografiile etnografice vechi și produsele etnografice de azi înfățișează aceleași imagini geometrice, cu aceleași relații aritmetice și fac dovada unei continuități culturale, cum alte popoare nu au.

Oamenii care au gravat complicate simboluri geometrice și aritmetice pe bine-cunoscutul os de la Cuina Turcului sau pe obiectele din cultura Cucuteni, Gârla Mare, Gumelnița, Turda, Vădastra și altele nu aveau cum să se fi inspirat din matematica lui Pitagora, care a trăit cu mii de ani mai târziu. Cultul cifrei 3 este atestat arheologic pe teritoriul românesc încă din vremuri mult anterioare lui Pitagora. Este posibil ca Pitagora să fi preluat și cultivat

ideile de matematică, cu simbolurile lor, pe care le-au creat predecesorii săi, trăitori în culturile arhaice de la nord de Dunăre, cu care grecii și antecesorii lor pelasgi aveau legături comerciale.

Nu putem să știm dacă Ion Creangă cunoștea totul sau măcar ceva cât de cât, despre valoarea simbolică a cifrelor la Pitagora, însă știm bine că era de la țară, din zona culturii Cucuteni, și avea o solidă cultură populară multimilenară, moștenită oral din străbuni. În folclor, cifra 3 nu are o valoare cantitativă, ci e un număr magic cu valori speciale. Creangă a moștenit de la strămoși cultul cifrei 3, ca simbol al perfecțiunii sau al echilibrului universal, și a construit *Povestea lui Harap Alb* după criteriile matematice. Cifra 3 structurează întreaga construcție epică a poveștii lui Creangă și este incorporată, ca grinzile de rezistență ale edificiului literar, sub zugrăveala policromă a narațiunii și dialogurilor. Arhitectura narațiunii se încheagă ca un monument literar perfect alcătuit, cu precizia și finețea unei catedrale magnifice, încât pare să fie gândită de autor cu instrumente geometrice în mână.

Sunt 3 capete încoronate: craiul care e tatăl lui Harap Alb, Împăratul Verde și Împăratul Roșu. Trei crăiese: Crăiasa Furnicilor, Crăiasa Albinelor și Crăiasa Zânelor. Trei exponenți ai răului: spânul, Împăratul Roșu și fiica acestuia. Deznodământul fiecăruia e motivat cu 3 atitudini diferite: ură, indiferență, iubire. Craiul are 3 feciori. Al treilea este eroul principal. El cere tatălui său 3 elemente: calul, armele și hainele. Calul mușcă din jăratec de 3 ori și de 3 ori e lovit cu frâul în cap. Calul se scutură de 3 ori și se transformă, apoi face 3 zboruri: până în nori, la lună și la soare. Eroul pleacă de la tatăl său a treia zi. El, al treilea dintre cei trei frați, trece proba curajului și pleacă în misiunea încredințată. Spânul îi iese în cale de 3 ori. Cerbul scurmă de 3 ori cu piciorul în pământ. Când eroul se întoarce cu capul și cu pielea cerbului, i se fac 3 propuneri de a le vinde. Gerilă suflă de 3 ori asupra casei de aramă înroșită. Bruma pe aceasta e groasă de 3 palme. Păsări-Lăți-Lungilă și Ochilă o caută pe farmazoană de 3 ori și o prind abia a treia oară. Spânul îl trimite pe Harap Alb la pierzanie de 3 ori: la urs, la cerb și la Împăratul Roșu. Acesta îl pune la 3 încercări: casa de aramă, ospățul și alegerea macului din nisip. Și fata Împăratului Roșu îi prilejuieste tot 3 probe: să o păzească, să o recunoască și, a treia oară, să îi aducă 3 lucruri: apa vie, apa moartă și smicelele, în număr și ele tot de 3. La pri-

ma vedere, pare să fie o repetare a cifrei 3, în perioadă matematică, dar la o analiză mitologică, toate aceste încercări sunt probe și etape din rituri de inițiere în tainele sau misterele fundamentale ale universului oamenilor arhaici.

Niciun element din compoziție nu este de prisos, cum li s-a părut unora dintre exegeți. În jurul protagonistului gravitează 3 grupuri a câte 3 personaje auxiliare, pe 3 niveluri de abstractizare: A. calul, furnicile și albinele (ființe reale cu comportament fantastic, ce pot reprezenta armonia dintre om și 3 elemente din regnul zoologic, dar pot simboliza multe alte abstracțiuni); B. Gerilă, Flămânzilă și Setilă (personaje fantastice, cu comportament uman, simbolizând 3 calamități naturale, de care țaranul român nu se mai teme, ba chiar știe să le facă utile în scopuri bine determinate); C. Crăiasa Zânelor, Ochilă și Păsări-Lăți-Lungilă (simboluri și mai abstracte, cu referiri la psihologia abisală). Crăiasa Zânelor (arhetipul matern și Anima despre care scrie C.G. Jung) intervine în acțiune de 3 ori. Harap Alb iese de 3 ori din mijlocul personajelor care îl ajută și se înfățișează înaintea Împăratului Roșu, cerând mâna fetei lui de 3 ori. La o eventuală reprezentare schematică sau geometrică, nu trebuie să înșirăm personajele auxiliare liniar unul sub altul, ci legate radial cu Omul în mijlocul lor.

Cifra 3 apare metamorfozată în multiplii ei, cu și mai complicate simboluri hermetice: 3 la pătrat, de 3 ori succesiv, este egal cu 3 la cub ($3^2 + 3^2 + 3^2 = 3^3 = 9 + 9 + 9 = 27$). Harap Alb și spânul merg peste 9 mări, 9 țări și 9 ape mari ($9 \times 3 = 27$). Cifra 3 apare multiplicată cu 2^2 ($3 \times 2^2 = 3 \times 4 = 12$): Împăratul Roșu le dă 12 căruțe cu pâine, 12 vaci fripte și 12 butoaie cu vin ($3 \times 12 = 36$). Apare și 3 multiplicat cu 2^3 ($3 \times 2^3 = 3 \times 8 = 24$): Gerilă se încălzește cu 24 de stânjeni de lemne, Flămânzilă mănâncă brazda a 24 de pluguri, Setilă soarbe 24 de iazuri ($3 \times 24 = 72$). Cifra 3 stă la baza cifrelor 9, 12, 27, 36 și 72. Pitagora vedea în aceste cifre ritmuri cosmice echivalente cu ritmurile biologice și explicarea tuturor structurilor din univers.

Acestea ar fi doar câteva observații de ordin structural. Nenumărate observații mult mai profunde se pot face asupra mitologiei din *Povestea lui Harap Alb*, plină de metafore, alegorii și simboluri abstracte, cu multiple sensuri, prin care Creangă ne-a împărtășit câteva pietre prețioase din bogăția de idei culese de el din mai multe basme. El le-a

potrivit într-o armonie perfectă, conformă cu matematica prezentă în cultura populară orală, în ornamentația creațiilor etnografice și a relicvelor arheologice, care stau mărturie despre o cultură înaltă, atestată în culturile preistorice de pe teritoriul locuit de vorbitorii limbii române, în țară sau în afara țării. Culturile preistorice, tradițiile și limba depășesc și relativizează frontierele politice.

Creangă a combinat armonios în *Povestea lui Harap Alb* mai multe basme, ca episoade dintr-o epopee mitologică, în care eroul parcurge mai multe etape din rituri de inițiere în misterele cosmosului, naturii și ale psihicului uman, așa cum erau cunoscute aceste taine în trecut. Este evidentă concepția antropocentristă, dualismul bine-rău și optimismul, victoria binelui asupra răului. *Povestea lui Harap Alb* este o epopee plină de evenimente, ce aduce un elogiu curajului, dărzeniai, perseverenței, încrederii în puterea omului de a mobiliza în jurul său toate resursele umane și naturale pentru a lupta împotriva răului. În imagini simple, dar elocvente și ordonate după o aritmetică riguroasă, încărcată de simboluri bătrânești etern valabile, înțeleptul prea modest de la Humulești vorbește despre frăția omului cu natura înconjurătoare, despre armoniile geometrice ale vieții echilibrate, ale regnurilor sau ale cosmosului și despre calitățile morale, ce conferă omului suprema sa valoare absolută în ierarhia universală. Semnificațiile mitologiei din *Povestea lui Harap Alb* sunt mult mai multe decât văd eu aici și de cât poate vedea altcineva. Polisemantismul miturilor este indiscutabil.

În basmele noastre nu se poate vedea nicio influență a mitologiilor indo-europene. Basmele oglindesc o societate arhaică, anterioară venirii indo-europenilor. Tracii lui Herodot aveau o mitologie structurată la fel ca în toate mitologiile și societățile indo-europene, tot pe cifra 3, atestată în culturi anterioare. În mitologia nordică, în epopeile din India și în mitologia greacă, despre care acum se știe că a fost preluată de la pelasgi, modificată și adaptată la epoca patriarhală, sunt 3 ranguri de divinități ce patronau 3 categorii sociale. Basmele oglindesc o societate și o mitologie anterioară tracilor și tuturor indo-europenilor. Crearea basmelor noastre ar putea fi atribuită geților, care știm de la Herodot că aveau o altă cultură decât tracii și puteau fi anteriori acestora. Herodot socotește printre tracii multe alte triburi, care nu puteau să fie tracii, deoarece el însuși spune că aveau alte obiceiuri și alte tradiții.

Herodot precizează numele acelor triburi, care aveau nume distinctive față de traci. El include printre traci diferite alte triburi, la fel cum și Tacitus, cinci secole mai târziu, include printre germani estonienii și finlandezii. Pe vremea lor, era determinantă localizarea geografică, nu apartenența etnică.

Basmele arhivează o literatură orală, ce a putut fi creată de aceiași oameni de la care au rămas cele mai vechi vestigii arheologice. Toate producțiile literare folclorice sunt un produs al contextului social și istoric în care au fost create și, prin urmare, au o legătură directă cu societatea acelor vremuri. Prin folclorul literar putem cunoaște mai bine vremurile trecute.

Basmele nu au fost create pentru adormit copiii, ci pentru a transmite generațiilor viitoare un vast tezaur de înțelepciune etern valabilă. Ca să putem înțelege miezul din basme, nu e nevoie să apelăm la explicațiile unor exegeți care să ne îmbrobodească cu fraze lungi, încâlcite, pline de neologisme pe care să le căutăm în dicționar și cu afirmații contradictorii, ce ne lasă mai nedumeriți decât înainte și nu rămânem cu nimic folositor pentru viață. Pentru a înțelege basmele și a trage învățăminte din ele, este suficient să fim cititori experimentați sau măcar să avem o bogată experiență de viață. Copiii, fără să știe să citească și fără să aibă vreo experiență de viață, savurează basmele. Basmele au o puternică influență asupra formării criteriilor valorice sau morale și a caracterului celor mici, care le ascultă cu gurile căscate. Basmele sunt absolut necesare pentru educarea copiilor. Nu învățăm nimic din înțelepciunea multimilenară a străbunilor, dacă strămbăm din nas că trăiau în epoca de piatră și erau analfabeți. Analfabeți erau și cei care cu opt sau zece mii de ani în urmă au făcut marile descoperiri ce stau la baza civilizației actuale: agricultura, creșterea animalelor, ceramica și țesutul, la care noi doar am adăugat îmbunătățiri, așa cum afirmă antropologul francez Claude-Lévi Strauss în *Race et histoire*, Denoël, Unesco, 1987, p. 55-56, prima ediție 1952.

Vârstnicii, chiar și neșcoliți, înțeleg basmele cu mult mai bine decât oricine, chiar și decât savanții. Cel mai mare merit al cercetătorilor de folclor este acela că nu s-au aventurat să pătrundă prea adânc în profunzimea basmelor cu explicațiile lor la nivel universitar, scrise pentru omologii lor universitari, nu pentru publicul larg și nicidecum adre-

sate celor ce au creat și transmis folclorul. Ne rămâne nouă, tuturor, să pătrundem în profunzimea basmelor. Oricare dintre noi putem să descoperim în basme ideile luminoase pe care le vom găsi după puterea cugetului fiecăruia, indiferent de vârstă și de orientare profesională.

Bine-cunoscutul scriitor Miron Scorobete, patriarh al literaturii române contemporane, a descoperit în *Povestea lui Harap Alb* clare referiri profetice la ceea ce trăim noi în ziua de azi și la viitorul luminos la care totuși vom ajunge, după încercări dramatice comparabile cu ale eroului principal, cu care ne identificăm ca indivizi și ca națiune. Optimismul din basmele noastre e confirmat de mitologia persană, cu izbânda lui Ormuzd asupra lui Ahriman. Aceeași idee optimistă e și în Biblie: ineficacitatea lui Satan împotriva lui Dumnezeu. Optimismul este confirmat de istorie, în care, după lupte grele și deznădejde, răul nu are putere asupra binelui. Miturile nu prezintă întâmplări istorice, ci sintetizează adevăruri eterne și repetabile în istorie.

Abstract

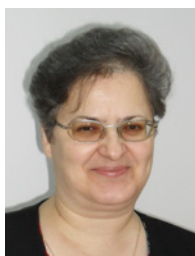
The Numbers in the *Tale of Harap Alb*

Keywords: Ion Creangă; *Harap Alb*; folklore; Miron Scorobete; Victor Ravini

Ion Creangă and the mathematical structure of the *Tale of Harap Alb*. The symbolic and esoteric value of numbers in his tale and in the literary folklore.

Lucia CIFOR

Aspecte ale crizei teoriei literaturii din ultima parte a secolului al XX-lea

L.C. – profesor universitar la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Cărți publicate: a) autor unic: *Poezie și gnoză* (2000), *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie* (2000), *Principii de hermeneutică literară* (2006), *Trasee hermeneutice* (2009); b) autor (în colaborare): *Dicționarul enciclopedic ilustrat* (1999), *Dicționarul limbii române*, 4 volume (apărute între 2002 și 2008), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Sensuri și semne poetice*, 2 volume (2005, 2007). Coordonator (în colaborare) al revistei „Studii eminescologice” / *Études sur Eminescu / Eminescu Studies / Eminescu Studien*, nr. 6-21 (2005-2019) și autor a zeci de articole și lucrări științifice publicate în reviste de specialitate.

După cum se știe, transformările și provocările epistemice din spațiul studiilor literare și culturale au intrat – într-o măsură mai mare ori mai mică – și în noile modele de teoria literaturii, desigur că mai puțin prestigioase față de modelul clasic furnizat de tratatul teoreticienilor americani René Wellek și Austin Warren¹. Presupunând că toată lumea face distincțiile necesare între *multiplele teorii literare și teoria literaturii*, admitem că nu cele dintâi, nu teoreza pe seama literaturii în genere, concretizată în diverse *teorii ale literarului* (surse de reflecție pentru științele literaturii, dar nu științe în adevăratul sens al cuvântului, precum teoria literaturii) s-ar afla în vreo criză. Singura care se află într-o permanentă (și fertilă) criză este *teoria literaturii*, în calitatea ei de disciplină umanistă, de știință a literaturii, dar și de materie curriculară în școală și universitate².

Situația teoriei literaturii nu este nici în zilele noastre una prea fericită, poate și pentru că această știință preponderent academică s-a alimentat aproape numai din crize încă de la începuturile ei. Chiar apariția, în 1925, a primului tratat de profil³, *Teoria literaturii. Poetica*, datorat lui Boris Tomașevski, se explică

printr-o criză internă a științelor literaturii, dominate pe atunci de istorism și impresionism, soluția găsită de formalistii ruși fiind aceea a scientizării cercetării literare prin recursul la științele limbii. Numele noii științe apare de altfel juxtațap, în titlul cărții lui Tomașevski, cu numele poeticii, o mai veche și cunoscută disciplină curriculară, fără ca alăturarea numelor celor două discipline să însemne echivalarea lor. După cum se știe, teoria generală a literaturii, în concepția cercetătorului rus, includea și retorica, pe lângă poetică, iar introducerea în domeniul celei din urmă era asigurată de stilistică.

Cu volumul de referință *Teoria literaturii*, apărut la jumătatea secolului al XX-lea, René Wellek și Austin Warren au fixat parametrii disciplinei, asigurându-i, prin traduceri care practic au universalizat modelul, un destin academic global. Mai mult decât atât, puterea de iradiere a acestui mod de a face teoria literaturii, conținând celebrele subdiviziuni (abordarea *extrinsecă* și studiul *intrinsec*, *immanentist* al literaturii), preocuparea de a schița o metodologie a studiului literar, ca și intenția de a face din ea „un organon de metode”, i-a determinat pe unii să vorbească despre clasicizarea disciplinei odată cu cartea teoreticienilor americani.

După primele două decenii de la apariția tratatului cercetătorilor americani, am putea vorbi de globalizarea teoriei literaturii ca disciplină academică (și mai puțin sau deloc ca știință de sine stătătoare), fenomen urmat, la scurt timp, de un neașteptat declin. Acesta s-ar putea explica, în egală măsură, printr-o criză de creștere și una de supraviețuire, în contextul înmulțirii fără precedent a științelor literaturii ținând de paradigme epistemice diferite: de la cele (mai cunoscute și mai utilizate) cu caracter pozitivist, istoric, determinist (predominante fiind orientările structuraliste), până la cele de ordin idealist, speculativ, filosofic (poststructuraliste, metafizice, hermeneutice). Nu pot fi ignorate nici mutațiile interne din cadrul unor curente și școli științifice, precum structuralismul (sau anumite sectoare ale acestuia), care generează unele variante de neopozitivism. Dacă la această supraproducție înregistrată în sfera studiilor literare adăugăm apariția și dezvoltarea tot mai pregnantă, cu începere din deceniul al șaptelea al secolului trecut, a *studiilor culturale*, o paradigmă epistemică tot mai puternică, interesată de literatură, dar din alte unghiuri de interes decât științele

literare cunoscute, avem tabloul complet al crizei de identitate a teoriei literaturii. În această criză a supra-abundenței epistemice, concretizată în proliferarea uneori fără justificare a științelor literaturii și a științelor culturii (redefinite și re-statuate ca *studii culturale*), disciplina despre care vorbim va încerca să se redefinească ea însăși ca disciplină-pilot a vechii paradigme a științelor literaturii, dar și ca *teorie a literaturii și a culturii*, încercând să gestioneze nu doar studiile literare și relațiile dintre acestea, ci și relațiile dintre studiile literare și studiile culturale⁴.

Din alt unghi privind lucrurile, trebuie spus că teoria literaturii nu a dus-o cel mai rău atunci când s-a aflat în diferite crize (de la cele de constituire la cele iscate din supra-abundența și aglomerarea științelor care și-au selectat literatura ca domeniu de studiu), ci poate abia acum se întâmplă asta, când am putea vorbi de o *absență a crizei*, generată de un interes limitat față de propria-i identitate. Această aparentă lipsă a crizei pare a nu fi altceva decât deghizarea unei crize mai adânci, lucru cunoscut cu adevărat doar de cei care sunt implicați în susținerea disciplinei în ariile curriculare academice.

În pofida atenției mai diminuate de care se bucură teoria literaturii în cadrul paradigmei moderne a studiilor literare, dar și ca disciplină academică obligatorie, au existat și continuă să existe cercetători și gânditori preocupați și de această problematică. Cei interesați sunt, în general, teoreticieni literari atipici, provenind din contexte cultural-geografice diferite, precum Adrian Marino (România), Terry Eagleton (Marea Britanie), Jonathan Culler (Statele Unite ale Americii) și Antoine Compagnon (Franța), care au căutat și au găsit soluții personale de relansare a disciplinei.

Fără a putea intra în detaliile fiecărui proiect de relansare a teoriei literaturii – dezvoltată și ca *teorie a literaturii și a culturii*, ultima, denumită uneori și *teoria culturii* sau, emfatic, *teoria*⁵ – vom evidenția, în cele ce urmează, câteva dintre soluțiile identificate de puținii cercetători consacrați ai domeniului.

Adrian Marino a urmărit înnoirea teoriei literaturii pe baza a ceea ce el a numit *hermeneutica*⁶ și, ulterior, *biografia ideii de literatură*⁷. Miza centrală a acestui tip de teorie a literaturii a constituit-o abordarea domeniului de cercetare (literatura) dintr-o perspectivă globală, sistema-

tică, integratoare și pe cât posibil exhaustivă, cu date culese din toată istoria și geografia literară. Preocupat de *ceea ce este literatura în litera sa* și traversând mai multe straturi istorice ale ideii de literatură, Marino ajunge să concluzioneze că termenul *literatură* este un nume convențional, ca atâtea altele din spațiul literar-artistic: „Literatura reprezintă un termen convențional ca oricare altul. Este doar un «ecran» terminologic care se interpune între fapte și observatori. Dar chiar «convenție» fiind, ea este în primul rând instauratoare, explicativă și funcțională pentru o anumite idee: *literatura*”⁸.

Convins fiind că „teoria literaturii nu se poate întemeia decât pe descrierea- necesar istorică – a literaturii, respectiv a ideii de literatură” și realizând un tip de „arheologie” a ideii de literatură, prin evidențierea straturilor semantice suprapuse ale noțiunii, Marino ajunge să spună că, în definitiv, „ideea de literatură devine «enciclopedia» ideii de literatură”⁹.

Dacă pentru Adrian Marino, viitorul teoriei literaturii părea modelat de „o enciclopedie a ideii de literatură”, fundamentată, mai întâi, pe „hermeneutica ideii de literatură”, numită apoi, mai sobru și mai inspirat, „biografia ideii de literatură”, pentru Terry Eagleton, după cum se poate vedea din cartea sa *Teoria literaturii. O introducere*¹⁰, a cărei primă ediție, în engleză, a apărut în 1983 – teoria literaturii reprezintă un bun prilej de revizitare a celor mai consistente tradiții științifice din secolul al XX-lea (tratate în capitolele cu titluri transparente: *Fenomenologia, hermeneutica, teoria receptării; Structuralismul și semiotica; Post-structuralismul; Psihanaliza*), care au influențat decisiv înțelegerea și interpretarea literaturii. Mai mult, pentru teoreticianul britanic, teoria literară (și/sau teoria literaturii) este o disciplină care nu se poate sustrage influenței ideologicului¹¹, deoarece definirea literaturii pare a fi corelată cu utilitatea și/sau utilizarea ei în plan social și istoric, și mai puțin sau deloc cu intențiile sau dorințele unor persoane¹². De-a lungul secolelor 18-19, în Anglia, după cum exemplifică masiv autorul, înțelegerea și evaluarea literaturii au fost marcate de ideologiile influente (și concurente) generate de contextele istorice. Unele dintre ele (în special, cele create de industrializare, de urbanizarea masivă și abruptă, precum și crizele create de războaiele mondiale) au avut puterea de a decide utilitatea studierii literaturii engleze ca parte a luptei pen-

tru reconfigurarea identitară a națiunii, un principiu nou al pedagogiei naționale britanice, de negăsit mai înainte de primul război mondial în această parte a lumii.

La aproximativ un deceniu distanță, Antoine Compagnon¹³, un teoretician mult mai puțin angajat politic și ideologic decât Eagleton, va crede în posibilitatea teoriei literaturii de a deveni o „epistemologie a științelor literaturii”, nu fără a deplânge pierderea de prestigiu suferită de teoriile literare în Franța, o țară care doar cu două decenii mai devreme fusese un adevărat centru de generare/întreținere a noutăților teoretice în paradigma studiilor literare.

Referindu-ne la proiectul de reînnoire a disciplinei legat în special de numele lui Adrian Marino și Antoine Compagnon, între concepțiile celor doi, se pot stabili câteva paralelisme. Pentru amândoi, obiectivul de fond al teoriei literaturii este *teoreza literaturii*¹⁴, transpusă, în cazul lui Marino, în *ideea de literatură* (conceptul lui), tratată aproape monografic, prin investigații temeinice în istoria literaturii și a literelor (studiilor literare), concretizate în vreo șapte cărți, dacă luăm în considerare doar cartea *Hermeneutica ideii de literatură* și cele șase volume ale *Biografiei ideii de literatură*. Maniera de desfășurare a teorezei la cei doi este, evident, una sensibil diferită. În cazul lui Adrian Marino, modalitatea de studiu rămâne una preponderent descriptivă, parcursul cercetării fiind unul de tip enciclopedic, implicând erudiție larg culturală, eforturi de analiză și de sinteză, capacitatea asociativă și, evident, simț istoric și spirit critic. Nici Antoine Compagnon, în încercarea sa de reconstrucție critică și multietajată a ideii de literatură, nu ignoră datele privind istoria (arheologia) *ideii de literatură*, însă acestea nu ocupă un spațiu prea mare, fiind la el simple date de fundal. În cazul teoreticianului francez, accentul cade pe *interogațiile* adiacente întrebării fundamentale (*ce este literatura*), respectiv: ce este *intenția literară*, ce este *realitatea literară*, ce este *receptarea literară*, ce este *limba literară*, ce este *istoria literară* și ce este *valoarea literară*. La toate aceste întrebări, teoreticianul francez caută să răspundă prin apelul la diferitele științe ale literaturii (mai noi sau mai vechi), științe care au ca domeniu de studiu entitățile vizate de interogațiile de mai sus: adică *autorul*, *lumea*, *cititorul*, *stilul*, *istoria* și *valoarea literară*, considerate esențiale în ontologia și fenomenologia literaturii.

Perspectiva *științelor literaturii* cu privire la ceea ce este literatura nu este ignorată nici de teoreticianul român, cel care identifică, în spațiul acestora, în special în secolul al XX-lea – căruia îi consacră cele mai multe volume ale *Biografiei ideii de literatură* – multiple unghiuri de descriere și de definire a literaturii înseși (numită și *text, textualitate, intertextualitate, literaturitate, limbaj poetic, stil* etc.). Față de teoreticianul francez însă, Adrian Marino acordă o mai mare atenție modalităților de concretizare a ceea ce trece drept literatură, interesat fiind și de contextele vieții literare, de instituțiile literare, toate jucând un anume rol în *teoreza literaturii*. Ceea ce se întâmplă în contextul vieții literare, în școlile literare, în special în secolul al XX-lea, când tot mai mulți scriitori sunt și teoreticieni literari, uneori chiar profesori de literatură (în școli și în universități), are consecințe evidente și în organizarea câmpurilor științifice adiacente diverselor studii literare (poetica, teoria literaturii, literatura comparată, hermeneutica etc.).

Note și referințe bibliografice

¹ Cf. René Wellek, Austin Warren, *Teoria literaturii*, traducere de Rodica Tiniș, studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru literatură universală, 1967

² În spațiul cultural românesc (și nu numai aici), denumirea disciplinei se întâlnește atât ca *teoria literaturii*, cât și ca *teoria literară*, expresii aflate în variație liberă, în pofida numelui *theory of literature* stabilit chiar de către teoreticienii americani, nu fără unele rezerve și explicații (cf. René Wellek, Austin Warren, *op.cit.*, p. 30).

³ Boris Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica*, traducere, prefață și comentarii de Leonida Teodorescu, București, Univers, 1973

⁴ Cf. Jonathan Culler, *Teoria literară*, traducere de Mihaela Dogaru, București, Cartea Românească, 2003; Carmen Mușat, *Frumoasa necunoscută. Literatura și paradoxurile teoriei*, Iași, Polirom, 2017

⁵ O sinteză a mutațiilor prin care trece chiar denumirea disciplinei o realizează Carmen Mușat, în *op. cit.*, cap. „Teoria literară *versus* teoria literaturii”, p. 204-211.

⁶ Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, Cluj-Napoca, Dacia, 1987

⁷ *Idem*, *Biografia ideii de literatură*, vol. I (1991), vol. II (1992), vol. III (1994), vol. V (1998), vol. VI (2000), Cluj-Napoca, Dacia

⁸ Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, p. 14

⁹ *Ibidem*, p. 31

¹⁰ Terry Eagleton, *Teoria literară. O introducere*, traducere de Delia Ungureanu, Iași, Polirom, 2008

¹¹ „Prin *ideologie* (spune Eagleton) înțeleg, în linii mari, modalitățile prin care ceea ce spunem și credem se leagă de structurile și relațiile de putere din societatea în care trăim” (*Ibidem*, p. 30).

¹² „Dacă nu puteam defini literatura ca pe o categorie «obiectivă», descriptivă, nu putem nici să spunem că este ceea ce capriciile oamenilor decid că e literatură” (*Ibidem*, p. 31).

¹³ Antoine Compagnon, *Demonul teoriei. Literatură și bun simț*, traducere de Gabriel Marian și Andrei-Paul Corescu, Cluj-Napoca, Echinocțiu, 2007

¹⁴ Cu riscul de a spune un truism, exercițiile de definire, conceptualizare și înțelegere a literaturii nu lipsesc din niciun tratat important de teoria literaturii, numai că, spre deosebire de cei doi teoreticieni, la alții, aceste eforturi de delimitare a universului conceptual al termenului *literatură* nu depășesc un capitol sau două.

Abstract

Aspects of the crisis of theory of literature in the last part of the XXth century

Keywords: *theory of literature; epistemic crisis; literary sciences; Adrian Marino; Terry Eagleton; Antoine Compagnon*

The crisis of the theory of literature in the last quarter of the 20th century can be analyzed under two main aspects: first, as a crisis generated by its object of study, described in terms of semantization and resemantization of the „idea of literature” (Adrian Marino), proven by its multiple cycles of being defined and redefined, but also a crisis of an epistemic nature, a crisis of “overproduction” of the literary sciences, of disruptive nature for the role and functions of this academic discipline, once central, within the related paradigm. This paper captures some facets/implications of the crisis and their role in the construction and reconstruction of the discipline due to Adrian Marino, Terry Eagleton and Antoine Compagnon.

Theodor CODREANU

Nuvelistica lui Nicolae Breban (II)

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuliei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012), *Literatura română acasă* (2014), *Dialogurile unui provincial* (2015) ș.a. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

„A lumii mireasă”

O altă față a confruntării cu destinul se configurează în nuvela cu titlu provocator *În apărarea dictaturii*. Nicolae Breban se arată din nou un de-constructor și re-constructor original al miturilor românești și universale. Noua abordare a miturilor în cultura modernă e apreciată la Eminescu, cel care a transformat radical țesătura unui basm românesc – *Fata în grădina de aur* – în capodopera *Luceafărul*, care și astăzi stă în fața criticii precum aceeași figură mitologică a Sfînxului. În nuvela lui Nicolae Breban este vorba despre cea mai neobișnuită lectură a celebrei balade *Miorița*. Nu întâmplător scriitorul a dedicat destule pagini eseistice baladei (inclusiv în romanul *Jocul și fuga*, 2015), raliindu-se, aparent, curentului care supralicitează negativitatea *resemnării* mioritice. Într-un loc din *Confesiuni violente*, laudă *Baltagul* lui Sadoveanu pentru că a consacrat o nouă lectură a baladei, sub semnul „răzbnării” creștine prin aducerea ucigașilor în fața justiției. Reproșează însă personajului Vitoria Lipan că n-are vitalitate, că e o „figură de fum”. Dar Breban este un maestru al ieșirii din dilemă, augmentând-o în felul său inconfundabil.

Partea I vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 3-4 (269-270), 2022, p. 87-96.

Construiește nuvela *În apărarea dictaturii*, reînviind arhetipul miresei („*A lumii mireasă*”) sub o altă față comparativ cu predecesorii, inclusiv cu imaginile memorabile ale eroinelor lui Dumitru Radu Popescu¹ din recentele piese de teatru.

Nuvela are ca subtitlu *Ultima dorință a unui condamnat la moarte*. Un om de afaceri bogat, Diamantopol, prezentat la început ca „Bătrânul” (deși nu avea decât 39 de ani), suferă o complicată intervenție chirurgicală, cu scoaterea unuia dintre plămâni. Ajuns acasă, mai dă peste el și o gripă, încât e convins că moartea îi este aproape, că trăiește ultimele zbateri în lupta cu *cancerul*. Are ca ajutor în casă pe o fată, numită, în stilul brebanian, Carla sau Didi (cea furioasă), alintată și Pipi, licențiată în filologie, modernă sub toate aspectele. Trece în ochii opiniei publice drept „nepoata” care jinduia ca Bătrânul să-i lase ei impunătorul apartament, ca și arsenalul cecurilor în alb. Întrucât Diamantopol este om al *logicii* în viață și în afaceri, nu-i plac *incertitudinile* și e convins că este *condamnat la moarte*, iar în atare postură crede că i se cuvine, în fața acestei nedreptăți ontice, împlinirea ultimei dorințe, conform cu tradiția și cu legea. Dar nu o dorință mediocră, ca fumatul unui trabuc, ca o masă pe cinste etc. Didi era tânără, frumoasă, considerată de stăpân ca *oița* lui năzdrăvană: „– Ei, oițo, ia să vedem, ești tu capabilă să-mi ghicești ultima dorință? Hai?!... Bineînțeles că nu” (p. 187). Insolitul „cioban”, deghizat în *ortomanul* om de afaceri, are și un „câine de pază” al finanțelor sale, tanti Adela. La rândul-i, Didi avea o prietenă care-i insuflă un plan de jecmănire, chiar de omicid bine mascat, refăcând cuplul ciobanilor complotiști, în variantă feminină, dar nu mai puțin „feroce”. Ori de câte ori naratorul, penetrant ca analist, în stil necruțător brebanian, îi precizează unul dintre nume sau pe toate, nu uită să atașeze în paranteză epitetul *cea furioasă*. În același timp, „Bătrânul”, prezentat de narator și într-o neașteptată „aură” caragialescă de *becher* aflat la dispoziția celor două complotiste, o studiază cu atenție pe Didi: „Apucăturile i le știa, venea de vreo două săptămâni în casă zilnic, dar bănuia că ascunde multe. Încă nu furase nimic probabil, gândea «grecul», pentru că «voia mai mult». Sau... «totul»! Ha-ha, atunci, nu-i așa, și el, la rândul lui, putea voi «totul»! numai că aici, la acest «capitol», era rândul lui să fie dezavantajat: fata, nepoata chipurile, putea cere casa, cu tot ce avea în ea – mai știi, și banii din bancă! –, dar el, el ce putea «ei» să-i ceară?!... Hai?!... *That is the question!* Ce pu-

tea ea, dacă, bineînțeles, era la rândul ei să meargă «până la capăt», să ofere?» (p. 190). De asta a insistat „grecul” ca ea să ghicească, să smulgă de la ea care ar fi ultima lui dorință de *condamnat la moarte*. Ce putea el să ceară, ca om ratat, dar nu din cauza bolii necruțătoare, pe care nu dă două parale: „Eu, auzi tu, fato, eu puteam ajunge un mare om! Da-da, cum mă vezi și cum te văd. Parol. Și, după cum vezi, am ajuns un... cum se spune? A, un ratat! Dar să nu crezi că din cauza bolii ăsteia, nu, nici pomeneală!” (p. 191). În așteptarea dezlegării enigmei ultimei lui dorințe, o invită să locuiască în una dintre camerele apartamentului, fără condiții, fără să i se pretindă favoruri erotice: „Eu sunt un degustător, fato, nu un profitor” (p. 194).

Așadar, bogăția la care ține și pe care o etalează în fața tinerei „oițe” este filosofia lui de viață, ca deținător al unei doctrine privind dualitatea stăpân-slugă, maestru-ucenic, culminând cu întoarcerea la *dictatura* ca destin al societății umane, dincolo de promiscuitățile „democrației”. Altminteri, tot locuri consacrate de opera beletristică, eseistică și memorialistică a lui Nicolae Breban: „Uite, vezi, ce vorbim noi seamănă cu problema asta, cu democrația, despre care urlă toate ziarele și toți potlogarii ăștia care se agită prin parlamente. Ei bine, eu sunt dintre aceia care... da-da, sunt atenți la ce spun! Da, eu sunt dintre aceia care regretă dictatura, dar, atenție! Nu dictatura lui Ceaușcă, sau a lui Dej, sau a lui Antonescu, sau a lui Carol al II-lea, sau a lui Franco, dau a lui Hitler. Să-i ia dracu’! Mă urmărești, nepoțico?! Nu, eu regret dictatura ca o formă potrivită nouă, românilor, dar mai știi, poate și altora, de a rezolva mai iute unele chestiuni. Probleme, cum se zice astăzi” (p. 194-195). La un alt nivel, pare o dispută dintre conu’ Leonida și consoarta Efimița, dar de astă dată în favoarea „reacțiunii”, a dictaturii la care făcea apel și Eminescu în finalul *Scrisorii III* (invocându-l, cu forța retoricii sale, pe Vlad Țepeș) sau în *Doină* (pe Ștefan cel Mare). Se pare că aceasta-i „dictatura” la care face referire Diamantopol, una rămasă străină, compromițătoare falșilor dictatori înșirați mai înainte. („Bătrânul”, aflat la vârsta morții lui Eminescu, îi recită versurile finale din poemul eminescian!). Didi îi reamintește că, în zilele noastre, toți înjură dictatura. El de ce vrea să fie un „original”, s-o apere? Răspuns: „Păi eu chiar sunt un original. Sigur, sub dictatură – asta, ultima, a lui Ceaușcă –, eu am tăcut când toți îi ridicau osanale. Nu că eram nemulțumit, nu: eram de-a dreptul îndurerat, m-auzi tu, fato? Omul ăsta, care a avut

noroc cu carul, făcea prost ceea ce făcea. Strica o idee bună ca vaca ce se bage în cofa cu lapte aburind și cald” (p. 195-196). Nu cumva noi, românii, jinduim la o dictatură a justiției pentru că suntem niște primitivi? întrebă „oița”. Nici pomeneală, replică „Bătrânul”: „Nu suntem mai primitivi decât nobilii spartani conduși de Leonida sau de nemții care i-au dat pe cei mai mari filozofi. Nici pomeneală. Dar e o prostie să crezi că dictatura e o stare a unei națiuni primitive, tinere, care abia trebuie să învețe și să pregătească democrația. Dictatura este o formă de a organiza un neam la fel de potrivită ca și democrația. Punct. Ceea ce nu se înțelege este că ea, spre deosebire de populara democrație, ea, dictatura, are nevoie de... oameni speciali (p. 196-197)”. Nu numai în cazuri de molimă, de război, de foamete, când se impune dictatura. Oamenii speciali nu se aleg prin vot: „Ei, da, oameni speciali, făcuți, născuți pentru a fi buni, dictatori salvatori se nasc ici și colo ca și marile genii în pictură sau în istoria științei, dar, spre deosebire de științele umaniste, unde și când un Newton sau un Rafael își croiesc drum, spre ura tuturor funcționarilor și a cardinalilor, în politică se întâmplă o curată nenorocire: adeseori, în momente de criză, de criză reală, nu falsă cum e cea pe care o trăim noi azi, când țara arde cu adevărat și când vecinii, la hotare, ne privesc bogățiile cu ochi hulpavi, ei bine, taman atunci e ales câte unul, ca dictator, ca ins atotputernic, după metodele proaste ale democrației, adică prin votul celorlalți” (p. 197).

Neînțelegându-i retorica, Didi pleacă să spele vasele în bucătărie. Bătrânul însă ia paharul cu băutură și o urmează, continuându-și filosofarea cu regretul că noi, românii, n-am avut parte, în vremurile moderne, de o dictatură mare, „din cele care fac cu adevărat istorie” (p. 198). Apoi continuă să-i vorbească despre elite, într-un cadru tot mai caragialesc, ea îmbrăcată sumar, „la sfatul lui”, pe patul masiv, îndemnând-o să fie *cuminte* și acceptându-i să aprindă o țigară, în vreme ce Carla (cea furioasă) gândește tranșant, în spiritul planului pus la cale cu prietena ei, Gabriela, Gabi-cea-sfâtoasă, care făcea un fel de navetă între București și Londra: „Ce-și închipuie... animalul?! Îmi dă sau nu-mi dă, ce pune condiții ca un geambaș? Eu nu sunt de vânzare, dacă vreau... pot să fac cele mai mari prostii. Nu cu tipi de teapa lui, e mult prea... babalâc, și-apoi, nu-i așa, are un singur plămân! A, va trebui să verific și asta, dacă... mă duce cu preșul? De unde pot să știu eu că a rămas doar cu un plămân, nu cumva face pe victima... cu mine?” (p. 200). În

același timp, regretă că impenetrabilul „bătrân”, *dus-cu-pluta*, „un biet paranoic, în stare de fapte ciudate”, nu are măcar un mărunț apetit pervers, deși părea adorator de „fructe tinere, mai curajos în vorbe decât în fapte” (p. 202).

Estimp, „babalâcul” răbufnea înciudat că noi, românii, n-am avut și nu vom avea elite, de trei sute de ani alegându-ne cu venetici de Fanar ale căror apucături n-au pierit nici azi. Când, simulând neglijența, fetei îi căzu breteaua de la sutien, Diamantopol îi atrage atenția, cu severitate: „Chiar și în pat, mie-mi place ordinea!” (p. 203). „Grecul”, pasămite, e plămădit din același aluat cu raționalistul Grobei. „Era prima oară – avertizează naratorul – când se simțea cumva stăpân, gingașul de el, care nu numai că avea nostalgia dictaturilor și a elitelor, dar uneori în visurile sale mergea și mai departe, da, mult mai departe: visa o societate din stăpâni și sclavi. Aferim” (p. 204). Problema e că noul Grobei este fortificat totdeauna cu argumente irefutabile: în plină hipertrofiată democrație, întreabă el, cine e condamnat să facă muncile cele mai umilitoare, așa-zisele „prestări de servicii”: „Hai să fim serioși, ce prestări de servicii?! Nu, dom'le, să tai unghiile de la picioare sau favoriții năclăiți ai cutărui camionagiu, să deșerți vasele murdare, să speli pe jos după alții sau să înduri zbieretele pruncilor abia înțărcați, să cari, să împingi, să răstorni în rigolă vrute și nevrute sau mai ales să te pleci cât e ziua de lungă la tot felul de neaveniți – căci, cum zicea unul: păi bine, dom'le, 'nainte aveai un boier și acum sunt o mie! –, să te milogești pentru o para, ba să mai și zâmbești de parcă ți-ar fi făcut un favor, căci, se știe, favorurile nu pot veni decât «de sus», dar ce «sus», dom'le, că aștia sunt false elite, falși boieri, impostori stăpâni, dar noi, da-da, noi, ce mai, noi suntem și am rămas sclavi adevărați! Aceiași de vreo două mii de ani, numai că, asta e deosebirea, sub romani sau sub greci, poate chiar și la asiatici, unii dintre «noi» aveau tot respectul cuvenit. Țsta e adevărul, dacă nu numești cum trebuie un obiect, un individ sau o profesie, riști să te dea peste cap! Ce-i minciuna asta cu egalitatea peste tot?! Cum adică, eu, care mătur în frizerie resturile de păr vopsit ale ăștia care suie țanțoș într-un Audi cu scaune de piele, eu să fiu egalul lui?! Haida-de! A se slăbi...”, cum se zicea în mahalaua lui nenea Iancu (p. 204-205).

Diamantopol Domițian Feliciu pledează, așadar, pentru confuciana teorie a denumirilor corecte (*tcheng ming*). Se-ntoarce, altfel spus, la

arhetipuri împotriva *anarhetipurilor* postmoderne. La fel procedează și cu restituirea corectă a conceptului de *prietenie*. Aici, apelează și la înțelegerea condiției de „filoloagă” a Carlei. Adevăratele elite trăiau privilegiul *prieteniei*, necunoscând falsa „prietenie” fundată pe interese trecătoare, numită de Diamantopol *prejudicata prieteniei* (p. 208). La fel se-ntâmplă și cu dragostea, mai întotdeauna falsă, mai ales la bărbați, își amintește Carla (cea furioasă) de momentul când iubitul ei, Remus, o lăsase pradă unor nandralăi (p. 218).

Relațiile dintre afacerist și „nepoată” devin din ce în ce mai ciudate, încât aproape că nu-și mai vorbeau. Întors seara acasă, Diamantopol se culca pe la miezul nopții, uitând să mai stingă lumina, năruit, se pare, de o frică neobișnuită. Ea, se văzu și mai singură, după plecarea lui Gabi la Londra, aceasta fiind câștigătoare a unei burse. Se aflau tocmai în mijlocul „planului”, când ar fi sosit momentul „devastării”, al uciderii, dar și cu rezervarea unei mici satisfacții pentru el: „o omucidere fără corp, adică... ce mai, individul nu trebuia suprimat. I se lua ce putea să dea și... salve, am onoarea, *babe die Ehre*, ura, *saludos, ciao*, amirale” (p. 233). Doar că patronul nu avea nici o fisură în armura sa, în vreme ce Gabi îi scria că a lăsat-o înadins ca să ducă singură la îndeplinire planul, ca să vadă ce forțe zac în „puștoaică”, dându-i un ultim sfat: „nu face în mod expres nimic, dar știi, absolut nimic. Prefă-te placidă, la asta tu ai un bun antrenament din alte ocazii, lasă-l pe el să facă prima mișcare, prima greșală” (p. 235). La care nu trebuie să reacționeze, nici la următoarele, încât bibicul va crede că a câștigat, „că ești a lui”. Așa va crede și *corul*, nu cel al tragediei grecești, ci gura lumii (p. 239). În realitate, în ascunzișurile casei, se ducea o luptă surdă între stăpânul care nu voia nicicum să devină slugă, și sluga „care voia cu orice preț un lucru, adică să fie stăpână și posesoare” (p. 241). Lăsată singură, Didi, din lehamite, s-a întors la un vechi obicei, reactivă relația eșuată cu vechiul Remus, primindu-l chiar și în casă, crezând că „bătrânul” nici nu va observa, însă acesta îi atrase atenția că pușlamaua s-a purtat față de ea ca o scârnăvie (p. 244). Și-și exprimă dorința s-o vadă *liberă*, așa cum el e mândru de libertatea lui.

Și deodată survine, când nimeni nu se aștepta, *schimbarea* ei, de o aparentă straniețate. Momentul reamintește, la altă scară existențială, de metamorfoza lui Grobei, din ultima parte a romanului *Bunavestire*,

eveniment care a dat bătaie de cap exegeților care au vorbit de o ruptură nu numai stilistică, identificând, în arhitectura cărții, două romane diferite: primul, în paradigma marelui realism european, al doilea – o adevărată *cotitură* în viziunea brebaniană, greu de îngurgitat în atmosfera criticii literare predispuse la ceea ce Breban va numi *trădarea criticii*. Schimbarea, în cazul Carlei (cea furioasă), începu ca o tactică instinctivă, de fapt, ca o veritabilă *kehre* la arhetip, trăită și pusă în filosofie de Diamantopol: „ca să-i faci pe voie unui nebun, trebuie să înnebunești și tu întru câtva” (p. 251). Și „tactica” începu să dea roade, evoluând într-o „mică operă de artă”, jocul ei orbindu-l pe „babalâc”, dacă nu cumva era provocat, dominat chiar de acesta. Primul semn al cotiturii veni de la tanti Adela, care îi făcu concesia, ca din senin, să-i încredințeze gospodărirea banilor casei, iar, tot pe neașteptate, la un pahar de căpșunică, becherul hotărî să-i dăruiască un carnet de cecuri din unul din conturile sale, ceea ce o sperie: „Nu cumva nu e... nebun, ci mult mai grav? Poate... vrea să măucidă, să mă detracheze, să mă... vândă!” (p. 250). Refuză cecurile, cu motivația ce-o să zică tanti Adela. Diamantopol râse, asigurând-o că tocmai tanti Adela îngăduise gestul său, în clipa când constatase că fata renunțase la garderoba țipător modernă. În context, chiar și „corul” observase schimbarea: „Didi, între timp, era aproape de nerecunoscut, mai ales pentru cei care o știau dinainte, și chiar și Gabi de la Londra fu alarmată de două scrisori ale unor foste colege că «furioasa» și «recalcitranta», cum îi spuneau, Didi-cea-semeață, s-a... prostit! Cică... umblă să se călugărească sau, mai știi, să se sinucidă! Orice e posibil. Vino degrab' ... dacă poți” (p. 255). N-a putut, iar când a sosit, s-a dovedit a fi prea târziu, metamorfoza adâncindu-se, încât s-a limitat la a constata: „Te pomenești că... ești îndrăgostită... mieluțo! Oiță năzdrăvană?!” (p. 255). Gabi asigură pe cititor că și-a ales temeinic cuvintele, mai ales pe cele din urmă. Iar Carla, în regresiuinea ei din anarhetip către arhetip, își aduce aminte că îl judecase aspru pe „patron” când îi vorbise de apărarea dictaturii, de prejudecata prieteniei, de dispariția elitelor, de falsul succes etc., etichetându-l, *furioasă*, ca reacționar și fascistoid (p. 259). Acum, ea aruncă în cartier o nouă „figură”, aceea de „călugăriță”: „Acum... era singură. Așa a vrut să fie. N-o mai înțelegea «nimenea». Poate, mai știi, «patronul», nea Feliciu, dar el, pasămite, nu scotea o vorbă” (p. 263, 264). În vreme ce ea se împuțina la trup, se usca aidoma unei plante, îl

rugă pe tăcutul patron să o asculte, să-i asculte o dorință: „– Aș vrea... dar să nu te amiri prea tare, știu că matale ești un om învățat, un stăpân al vieții. Aș vrea să... fiu mireasa dumitale! M-ai... auzit?!” (p. 272).

Diamantopol, învățatul, amuțește brusc de uimire, cu atât mai mult cu cât *ea* și nu *el* se afla la un pas de moarte: „Evident că bietul om amuțise. Întreaga lui experiență de viață, cu care se lăuda nu rareori, nu-i mai servea la nimic. Da-da, «neună», dar... dacă era altceva? Bine, dar ce putea să fie?! Și el, acum, ce putea să facă, cui putea să ceară ajutorul?” (*Idem*). Și din nou vocea naratorului: „Mai văzuse oare cineva o asemenea neună? Să vrea să fie mireasa lui! (...) El, un om atât de stăpân pe sine, de «rațional», de atent la orice mișcare, mereu atent la urmări, mândru de respectabilitatea sa și a persoanei sale” (p. 273).

Și de ce, întreabă becherul raționalist, ar vrea ea să-i fie mireasă, în speranța că va ieși din încurcătură? Pentru că Ea, datorită lui, a ajuns să nu mai mintă, pentru că El se considera condamnat la moarte și ultima lui dorință era, conform legii vechi a condamnaților, rânduiala îi îngăduia să-și izbăvească vina dacă o fecioară i se oferea ca mireasă. Ea venise în casa lui nu ca o fecioară, ci o destrăbălată, fiind singura însă care i-a înțeles *dorința ultimă*, dar, vai, nu avea drept să-i fie mireasă, nefiind fecioară: „Da, așa e, când am venit sub acoperișul dumitale eram orice voiai, dezmățată, neună, insolentă, murdară de lucruri și de sentimente, da, se poate și asta, numai... fecioară, nu! Dar acum, da, uită-te bine la mine, acum, da, sunt! M-am curățit pentru dumneata, pentru... noi doi. Sunt curată cum n-am mai fost vreodată, nu numai trupul meu, dar nici ultimul gând, cel mai... risipit, mai precar, mai infim, mai ridicol, nu mai tresare în mîntea mea. Nici urmă de murdărie în mine. Nu mai sălășluiește în mine nimic de prisos, ci... numai icoana dumitale! (...) Eu vreau să fiu... mireasa dumitale! Și-apoi să plec! Bucuroasă că s-a împlinit totul” (p. 276). Adică salvarea *raționalistului!* recunoaște el. Cu moartea ei. Dulcinea reabilitată, zice într-un loc Nicolae Breban.

Cavalerul Tristei Figuri acceptă ceremonialul căsătoriei, fără martori, într-o discreție totală: „A existat un om mai curat ca dânsa?” (p. 277). Ea, *oița năzdrăvană*, cum i s-a arătat de prima dată, fără să știe de ce, primește sacrificiul, devenind *a lumii mireasă*. A doua zi după ceremonie, becherul are bilet la teatru. Dar cine cunoaște teatrul grecilor știe ce-l așteaptă la tragerea cortinei.

Note ¹ Dumitru Radu Popescu, *Teatru, Mireasa vagaboandă*, București, Editura Curtea Veche, 2016. Tetralogia cuprinde piesele: *Mireasa vagaboandă sau Mireasa desculță sau Mireasa Valahă, Regina fără somn sau Sinuciderea Gertrudei, Oradea, cam pe la amiază și Cortina*.

Abstract

Nicolae Breban's short story (II)

Keywords: *free act; dictatorship; ontoesthetic; archetype; anarchetype; mimetic desire; Dostoevsky; Gide; Hamlet; Eminescu; hybris; simulacrum; sacred; profane; ghost; Miorita; "bride of the world"; metamorphosis*

Of all the writers of the fertile '60 generation after World War II, a few rose to be part of the European value: Dumitru Radu Popescu, Nicolae Breban, Paul Goma and Augustin Buzura. They met, undoubtedly, the qualities of novelists, as part of the large scale novel tradition of Thomas Mann or Dostoevsky, the role of Raskolnikov's father being taken by Nicolae Breban, in masterpieces such as *Sick Animals* or *Annunciation*. Breban made his direct debut in the novel, overturning the theory of the ages of creation supported by Camil Petrescu. The short story writer Breban appears late, restricted to only two volumes: *Orpheus in Hell*, Iași, 2008; *Free act*, Iași, Polirom Publishing House, 2020). We are, in a way, facing a paradox, because he has first apprenticed to Chekhov's short prose, urging the young prose writers to read the ten volumes of Czech sketches and short stories to learn the construction of the human typology in the novel. In the texts analyzed here, we stopped at two masterpieces: the short stories *Free Act* and *In defense of dictatorship*.

Ana BANTOȘ

Regăsirea de sine în literatură: flux și reflux (VIII). Scriitura migrației: Constantin Olteanu *Green card*

A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Publicații: *Reabilitarea autenticului*. Culegere de articole și studii critice, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010 (ediția a II-a, revăzută, Iași, 2014); *Literatura basarabească și modelele literare europene*, București, 2013.

Cu începere din ultimul deceniu al secolului al XX-lea, în peisajul literar românesc se produce o irupție de scrieri axate pe problema migrației. Apar lucrări în proză, dramaturgie și poezie, autorii fiind tentați să afle răspuns la unele probleme impuse de fenomene care se produc în țările din Estul Europei. Exodul spre occident pune sub lupa autorilor, cel puțin tangențial, relația Est-Vest. Se deschid astfel orizonturi pentru o sensibilitate nouă. În această sferă a căutărilor literare renovate, dictate într-un anume fel de realitățile relativ recente, se înscriu mai mulți autori care semnează volume de proză, dramaturgie, poezie. Astfel, în peisajul literar pruto-nistean se manifestă: Constantin Cheianu cu piesa *În container*; Dumitru Crudu cu piesa *Oameni ai nimănui*; Eugenia Bulat cu volumele de versuri *Veneția ca un dat sau Jurnalul unui evadat din Est* (2008) și *În debara. Al doilea jurnal al unui evadat din Est*; Claudia Partole cu două romane: *Viața unei nopți sau Totentanz* (2009) și *Straniera* (2020); Lilia Bicec-Zanardelli cu ro-

Partea a VII-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 3-4 (269-270), 2022, p. 97-104.

manele *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la munca în Occident* (2009) și *Bumerang* (2016); Ion Anton cu *Viața ca amintire* (2013), Iurie Bojoncă, *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni* (2019); Lucreția Bârlădeanu, *Misterul din Est roman* (2020); Constantin Olteanu *Green card*, roman (2022); Alexandru Popescu *Montana*, roman (2022).

Migrația basarabenilor, bunăoară, după cum observă și Lilia Bicec, trecută și ea prin furcile caudine ale fenomenului respectiv, stabilită în Italia, este un proces social care s-a răsfrânt masiv asupra Republicii Moldova: „Direct sau indirect, este și a fost implicat în acest fenomen fiecare individ: de la copiii lăsați singuri acasă sau sub supravegheri precare, până la părinți și buneii rămași la bătrânețe fără un suport afectiv”. Radiografiind fenomenul în paginile revistei ieșene „*Timpu*”, scriitoarea va menționa că „deși sacrificiul a fost mare din ambele părți, valul emigrării nu s-a oprit, ba din contra, s-a amplificat, transformându-se într-un exod care ne-a afectat și a lăsat o urmă indelebilă în destinul fiecăruia din noi”. Privind lucrurile în perspectivă istorică, amintind că migrația e cunoscută din cele mai vechi timpuri ale omenirii, autoarea ține să menționeze specificul migrației moldovenilor: „Nu au inventat moldovenii migrația, aceasta a existat mereu: de la Ulise încoace, lumea a emigrat ca păsările călătoare. A emigrat până și Iisus persecutat de Irod, se evadează și acum din cauza războaielor și a altor calamități sociale, politice, economice. Și emigrarea basarabenilor are specificul ei, dar cert este că acest val al deplasării s-a transformat într-un adevărat exod” (Bicec 2021).

Cum se conturează efectul acestui exod asupra literaturii din ultima perioadă e lesne să ne dăm seama urmărind discursul narativ al autorilor angajați în reflectarea fenomenului. Emigrând în speranța de a afla condiții de viață mai bune, tinerii sunt puși la încercări care constituie substanța unor narațiuni de tip nou. Venind de multe ori dinspre ziaristică spre literatură, autorii își propun să investigheze zone complicate ce s-ar părea că țin mai curând de sociologie.

Cel-a determinat, de exemplu, pe jurnalistul Constantin Olteanu, care a debutat în calitate de poet, ca după o activitate îndelungată în domeniul ziaristicii să treacă la proză? Cu această întrebare în minte am purces la lectura romanului său *Green card*. De fapt, autorul este cât se poate de explicit în expunerea problemei migrației: „Pentru o bună parte din oameni poarta în rai e undeva în America...”, scrie Constantin Oltea-

nu. „Sunt de acord. Poarta, probabil, e aici, dar raiul e în altă parte. Acesta nu e într-o țară anume. E în tine și e în mine”. Abordând lucrurile din această perspectivă, scriitorul recurge la disocierea atentă a situației eroului pornit în lume pentru a-și câștiga existența. Cătălin, protagonistul romanului, întruchipând figura unui aventurier în căutarea mijloacelor pentru a-și putea asigura o viață decentă, treptat cunoaște mai bine realitățile americane. Se împrietenește cu Ted, care îl ajută să încheie o căsătorie fictivă cu Darla, o tânără americană, pentru a putea obține un *green card*. Prin urmare, cu puțin noroc, ajuns în țara făgăduinței, la Chicago, se descurcă relativ ușor. Este muncitor și asiduu. Reușește să respecte condițiile puse de Darla: să plătească la timp banii pentru contractul căsătoriei. Cât privește cealaltă condiție, nu este limpede dacă eroul se îndrăgostește sau nu de Darla. Clar este însă itinerarul cunoașterii unei vieții dincolo de suprafața lucrurilor, căci în roman există două planuri ale „acțiunii”: unul, mai expus la vedere, legat de dorința lui Cătălin de a-și legaliza aflarea în SUA; al doilea vizează dezvoltarea straturilor mai adânci ale unei societăți în care, pentru a se integra, în eventualitatea că și-ar dori să rămână în America, ar trebui să o cunoască mai profund. Știm finalul tragic al Darlei: a fost asasinată de cineva din grupul de foști prieteni. Ne dăm seama că de aici încolo trecem pe panta unei istorisiri oarecum detective, discursul narativ încheindu-se printr-o coincidență neașteptată și plină de stupoare: Cătălin este anunțat despre obținerea *green card*-ului în momentul aflării sale la cimitirul unde e înmormântată Darla.

Călătoria pare că se încheie aici. Însă „lecțiile” ei sunt cât se poate de esențiale, căci la mijloc e vorba de relațiile interumane și despre felul în care acestea se întemeiază.

Aflat în situația inedită de a obține *green card*-ul, Cătălin conștientizează nevoia de a se adapta la un mediu foarte diferit de cel de acasă. De la el se cere să fie un fin observator pentru a înțelege comportamentul celor din jur. Relația sa cu Darla e în fond o istorie scurtă și dramatică, povestită antrenant, având și elemente de detectiv, căci la mijloc mai e și legătura dintre Darla și foștii ei prieteni, cu care s-a pomenit într-o situație extrem de complicată. Aceștia sunt urmăriți de poliție pentru comerțul cu droguri, Darla fiind salvată de o eventuală învinuire la complicitate de către Ted, prietenul și colegul de lucru al lui Cătălin.

O altă istorie paralelă este cea a familiei lui Ted: relația dintre tatăl său, un bărbat frumos, care ținea mult la familie și la soția sa care îl suspecta de infidelitate. Pentru a asigura liniștea căminului familial, el construiește o casă împrejmuită cu stejari într-un loc izolat, între lanuri de porumb. Însă mama lui Ted moare de o boală incurabilă înainte de a ajunge să locuiască în casa ridicată cu multă grijă de soțul ei. Rămâne tatăl lui Ted singur în casa spațioasă, petrecând, până la sfârșitul vieții, zile întregi imobilizat într-un cărucior cu roțile. Mai e și sora lui Ted, care locuiește la o mare distanță de casa părintească și care, atunci când moare tatăl ei, nu va putea veni să-l petreacă pe ultimul drum. Și destinul Darlei este marcat de neînțelegerile dintre părinți: tatăl ei suspectându-și soția, care e mama Darlei, de infidelitate și crezând că nu el este tatăl adevărat al Darlei, dispare în mod misterios în urma unui accident în timp ce se întorcea de la serviciu. La fel de puțin norocoasă este Darla și în privința mamei sale care, încolțită de greutate materiale, într-o zi va pleca de acasă, lăsând un bilet pe masă din care reiese că, acolo unde se află, ea se simte bine. Șirul dramelor narate în roman se încheie prin asasinarea Darlei de către unul dintre foștii ei prieteni, prins cu droguri asupra-i. Lui Cătălin, el fiind singura persoană care avea relații cu Darla, îi revine datoria morală de a o înmormânta. Conform înțelegerii sale cu Ted, vor înhuma urna cu cenușa ei alături de părinții lui Ted, în cimitirul aflat nu departe de casa în care tatăl lui Ted așa și nu și-a văzut visul împlinit și pe care, la solicitarea părintelui său, Ted o va demola, lăsând să crească iarba pe acel loc. În felul acesta se încheie periplul unor personaje ale căror destine sunt marcate de comunicarea defectuoasă, încrederea reciprocă fiind spulberată.

În canavaua narațiunii, traseul nou străbătut de către Cătălin, având doar un singur reper la sosirea în SUA, în persoana prietenului său Sașa, care l-a așteptat în aeroport și care, dându-i câteva sfaturi, îl lasă apoi să se descurce de unul singur, semnifică, de fapt, primul examen, punerea la încercare a capacității protagonistului de a se adapta la o situație inedită. O problemă, abordată oarecum în surdină și care se cere a fi raportată la acest context, vizează necesitatea reexaminării valorilor condiționată de metamorfozarea relațiilor umane actuale.

Drept cadru al narațiunii este utilizată călătoria imaginară constantă, dus-întors, de la locul de baștină al lui Cătălin Lazăr spre America și

înapoi. Cei doi poli ai peregrinărilor scot în evidență diverse concepte de viață, evidențiind teme de meditații precum este cea despre zilele de odihnă și despre libertate. Când Ted se confesează că profită de libertățile pe care i le oferă America, de dreptul la odihnă, week-end-ul fiind sfânt, și că, în opinia sa, „trăiești doar atunci când faci ce vrei tu”, Cătălin reacționează în felul următor:

„Eh, să fi fost tu acolo, la noi, i-ar fi spus Cătălin, să fi fost tu la noi, Tedușule, ai fi văzut tu libertate. Libertate și dreptul la muncă. Voi, americanii...”

– Voi, americanii... Și tresări, auzindu-se pe sine cum spune ceva ce, de fapt, trebuia să rămână neauzit, nespus, neștiut.

– Ce noi, americanii?

– Sunteți oameni liberi. Voi americanii sunteți liberi”.

Nevoia de solidaritate umană este accentuată în multe dintre pasajele romanului, însă mai relevantă pare a fi pledoaria contra in justiției și a purtătorilor de bacili ai nedreptății. Astfel printre amintirile de acasă ale lui Cătălin străbate imaginea fetei de care era îndrăgostit înainte de plecare. Victoria, despre care nu mai știa nimic, dar pe care și-o imagina fericită la casa ei, moare în împrejurări neelucidate până la capăt. Trupul ei neînsuflit a fost găsit, la topirea zăpezii, lângă un pâraiaș, fără ca cineva să cunoască împrejurările acestui deces misterios: „Nu poate spune nimeni nici până azi cum a ajuns ea pe malul pâraului, lângă moară, într-o zi de iarnă. Ceva ascunde satul acela. Sau cineva se ascunde în satul acela. E mai drept așa”.

Povestea Darlei, precum și cea a Victoriei, indică asupra unei lumi în care criminalii se fofilează printre oamenii de rând, fără a fi depistați și fără a fi pedepsiți:

„... Are satul niște lucruri neștiute de el. Are un sertar nu știu unde în care ferește de ochii oamenilor întâmplări încă nelimpzite. Nu le cunoaște nimeni și nu umblă nimeni să citească urme pe undeva, să dezlege mistere, să aducă mai aproape de urechile oamenilor șoapte cândva desprinse de pe gura cuiva. Are. Te uiți la oameni și îi dorești mereu aproape de tine. Te întâlnești cu ei în drum spre biserică, stai umăr lângă umăr în fața icoanelor, ciocnești pahare la nunți și plângi

lângă ei pe o margine de groapă săpată în lutul satului. Le urezi sănătate când îi vezi în preajma spitalului, îi ajuți să-și ridice casă lucrând duminicile la ceamur, te doare și pe tine când le rupe grindina via din deal, le dai să bea apă din căldarea pe care o scoți din fântână, le faci loc la focul tău să-și încălzească palmele... Dar el... Că e unul din ei. E cineva din satul tău. E cineva care a băut apă din căldarea ta și care a plâns lângă tine. E cineva care a stat în fața ta la o nuntă în sat. E cineva care a călcat pe urmele lăsate de tine în zăpada adâncă a iernii. E cineva. Ceva ascunde satul acela. Ce a avut el cu Victoria? Ce a avut el cu o altă viață? Ceva ascunde satul acela”. Din revolta ce se îndreaptă către Cel de Sus – „De ce nu-i înseamnă? De ce îi ascunde printre cei care plâng?” – se desprind căutările de sine într-un spațiu de investigații extins și îmbogățit de sensuri, binomul patrie și țară de adopțiune acutizând percepția critică a realităților de acasă.

Împrospătarea imaginii tradiționale a narațiunii sau a poveștii despre călătorie e determinată de regăsirea de sine a personajului supus procesului de metamorfozare a relațiilor interumane. Romanul *Green card* îmbină descrieri captivante, pline de poezie, cu detalii având caracter documentar, astfel încât poetul, prozatorul și ziaristul Constantin Olteanu se împacă bine și găsesc „limbaj comun”.

Suferința pierderii devine sursa unor întrebări existențiale, care îl frământă pe autor. Ghidată de criterii de ordin moral, regăsirea de sine nu poate să evite universul confortabil al căminului familial. Pe acesta îl vrea recuperat și Ted, cel care are pe mâna dreaptă un tatuaj format din inițialele numelor părinților, al său și al surorii sale Samanta: „F”, „A”, „T”, „S”. Trecând cu palma peste tatuaj, Ted va afirma „că, așa, îi are mai aproape pe toți”. Din schimbul de opinii pe care Ted îl are cu Cătălin va înțelege că și îndepărtata Moldovă e bântuită de inși care provoacă dureri morale și fizice, așa cum e vecinul lui Cătălin care, sub acțiunea alcoolului, își omoară nevasta, copiii rămânând orfani.

În definitiv, literatura migrației se profilează și ca un loc de convergență a valorilor morale. Căci, după cum scrie Constantin Olteanu, „e o nebunie să crezi că iubirile se modernizează. Aceiași fiori. Aceiași senzație de imensitate și de zbor în trupul tău”, chiar dacă America nu e o țară sentimentală și nu se prea lasă „cucerită de vioara ta”.

Cu certitudine, exodul sau fluxurile de migrație creează noi realități sociale, iar scriitorii care cunosc fenomenul sunt în măsură să le investigheze. Nu atât pentru a ne spune în ce constau acestea, cât pentru a pune în evidență evenimentele descrise în raport cu realitățile estice sau occidentale. În acest sens, universul creat de Constantin Olteanu este un spațiu de libertate, în care este întrezărită schimbarea, dar nu mai puțin și complexitatea sau opacitatea în care e învăluită identitatea. Cu alte cuvinte, scriind, autorul accede la un mod de a se reinventa.

Constantin OLTEANU (n. 15. X. 1959 în satul Baurci Moldoveni, raionul Cahul, Republica Moldova). A absolvit Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Ziaristică (1983). A fost corespondent și șef de secție la ziarul „Tinerimea Moldovei” (1982–1991), „Literatura și arta” (1991–1992), revista „Basarabia” (1992). Din 1992 activează la „Săptămâna”, mai întâi în calitate de redactor-șef adjunct, iar din 2020 – redactor-șef. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova. Semnează: Pachete cu zăpadă (versuri), Chișinău, Hyperion, 1991; Green card (roman), Chișinău, UNU, 2022.

Referințe bibliografice

Bicec 2021 = Lilia Bicec, *Literatura migrației nu este un gen lacrimogen*, în „Timpul” (Iași), 4 septembrie 2021

Abstract

Self-discovery in literature: ebb and flow (VIII).

The writing of migration: Constantin Olteanu *Green card*

Keywords: *Migrant literature; self-discovery; moral values; identity discourse*

Lately, more and more writings focusing on the problem of migration become part of the Romanian literary landscape. Based on the novel “Green card” (2022) by Constantin Olteanu, the aim of this study is to highlight both the ways of reflecting the theme of migration, the characteristics of the identity discourse and the complex process of self-discovery, and the author’s access to a way of reinventing oneself.

Iulian BOLDEA

Valeriu Anania.**Logos poetic, taină, credință**

I.B. – prof. univ. dr.,
Universitatea de Medicină,
Farmacie, Științe și Tehnologie
„George Emil Palade” din
Târgu Mureș; cercetător
științific la Institutul de
Cercetări Socio-Umane
„Gh. Șincai” al Academiei
Române. Este conducător
de doctorat, director al
revistei „Acta Marisiensis.
Philologia”, redactor-șef al
revistei „Vatra”, membru în
colegiul de redacție al mai
multor reviste de cultură.

Dintre volumele publicate:
Scriitori români contemporani
(2002); *Poezia neomodernistă*
(2005); *Vârstele criticii* (2005);
Istoria didactică a poeziei
românești (2005); *Poeți*
români postmoderni (2006);
Teme și variațiuni (2008); *De la*
modernism la postmodernism
(2011); *Ipostaze și lecturi critice*
(2018).

Valeriu Anania, important ierarh român, a debutat ca scriitor în perioada interbelică, publicând apoi volume de poezii (*Geneze*, 1971, *Istoria agrippine*, 1976, *File de acatist*, 1981, *Anamneze*, 1984, *Imn Eminescului în nouăsprezece cânturi*, 1992) sau volume de proză și de eseuri (*Greul Pământului*, 1982, *Rotonda plo-pilor aprinși*, 1983, *Amintirile peregrinului Apter*, 1991, romanul exotic *Străinii din Kipukua*, 1979). Activitatea de dramaturg a lui Valeriu Anania s-a materializat în piesele *Miorița* (1966), *Meșterul Manole* (1968), *Du-te vreme, vino, vreme!* (1969), *Păhărelul cu nectar* (fantezie pentru copii, 1969); *Steaua Zimbrului* (1971) și *Poeme cu măști* (1972). În antologia Valeriu Anania *O sută și una de poezii* (Editura Academiei Române, 2021) regăsim poemele care validează relieful identitar al lirismului autorului, creator al unei poezii de incontestabilă însemnătate estetică. În creațiile sale, Valeriu Anania sugerează ideea că „nimic nu e întâmplător, pentru că totul e semnificativ”, poezia reprezentând o formă de eliberare, de evaziune din fenomenalitatea profanului, o asumare de destin ascensional, cum observa Cornel Ungureanu: „Există în poeziile lui Valeriu Anania o deschidere către cer: și în cele care își trag seva din colinde, din spectacolul

popular, din ritualuri sau din ceremonii religioase. Aș spune că scrisul poetului, cărturarului, exegetului se înscrie într-o «acțiune» de reteritorializare a lumii românești.”

Într-o astfel de perspectivă spiritualizată, lirismul refuză concretul, recurgând la verticalitate, vizionarism, sacralitate, într-un limbaj liturgic, având precedente celebre în literatura română (Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Vasile Voiculescu, Nichifor Crainic, Daniel Turcea etc.). Ritmurile imnice, cu reflexe mistice nu exclud trăirea sub zodia durerii, smerenia, litania și evlavia împletindu-se strâns („În noapți ridica-voi mâinile mele / spre lumea de stele-a tăcerilor grele / și-n vrajă de taină opri-se-va vântul / – sub flacăra rugii va geme pământul – / (...) / în noapți ridica-voi mâinile mele / spre lumea de stele-a tăcerilor grele / și luna țâșni-va-ntr-a zărilor grotă / – apusul părea-va un vârf de Golgotă”, *În noapți...*). Între terestru și celest se redimensionează scenariul ontic configurat în orizontul comuniunii cu divinul, ca în poezia *Confessio*, în care termenii esențiali (lut, patrafir, amurg, osândă, lumină, iertare, vatră, cuvânt) induc sugestii ritualice și simbolice: „Doamne, tinde-Ți patrafirul / peste fața mea de lut, / sufletu-mi neghiob și slut / să-l albești cu tibișirul / când amurgu-și toarce firul / peste-un pic de gând tăcut. / (...) / Să-Ți vorbesc, ne-aud vecinii, / iar osânda e păcat; / eu să stau pe-un colț plecat / și să-mi scriu povestea vinii, / pe când Tu, la vremea cinii, / să-mi șoptești că m-ai iertat. / Aciuiați pe-o vatră nouă / vom purcede spre nou cânt; / eu, o mână de pământ, / Tu, lumină-n strop de rouă, / mișli-vom cartea-n două: / Tu, vreo trei, eu, un cuvânt”. Evocator și elegiac, scenariul liric are amprentă alegorică, fiind un însemn al patosului credinței, o expresie a unei confesiuni sincere, a unei conștiințe ce își mărturisește cu smerenie neputința ontologică și gnoseologică în fața unei transcendențe ascunse. Poetul este „îngenuncheat sub raza unui har”, el liturghisește taine, silabisind cereasca voroavă „rămasă-ascunsă-n raza unui rai”: „Durerea vine-n vreme, fără vremi. / În fapt de-amurg sau aspre diminețe / te plămădesc în mii și mii de fețe / și-n noapți tresar când gângurești sau gemi. / Îngenuncheat sub raza unui har / adorm adesea liturghisindu-ți taina / și-n alb stihar înveșmântându-mi haina, / durez în tine încă un altar. / (...) / Urcând și coborând pe fir de grai – / Minune nouă-n limba mea gângavă – / Vei împleti cereasca-ne voroavă / Rămasă-ascunsă-n raza unui rai” (*Versuri pentru versul meu*)”.

Înfiorările sacralului se întâlnesc cu însemnele singurătății, „străjuite de lujere înalte”, însoțite de ecourile plutirii și ale jertfei, ale înălțării și ale căderii, căci înfrângerea și frângerea sunt fețe ale aceluiași destin („Deasupra plutirii / e duhul plutirii. / În josul căderii / e duhul căderii. // Înfrânge-te, îngere, / jertfind într-o frângere” – *De profundis*). Este limpede că, în multe dintre versurile lui Valeriu Anania ținută interogativă a ființei, timbrul său reflexiv, livresc, introspectiv mărturisesc voința de a fi „doar ce ești când ești ce vrei să fii”: „Din țărnul mării mele mă-ndemni în toată ora / Să intru-n valul sinei și-adâncul să-l frământ, / Că totdeauna scumpe ne-au fost amândurora / Tăcuta-ne plămadă, fertilă zăcământ. (...) // Trecând prin vadul cărții ce-am scris-o pe tăcute, / Du viersul ei în noul făgăduit pământ, / Și dacă-n urmă-ți marea se-nchide-n valuri mute, / Mă caută prin sine-ți, că eu acolo sunt” (*Trecere*), sau: „Egal cu tine însuți, tu sieți te îmbii / Să vrei să fii doar ce ești când ești ce vrei să fii. / O poartă ai sub ceruri mâncate de omizi. / Atât să bagi de seamă ca-n urma ta s-o-nchizi.” Taina, singurătatea, harul, meditația, dialogul cu transcendența și rostirea lucidă despre sine legitimează poezia lui Valeriu Anania, un creator care își asumă „noblețea de-a fi singur și dreptul la tristețe”. În aceste condiții, versurile se impun prin rafinamentul frazării, prin muzicalitatea interioară și prin plasticitatea imaginilor, dar și prin refuzul emfazei („Suflete, te-am luat aici cu mine, / în singurătățile senine, / unde nu-i aproape, nici departe, / nici fiorul gândului la moarte”, *În singurătăți*). Propensiunea spre zodia luminoasă a credinței se îmbină aici cu vocația mărturisirii, voința de claritate interioară asociindu-se cu reșezările ființei în arhitectura poliedrică a realului, într-o trecere graduală de la cotidian la transcendent, de la senzație la iluminarea prin gândul îndumnezeit: „Nici eu nu știu / De-s călător sau locului mă-nvolbur. / Doar țărmurile par a-mi spune / Și vântul câteodată / Că-s altceva decât durată / Și altceva decât pustiu” (*De-a valul*). Printr-o astfel de ancorare a ființei în limanul credinței suntem martori ai unei ieșiri din timp, ai unei depășiri a concretului de fiecare zi, ființa deprinzând contururile orizontului sacralului: „Mi-a fost a mă deprinde cu lumina / Ca mugurele lumii: pendelete. / (...) / Mi-e clipa albă. Timpul nu mai bate” (*Interludiu*).

Energia de sens și miracol din poeziile lui Valeriu Anania transpune comuniunea cu transcendentul, ce rezultă din sensibilitatea conștiinței la sensurile revelatoare ale sacralului: „Toiagul tău m-atinse-n trecut /

Cu-o tresărire peste lacăt. / De mii de ani tânjeam închis / În stânca
 tulpurelui vis. / Cum de-ai știut că-n zăcatoare / Mă-ncinge bezna și
 mă doare? / Cum de-ai știut că-n mână ai / Puterea cârjii din Sinai / Să
 crăpi un munte la țâțână / Și-adâncul să i-l faci fântână?” (*Izvor captiv*).
 În așteptarea unui presupus miracol, liniștea și lumina se împletesc în
 conștiința unui poet fascinat de adâncuri, atras de rodirile începutului
 și de șuierul „magmelor răscoapte”: „Îmi vine-un gust de miez de noap-
 te / Înjunghiat până-n zenit / De șuierul aprins și ascuțit / Al magme-
 lor răscoapte. // Tăiș îmi trebuie prin suflet, / Știu. / Cât mai visez pe
 craterul meu stins / Și zac în iarbă, zilnic nins / De așteptare și pustiu?
 / Pune-ți auzul la pământ, / O, pune-ți-l și-ascultă / Cum în adâncuri ți
 se coc luminile, / Luminile adevărate, / Luminile strivitele, / Luminile
 durutele, / Luminile ce ard, să-ți lămurească / O piatră scumpă pe inel
 (*Interludiu*) sau: „Voi muri / Și voi muri de tristețea-nceputului. / Ca și
 atunci, în prima zi, / Cu fiecă urnire a făcutului / Eternitatea mai piere
 o dată. (...) / Apele mele, / Nemărginirile mele / Pe care duhul mi se
 purta / Mai înainte de lume, / Apele mele vor fi cândva / Doar cio-
 burile unui nume” (*Elegie*). În cartea de poeme din 1984, *Anamneze*,
 cele două cicluri (*Anamneze* și *Orele mamei*) expun, cum remarcă Di-
 ana Câmpan, „registre metaforice diferite: primul ciclu este ancorat în
 meditația sobră, cu profunzimi și imagini robuste, mito-simbolice, în
 timp ce *Orele mamei* recuperează imaginarul copilăriei celei dintâi, cu
 o proiecție folclorică a principiului matern și readucând pe portativele
 interioare arpegiile cântecului de leagăn, sublimat ca ideatică, dincolo
 de substratul ludic”.

Regăsim în unele poeme ale lui Valeriu Anania ecouri mai mult sau
 mai puțin pronunțate din lirica unor poeți ca Pillat, Blaga sau Arghezi.
 Substratul melancolic al subiectivității, timbrul catifelat al confesiunii
 sau cadența anamnetică a imaginarului redau, în fond, arhitectura unei
 opere în care interioritatea are rost și rol fundamental, iar emoția se
 detașează prin detenta alegorică („Toate mamele mor / dar a mea / Nu
 se poate să intre-n pământ. / Stingeți făcliile, / Luați-i banul din pal-
 mă. / Sufletul ei arde / Prin toate vămile unei vieți. / (...) / Lăsați-mă
 s-o iau în brațe, / S-o strâng la piept / Și așa / Ca pe o jucărie cereas-
 că / Să i-o duc tatălui meu” – *Pietà*). Apropierea de sacru presupune
 sfială, smerenie, implicare suavă și „slavă domoală” („M-apropii de
 tine cu dulce sfială / Ca aburul gliei de slava domoală / Și cumpăn

văzduhul ca norul stingher / Ușor pentru humă, prea greu pentru cer. / (...) / Și cântu-te, Doamnă, cu dulce uimire, / Cu inima prinsă pe strună subțire, / Ca steaua-ntr-o rază, ca măru-n parfum, / Cercând veșnicia pe clipa de-acum” – *Axion*). Există, de altfel, în multe poeme o predispoziție spre melancolie, redând reflexele căderii, ale plutirii și ale frângerii: „Deasupra plutirii / E duhul plutirii. / În josul căderii / E duhul căderii. // Înfrânge-le, îngere, / Jertfind întru frângere” (*De profundis*). În volumul *Anamneze* trecerea timpului, reverberațiile evocării, sublimitatea obârșiiilor și „temelia apelor”, a adâncurilor pun în scenă o lirică nostalgică și interogativă, prin care este recuperată povestea eului: „Trec anii și mi-i număr de-a călare / Pe muntele meu, / Cu norii-n plete, zarea-n cingătoare / Și cu pământul în spinare / Pe cobilița-curcubeu. / Mi-am născocit și o poveste, cică / Obârșia mi se ridică / De sub adâncurile mării mume, / Acolo unde cazna jarului lumină, / Răzbi vuind în temelia apelor / Și-mi sfredeli urcușul către lume. / Când spumele s-au înecat în tină / Eu am rămas în scări, străin aproapelor” (*Trec anii*). Unele dintre poeme își asumă cu claritate condiția de artă poetică, mărturisind un crez, limpezind o concepție artistică fermă și distinctă: „Să nu mă, cititorule, trădezi. / Poemul meu e-ntrereg numai cu tine. / Doar steaua care-ajunge să se-anine / De ochii tăi, ca-ntr-înșa să visezi, / Viază și în sineși, pururi nouă. / Eu sunt văzduh, tu floare ești; în zori / Antene dulci aștept să desfășori / Nuntirii noastre ce se cheamă rouă” (*Anamneză*). Vocația testamentară e privilegiată în arhitectura întregii opere, culminând cu concretizarea imaginariului biblic în revelatoriile unelte ale umanului: „În cartea mea nimic n-o să rămână / din ce-am dospit cu soarele-n fântână, / din câte-am copt la flacăra cuminte / ori în cuptorul azimilor sfinte, / ci doar atâta cât în focul mare / am ars înalt ca-n inimă de soare, / așa cum și pământul cu cristale / își ține pe-ale sale-n ale sale, / așa cum și pământul cu izvoare / mai rabdă-n el o inimă de soare...” (*Durată*).

Narațiunile întemeietoare ale biografiei artistice, mărturisirea ca edificare de sine, accentele imnice și iluminările sunt relevante în volumul *File de acatist* (1976), în care cele două cicluri, *Illuminatul* și *Luminătorul*, relevă comuniunea eului liric și spațiul natal, cu fundamentele istoriei, cu obârșiile simbolice și cu credința străveche. Creațiile imnice, dedicate lui Ioan Valahul și lui Avva Calinic relevă smerenia, drama martirajului, accentele alegorice sublimate în „lăun-

trica veghere” („Ascuns în pulberi albe, serafic drum te urcă / Nepământean și slobod, cu stelele de mână”). În *Poemul meu*, Valeriu Anania își exprimă rostul și sensul existenței, meditănd asupra propriei condiții, prin detașare de lume și împărtășire cu o condiție spirituală a logosului: „Cuvintele vin în nopțile primăverii, / înalte și fâlfâitoare, / abia deslușite prin somn, / ca un cântec de leagăn / la marginea visului. / Văzduhul meu e țara făgăduinței, / pământul meu e miere și lapte. / Aici te-ntâmpină arta de a te naște / și meșteșugul de a trăi. (...) / Aș începe astfel: / Poemul meu e-o toamnă cu aripi călătoare...”. Pentru Valeriu Anania, logosul poetic are un rost eliberator, purificator, între credință și ardoarea lirismului existând numeroase racorduri, legături și convergențe, căci scrisul se înrudește cu sacralityatea, ca formă a rostirii de sine și ca ritual cvasiliturgic, ca retranspare în sfera interiorității și identificare cu tainele, printr-o optimă locuire a timpului și spațiului cotidian.

Bibliografie critică selectivă

- I. Negoșescu, *Însemnări critice*, Cluj, Editura Dacia, 1970
 I. Zamfirescu, *Drama istorică universală și națională*, 1976
 Sultana Craia, în „Lucefărul”, nr. 28, 1982
 George Muntean, în „România literară”, nr. 22, 1982
 Ș. Cioculescu, în „Ramuri”, nr. 8, 1983
 Valeriu Anania, *O sută și una de poezii*, Antologie de versuri, prefață, notă biobibliografică și selecția reperelor critice de Diana Câmpian, Editura Academiei Române, 2021
 Petru Poantă, *Dicționar de poeți. Clujul contemporan*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1999
 Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (coord.), *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, București, Editura Albatros, 2000
 Eugen Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. I, A-B, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004
 Lucian Băgiu, *Valeriu Anania. Scriitorul*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006
 Constantin Cubleşan, *Bartolomeu Valeriu Anania. Cărțurarul*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2021
 Doina Pologea, *O fereastră spre sacru. Introducere în opera lui Bartolomeu Valeriu Anania*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2018

Abstract**Valeriu Anania. Poetic logos, mystery, faith**

Keywords: poetry; logos; interiority; identification; confession

For Valeriu Anania, the poetic logos has a liberating, purifying meaning, between faith and the ardor of lyricism there are many connections, connections and convergences, because writing is related to sacredness, as a form of self-utterance and as a quasi-liturgical ritual, retreat into the sphere of interiority and identification with secrets, through a good habitation of everyday time and space. The propensity for the luminous sign of faith is combined here with the vocation of confession, the will of inner clarity being associated with the resettlement of the being in the multifaceted architecture of the real, in a gradual transition from everyday to transcendent.

Mihai CABA

Sonetul continuă să (în)cânte la vila lui Mihai Codreanu de la Iași

M.C. – publicist, participant activ la viața culturală a Cetății. Absolvent al Facultății de Electrotehnică, Iași. A publicat în presa locală și națională numeroase articole cu caracter tehnic, istoric și literar. A semnat, între altele, volumele: „Negruzzist”... pe firul amintirilor (2013), *Răsfoind un volum și altele...* (2014), *Lumina unei prestigioase aniversări – Școala de la Lespezi – 150!* (2014), *O viață pe drumul Luminii* (2015), *Lespezi, între legendă și împlinire* (2015), *Castanul Unirii de la Vișan* (2016), *Un erou s-a întors acasă* (2017), *Despre Iași, cu iubire* (2020), *Epigrame și tâlcuri ascunse* (2021). Activează în cadrul Societății Culturale „Junimea 90” și a Asociației Literare „Păstorel” Iași.

Despre poetul Mihai Codreanu, considerat de Tudor Arghezi drept „părinte al sonetului românesc”, s-a scris și se va tot scrie și de aici încolo mai departe, cu o aceeași admirabilă percepție asupra vieții și operei sale literare, chiar și după ce, pe „răbojul” timpului nestatornic, iată, se împlinesc, la 25 iulie anul acesta, cei 146 de ani ai nașterii și, tot anul acesta, la 23 octombrie, când împlini-se-vor cei 65 de ani ai veșniciei sale. Nici nu s-ar putea altfel din moment ce personalitatea lui Mihai Codreanu rămâne la fel de puternică și luminoasă în toată istoria literară românească, care-i atribuie cu recunoaștere postura de poet, dramaturg, traducător român și de membru corespondent al Academiei Române. Despre opera lui Mihai Codreanu s-au pronunțat la timpul lor scriitori și critici de seamă ai literaturii române, între care, Gala Galaction, care afirmă cumpănit: „Mihai Codreanu este un poet de neam și un rar meșteșugar (de cuvinte), iar prin perfecțiunea versurilor, prin profunzimea vieții sufletești exprimate și prin modalitățile artistice folosite este un poet care se încadrează în curentul literar numit parnasi-anism”, Tudor Arghezi, care spunea: „Mihai Codreanu e discret ca un suiș de munte și ascuns ca o candelă de aur, iar tematica sonete-

lor sale este una variată, cuprinzând tablouri istorice, aspecte din natură, dar și introspecțiuni filozofice”, Eugen Lovinescu, care nu se sfiește să afirme autorizat că: „prin frumusețea versurilor, Mihai Codreanu trebuie privit drept cel dintâi sonetist român” și nu în cele din urmă, Șerban Cioculescu, care-l consideră pe Mihai Codreanu „un sonetist impecabil, stăpânit de convingerea că ideea nu poate lipsi din substanța unei poezii”;

fiecare în parte susținându-și afirmațiile făcute și prin citarea a câte unuia dintre sonetele remarcabile ale lui Mihai Codreanu, unele fiind considerate ... „adevărate capodopere”, precum sonetul „Mi-aș pierde paradisul”, compus pe o temă erotică: „Privirea ta e trandafir în floare / Și fruntea, crin, și zâmbetele miere... / Și trupul val, și mersul, adiere... / Și glasul, cântec de privighetoare! // Tu ești a vieții mele sărbătoare / Și-a bietului meu suflet reînviere, / Căci mă renaști cu alba mângâiere / Din grațiile tale încântătoare. // Dar de-aș atinge scumpa ta ființă / Cu cea mai mică umbră de dorință, / Aș profana iubirea mea curată. // Căci mi-aș mușca pe-a tale buze, visul / Și-n sărutarea mea necumpătată / Ca-ntâiul om, mi-aș pierde paradisul.”

Nici Garabet Ibrăileanu, mentorul „Vieții românești”, nu s-a lăsat mai prejos în aprecierea lui Mihai Codreanu, apărută mai întâi în revistă și apoi reluată în volumul *Scritori români și străini*, din care reținem: „Dl. Codreanu este un sonetist. Este sonetistul nostru. Sonetul este un domeniu care aproape îi aparține. (...) Emoțiile, sentimentele și ideile nu sunt pentru d.Codreanu decât materialul brut, din care prin ulterioare operații își modelează statuile sale. Statui este mai mult decât un titlu. Este o definiție!”

Până și exigentul critic George Călinescu, renumit prin „judecățile sale de valoare literară” nepărtinitoare, îi exemplifică lui Mihai Codreanu, în *Opus Magnum – Istoria literaturii române de la origini până în prezent* – Ed. Fundațiile regale, 1941, două dintre sonetele acestuia, pe care-l „vede de pe acum un parnassian în maniera lui Francois Coppee” (p. 577).

Într-adevăr, sonetul, ca specie literară a poeziei, este o formă fixă a acesteia, compusă întotdeauna din 14 versuri, grupate în două catrene și două terține, având în ultimul vers „cheia de boltă” a întregii poezii. De-a lungul timpului mulți și talentați poeți români au „cochetat” cu sonetul, având reușite și memorabile producții de gen, din rândul cărora se pot enumera, fără tăgadă, nume precum: Mihai Eminescu, George Coșbuc, Al. Macedonski, Octavian Goga, Victor Eftimiu, Vasile Voiculescu și seria lor ar mai putea fi continuată, însă, în ceea ce-l privește pe Mihai Codreanu, critica și istoria literară îl consideră indubitabil un sonetist de mare valoare, așezându-l pe podiumul „celui mai prolific sonetist român”.

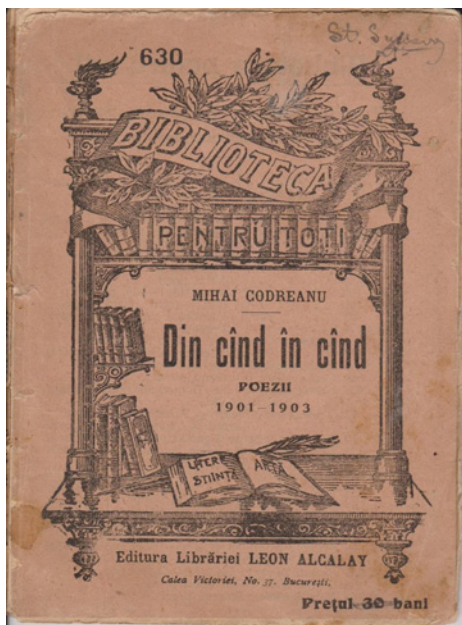
Sub aceste auspicii favorizante, o incursiune biblio-biografică asupra vieții și operei literare aparținătoare lui Mihai Codreanu este cât se poate de trebuincioasă, fie pentru o documentare aprofundată, fie pentru satisfacția unei pure curiozități.

După afirmațiile, mai pe scurt sau mai pe larg, ale biografilor săi, Mihai Codreanu s-a născut la Iași, la 25 iulie 1876, „fiind cel de al doilea copil al familiei Codreanu; tatăl său fiind magistratul Mihail Costache Codreanu, originar din Târgu Ocna, judecător la tribunal și profesor de latină la Colegiul Național, iar mama sa, Natalia Codreanu (n. Mârzescu), fiind fiica preotului Dimitrie Mânzariu, care și-a schimbat numele în Mârzescu și, astfel, devine sora politicianului Gheorghe Mârzescu, cel ce avea să ajungă mai târziu Primar al orașului Iași (1914 – 1916) și ministru în mai multe guverne liberale”. Din nefericire, tatăl său, în vârstă de numai 42 de ani, pe când micuțul Mihai avea doar un an și șapte luni, este răpus de tuberculoză, o boală de care suferea de multă vreme. După moartea soțului, pentru a-și putea crește copiii, Natalia Codreanu „ocupă prin concurs postul de inspectoare la Orfelinatul Gregorian”. Rămas orfan de tată, la vremea învățaturii, Mihai Codreanu devine pe rând elevul școlilor primare, gimnaziale și liceale din Iași, Bacău și București, „datorită firii sale independente și a iras-

cibilității sale față de canoanele școlii”, după cum va nota ulterior în studiile sale critice reputatul scriitor și profesor ieșean C-tin Ciopraga, remarcându-i totodată și „interesul timpuriu manifestat pentru literatură”. Pentru a-și îmbunătăți cât de cât precara sa situație financiară, încă din liceu oferă meditații „de română, latină și germană” unor elevi din clasele mai mici, ba mai mult, va fi și „corector” la ziarul „Evenimentul”. Debutul său literar se produce la 15 ani, în anul 1891, când îi apar publicate în revista bucureșteană „Lumea ilustrată” primele două poezii, *Sonet* și *Glossă*. Mai departe, în 1894, pe când era elev la Liceul Modern din București, plin de inițiativă, cu ajutorul unui coleg „reușește să înființeze și să litografieze primele două numere ale revistei – Intim - ”. Ca liceean la Iași, în afară de „gustul” literaturii, îl va prinde și „mirajul teatrului”, fiind nelipsit de la spectacolele Teatrului Național. Aici a fost vrăjit nu numai de somptuoșitatea noii sale clădiri, inaugurată la începutul lui decembrie 1896, dar și de interpretările magistrale ale „monștrilor sacri” ai scenei ieșene, Grigore Manolescu și Aristizza Romanescu. După examenul de bacalaureat s-a înscris și a urmat cursurile Facultății de Drept pe care o absolvă în anul 1900, luându-și licența în urma susținerii lucrării: „Puterea părintească în dreptul roman și român”. În toată această perioadă a studiilor juridice audiază în paralel cursurile facultății de Filosofie și Litere, iar între anii 1897 și 1899 „frecventează cursurile Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică de la Iași, avându-l profesor pe actorul State Dragomir”, pe care le va absolvi „fără a primi diploma decât peste doi ani, în 1901, fiind astfel sancționat pentru – fluierătura – sa din timpul spectacolului de sfârșit de an”, după cum va consemna și gazetarul Viorel Ilișoi. Practic, visul său de a urca pe scenă s-a îndepărat, deși luase lecții de dicție la Paris de la marele actor pedagog Sylvain. Drept urmare, traduce *Martira*, drama în versuri de Richepin și piesa *Prințesa îndepărtată*, care vor fi jucate în 1901, într-o distribuție de excepție, cu Aglae Pruteanu, State Dragomir și Vlad Cuzinschi.

De altfel, în anul 1901 îi apare și primul său volum de poezii, intitulat *Diafane*, elogios primit de presa și critica vremii „pentru acuratețea versurilor și frumusețea poeziei sale”. Prins în fiorul creației, în 1903, scoate și al doilea volum *Din când în când*, cuprinzând poezii din ultimii doi ani, apărut în colecția *Biblioteca pentru toți* a vestitei Edituri bucureștene: *Librăria Leon Alcalay*. Dar când toate îi mergeau din succes în succes,

în 1905, la doar 29 de ani, ca o nedreaptă fatalitate, poetul Mihai Codreanu „este diagnosticat cu o boală incurabilă de vedere a cărei evoluție l-a condamnat la o cumplită povară a vieții – orbirea!” De la această „cumpănă” a vieții „scrierile” poetului n-au mai putut fi făcute cu ochii săi și nici cu mâinile sale; acestea fiind dictate din memorie unor prieteni, care-i îndeplineau „secretariatul”. Cu toate acestea Mihai Codreanu și-a purtat cu distinsă eleganță handicapul orbirii... „Va fi văzut parcă plutind pe trotuar, cu

mersul nesigur, ca și cum ar pipăi caldarâmul cu tălpile. Va zăbovi puțin la o cafenea sau la cofetăria Tufli de pe Lăpușneanu ca să mai spună o glumă sau să-și recite ultimul sonet, compus poate chiar pe drumul de acasă la cafenea, așa cum va face și cu toate celelalte minunate sonete compuse după vârsta de 30 de ani”, după cum dezvăluie documentat același gazetar iscoditor. După o îndelungă acomodare cu noul său „statut” al vieții, în 1909 participă la fondarea Societății Scriitorilor Români, legând prietenie cu V. Eftimiu, D. Anghel, M. Sorbul, G. Ibrăileanu, G. Topîrceanu, M. Sadoveanu, iar în 1914 scoate volumul *Statui*, fiind alcătuit din 99 de sonete; volum elogiât de către „magistrul” Garabet Ibrăileanu și premiat cu Ordinul regal „Bene Merenti”, care-i va deschide calea profesoratului său de dicție și artă dramatică la Conservator, cum și decernarea Premiului „Năsturel Herescu” al Academiei Române. Din această postură a recunoașterii sale, în 1919, Mihai Codreanu primește funcția de director al Teatrului Național Iași, dovedindu-se a fi mentorul unei „generații de aur”, din care făcea parte actorii: Ștefan Ciubotărașu, Costache Antoniu, Mărioara Davidoglu, Anny Braesky, pe al căror talent reputația Teatrului Național s-a ridicat la înălțime. Va traduce impecabil, pentru teatrul ieșean și nu numai, comedia eroică de mare succes „Cyrano de Bergerac” a lui Edmond Rostand, pentru care Academia Franței

ii va acorda, în 1925, Legiunea de Onoare a Franței, după ce, în prealabil, Ministerul Instrucțiunii din Franța îi acordase titlul de Cavaler al Academiei Franceze.

Cu o situație financiară bună și cu o „secretară” la dispoziție,

în 1921 scoate volumul de sonete și poezii „Cântecul deșertăciunii”, și acesta bucurându-se de o excelentă primire critică și publică. Aflându-se într-o perioadă fastă a creației sale, n-a fost de mirare că în 1925 poetului Mihai Codreanu i se conferă Marele Premiu Național de Poezie. Continuând să „scrie”, în 1929 scoate volumul *Turnul de fildeș*.

În 1933 se bucură de o mare atenție din partea Primăriei Iași, fiindu-i donată în mod excepțional o suprafață de teren în strada Rece, vis a vis de vechea cramă „Bolta Rece”, preferată de junimiștii de odinioară, acolo unde sonetistul va înălța după propriile sale indicații, într-un singur an (1934), o mândrețe de clădire, străjuită de doi buldogi de piatră pe treptele de intrare, fiind denumită chiar de pe atunci „Vila Sonet”. Cum „donația” nu intra în uzanța Primăriei, s-a găsit și o „soluție” convenabilă, astfel ca după sfârșitul poetului casa să revină în proprietatea Primăriei. În salonul spațios al acestei vile se adunau deseori scriitorii vremii: M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, O. Cazimir, Ionel și Păstorel Teodoreanu, G. Ibrăileanu, G. Lesnea ș.a., întreținând cu toții o atmosferă „de spirit și rafinament”. Sunt și astăzi de notorietate înflăcăratele „dueluri literare” susținute cu „floretea sonetului” de către șarmantul Păstorel și elegantul amfitrion Codreanu, încheiate de cele mai multe ori... nedecis, dar sonetul își trăia gloria.

În 1937, după sfârșitul lui G. Topîrceanu, la îndemnul lui M. Sadoveanu și al lui Gr.T. Popa, acceptă să devină co-director al revistei „Însemnări ieșene” până la dispariția acesteia din 1940. Neobosit, în 1939, scoate și volumul „Statui. Sonete și evadări din sonet”, fiind prefațat de către Păstorel Teodoreanu. În 1942, pe baza elogioasei recomandări a lui Nichifor Crainic, devine membru corespondent al Academiei Române.

Sfârșitul războiului și schimbarea regimului politic al României aveau să-i aducă lui Mihai Codreanu, ca mai tuturor intelectualilor „de viță veche”, consecințe nefaste. Mai întâi este „scos” din Academie, iar în 1948, este „dezmoștenit” prin naționalizarea casei, în care i s-a permis să ocupe ... o cameră! Fire neînduplecată și intransigentă, în urma unor insistențe stăruitoare, reușește, potrivit handicapului său, să mai obțină încă o cameră în propria sa casă, „pentru însoțitor și secretară”. Iar ca să scape de naționalizarea casei, printr-un abil subterfugiu reușește să-și mute la mansarda vilei familia surorii sale Natalia. Murindu-i soția, se recăsătorește cu Ecaterina (Cati) Teodoreanu, cea care avea să-l îngrijească cum nu se poate mai bine și să-i fie alături până la sfârșitul vieții sale. La cei optzeci de ani ai vieții Mihai Codreanu continuă să se confeseze în „Scrierile unui vechi profesor”, ba chiar să-și dedice și *Sonetul unui octogenar*: Eu m-am luptat pe rând cu opt decenii, / N-a fost ușor, dar tot le-am dovedit... / ...Și-acum, octogenar, privesc uimit / trecutul plin de fumurii vedenii. // Mi-s anii grei la glezne ca buștenii; / De cale lungă pasul mi-i trudit; / Iar steaua mea, trecând în asfințit, / Îmi stoarce-o lacrimă în colțul genei. // Mă reculeg și cumpănesc apoi / Cum trece vremea clipele din noi / Și cum tot ea pe urmă le distramă; // Iar spre-aș îndeplini eternul rol, / Ca să ne cearnă-n gol Natura mamă / Ne rupe lanțul și sărim în gol.

Iar „lanțul” vieții sonetistului Mihai Codreanu s-a „rupt” la 81 de ani, în 23 octombrie 1957, după cum va relata într-un „fragment” și poetul Dan Coman: „În dimineața aceea, când, după ce a pregătit ceaiul, Ecaterina a revenit lângă el, Codreanu nu mai respira. Era 23 octombrie 1957. Lumina crăpase la geamuri și frigul țâșnea prin spărtură vuind”. A fost înmormântat în Cimitirul „Eternitatea”, parcela I/I, rând 10, loc 4. Pe piatra funerară a mormântului său i-a fost „dăltuit” rememorator „Sonetul cântă”: „Da, morții au putere: umbra lor, / Prin nevăzut magnetică plutește / Și cu fluidul ei îmi stăpânește / Al sufletului nebulos fior. // ... // Și-n armonia marilor mistere / Din care universul e țesut, / Sonetul cântă. Morții au putere...”

Ulterior, după sfârșitul Ecaterinei Codreanu, așa cum fusese stabilit, casa a ajuns în patrimoniul muzeistic ieșean și, astfel, la 10 august 1970, Muzeul „Mihai Codreanu”, denumit și „Vila Sonet”, a fost deschis publicului larg, oferind cu generozitate vizitatorilor care-i trec pragul o

incursiune inedită într-o atmosferă ruptă parcă din alt timp, plin de parfumul dens al unei epoci trecute, în care vor descoperi pe biroul maestrului sonetist, într-o autentică încremenire, manuscrise, cărți și documente, ustensile de scris și alte obiecte de strictă folosință, dar și Ordinul

Național al Legiunii franceze. De jur împrejur, tablouri și sculpturi de artă, fotografii de familie, servicii de cristal și de faianță, impresionanta colecție de pipe cu care obișnuia să se mândrească, masa de șah, la care Sadoveanu era așteptat să sosească, geamandanul de călătorie cu monogramă. Din cadrul acesta plin de solemnitate aristocratică lipsește doar poetul-amfitrion, care, după cum intuiește și gazetarul: „rămas cu tabachera de argint goală pe birou, a ieșit să-și cumpere obișnuita punguță cu tutunul său parfumat de la debitul din capătul străzii Lăpușneanu și trebuie să se întoarcă din clipă în clipă...”

Până la întoarcerea sa, așteptată cu nostalgie și neuitare de, iată, aproape șase decenii și jumătate, în Vila „Sonet” din strada Rece nr. 5, de la Iași, sonetele lui Mihai Codreanu continuă să (în)cânte cu o aceeași exaltare nemuritoare.

Abstract

The sonnet continues to sing at the villa of Mihai Codreanu from Iași

Keywords: sonnet – fixed form of poetry; sonetist – poet who composes sonnets

The essay presents the life and creation of the sonnetist Mihai Codreanu, considered by history and literary criticism as „the first Romanian sonnetist”.

Adrian Dinu RACHIERU

Ana Blandiana sau „Pedagogia neuitării”

A.D.R. – prof. univ. dr., actualmente pensionar. Dintre volumele publicate (peste 30): *Elitism și Postmodernism* (1999); *Bătălia pentru Basarabia* (2000); *Alternativa Marino* (2002); *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II) (2002, 2004); *Globalizare și cultură media* (2003); *Nichita Stănescu – un idol fals?* (2006); *Eminescu după Eminescu* (2009); *Poeți din Basarabia* (antologie critică) (2010); *Ion Creangă. Spectacolul disimulării* (2012); *Con-viețuirea cu Eminescu* (2013); *Romanul politic și pactul ficțional (I)* (2015); *Polemici de tranziție* (2016); *Romanul politic și pactul ficțional (II)* (2018); *Cercul doclinian*, ediția a II-a (2020); *Politică și canon literar* (2021); *Voci din exil* (2022).

Comentând o recentă apariție editorială, ivită sub semnătura Anei Blandiana (*Soră lume*, Humanitas, 2020), Sorin Alexandrescu ne reamintește că avem de-a face cu „cea mai internaționalizată prezență” din lumea scriitoricească (românească). Lăsând deoparte tărăboiul iscat, cu iz mahalagesc, având ca beligeranți pe Dinescu și Liiceanu, se cuvine să o omagiem pe marea noastră poetă „optzecistă” (n. 25 martie 1942, la Timișoara), implicată civic în atâtea proiecte și acțiuni de ecou, propunând un survol critic asupra Operei. Fiindcă opera sa nu este doar poezia, cea care trebuie „să lumineze”, nu este doar lumea scrisă („definind” lumea), ci întreaga viață publică cheltuită de-a lungul atâtor decenii, compensând „ceea ce nu putuse face înainte”. Și în *Cartea cu delfini* (Humanitas, 2021), în contextul dialogal provocat de Serenela Ghițeanu, poeta, având nostalgia prieteniei, își „citește” trecutul și speră „delfinic” într-o lume mai bună. De fapt, slalomând printre miracole și drame, ea propune, în această ego-proză, o „delfinoterapie psihosocială și politică”, observa Marius Miheț. Cu ani în urmă, N. Steinhardt risca o „definiție” ciudată, constatând că Ana Blandiana, prin scriitură, „e un delfin”: „jucăuș, blând, priete-

nos, sprinten; arcuit, precis; și cât se poate de misterios”. Confesivă, poeta împacă vocea publică cu vocea intimă (obligându-o, grație urgențelor momentului, prin angajare civică, la o pauză decenală), explicând *treptele* implicării, dar și temerea că nu va mai găsi drumul înapoi. A fost vorba, desigur, despre o ieșire voluntară din propriul destin. Un destin croit prin generația șaizecistă,

„cea mai norocoasă dintre generațiile comunismului românesc” (precizează), dar care acum, după spargerea ei, rezistă printr-un șir de personalități. Și nu mai e vorba de apartenență, ci de înrudiri sufletești; or, din acest punct de vedere, Ana Blandiana e îndatorată, o spune răspicat, axei Eminescu-Bлага.

*

Încredințându-se paginii albe, doar așternând pe foaia de hârtie („ca patrie”) poezii „șoptite din înalt” și „construindu-și” apoi, înstrăinându-se, cărțile, aruncate, firește, în lume, Ana Blandiana își află, mărturisirea, *epicentrul ființial*, gustând bucuria de a fi scriitor. Redevenind *doar scriitor*, în anii din urmă. Să ne amintim că, scris *fără bucurie*, dezvăluind adevăruri „în premieră”, *Fals-ul tratat de manipulare* (Humanitas, 2013) era o *carte tristă*, o *biografie a umilințelor*. Nicidecum o carte de memorii, ci o încercare de a-și înțelege viața și singurătatea (împărțind atâtea necazuri, dar și reușite). Cercetând, de pildă, „desprinderea” de generație, schizofrenia unor destine, visul de a scrie cărți, acuzând – ca

incurabilă idealistă – tentativele de deturnare. Iluzionarea, implicarea („nebănuită”) în varii direcții, încăpățănarea de a înțelege, drămuindu-și „rezervele de naivitate”, costă. Pendulând între eroic și ridicol, ne-capitulardă, cu „prețul” de a fi sacrificat orele hărăzite scrisului. Or, *Fals-ul tratat*, odată isprăvit, ne anunța poeta, marca reîntoarcerea la literatură! Dezamăgită de viața „de breaslă”, asaltată de puzderia atâtor întâmplări / dezinformări și cumva despărțită chiar de propriile texte, Ana Blandiana găsea forța de a reveni. Interioritatea vulnerabilă, dar doritoare să se exprime, confiscată lungă vreme de o exterioritate convulsivă, confuză, plonjând într-o libertate tulbure, cercetată însă cu ochi vigil, au închis, în fine, un lung ocol prin Istorie, lăsând să triumfe poezia. Ceea ce confirma și placheta *Orologiul fără ore* (Humanitas, 2016). Iar, mai încoace, *Variațiuni pe o temă dată* (Humanitas, 2018), un volum construit „la două voci”, un *dialog interior* care ne invită, cu discreție, în intimitatea poetei. Dedicat lui R., cel plecat Dincolo, „în celălalt Univers”, volumul vorbește despre poezia „nedespărțirii”; rememorativ, suferitor, fără lamentații emfaticе, el cheamă *vocea absentă*, redescoperind miracolul comuniunii, acea existență comună care „încopciază” existentul cu nonexistentul. Fără a fi anulat, golul fizic pare compensat de o prezență metafizică ștergând „linia despărțitoare”, zidind o singurătate „în care puteam încăpea amândoi”. De fapt, în repetate ocazii, Ana Blandiana a invocat patrimoniul suferinței și a pledat pentru „pedagogia neuitării”. Firește, pentru *nevoia de adevăr* la scara nației, într-o societate, vai, amnezică, încurajând, regretabil, „deconstrucția memoriei”. Sacrificându-și astfel timpul scrisului, fiindcă, ne reamintea poeta, *Memorialul de la Sighet* („el însuși o carte”) ține locul unor cărți nescrise.

Comentând *Fals-ul tratat*, unii semnalau un „paradox bizar”, subliniind că notorietatea Anei Blandiana n-ar fi de ordin intelectual! Evident, nimeni n-ar putea contesta *ecoul public* al inițiativelor celei care a lansat ideea *Alianței Civice* (chiar suspectată de „angelism”), asigurând și președinția Academiei Civice; prinsă apoi în vârtejul evenimentelor, va marșa în aventura PAC (împrumutând aura), vorbind în piețe, emoționând lumea, ocupându-se de *Memorialul de la Sighet*, sprijinită, se știe, de regretatul Romulus Rusan, în pofida șirului de decepții postdecembriste (invecitive, dezbinări, demascări, fantezii calomnioase). Ca să nu pomenim de „întâmplările” antedecembriste,

și ele faimoase (supraveghere, interdicție, poezii copiate, de circulație subterană). Recunoscându-i rolul de *simbol cultural*, depreciam, de fapt, poeta. Cea care, recapitulând, în volumul pomenit, timpul străbătut, încăpățânându-se a crede că lumea poate fi schimbată, se refugia în „oaza” scrisului tocmai pentru a înfrunta „sâmburele de întuneric” al lumii. Acceptând că amenințările i-au dat putere. Fiindcă acel *Fals tratat* se ivise dintr-un acut *sentiment al obligației*, cum se desțainuia. Cartea urma a filtra întâmplările care i-au străjuit/influențat existența, inspectându-și „paradisul” (un „morman de sentimente și idei”) sub cupola unui imperativ: *scrisul ca predestinare*. Devenind, astfel, destin. Acceptându-și condiția de *martor* și recunoscând „spaima de literatură”, poate și „vinovăția” pentru timpul sacrificat altor cauze, sub semnul urgenței. Pe care, totuși, în vacarmul postdecembrist, cineva trebuia să le îmbrățișeze. Mulți comentatori, aplaudând sau deplângând activismul civic al poetei („confiscată de politică” după seismul decembrist), evident cronofag, au insinuat ipoteza abandonului. Altfel spus, Ana Blandiana, ispitită de politică, s-ar fi despărțit de poezie. Poeta a reușit, parțial, demonstrația potrivnică, vestejind ideea (de circulație, totuși). Pentru a vesti o așteptată, definitivă retragere în cetățile Poeziei.

Cum bine se știe, cea care se considera „foarte ardeleană” vădea, la debut, frenezie vitalistă, cuprindere extatică a lumii, fervoare afectivă și, desigur, pasionalitate și fraternitate. Erau acolo (*Persoana întâi plural*, EPL, 1964), transferate în numele „tineretii curate”, efuziunile unei vârste (să ne amintim că poeta avea doar 22 de ani); dar, dincolo de jubilația naturistă și exploziile sincerității, au putut fi sesizate, pe de o parte, „pasul sigur” (cum zicea G. Ivașcu) și, din alt unghi, zonele de penumbră (cf. Eugen Simion). Jubilația dezlănțuită era împinsă într-un panteism blagian; poeta iubea „cu patimă ploile”, risipindu-și ființa. Și mărturisind „o uimire bucuroasă”. Să recunoaștem însă că abia *Călcâiul vulnerabil* (1966) îngăduia un diagnostic ferm, făcând vizibilă schimbarea atitudinii lirice. Poeta declarase, cu repetate ocazii, că ar fi vrut să debuteze cu al doilea volum, „uitând” placheta primă. În care poezia *Candoare* (deschizând volumul) a primit titlul *Partidul* (pentru „a salva” cartea, i s-a explicat). „A muri de alb” – cum suna un vers emblematic din faza entuziasmului genuin – suportă o previzibilă convertire prin „marea lege-a maculării”, ca implacabil tri-

but. Cenzura însăși, va afla poeta, fiind „un contact maculator”. „Totul e fluid”, descoperă poeta în jocurile dintre esență și aparență, căutând și aflând lumea. Încât, firesc, avântul juvenil, exultanța (neproblematică, deocamdată) suportă corectivul neîmplinirilor, provocând ruptura. Dar, să notăm imediat, pe suportul continuității. Fiindcă Ana Blandiana oferă, la o grijuie cercetare retrospectivă, certitudinea unei evoluții lente, făcând din *obsesia morală* o stare sufletească, drapată în faldurile unei candori mimate. Căutările poetei, provocând o confruntare dramatică, dezvoltă o mitologie a purității, inventând un trecut fabulos. Și, pe de altă parte, „tributul pentru a trăi” îi ascute luciditatea, invitând-o la asceză, forțând „retorica sfiei” (cum scria Alex Ștefănescu). Să fie vorba de bovarism? Acea comuniune voluptuoasă, de un erotism suav, paradisiac, anunțată în „tonuri clare”, respingând formulele criptice, pare a ceda teren unei detașări care păstrează, în pofida glacialității, o sentimentalitate spiritualizată. Încât poeta poate fi considerată, cu egală îndreptățire, fie o senzorială (aprecierea e a lui Gh. Grigurcu), fie, dimpotrivă, o fire rațională (M. Nițescu). Râvnind însă spațiul candorii, știind că e condamnată la solitudine, pedalând pe vocația etică. Problematizând, în consecință. Poeta însăși pare a se dezice de primul volum, considerându-l doar *expresia unei vârste*. Plus imaginarul liric comun (al generației), mâna redactorului/cenzorului, maltratând manuscrisul. Încât, după acel liceal debut tribunist, cu două poeme, sub pseudonim (folosit apoi, sfătuită de Ion Manițiu), Ana Blandiana va prelua, în „încercarea de luminare”, destinul Tatălui, preotul Gheorghe Coman, arestat de câteva ori (deținut politic). Trece printr-un șir de suferințe, adună întrebări chinuitoare, e supusă unor interdicții (ultimele, în 1985, 1988-1989), face din citit un scut împotriva realității agresive. Inițial „caldă”, vibratilă, beatificantă, afectată totuși, poezia se pliază unui vector moral, se încarcă de reflexivitate, ocolește, ciudat, erosul, capătă asprimi care o împing în matca impersonalității, constata Nicolae Manolescu. Dezvăluindu-și, cu pudoare, suferința, vizitată de ispita regresiei, cu presimțirea unor amintiri dintr-o altă viață. „Din ce în ce mai muritoare”, poeta, în zodie postblagiană, vede „veșniciile cum cură” și acuză, în regim semi-oniric, obsesia somnului. Atmosfera meditativă a acestei lirici face din firescul notației prilej de filosofare, oferindu-i o amprentă stilistică, lesne recognoscibilă. Conjugând ine-

fabilul cu intelectualizarea trăirilor, apăsând, fără excese supărătoare, pe nota morală.

Evident, și *Patria mea A4* (2010), o carte „norocoasă”, primind – la Gdansk – premiul „Poetul European al Libertății”, păstra, cu mici deplasări de accent, aceste constatări. În fond, Ana Blandiana învăluia, cu aceeași privire mirată, printr-un lirism elaborat, elevat, încărcat de gravitatea meditației, lumea. Doar că acel spirit ingenuu, marcat – la începuturi – de expansivitate și jubilativism, acuza acum, prin infuzia de dramatism, degradarea, dezaxarea, robotizarea. Sinele despodobit, răscolit de temeri și spaime, întemnițat într-o „încăpere de carne obscură” se visează în „cripta luminoasă de cuvinte”. Cândva, poeta, mereu mărturisitoare, dorea „să sufere pentru toți”, uitând trăitul, viața proprie, pentru a dobândi *o identitate exponențială* (cf. Mircea Martin), aducând în prim-plan *un eu general*. Și un „program unanimist”, ca ofrandă (cf. Marian Popa). Făcând din implacabila lege a maculării *o obsesie fondatoare*, în numele intransigenței morale, de solemnitate fluentă. Dar acest absolutism moral, cu „tonuri clare”, iubind „culori în stare pură”, cutreierat de marile întrebări ale ființei, râvnea simplitatea, cea superioară înțelegere care să îngăduie „curățirea de spaime”. Adică o poezie confesivă, reflexivă, cu accente elegiace, dezvăluind un fond dramatic, pendulând între gravitate și seninătate, lepădând exaltările de altădată. Și trecând, fără superbie, metafizica prin filtrul rațiunii. Sunt, mai apăsate, texte interogative acum, încercând a risipi starea confuză, panica, angoasa, onirismul invadator. Să observăm că poeta contrapune instanța metafizică („perfecțiunea fără milă”) celei lirice: binele și răul coexistă, un „Dumnezeu al vinovăției” *a hotărât totul singur*. Această mixtură spirit-materie, cum sesiza Gh. Grigurcu, face din literatură *o zonă-tampon*: „Spaima ce se-amestecă cu taina / A cărei dezlegare mi-e destinul” (v. *Vânătoare în timp*). Macularea, trecerea, destrămarea, conștiința limitării etc. întrețin tensiunea între *spiritul* care se vrea învingător și *trupul* ruinat, învățând murirea. Iar „opaițul vieții” cere sânge, constata poeta. În fond, lirismul Anei Blandiana se zbate între „aspirația Unului” (acel *Unu divin*, o „cifră supremă”, râvnind androgenia) și fețele Sinelui / personajele Eului, prelungind o rodnică – estetic vorbind – ambiguitate sau confuzie identitară. Cu riscul, anunțat de Gh. Grigurcu, unei „trădări ontologice”. Deși aceste „singurătăți neîntrege”, cum zice poeta, dezvăluie o

ființă singular-plurală, care, prin ecou public, își mărturisește identitatea și exponențialitatea.

Să reamintim că *scrisul* este pentru Ana Blandiana un dar tragic și o ispită fatală, alternând ispititor între „păcatul cuvântului” și „tăcerea sugestiei”. Dincolo de uimirea contemplării, mereu nestinsă, el trezește o „bucuroasă disperare”. Fiindcă poeta locuiește într-o inconfortabilă tensiune, înțelegând poezia ca „înșiruire de viziuni”, aspirând, de fapt, a restabili tăcerea; sau luminându-i polivalența misterioasă. Posibila scindare a ființei ar trebui să împace starea de neliniște, de alarmă și insecuritate, cu limpezimea calmă a rândurilor așternute. Ana Blandiana reușește performanța de a proteja acest miez dramatic într-o scriitură limpede, conservând haloul misterios. Recunoscând conștiința limitei și afișând, totuși, „viziera zâmbetului”. Dedublându-se, dar mărturisind, în repetate ocazii, că rostul scrisului este cel de a veghea, fără eclipse de luciditate. Mai mult, „tot ce ating se preface-n cuvinte”, ne asigură poeta, de vreme ce „există un zeu care se crede cuvânt” (v. *Iluzie*). Ar mai fi de adăugat că, străină de prejudecata specializării, Ana Blandiana consideră toate genurile „reductibile la poezie”. N-ar trebui, așadar, să mire că s-a încercat și în proză cu același elan mitologizant și palpitate cosmic, avansând rețeta miracolului, dovedind priză la real; sau, cum spunea nimerit Valeriu Cristea, e vorba, mai degrabă, de un „fantastic îndrăgostit de real”. Fiindcă, pentru Ana Blandiana, fantasticul prezintă „o înfățișare mai plină de semnificații a realului”. Așa încât, filtrând lumea, *refractând-o*, autoarea ne livrează îmbietoare „proiecte de trecut”, inventându-le; făcându-le de nerecunoscut¹). Experiențele revelatorii suportă intruziunea fantasticului, iar miraculosul face parte, insidios, din real: „A-ți imagina – ne previne grațios poeta – înseamnă a-ți aminti”. Cum *viața este vis*, irizările fantasticului ne invită în spațiul increatului. Totuși, să nu uităm dramatismul latent al mesajului. După o lungă gestație, în 1992, apărea *Sertarul cu aplauze*, un roman-parabolă, frizând absurdul, testând o altă rețetă prozastică. Dar, de fapt, în tot ce scrie, Ana Blandiana se dezvăluie ca o natură romantică, eminentemente meditativă (cf. D. Micu); și visătoarea sau somnia, oferindu-i și șansa de „a se copilări”, „vindecându-se” – spunea poeta – de maturitate, ascund un sâmbure dramatic. Sub faldurile calmului elegiac, metaforizant, sub aparența ambiguității și a simplității se ițesc, seismic, marile și gra-

vele interogații. Fiindcă, pentru Ana Blandiana, cuvintele trebuie să fie „bune conducătoare de gând”, sprijinind dispoziția meditativă. Sub aparența calmului elegiac, răzbate ecoul precarității, se aud foșnetele unei lumi supuse derizoriului, în destrămare, reverberând cosmic. Și, nu în ultimul rând, polarizarea teluric-spiritual, alertând ființa. Fiindcă motivul somnului, dorința de repaos ar induce „plutirea”, lentoarea, împăcarea. În vreme ce aspirația spre puritate pare amenințată, boicotată de aluviunile pe care „apa curgătoare a zilei” le târăște, provocând agitație și haotism. Cum ne spălăm „într-un râu de secunde”, trecerea devine amenințătoare, ferită totuși de gheara anxietății. Adierile thanaticului invocă un „miros de trup abandonat de suflet” (v. *Trup amar*), accentuând acest implacabil prag, ca dat organic, învăluit în lamentații discrete, catifelate, purtând „învelișul / unei boli îngerești” (e drept, mortală). Trecerea de la primul mormânt (al lichidului amniotic) înspre momentul extincției, anunțat de ruina ființei, invocă același scenariu al contopirii cu elementele, dizolvându-ne în natură, fără delirul jubilant al începuturilor. Și tot sub semnul acvaticului, descoperim o veche predilecție a poetei. Ea s-ar dori „o stâncă în mare”, mângâiată de valuri. Altfel spus, rezistând tăcut, în van (recunoaște), la zbaterea mării, văzută ca o „fiară a apocalipsei”. Ordonându-se pe această axă problematizantă, *poemele noi* agravează simptomele, dar nu propun o altă formulă lirică. Răsfățată de critică și suspectată de abandon, poeta revenea în forță, risipind misterul. Politica n-a îndepărtat-o de poezie (cum suspinau, temătoare, unele voci) și, cu atât mai puțin, n-a retezat o prodigioasă carieră lirică; după cum oboseala, astenia civică a societății românești n-au stimulat un lirism „de baricadă”. Auzind „surd” realitatea, împovărată de cercurile vârstelor, Ana Blandiana ne propunea o colecție de *tatuaje lirice*. Au rămas undeva în urmă frenezia contaminantă și elanurile juneții, acea frumoasă solidaritate (pierdută) care o soma să scrie, într-o descărcare de mare sinceritate: „Epoleții generației mele / Cine ar îndrăzni să îi jignească?”. Sub flamura revizuirilor s-au lansat și jigniri și observații acid-judicioase cu privire la fenomenul liric al anilor '60, încercându-se „vacantarea” ierarhiei moștenite (cf. Nicoleta Sălcudeanu). Am uitat (deși n-ar fi trebuit) și sintagma „poporului vegetal” (de mare eco), și aventurile celebrului motan Arpagic². Cu protectori înalți în epoca ceaușistă (Geo Bogza,

G. Ivașcu, Gogu Rădulescu, printre ei), poeta s-a lansat într-o lamen-tativă „opoziție esopică” (cf. Marian Popa). Acum, după mai bine de trei decenii de la dispariția regimului dictatorial, striviți de lehamite și dezinteres, navigând spre un viitor cețos, ne mișcăm inertial; răbuf-nirile mediatice au un ecou palid. Încât poeta, înțelegând că timpul „e frumos ca un poem” își contemplă risipa, castrându-și efuziunile. Sub „tandra putere a morții”, totul se degradează (vezi *Sonet degradat*), universul însuși e în extincție, populat cu îngeri bătrâni, „urât miro-sitori / cu iz stătut”. Întâlnim un cal scheletic, un ciot de lumânare, aliaje confuze, putrefacția e în extensie. Timpul, zice admirabil poeta, „scrie pe trupul meu versuri” (vezi *Op*). Dar, să reținem, folosind cu-vinte „în care moartea s-a copt”. Încât ipoteza *modelului vegetal*, lansată cândva de Valeriu Cristea, capătă o deplină și definitivă confirmare.

Și volumul *Refluxul sensurilor* (2004) închidea un ton funebru, așteptând noaptea-soroc. Asediată de întrebări, tot mai străină în oglinda „moale”, poeta socotea că și-a încheiat destinul; stingheră, în-conjurată de fantomele din „oglinzi bătrâne”, ea își recitește existența într-un secol care nu-i aparține. Peisajul familiar s-a dizolvat „în ma-re-a lumină”, un cal de aer o poartă, în travesti, spre o altă vârstă, țărâna – suportând o ciudată transparentizare – o „privește voluptuos”. Poe-mul însuși „va fi altul”, la o altă lectură. Iar cohorta cititorilor așteaptă. Iată *refluxul sensurilor*, încolțind într-un moment fast, departe de a fi marcat un impas creator; decantând acumulările unei existențe, recu-noscând, surdinizat-fermecător, *criza*.

Călăuzită de imperativul moral, pendulând între pioșenie și căuta-re („Mi s-a spus să te caut / Nu să te gălesc”, v. *Nec plus ultra*), poe-ta trăiește în *patria neliniștii*. Angajamentul de „mărturisitor” vădește continuitate, accentuându-și trăirile crepusculare, de vibrație drama-tică, sesiza Constantin Cubleșan; iar transcrierea acestor stări (o „tre-cere pe curat”) își află izbăvirea printr-un exercițiu exorcizator, care va veni: „Mă supun ierbii / Care mă salvează / De neliniștea care sunt eu însămi”. Încercând a afla „o rază de sens” (într-o lume „din care înțeleg atât de puțin”, cum ne previne), Ana Blandiana cultivă *replierea*.

Să observăm că antologia *Pleoape de apă* (Editura Paralela 45, 2010) se deschidea inspirat cu poema *Darul*, numind șansa de a-și asuma destinul tragic al lumii prin „lumea cuvintelor”. O suferință ritualizată,

jubilativ-obosită, o vinovație a ființei, întreținând obsesive dezbateri morale, în fine, o nostalgie a timpului original, androgenic (locuind în „uterul spaimei”) și, în replică, prezenteismul „murdar”, agonic, dezolant, transformat în cuvinte-merinde, care, ciudat, asigură tocmai *destrămarea*: „Din fericire am descoperit / Că totul / Poate fi transformat în cuvinte / Și am continuat să înaintez / Presărând / Vorbele în care mă destram” (v. *Poveste*). Pe bună dreptate, Mircea A. Diaconu nota că sinele își instituie acum prezența *exclusiv prin scris*, ca o ultimă ipostază, identificatorie. Iar poeta, înțelegând *scrisul ca patrie* (se) va mărturisi într-o splendidă *Biografie*: „Nu mai am dreptul să mă opresc / Orice poem nespus, orice cuvânt negăsit / Pune în pericol universul / Suspendat de buzele mele”. Doar așa, rostindu-se, căutând fără istov sensul tăinuit, condamnată la neliniște, ea poate depune mărturie, revoltându-se, neputincios, împotriva trecerii. Dincolo de enigmistica titlului, *Orologiul fără ore* respectă rețeta: un ton crepuscular pe suportul unui lirism reflexiv, „de idei” (firesc, nicidecum livresc), un ochi contemplativ interesat de ecoul etic, cu rezolvări onirice, elogiind viața ca vis sub cupola timpului devorator; un „orologiu estropiat” (cf. Paul Aretzu), dezvăluindu-și mașinăria infernală, indicatoarele pipăind orbește cadranul cu „găuri negre”. Și poeta, trecută prin repetate „ogindiri”, traversând „haosul de lumi paralele / revărsate în mine”.

*

Examinând fulgurant „cele două vieți”, Ana Blandiana (adică Rusan Otilia Valeria) va rememora episoadele care au marcat-o: dosarul, împiedicându-i, o vreme, studiile universitare (fiind zidăriță), apoi redactor la *Viața Studentească* și *Amfiteatru*, bibliotecară; colaboratoare, cu rubrici de ecou (*Anti-jurnal*, *Atlas*) și multe călătorii (vezi bursa la Universitatea din Iowa, în urma căreia s-a născut, în tandem, *America Ogarului cenușiu*). Apoi surpriza *Herderului* (1982), confruntările cu cenzura, haloul numelui după „succesul” unor poezii „concrete”, aluzive (decembrie 1984), inconsistența speranțelor, denunțurile colegilor, „spargerea anturajului”, interdicțiile sub blazonul motanului Arpagic, lecturile (în absență) de la *Covent Garden* (1986), dar și volumul *Poezii*, scos la BPT (1989). Desigur, tabletele din *România literară* (până în august 1990), valul de calomnii, prezența unor oameni

providențiali, întinzându-i o mână în clipe grele (I. Bănuță, G. Dimisianu, G. Ivașcu), destinul unor cărți, întâlniri „suprarealiste” (cazul tovarășei Sonea), îndărătnicia de a refuza vicepreședinția Consiliului FSN, în pofida presiunilor (fiind „foarte iubită”, argumenta Ion Iliescu), vecinătatea dezagreabilului Silviu Brucan, procese tergiversate, brusc anulate etc. Conducând însă la o forțată maturizare politică; implicit, poeta declarându-și *oroarea* față de orice fel de putere și „risipă de timp istoric”. Ceea ce a nedumerit pe mulți (de la Emil Constantinescu la N. Manolescu). Dovadă că, angajându-se în diverse bătălii, trezind civismul nației, „absorbită” vremelnic de politică, Ana Blandiana, sublimându-și suferința morală, a rămas *poetă*. O mare poetă, evident, gravă, reflexivă, vulnerabilă, invidiată, respectându-și capitalul exponențial anunțat la debut. Fiindcă ea reprezintă azi, observa Alex Ștefănescu, *persoana întâia plural*. *Cine sunt eu?*, un volum care aduna „un sfert de secol de întrebări”, adică interviurile pe care, în timp, le-a oferit Ana Blandiana, încerca să risipească dilemele identității. Oricât ar dezavua placheta care îi anunța debutul, poeta și militanta confirmă un mai vechi diagnostic, rostit, inspirat, de Mircea Martin, asigurându-i o *identitate exponențială*.

Or în *Istoria ca viitor și alte conferințe și pagini* (Humanitas, 2017) poeta ne cere să redevenim realiști. Chiar dacă adună acolo texte ocazionale, vorbite, oricum grijuliu elaborate, ea pune degetul pe rană, identificând probleme presante, din păcate în regim de permanență, însoțindu-ne în istorie: carența de solidaritate, bășcălia suverană (toxică), suferința ca patrimoniu (dezvăluită vesticilor neștiutori), apatia ca formă de corupție, criza de identitate. Și, desigur, uitarea și cenzura de tip nou, libertatea murdară (căzând în libertinaj), constatând că libertatea este creatoare „doar prin limită” și că noua rezistență nu mai cere curaj, ci *neindiferență*. Cerând imperativ o *nouă rezistență prin cultură*, înțelegând „dificultățile libertății”. Astăzi, scrie poeta, într-o societate conflictual-guralivă, „libertatea cuvântului a diminuat importanța cuvântului”. Ana Blandiana gândește *cu voce tare* și se rostește în numele nostru, făcând din cultură salvatoare „exerciții de respirație”.

Dacă în *Fals tratat de manipulare* descria, din fragmente de amintiri, lumea românească, *Soră lume*, aparent o carte de călătorii, vorbește despre străinătate, despre „timpurile” ei, rememorând întâmplări

care i-au trezit *compasiunea*, înțeleasă ca o „formă de cunoaștere”. Dar străinătatea, prin amestecul lumilor, și-a pierdut înțelesul dinainte de '89, în timp ce „înstrăinarea de acasă”, sentiment mai apăsător acum, o obligă, prin însingurare, să-și câștige „propriul timp”, fără a spera că va mai dobândi „libertatea subiectivității”. Că va mai putea fi, înaintând în vârstă, „liberă de determinări”. Cărțile care vor veni, ne asigură poeta, vor răspunde (sau nu) acestor întrebări.

Note ¹ Într-un serial (în patru episoade) despre *Lecția de teatru a Anei Blandiana*, Sorin Alexandrescu nota că, prin înălțimea reflecției asupra lumii („indexabilă”), scrisul Anei Blandiana este un „du-te-vino între literatură și filosofie”, fără explicație, cu finaluri indecise, logica visului fiind inoperantă în Istorie (v. „Observator cultural”, nr. 956/2019, p. 15). O reacție, poate, „la nenumăratele explicații date inutil în lumea politică”, sugerează analistul, această lume trezindu-i autoarei „un acut sentiment de irealitate”.

² Într-o conferință rostită la Universitatea de Vest din Timișoara, cu prilejul decernării titlului de *doctor honoris causa* (2014), constatând isterizarea societății românești, sufocată de kitsch și indiferență, Ana Blandiana sugera că folosind acum sintagma de *popor vegetal* „am nedreptăți plantele” (v. *Istoria ca viitor și alte conferințe și pagini*, Editura Humanitas, 2017, p. 151).

Abstract

Ana Blandiana or “The pedagogy of unforgetfulness”

Keywords: *exponential; identity; sixties-ism (generation '60); civic implication; moral obsession; writing as a “tragic gift”*

Illustrating the transnational ordeal, Ana Blandiana, the poetess has become the most “internationalised” Roumanian presence after 1989, indeed a cultural symbol of European resonance both through her lyricism which has swung from jubilation to reflexivity insisting on the gravity of meditation, of moral obsession and, above all, through civic implication of public reverberation (The Civic Alliance, The Sighet Memorial), thus acquiring an exponential identity. Heavily involved in politics, she seemed to have betrayed writing “abandoning her destiny”. In spite of post-december disappointments, while still condemning the civic apathy, the indifference and teaching the “pedagogy of non-forgetfulness”, Ana Blandiana has returned to poetry, understanding writing as “predestination” and confirming her status as a great poetess.

Mesaj de felicitare

Mult stimată Doamnă Profesor Ștefan Afloroaei,

Suntem onorați că faceți parte din Colegiul de redacție al revistei noastre și că vă avem printre prestigioșii autori.

Cu prilejul celei de-a 70-a aniversări, Vă adresăm sincere felicitări și vă exprimăm recunoștință pentru suportul de care ne-am bucurat în cadrul fructuoasei noastre colaborări! Vă dorim multă sănătate, noi proiecte realizate, viață lungă și plină de bucurii alături de cei dragi!

La mulți ani!

Colegiul de redacție al revistei „Limba Română”

Născut pe 25 iulie 1952 în Pașcani, Iași, Ștefan Afloroaei a urmat studiile liceale la Liceul Pedagogic „Vasile Lupu” din Iași (1967-1972), cele superioare la Universitatea ieșeană „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Filosofie (1972-1976), iar cele doctorale la Universitatea din București, cu o teză privind ideea raționalității în filosofia occidentală modernă (1985). Activează, între anii 1976 și 1980, ca profesor de filosofie în Târgu-Neamț, iar din anul 1980 ca asistent la Facultatea de Filosofie din Iași, Catedra de filosofie modernă. Cu începere din 1990, susține prelegeri de hermeneutică filosofică, metafizică, teorii ale interpretării,

hermeneutica formelor simbolice, cultură și spiritualitate europeană, perfecționându-se prin stagii de documentare la Freiburg, Tübingen, Paris, Neuchâtel. În perioada 1995-1999 este șeful Catedrei de filosofie modernă, din anul 2000 până în 2008 deține funcția de decan al Facultății de Filosofie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, iar din 1997 coordonează lucrări de doctorat în domeniul filosofiei, specializarea metafizică și hermeneutică.

Îndrumător a mai multor generații de studenți, în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, al Universității din București și al Universității de Arte „George Enescu” din Iași, autor a numeroase volume de studii și cercetări, distinsul omagiat și-a conceput opera de o viață după aceleași principii de care s-a condus în disocierea și judecarea scrierilor filosofilor înaintași, neuitând „nici o clipă că el este un gânditor de aici, care a scris în limba română sau pentru cititorul de limba română. Nu uităm, așadar, că el ne aparține și că ne vorbește de aproape, din acest loc în care ne situăm și noi...”.

Cristinel MUNTEANU

Filosoful Ștefan Afloroaei – un cercetător și un magistru exemplar

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnalactice* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

Există ceva – mai puțin vizibil pentru unii – care impregnează întreaga activitate de cercetător și de profesor a gânditorului Ștefan Afloroaei¹. Este vorba de *atitudinea* sa atât cu privire la (1) **OBIECTUL** investigat din punct de vedere științific (constituit din diversele probleme filosofice examinate), cât și cu privire la (2) **DESTINATARUL** învățăturilor acumulate, adică studentul sau discipolul receptiv la cunoștințele transmise. Consider că aceasta este una dintre cele mai importante lecții pe care, mai mult sau mai puțin implicit, ni le oferă Profesorul Afloroaei.

Să luăm, de exemplu, una dintre cărțile D-Sale mai recente, *Privind altfel lumea celor absurde* (Humanitas, București, 2013)².

*

Dintru început, titlul cărții profesorului Ștefan Afloroaei stârnește imediat în mintea cititorului întrebări ca acestea: Cum *altfel* să privești lumea celor absurde? Despre ce (*alt fel*) de privire este vorba în acest caz? Cred că titlul ar putea fi reformulat astfel: *Privind cu înțelegere lumea celor absurde*, în care sintagma *cu înțelegere* nu trimite doar la procesul captării/revelării

sensurilor lumii respective, ci și la îngăduința (sau bunăvoința) față de „dreptul la sens” al unui atare univers. De altminteri, această atitudine l-a caracterizat pe autor în toate demersurile sale interpretative, concretizate în mai multe cărți (având ca temă fie ipostazele rațiunii negative, fie „vocația eșecului”, fie „străinul” sau reprezentarea „celuilalt”, fie „metafizica de toate zilele” etc.)³.

În *Cuvânt-înainte*, Ștefan Afloroaei declară că a optat pentru „o privire mai curând indirectă, speculativă” (p. 10). Termenul *speculativ* este luat aici „într-o accepțiune simplă, aproape etimologică: a privi ceva ca în oglindă, în lumina caldă a îndepărtării, spre a vedea deopotrivă ceea ce este echivoc sau incomprehensibil, distanța însăși care se tot reface” (p. 10). Nu criteriile ferme care să permită analize exacte ale situațiilor (așa-zise) „absurde” îl interesează pe autor, ci „mai degrabă locul de unde [experiențele «lipsite de sens»] ar putea fi privite altfel” (p. 10). De bună seamă, de pe urma analizei logice a limbajului ar rezulta că ideile metafizice, viziunile religioase și multe dintre textele literaturii artistice sunt absurde sau lipsite de sens. Or (așa cum remarca John Dewey), în „oceanul de sensuri”, sensurile pe care le numim „adevăruri” (verificate și confirmate științific) reprezintă doar o „insulă”.

24 octombrie 2018. Profesorul Ștefan Afloroaei, conferențind după acordarea titlului de „doctor honoris causa”, la Universitatea „Danubius” din Galați

Ceea ce încearcă Șt. Afloroaei este să afle, pe de o parte, dacă se poate vorbi cu sens despre cele lipsite de sens și, pe de altă parte, dacă, într-adevăr, lumea se poate împărți în două zone: una a celor *cu sens* (cf. germ. *sinnvoll*) și alta a celor *lipsite de sens* (cf. germ. *sinnlos*) sau chiar *absurde*. O divizare tranșantă i se pare însă dificil de susținut: „Greu de crezut așa ceva. Cu toate acestea, voi avea în vedere tocmai cele ce apar într-un fel sau altul străine sensului, fie că e vorba de enun-

țuri, imagini și idei, fie de narațiuni sau întâmplări. Spun străine sensului, însă uneori apar lipsite de sens, alteori potrivnice sensului, absurde, eventual libere în privința sensului.” (p. 7). Prin urmare, sunt vizate experiențele care scapă înțelegerii obișnuite, care scandalizează gândirea însăși. Totodată, autorul stabilește fine deosebiri de nuanță între termenii *lipsit de sens*, *nonsens* și *absurd*. În cazul lui *absurd* (provenind din lat. *absurdum*), este realizată chiar o veritabilă fișă lexicografică (vezi p. 9), înregistrându-se semnificațiile termenului, inclusiv în evoluția lor istorică (fapt ce va limpezi sensul posibil al unor enunțuri antice, cum găsim la p. 69-71, de pildă).

Se observă că exemplele examinate fac parte fie din „lumea cuvântului” (texte sau enunțuri problematice), fie din „lumea vieții” (situații și evenimente problematice). Ele au fost extrase din paginile unor filosofi (precum Cicero și Tertulian, Pascal și Kant, Nietzsche și

Kierkegaard, Heidegger și Wittgenstein) sau din paginile unor scriitori socotiți „admirabili” (precum Kafka și Borges). Practic, analizele lui Ștefan Afloroaei sunt orientate astfel: (i) către diverse situații absurde (la prima vedere) sau (pretins) lipsite de sens, cum sunt cele descoperite în proza scriitorilor de mai sus; (ii) către enunțuri (cel puțin) stranii formulate de unii gânditori (cum este, printre altele, propoziția *Credo quia absurdum*, pusă de tradiție pe seama lui Tertulian); (iii) către acei filosofi care au dovedit o anumită „apetență” sau sensibilitate pentru tema celor absurde/lipsite de sens și, în fine, (iv) către acei filosofi care, dimpotrivă, nu au privit cu prea multă simpatie/îngăduință un atare subiect („aparent mai sceptici”, cum îi încadrează profesorul Afloroaei)⁴. În consecință, discuția se poartă la ambele niveluri: atât al faptelor ca atare, cât și al reflecțiilor despre acestea.

Cartea este construită în mod echilibrat, cuprinzând patru secțiuni apropiate ca lungime: *La frontierele celor absurde* (p. 13-54); *Limite ale comprehensiunii* (p. 55-97); *Apariții libere ale nonsensului* (p. 99-143); *Paradox și nonsens* (p. 145-196). Simetria se vedește și în aceea că fiecare secțiune se împarte, la rândul-i, în șase subsecțiuni, rezultând, așadar, un total de 24 de probleme discutate. Un *Index nominum* (p. 197-200) și un *Index rerum* (p. 201-214) completează în mod fericit lucrarea, sporindu-i utilitatea.

Exemplele alese și comentate cu subtilitate de Șt. Afloroaei sunt captivante. Pe spațiul mai multor pagini sunt analizate texte din Borges (cu o evidentă preocupare pentru ipostazele „labirintului” din opera acestuia). Nici Kafka nu este neglijat (autorul propunând o interpretare originală a dificilului text *În fața legii*). Dintre filosofi, Nietzsche, Wittgenstein și Kierkegaard beneficiază de o atenție specială. Este interesant că Ștefan Afloroaei caută să motiveze până și atitudinea sceptică sau de respingere manifestată de unii filosofi cu privire la universul celor absurde sau lipsite de sens (cum este și cazul lui Aristotel, a cărui intransigență, pe alocuri, trebuie explicată prin aversiunea sa față de derapajele sofștilor).

Autorul mărturisește (la p. 11) că datorează mult lecturii unor scrieri semnate de Eugeniu Coșeriu, Umberto Eco, Arthur C. Danto și Graham Priest. Dintre aceștia, cel mai prețuit pare a fi Eugeniu Coșeriu, dacă judecăm și după spațiul pe care îl ocupă în economia lucrării lui Șt.

Afloroaei reproducerea ideilor coșeriene referitoare la absurd (vezi în-deosebi p. 134-142). Într-adevăr, Coșeriu a afirmat (și nu doar o dată) că dacă absurdul poate fi gândit, el poate fi și exprimat. De asemenea, a susținut că despre irațional se poate discuta rațional; despre ceva absurd se poate vorbi într-un mod foarte coerent (de aceea, corect este să spunem că teatrul lui Eugène Ionesco este un *teatru al absurdului*, și nu un *teatru absurd*). Lingvistul de origine română a arătat (frecvent) în ce situații anumite enunțuri, socotite de logicieni drept absurdități tipice, au sens, fiind perfect acceptabile; în ce tipuri de discurs se întâlnesc aceste expresii, prin ce procedee iau naștere ș.a.m.d.

În același timp, nu pot să nu observ că atât Ștefan Afloroaei, cât și Eugeniu Coșeriu aplică în practica lor hermeneutică *principiul încrederii*, care presupune, totodată, o mare generozitate față de discursul/textul celui alt: interlocutorul (chiar și în dialog „peste timp”) trebuie considerat, încă de la început, un om de bună credință, căruia se cuvine să-i acordăm „prezumpția de sens”; abia după ce vorbitorul cu pricina ne înșală grav așteptările, păcătuiind prin nonsensurile exprimate, îi vom retrage încrederea acordată.

Înclin să cred că Ștefan Afloroaei este încă și mai generos/tolerant decât alți interpreți, după cum o dovedește subsecțiunea nr. 10 a cărții sale, subsecțiune intitulată *Oameni absurzi și idei absurde (Kant)*. Aici

24 octombrie 2018. După ceremonia de acordare a titlului de „doctor honoris causa”, la Universitatea „Danubius” din Galați

autorul comentează unele afirmații kantiene (din *Logica generală*) în felul următor: „Deși oamenii pot sesiza în mod obișnuit ceva absurd, nu toți sunt atenți la prezența acestuia. În astfel de cazuri, ne spune Kant, nu e bine să-i

aduci cuiva imediat o acuză, să-i spui verde în față că nu a înțeles cum se cuvine sau nu s-a exprimat corect logic. Mai potrivit ar fi să începi «prin a-i face evidentă această aparență». A reproșa cuiva faptul că a comis o judecată absurdă «este întotdeauna un defect personal, care trebuie evitat». Dacă se convinge singur de eroarea săvârșită, cel cu care discuți este rezonabil. «Dacă persistă, atunci este desigur un om absurd; iar în această situație nu mai este nimic de făcut. El a devenit prin aceasta incapabil și nedemn de alte corectări și respingeri. Căci unei persoane absurde nu i se poate *demonstra* propriu-zis nimic, orice argument ar fi zadarnic»” (p. 77)⁵. Iată, am zice, o situație în care principiul încrederii încetează să se mai aplice, un caz în care încrederea acordată i-a fost retrasă interlocutorului...

Numai că Ștefan Afloroaei consideră că o astfel de concluzie (deși logică, pe cât se pare) este una „definitivă și oarecum tristă, gravă” (p. 77). Cele spuse de Kant în privința „omului absurd” îi oferă autorului prilejul formulării mai multor întrebări și reflecții (care dezvăluie, de fapt, propria-i manieră de lucru): „Să fie într-adevăr orice argument zadarnic în cazul acestui om? Dar există un asemenea om? Ne dăm seama că nimeni nu poate fi considerat absurd prin natura sa. Și nimeni nu e străin întru totul celor absurde. În acest caz, e curios că filosoful nu spune altceva în legătură cu situația de mai sus. Bunăoară, nu spune că ar trebui încercat de mai multe ori – eventual ori de câte ori e cazul – să dovedești celui cu care discuți aparența adevărului. Nici că ar trebui să vezi dacă nu cumva are dreptate, fie prin una dintre intențiile sale, fie sub un înțeles distinct al celor exprimate. [...] Firesc ar fi, probabil, să te întrebi dacă nu cumva nonsensul afirmațiilor sale are o justificare, dacă

nu cumva este mai elocvent decât sensul oferit în aceeași chestiune de simțul comun” (p. 78-79)⁶.

*

Trebuie subliniat că la Profesorul Ștefan Afloroaei *toleranța este dublată de exigență*. Nu este niciun paradox aici. După cum libertatea fără reguli/norme nu este o libertate veritabilă, ci este, de fapt, libertinaj (conducând la haos sau la barbarie), tot astfel, toleranța fără exigență duce la rezultate nefericite asemănătoare. Or, Profesorul Afloroaei nu face rabat de la exigență și o recomandă atunci când are ocazia.

Pe firul acestei idei vom atinge și chestiunea discipolatului, așa cum reiese ea din cele scrise și practicate de Ștefan Afloroaei. Bunăoară, în cartea *Cum e posibilă filosofia în estul Europei* (Polirom, Iași, 1997) descoperim două capitole intitulate *Discipoli, magiștri și eretici* (p. 132-140), respectiv *Condiția discipolatului în filosofie* (p. 141-155). Acesta din urmă conține secțiuni precum *Moduri ale discipolatului în filosofie, Morfologia inițierii* ș.a.m.d. Notează, cu acest prilej, Profesorul Afloroaei că în filosofia europeană veche pot fi identificate cel puțin „trei forme clasice ale relației magistru-discipol”: modelul *stoic*, modelul *sceptic* și modelul *creștin* (*ibid.*, p. 143). În schimb, în perioada modernă a filosofiei „dominantă pare să devină voința de negație sau, mai exact, voința de diferență a unei conștiințe”. De data aceasta, „discipolatul aduce cu sine o formă de paricid filosofic, el presupune cu necesitate uciderea simbolică a magistrului” (*ibid.*, p. 147). [Să se vadă ca exemple, în acest sens, Fichte în raport cu Kant, Nietzsche în raport cu Schopenhauer etc.]

Pentru spațiul nostru, este constatată „o situație mai aparte a discipolatului”. Importanți inițiatori în filosofie – ca Nae Ionescu și Constantin Noica, dar și alți profesori renumiți – au transmis ideea că „filosofia decisivă s-a făcut în altă parte, că ea aparține altor spații mentale, precum cel grec sau cel german” (*ibid.*, p. 154). „Toate acestea au făcut ca în filosofie, la noi, să se depășească arareori modelul stoic de comunicare. Rar s-a realizat aici discipolatul de tip adversativ sau eretic, așa cum am văzut că s-a întâmplat în mediul modern occidental” (*ibid.*). O atare atitudine este, până la urmă, una păguboasă: „În ultimă instanță, discipolul stoic nu critică și nu pune în discuție, nu neagă și nu denunță uto-

pie magistrului său. Când se întâmplă totuși să dea la iveală ceea ce nu pare a fi în ordinea lucrurilor, el o face cu acea bună cuviință care lasă totul ca și neatins. Discipolatul de tip stoic este unul smerit, pătruns de o devoțiune care nu-i îngăduie să spargă definitiv cercul gândirii și să instituie un gen de alteritate radicală. Este posibil ca sensul diferit pe care l-a dobândit tradiția în această parte a lumii să explice, măcar într-o privință, aerul stoic în care respiră aici filosofia” (*ibid.*, p. 155).

Concluzia (și recomandarea implicită) este următoarea: „Gânditorii importanți din acest spațiu cultural nu au avut parte, din păcate, de o frumoasă și eficientă adversitate. Critica filosofică a fost fie întâmplătoare, fie cu totul absentă. Lectura celor care tindeau să devină adevărați magiștri s-a făcut adesea cu o pioșenie care i-a împins pur și simplu în uitare. Or, această situație ne privește acum pe toți, obligându-ne să revedem într-o lumină mai crudă sau mai rece tot ceea ce s-a întâmplat” (*ibid.*)⁷.

Să vedem cum se prezintă un astfel de raport dinspre maestru către discipol. Profesorul Ștefan Afloroaei nu doar că a abordat problema discipolatului în scrierile sale, ci, totodată, a și cultivat o excelentă relație cu discipolii săi, creând la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași o școală, o familie de gândire, cu membri precum George Bondor, Corneliu Bilbă și alții, merituoși continuatori ai Magistrului. Pe toți Profesorul Afloroaei i-a îndrumat cu eleganță și cu delicatețe, cu încredere în posibilitățile lor de dezvoltare, neasuprindu-i cu „adevărurile” sale, ci, dimpotrivă, încurajându-i să fie independenți în gândire⁸.

O fostă studentă și doctorandă a Profesorului, Dana Țabrea, a scris în felul următor în deschiderea cărții ei: „Doresc să-i mulțumesc pe această cale [Profesorului Ștefan Afloroaei] pentru cazuistica destinsă pe care a practicat-o în cazul meu, înțelegând că eram genul de doctorand pe care e bine să-l dirijezi cu mîgală și discreție, dar lăsându-l în cea mai mare parte în apele lui.”⁹. Așa este. Numai că trebuie imediat completat că Profesorul Afloroaei „te lasă în apele tale” doar după ce a văzut în prealabil „în ce ape te scalzi” și s-a asigurat că ești un bun „înotător” (sau chiar „scufundător”).

Toate acestea izvorăsc firesc din reala preocupare a Domnului Profesor Ștefan Afloroaei pentru „celălalt”, din credința că nu te poți înțelege adecvat pe tine însuși și nu poți înțelege lumea înconjurătoare fără raportarea la celălalt, fără dialogul deschis cu celălalt.

Note ■

¹ În acest articol reiau o parte din textul meu (cuprins într-o *Laudatio*) pe care l-am scris cu prilejul acordării titlului de *doctor honoris causa* Profesorului Ștefan Afloroaei de către Universitatea „Danubius” din Galați la 24 octombrie 2018.

² Vezi, pentru ceea ce urmează, Cristinel Munteanu, [recenzie la] Ștefan Afloroaei, *Privind altfel lumea celor absurde*, Humanitas, București, 2013, 214 p., în „Diacronia”, nr. 8/2018 (<https://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/8/A125/ro>).

³ Adaug aici o listă a cărților scrise și publicate de Ștefan Afloroaei: *Ipostaze ale rațiunii negative. Scenarii istorico-simbolice*, Editura Științifică, București, 1991; *Întâmplare și destin*, Institutul European, Iași, 1993; *Lumea ca reprezentare a celuilalt*, Institutul European, Iași, 1994; *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*, Polirom, Iași, 1997; *Locul metafizic al străinului* (în colaborare), Editura Fundației Axis, Iași, 2003; *Metafizica noastră de toate zilele*, Humanitas, București, 2008; *Privind altfel lumea celor absurde*, Humanitas, București, 2013; *Fabula existențială. Cu privire la distanța dintre a trăi și a exista și alte eseuri*, Polirom, Iași, 2018; *Despre simțul vieții. Întrebări, perplexități, credințe*, Polirom, Iași, 2021.

⁴ În acest context, aș menționa și cartea lui Andrei Cornea, *O istorie a neființei în filosofia greacă* (Humanitas, București, 2010), în care autorul se ocupă de felurile în care grecii antici au tratat problema neființei (a nimicului sau a neantului). După cum demonstrează Andrei Cornea, vechii greci au manifestat trei tipuri de atitudine în raport cu un atare subiect: (1) o atitudine/viziune *anti-meontologică*, (2) una *meontologică* și (3) alta *ontologică*. Foarte pe scurt, *anti-meontologia* interzice discursul despre neființă, *meontologia* (de la v.gr. *mè ón* ‘neființă’) îl acceptă (și îl practică), iar *ontologia* ignoră complet o asemenea temă de reflecție și de discuție. Mai trebuie spus că meontologia este preocupată, mai curând, de „neființa secundă” (cum o numea Costantin Noica), și nu de „neființa primă” (adică nimicul sau neantul absolut). Ca să reiau o analogie lămuritoare oferită de Andrei Cornea, *tăcerea* în sine (ca *absență* a sunetului, dar și a muzicii) corespunde neființei prime, în timp ce *pauza* din discursul muzical corespunde neființei secunde. La fel, în semiotică și în lingvistică, de pildă, așa-numitele „semne zero” (cum este și cazul „morfemului Ø” din gramatică) țin de o atare neființă secundă. O distincție similară operează și Ștefan Afloroaei atunci când face următoarea precizare într-o notă de subsol: „Am preferat să spun «lipsit de sens», și nu «fără sens», întrucât cele fără sens pot să apară – în anumite condiții – cu sens. În schimb, ceva lipsit de sens s-ar plasa dincolo de zona de posibilitate a celor cu sens și fără sens” (Șt. Afloroaei, *op. cit.*, p. 34). Cred că cele „lipsite de sens” s-ar încadra (în acest caz) în sfera neființei prime, iar cele „fără sens” s-ar include în sfera neființei secunde.

⁵ Citatele reproduse sunt din Immanuel Kant, *Logica generală*, traducere de Alexandru Surdu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 110.

⁶ Fără îndoială, această excelentă carte a filosofului Ștefan Afloroaei este o scriere din care se pot extrage foarte multe învățăminte. Ea nu se adresează numai celor care se îndeletnicesc cu filosofia. Sunt convins că, odată citită, ea va aduce beneficii de ordin spiritual și satisfacții intelectuale tuturor oamenilor de cultură.

⁷ Vezi și observația filosofului britanic R.G. Collingwood (unul dintre gânditorii preferați ai Profesorului Ștefan Afloroaei): „Teoretic, relația dintre filosofia criticată și cea care

critică este relația dintre doi termeni adiacenți în cadrul unei scări de forme – formele unei unice filosofii în dezvoltarea ei istorică; iar în practică, este bine cunoscut că cei mai buni critici ai cuiva sunt discipolii lui, iar cei mai buni dintre discipoli sunt totodată și cei mai critici” (R.G. Collingwood, *Eseu despre metoda filozofică* [1933], Humanitas, București, 2015, p. 198).

⁸ Așadar, într-o cu totul altă manieră decât cea de care a avut parte Gadamer în raporturile sale cu maestrul său, Heidegger. Iată o mărturisire târzie: „În rest, scrisul a rămas multă vreme pentru mine un adevărat chin. Întotdeauna am avut blestematul sentiment că Heidegger mă privește peste umăr atunci când fac lucrul acesta” (Hans-Georg Gadamer, *Autoprezentare* [1975], în Idem, *Adevăr și metodă*, Teora, București, 2001, p. 711).

⁹ Dana Țabrea, *Dezvoltarea metafizicii ca hermeneutică: Robin George Collingwood. O filosofie practică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 11-12.

Abstract

The Philosopher Ștefan Afloroaei – an Exemplary Researcher and Teacher

Keywords: *philosophy; meaning; absurd; tolerance; the relation between teacher and disciple*

From the very beginning, the title of Professor Ștefan Afloroaei’s book instantly raises in the reader’s mind such questions: How should we look differently at the world of the absurd? What are the various types of standpoints? The author believes the title could be reformulated as follows: Looking Comprehensively at the World of the Absurd, in which the word comprehensively does not only refer to the process of grasping/revealing the meanings of the respective world, but also to the tolerance (or benevolence) towards the “right to meaning” of such a universe. As a matter of fact, this attitude, which characterized the author in all his interpretative demarches, is embodied in many books (with topics such as the hypostases of negative reason, “vocation of failure”, the “alien” or the representation of the “other”, and “the daily metaphysics” etc.).

Viorica-Ela CARAMAN

**Ștefan Afloroaei –
un filosof de partea literaturii**

Filosofia din zilele noastre devine un domeniu din ce în ce mai exotic în virtutea grabei existențiale, determinată parțial, apoi pe nesimțite într-o mare măsură, și de avansul tehnologic caracteristic epocii în care trăim. Cercetarea în filosofie rămâne, deși de o profunzime salvatoare întotdeauna, într-o marginalitate a cotidianului. Vorbim deci despre un context cultural în care întâlnirea cu cărțile lui Ștefan Afloroaei ne prilejuiesc revizitări consistente ale traseului gândirii pe care l-a parcurs umanitatea până acum, pentru a învinge vertijul instantaneului. În plus, în timp ce toate celelalte domenii îți procură prin studii, aproape automat, și un statut profesional, dacă studiezi filosofie nu este de la sine înțeles că devii un filosof în afara unui exercițiu aplicativ pe măsura acestei materii. Prin cărțile sale Ștefan Afloroaei duce mai departe tradiția gândirii cel puțin printr-un model de abordare interdisciplinară exemplar. Și anume prin reluarea unor discuții privind teme fundamentale și resituarea unor concepte-vedetă din operele vechilor înțelepți în registrul ficțiunii literare. Așa s-a constituit, de exemplu, volumul de analiză reflexivă a unor opere literare *Fabula existențială* (Editura Polirom, Iași, 2018), din care ambele domenii au de câștigat în mod inerent: filosofia își testează flexibilitatea conceptelor în modul lor esențial de a numi lucrurile, iar literatura scapă momentan de sub ocheanul structuralist, pătrunzându-se de sine dincolo de discurs, plăcerea estetică îmbogățindu-se cu o savoare meditativă.

Fabula existențială este un volum de eseuri în care sunt puse față în față concepte filosofice grele care se dovedesc a fi insuficient definite în raport cu ficțiunea – o existență răsturnată, drept experiență a căutării „lumii adevărate”. Iar această insuficiență conceptuală este tocmai termenul și mobilul gândirii „mai departe” sau, ca să preluăm un termen

al autorului din chiar titlul unei cărți a gândirii „altfel” (*Privind altfel lumea celor absurde*, Humanitas, București, 2013).

Cum să-l citești pe *Hamlet* altfel? Sau cum să interpretezi tabloul lui Van Gogh *Scaunul lui Vincent* altfel? Cum să vezi saltul de la existență la trăire pornind de la *Toate numele* lui Saramago? Cum să-l asculți pe un altfel de Dumnezeu ca pe un ego detașat de propria persoană, pornind de la *Frații Karamazov*? Cum să cunoști liniștea și absoluta libertate interioară după ce credeai că ești liber existențial, printr-un schimb de statut cu propria slugă în *Stăpân și slugă* de Lev N. Tolstoi? Cum să cunoști terifiantul prin imitația unei existențe străine pornind de la *Animalele din oglinzi* de Jorge Luis Borges? La toate aceste întrebări găsim posibile ample și interesante răspunsuri în *Fabula existențială*. În demersul său de reperare a fabulei existențiale, Ștefan Afloroaei actualizează deopotrivă discuțiile despre frumos ca tensiune intersubiectivă, bazată pe contraste în registrul sensibilității, despre artă ca sens și simț al vieții și, prin urmare, ca adevăr, despre a fi, a exista și distanța dintre acestea, într-o constelație integratoare de alte concepte tangente.

Un element comun care structurează abordarea de față este confruntarea cu limita, iar limita nu este tocmai o realitate impunătoare în sine, precum *moartea* sau *iubirea*, sau *durerea*, ci este vorba de obicei despre o limită insolită, inconștientă, acolo unde nu o bănuim că există: de exemplu, forța de a coborî în simplitate aș spune că este una dintre limitele care îi atrag atenția în mod surprinzător lui Ștefan Afloroaei, încercând să-l interpreteze pe Tolstoi atunci când scoate în evidență motivul dedublării interioare din *Stăpân și slugă*. În povestirea clasicului rus sunt alăturate două vieți, doi oameni, două atitudini foarte contrastante. Unul este stăpânul, un om ambițios, cu o voință și o putere de a reuși de neînviș și cu o încredere în sine și în viață de nezdrunținat, altul este sluga umilă și modestă, recunoscătoare, atoateiertătoare și primind viața cu toate ale ei în tihna modestiei. Cei doi apar la un moment dat într-un pustiu răscolit de viscol, departe de orice reper salvator și în pericolul iminent de a fi înghițiți de zăpadă și ger. Este momentul în care lui Vasili Andreici, stăpânul, i se zdrunțină din temeliile convingerile, coborând inițial în hăul angoasei, al pierderii, al morții, dar toate astea ricoșând într-un gest de solidaritate cu sluga sa atunci când aceasta este văzută zăcând amorțită și acoperită de zăpadă. E mo-

mentul în care stăpânul devine slugă, se aruncă să-și salveze aproapele, dar nu sluga, de data asta. Are loc aici un schimb de identități, stăpânul devine slugă, iar sluga devine stăpânul servit și salvat. Totuși cel „câștigat”, paradoxal, este stăpânul devenit slugă, pentru că este cel care cucerește această capacitate de coborâre și apropiere în simplitate de un aproape al său, iar divina seninătate și bucurie de pe chip în final este dovada unei autodepășiri, a unei recuceriri temporale autentice prin recunoașterea limitelor proprii, a fragilității sale iremediabile. Un teren fructuos pentru o repunere în cauză a filosofiei la care Ștefan Afloroaiei procedează cu o atenție și sensibilitate deosebite, identificând prin această turnură tensiunea și distanța dintre *a exista* și *a trăi*. „Ce anume este însă de-a dreptul surprinzător în acest loc? Faptul că el însuși există apare neobișnuit de concret și sensibil, mai concret decât orice altceva, chiar și decât acea viață pe care o dusese până atunci. Pentru cititor e aproape șocantă această concretețe simplă a ființei lui. De obicei, ființa unui om, când totuși vorbim de așa ceva – ne apare cu totul altfel, nevăzută sau eterată, sau insesizabilă, sau pur și simplu abstractă. (...) Mai toate abstracțiile de altădată – viață și moarte, soartă și putere nevăzută – vin acum asemenea unor făpturi în fața lui. Le simte nemijlocit, în felul celor văzute aievea, precum urmele pe zăpadă ale calului și tufișurile din preajmă. Își dă seama că acum dacă ceva e ales, apare ca alegere de sine, iar dacă e ratat, e o ratare de sine. (...) Însă, acum, el însuși există. Se privește oarecum de dincolo de sine, caută pentru cel care este un înțeles și un posibil loc. Își vede încercată existența ca atare, o resimte în felul unei prezențe amenințate direct, împinse deja la marginea timpului” (p. 178-179). Aici avem de a face, în viziunea filosofului, cu sfârșitul unei vieți, o destrămare a acesteia, o năruire a reperelor ei, care este căderea în abstract, de fapt. „Diferența între a trăi și a exista apare de această dată în cu totul altă lumină. Abstractă tinde să fie tocmai viața deja trăită (nu ființa ca un concept abstract de care se ocupă de obicei mintea unui gânditor – n.n.), cea care avea în spate o voință excesivă de sine, iar cu adevărat concretă apare însăși ființa acestui om, așa cum survine în câteva gesturi care până atunci îi fuseseră străine. Aici, în povestea acestui stăpân care în ultima clipă slujește propriului slujitor, ființa lui este absolut concretă. Ea se întrupează, să spunem așa, în tremurul cărnii și în cuvântul de încurajare spus celuiilalt, în lacrimile ce însoțesc o bucurie venită din senin” (p. 179).

Iar în continuare avem o descifrare a acestor complexe concepte, *a trăi* și *a exista*, care se întrepătrund pe alocuri în autenticitatea ființei, în modurile acesteia de manifestare. Autorul afirmă în acest context literar că „am putea admite ideea că oricând se pot distinge mai multe niveluri ale trăirii. Cu fiecare chip al vieții – de la cel elementar și până la cel care face din el însuși o problemă și o miză decisivă – se poate recunoaște un nivel al trăirii. Și fiecăruia dintre acestea îi corespunde un mod de existență. Nu aș respinge o asemenea idee, clară, într-o privință. Doar că ar trebui să vedem, cel puțin uneori, inegalitatea uriașă dintre faptul de viață și cel de existență, dezacordul dintre ele, felul în care se ocultează reciproc. Ai impresia câteodată că descriu două mărimi invers proporționale: cu cât faptul vieții obișnuite „crește” (devine tot mai expansiv și mai evident în voința care-l susține), cu atât faptul de existență „scade” (se retrage și câteva gesturi și acte, aproape neînsemnate pentru voința excesivă de a trăi)” (p. 179).

Ștefan Afloroaei nu evită antrenarea în acest joc al interpretărilor nume care au determinat istoria filosofiei: Epictet, Aristotel, Platon, Kant, Nietzsche, Heidegger, Husserl, Deleuze, James, Reis, Gadamer, Todorov, Foucault, Danto, Kundera, Derrida, Rorty, Eco, Lévinas, dar și Eliade, Coșeriu, Cioran ș.a. dinspre care ne vin majoritatea conceptelor filosofice importante – ființă, frumos, bine, viață, moarte, fericire, existență, iubire etc.

Iar pentru că moartea face parte din viața și temporalitatea noastră proprie, aflăm, printre altele, din cartea lui Ștefan Afloroaei, printr-o abordare conjugată dintre filosofie și literatura de ficțiune, de exemplu, ce ar putea fi mai teribil decât moartea și de ce și care ar fi de fapt principală învățătură a vieții noastre și grija noastră esențială. Anume că mai înfricoșător decât suflul morții este atunci când nu-ți mai aparții, când nu ai parte nici măcar de „fericirea” propriei disoluții... O reflecție pe marginea povestirii lui Jorge Luis Borges *Animalele din oglinzi*, în care este vorba despre niște făpturi de altădată din oglinzi, care aveau o viață proprie, o libertate proprie și propria temporalitate, locuind libere printre oameni, intrând și ieșind din oglinzi nestingherit, până când au îndrăznit să atace și să lupte sângeros cu lumea oamenilor din dorința de a o cuceri, însă au fost învinse, iar pedeapsa lor a fost nu moartea, ci condamnarea la o inexorabilă imitație, la o replicare morbidă a vieții altora, la o suspen-

dare în absolut a vieții lor individuale. „Atunci când se suspendă viața și moartea unei făpturi, se suspendă timpul ei propriu. Experiența terifiantă a ființelor din oglinzi este în fond cea a unui timp absolut impropriu. Închise în temnița oglinzii, timpul însuși devine o umbră a timpului. Nu este anulat ca atare, însă devine o simplă repetiție. Apare asemenea unei eternități vide, căzute, ce diferă totuși de cea pe care o descrie Emil Cioran în ultimele pagini din *Căderea în timp*. Deși înseamnă repetiție la nesfârșit, nu trecutul se repetă acum, oboseala nu este a cuiva care, atins mereu de ceea ce a fost sau nu a fost, se vede fără prezent și viitor. Făpturile întemnițate în oglinzi nu mai resimt nimic propriu, nici măcar senzația disoluției lor” (p. 110).

Fabula existențială constituie un adevărat manual de (re)lectură reflexivă a ficțiunii, unul de învățare a gândirii despre viața noastră și a altora, un exercițiu întotdeauna util pentru redescoperirea plăcerilor lecturilor clasice sau mai noi, raportate la prezentul și concretețea ființei noastre, a cititorului. Aș încheia, mulțumindu-i profesorului Alforoaei pentru demersul de a aduce mai aproape de viețile noastre concrete înțelepciunea lumii, cu un citat din Shopenhauer, pe care-l regăsim în analizele *Fabulei existențiale*: „Primii patruzeci de ani ai vieții ne dau textul, cei din urmă treizeci, comentariul, fără de care nu am putea cunoaște adevăratul înțeles și conex al textului, precum și morala și toate finețele lui. Spre sfârșitul vieții e ca spre sfârșitul unui bal mascat, când se scot măștile. Acum vedem în adevăr cu cine am avut de a face în decursul vieții. Căci caracterele s-au dezvelit, faptele și-au dat roadele, operele au aflat aprecierea lor meritată și iluziile au dispărut”.

Abstract

Ștefan Afloroaei – a philosopher on the side of literature

Keywords: *Being; temporality; loneliness; death of time; life; existence; meaning; art; beauty; nothing*

This article is a chronicle of the volume of philosophical essays *The Existential Fable*, signed by the Romanian philosopher Ștefan Afloroaei. The text affirms the merit of the Afloroaei to approach a series of philosophical concepts in their functionality regarding the literary reception. It also emphasizes, with concrete examples from classical literature, the double benefit of the two fields conjugated in this exercise: testing the applicative flexibility of fundamental philosophical concepts and overcoming and enriching the structuralist model of literary analysis.

Ștefan AFLOROAEI

Singurătate și simț al vieții (I)

*Dedic aceste pagini mamei mele,
Elisabeta Afloroaei (1927-1993),
a cărei viață a făcut loc
unei lungi întâlniri cu singurătatea.*

Nu e ușor de înțeles, astăzi, percepția prevalent negativă a singurătății. De cele mai multe ori, doar negativă. Sigur, mulți oameni se plâng de singurătate, acuzând acest fapt apăsător sau dureros pentru ei. Deopotrivă, auzim mereu spunându-se că fenomenul, în forme grave sau îngrijorătoare, s-ar extinde continuu în acești ani. Eventual, că ar privi însăși condiția omului de astăzi, căderea definitivă într-o lume atrasă mai ales de eficiență imediată, performanțe tehnice și noi pasiuni¹.

Însă nu ar trebui să dramatizăm atât de ușor, nici să dăm curs unor enunțuri ultimative, aparent profetice, care ne spun, de pildă, că omul este acum mai singur ca niciodată, într-o lume indiferentă sau lipsită de sens... În fond, ca să anticipez puțin, singurătatea e proprie fapturii umane, chiar dacă uneori pare absentă sau irelevantă. Omul poate să o resimtă în multe feluri, poate trăi atât teama de singurătate, cât și nevoia de-a o regăsi pentru sine. În unele situații o suportă greu, în altele o caută sau o cultivă. Prin urmare, modul în care e întâmpinată sau trăită poate da seama de sensibilitatea noastră, de unele alegeri sau credințe care ne orientează în lumea vieții. Cu alte cuvinte, de ceea ce am putea numi simț al vieții.

Unele motivații ale percepției negative a singurătății, în acest timp, pot fi legate de înseși evenimentele în curs. Bunăoară, schimbările radicale (cu libertăți neașteptate și ambigue) în viața unor comunități, migrația peste țări și mări a unor mari grupuri de oameni, impactul neprevăzut al noilor

forme de comunicare sau, mai recent, pandemia ce pare să nu aibă sfârșit și războiul absolut cumplit din Ucraina. Asemenea întâmplări generează ușor distanță socială sau izolare, exil și pibegie, refugiu sau abandon. Reușesc să zdruncine din temelii și chiar să disloce unele moduri de viață, cu acele locuri și ritmuri ce păreau cât de cât stabile, ca să arunce aproape totul într-o mișcare de felul celei vertiginoase, greu de stăpânit. În consecință, tot mai mulți oameni se pot vedea pe neașteptate singuri.

Cu asemenea întâmplări în față, par de înțeles lamentația frecventă în legătură cu starea de singurătate și portretul negativ al acesteia. Doar că nu sunt în orice privință de înțeles, nu pot fi luate ca de la sine înțelese. Unele situații sau fapte apar lăsate deoparte, dacă nu cumva ignorate complet. Le-am amintit cu alt prilej, însă revin aici la câteva dintre ele.

Mai întâi, faptul că singurătatea nu e resimțită doar de cei aflați în situații dificile sau cu adevărat dramatice. Nu presupune întotdeauna izolarea în ordine socială sau afectivă, nici distanțarea cuiva de acei oameni alături de care a trăit multă vreme. Prin urmare, nu poate fi asociată de fiecare dată cu ceea ce înseamnă, de exemplu, separare, abandon, exil, refugiu, pibegie sau marginalizare. Sentimentul singurătății poate fi trăit de oricine dintre noi și în diferite moduri. Poate fi trăit chiar și alături de cei apropiați sau împreună cu ei, inclusiv când cineva are parte de grija atentă a celorlalți. Deși te afli printre ceilalți sau alături de ei, te atinge pe neașteptate aerul singurătății.

Apoi, singurătatea nu e trăită doar ca o formă de suferință. Uneori, într-adevăr, exprimă un deficit dureros în relația cu ceilalți, pierderea apropierii celorlalți sau chiar o formă de abandon. Doar că, alteori, poate fi întâlnită cu o anume seninătate, cu sentimentul a ceva așteptat și eliberator. Nu apare întotdeauna asemeni unui gol care se tot extinde între sine și ceilalți. În unele cazuri, survine, de exemplu, asemeni unei regăsiri de sine, sau asemeni situații acolo de unde poți vedea din nou ce e firesc să faci ori să cauți.

Aș aminti aici încă un fapt, bine clarificat cu ani în urmă de către Hans-Georg Gadamer în studiul *Însingurarea ca simptom al înstrăinării de sine*. După ce distinge între singurătate și însingurare (și, cu aceasta, între singurătate și înstrăinarea de sine), are în vedere câteva situații în care singurătatea e căutată ca atare. Într-adevăr, singurătatea poate fi căutată cu grijă, fie ca loc propriu al intimității, fie ca prilej de reflecție și reculegere, atmosferă potrivită a unor experiențe personale. Dar și

ca o condiție de a lucra în mod propriu („liber”, „autonom”), eventual într-o manieră bună sau eficientă.

Ar mai fi un motiv care ne lasă a înțelege că starea de singurătate nu poate fi socotită negativă prin ea însăși. Este vorba de acel înțeles pe care îl regăsim ori de câte ori ne întoarcem de la expresia substantivală („singurătate”) la cea verbală („a fi singur”). Or, a fi singur nu înseamnă doar a fi izolat sau uitat de ceilalți. Aș spune că înseamnă, înainte de toate, a te regăsi ca prezență distinctă, ca ființă care se anunță prin ea însăși, care poate să răspundă prin ea însăși. Desigur, nu în absolut prin ea însăși, dar suficient pentru a fi vorba de cineva anume, de o persoană cu chip și nume². De altfel, nu ai cum să resimți izolarea de ceilalți sau o formă de însingurare dacă în prealabil nu resimți într-un anume mod propria prezență. Ceea ce doresc să spun este că a fi singur înseamnă, într-o privință, a fi tu însuți. Bunăoară, a fi la tine însuți, a fi cu tine însuți, a fi prin tine însuți. Nu cred că am putea ignora acest sens elementar al singurătății: a fi tu însuți / tu însăși. Îl recunoaștem, de pildă, când spunem despre cineva că poate să facă singur un anumit lucru. Sau că răspunde singur de cele făcute. Eventual, că poate dialoga cu sine, își poate identifica singur unele limite și îndreptățiri³. Faptul e reținut și atunci când se vorbește de singularitate în cazul ființei umane, aceasta fiind văzută ca prezență distinctă și irepetabilă. Cu fiecare om în parte și prin tot ce are caracter propriu (formă de expresie și experiență, comunitate sau fapt de creație), omul apare ca o prezență singulară⁴. Sau, cum spunem adesea, personală. Poate fi regăsit deopotrivă împreună cu ceilalți și singur, se anunță deopotrivă ca ființă în comunitate și prezență singulară. Or, doar o prezență personală și întrupată poate trăi, într-un mod sau altul, starea de singurătate.

Aș adăuga aici încă un gând, pentru mine mai important decât altele. În percepția și trăirea singurătății contează întotdeauna simțul vieții, așa cum se manifestă acesta în cazul fiecăruia dintre noi. Contează, așadar, modul de a percepe cursul vieții și de a-l întreține sau de a-l cultiva⁵. Astfel îmi explic faptul că, în una și aceeași situație, cineva suferă singurătatea, iar altcineva o caută; cineva se simte părăsit, iar altcineva se simte liber; cineva trăiește anxios când se vede singur, iar altcineva cu bună dispoziție. În definitiv, una și aceeași persoană poate trăi în moduri diferite faptul singurătății. Bunăoară, când ajunge să urască

pe cineva, va suporta greu singurătatea adusă de resentimentele sale, însă când iubește sau se dedică celorlalți, va căuta locul unei anumite intimități. De aceea cred că nu atât împrejurările conduc la trăirea diferită a singurătății, cât un anumit simț al vieții, felul în care pulsează acesta, mai intens sau mai estompat, mai frust sau mai rafinat.

Plecând de aici, am putea înțelege unele situații aparent ciudate, precum faptul că omul poate să fie singur și să nu se simtă singur. Eventual, să se simtă singur tocmai atunci când se află printre ceilalți. Deopotrivă, poate să se simtă singur atât de unul singur, cât și în doi sau în mai mulți, chiar ca un întreg grup (precum, astăzi, din păcate, grupurile celor rămași în zonele de conflict din estul Ucrainei, aflate sub bombardamente continue). Uneori, omul se simte în egală măsură singur și alături de ceilalți. Altfel spus, solitar și solidar, ca să reiau cuvintele întrezărite pe pânza unui pictor dintr-o nuvelă a lui Camus, *Jonas sau artistul la lucru*. Această conjuncție existențială – uneori ambiguă – îi este proprie omului⁶. Singurătatea nu se opune solidarității decât în anumite situații, ca atunci când e trăită într-o manieră pur egocentrică, sau, eventual, când ia forma alienării de sine.

Contează de fiecare dată felul în care cineva își percepe cursul vieții și așteptările sale cu privire la sine sau la ceilalți. Contează, de exemplu, confruntarea liberă cu propriile posibilități de a fi, puterea de alegere cu privire la sine și credința sa de viață. În definitiv, singurătatea poate fi asumată ca atare printr-o anumită credință de viață. Să ne amintim de cei care, după 1948, s-au retras în munți ca să lupte împotriva puterii bolșevice sau comuniste. Merită oricând amintite numele lor, mai ales astăzi. De exemplu, Teodor Șuşman, din Munții Apuseni, deopotrivă Ion Uță, din Severin, Gavrilă Ogoranu, fost student la Cluj, Toma Arnăuțoiu și Petre Arnăuțoiu, din zona Muscelului, Maria Plop sau Elisabeta Rizea, Constantin Jubleanu și alții. Dacă avem în vedere ce se întâmplă astăzi în nord-estul Europei, exemplul lor este cu adevărat memorabil. Știau bine că sunt puțini și izolați de lume, că lupta lor seamănă într-o privință cu nebunia lucidă a unor visători, însă au lăsat în urmă totul și au ales să-și dedice viața unei cauze realmente nobile. Au trăit până la sfârșit cu credința că viața liberă e posibilă aici în continuare și că trebuie apărată cu orice preț. La fel și în cazul singurătății celor care, întrucât au rezistat înregistrării în noul sistem, au fost duși în lagăre sau închiși pentru mulți

ani, unii fiind condamnați cu bună știință la moarte. În celula sa de la Aiud, unde și-a trăit ultimele zile din viață, Mircea Vulcănescu s-a simțit deopotrivă solidar și solitar, împreună cu ceilalți și totuși singur în fața propriei vieți. Unii dintre cei condamnați de statul comunist au suportat un regim de izolare foarte sever și ani întregi, precum Corneliu Coposu, care și-a dus cu multă demnitate propria singurătate. Ne putem gândi, deopotrivă, la singurătatea celor deportați sau a celor din exil, a celor cu domiciliu forțat și a celor obligați să-și părăsească familia sau locul unde au trăit.

Există, așadar, multe moduri în care e trăită singurătatea. În unele cazuri, e deplânsă ori acuzată ca atare. În altele, e trăită cu discreție sau în tăcere, fără nicio dramatizare pentru văzul celorlalți. Ai atunci în față un mod demn sau chiar nobil de asumare a singurătății. La limită, există moduri exemplare în care e trăită singurătatea, ca în cazul celui care se jertfește pentru o întreagă comunitate și în numele vieții, sau în cazul celui care se retrage în chilie pentru tot restul vieții sale.

Am cunoscut oameni pe care aș fi tentat să-i numesc simpli, deși nici un om nu e de fapt simplu. Apăreau mai curând în felul unor oameni obișnuiți și retrași, cunoscuți bine doar de câțiva apropiați. Mi-a plăcut să văd că și-au trăit în chip firesc singurătatea lor, nu ca pe o boală veche, nici ca pe o slăbiciune datorată celorlalți și fără să se plângă întruna de așa ceva. Au trăit-o cu demnitate, dându-i, pe cât posibil, un conținut prin lucrările lor de zi cu zi și un sens prin credințele lor de viață. Tocmai astfel de oameni ne lasă ușor a vedea, în definitiv, că e important cum anume întâmpină fiecare dintre noi singurătatea și încercările propriei vieți.

Note ■ ¹ Textul de față reia, într-o formă puțin refăcută, o parte din conferința susținută la Simpozionul Internațional „Dimitrie Stăniloae”, organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” și Arhiepiscopia Iașilor (secțiunea Învățămant), între 10-13 mai, 2022, având ca temă: „Nu este bine să fie omul singur”. *Pandemie – Izolare – Isihie*.

² E bine să ne amintim că latinescul *singulus* (-a, -um) e regăsit mai ales ca adjectiv distributiv al lui *unus* (-a, -um), când înseamnă „numai unul”, „unul câte unul”, „unul pentru fiecare”. Un alt termen, *singularis*, propune și mai clar

asemenea semnificații: „de unul singur”, „unic”, „personal”. Desigur, *singularis* poate avea și semnificații grave: „singuratic”, „izolat”, „retras”.

³ Desigur, chestiunea nu e atât de simplă pe cât pare. Referința la sine poate lua multe forme, atât primare, cât și rafinate, atât egocentrice, cât și deschise, aerisite printr-o constantă și bună raportare la ceilalți. Apoi, pot surveni schimbări radicale cu privire la sine. De aceea, întoarcerea la sine – sau dorința de a fi tu însuși – nu se arată oricând pozitivă, eliberatoare.

⁴ Unii filosofi au insistat mult asupra acestor chestiuni, atenți, de exemplu, la diferența dintre actul personal și cele impersonale. De exemplu, Gabriel Marcel sau Constantin Noica. Pentru cel din urmă, persoana umană apare mereu sub semnul excepției întrupate, ca un destin singular; a se vedea, bunăoară, *Modelul cultural european*, 1988, cap. I („Regula, excepția și nașterea culturilor”).

⁵ În *Despre simțul vieții*, Polirom, Iași, 2021, m-am referit pe larg la asemenea chestiuni. Am căutat să spun, de exemplu, că acest simț se constituie cel mai adesea ca unul al cursului vieții și al posibilei ei orientări; așadar, ca simț al unor repere omenești ale vieții, nu neapărat al unor bunuri sau realizări. Mai bine spus, ca simț al unor criterii de alegere și evaluare, privind, bunăoară, viața alături de ceilalți, stările de lucruri prezente și viitoare.

⁶ O astfel de corelație poate fi sesizată inclusiv când singurătatea e dureros resimțită, uneori în chip maladiv sau asociată unor maladii. A se vedea, de exemplu, John Cacioppo & William Patrick, *Loneliness: human nature and the need for social connection*, NY, W. W. Norton & Co., 2008; Alfred Kraus, *Existential a prioris and the phenomenology of schizophrenia*, în „Dialogues in Philosophy, Mental and Neuro-Sciences”, 3 (1), 2010; Mircea Mică, *Despre fețele singurătății*, în „Sinteza” din 28/ 10/ 2014.

Abstract

Loneliness and sense of life (I)

Keywords: *loneliness; sense of life; experience of loneliness; distinct situations of loneliness*

The author notes that people complain about loneliness, sometimes without any obvious justification. At the same time, we often encounter its negative portrait, loneliness being seen only as a deficit in the relationship with others, something that causes suffering. Yet, the loneliness may be experienced either negatively or positively. I believe that it will have to be recognized, one way or another, in what we call sense of life. The loneliness is experienced in a certain way while having a particular sense of life. Starting from these thoughts, the author draws attention to certain situations which, today, can be eloquent for how man relates to oneself and to the world of life.

Mina-Maria RUSU

Lucian Blaga – mersul gândirii producătoare

La recenta ediție a Târgului de carte Bookfest (1-5 iunie 2022), de la București, cultura a câștigat lupta cu grijile cotidiene și a creat, sub coordonarea Asociației Editorilor din România, un timp al revelației valorii autentice. Nimeni nu ar fi crezut că, după doi ani de pauză cauzată de pandemie, un târg de carte poate să mai aibă vigoare, anulând pauza prelungită a întâlnirii cu cititorii. În această atmosferă culturală autentică, lansările de carte au creat bucurie celor prezenți, asigurând, astfel, primul contact al acestora cu noile apariții editoriale. Autori celebri, alături de alții mai puțin cunoscuți sau chiar de cei debutanți au avut parte de dialoguri de suflet cu publicul. Cât despre tematica acestor cărți lansate la Bookfest, s-a remarcat o diversitate îmbucurătoare, multe fiind adresate mediului școlar.

Una dintre cărțile a cărei lectură ar putea fi deopotrivă plăcută și utilă elevului de liceu, profesorului sau oricărui iubitor de cultură, este semnată de o autoare cunoscută în mediul școlar preuniversitar, profesoara Elena Roată, de la Colegiul Național „Tudor Vladimirescu” din Tg. Jiu. Tema lucrării publicate la Editura Eikon reia cercetarea doctorală întreprinsă de autoare sub îndrumarea cunoscutului critic literar Eugen Negrici și propune o nouă cheie de lectură a liricii lui Lucian Blaga. Intitulată *Lirica lui Lucian Blaga sau mersul gândirii producătoare*, cartea relevă, în cele peste 300 de pagini, modul de producere a textului poetic blagian, fără a pune creația sub tutela biograficului, a istoriei sau a politicului. O carte liberă de constrângerile clasificărilor anterioare propuse de critica literară, o lucrare a cărei originalitate este dată de legile interne ale procesului de combustie care produce și eliberează energii, metaforizând realul și proiectându-l în ecuația unei existențe general umane, sub semnul filosofiei blagiene.

De la imaginarul poetic construit în volumul de debut al lui Blaga, *Poemele luminii* (1919), cartea Elenei Roată urmărește „creșterea” expresiei poetice și a densității sensurilor, pe parcursul unei cronologii care construiește treptele devenirii, convertite într-o diversitate tematică ale cărei linii de forță își au miezul în sistemul filosofic original pe care Blaga l-a construit. Tocmai această relație dintre *poezie și filosofie* este, în carte, centrul în jurul căruia se adună argumente construite cu migală din interpretări și reinterprețări, regrupări tematice, analize stilistice care, fiind și o virtute a Elenei Roată, susțin noutatea cheilor de lectură propuse pentru creație, din dublă perspectivă: critică și stilistică. Cartea aduce argumente stilistice fără echivoc pentru toate judecățile de valoare emise, ajustând și o perspectivă interpretativă riguroasă, care valorifică virtuțile limbii și ale limbajului poetic.

Argumentul care deschide cartea este, de fapt, un avertisment către cititor, o dirijare a receptării poeticii blagiene pornind de la o structurare a demersului critic pe trei aspecte formulate algoritmic: 1. *Creația este un proces de predicție*; 2. *Opera este expresia unei fințări în relație cu cititorul*; 3. *Opera cunoaște structuri succesive izvorâte din impactul subiectivității exprimate de text cu subiectivitatea celui care contemplă textul dinafară*. Astfel, opera lui Blaga este văzută nu doar ca o creație în sine, *finită* și supusă unei *receptări finite*, ci ca produs al relației dintre produs și receptare, interpretare, printr-un proces care pune în legătură ideatică, estetică și funcțională *autorul* cu *cititorul*. Această perspectivă interpretativă conduce tocmai la ceea ce exprimă titlul: „mersul gândirii producătoare”, considerată de autoare drept soluție de configurare a vieții infinite a creației poetice blagiene, brodate după modelul pânzei de păianjen, într-o infinitate de sensuri.

Considerăm că argumentul este formulat extrem de structurat tocmai pentru a salva cititorul de la derapaje necontrolate prin hățușul de semne și sensuri ale creației poetului din Lancrăm. O perspectivă nouă, originală, riguroasă, care dirijează cu eleganță și discreție demersul interpretativ al iubitorului poeziei lui Blaga, cucerește cu ușurință cititorul avizat. Aici considerăm că este virtutea cărții Elenei Roată! O carte, așa cum spuneam la începutul prezentării, destinată elevilor de liceu, profesorilor și iubitorilor de cultură, toți având autoritatea *receptorului de literatură*, dar fiecare poziționându-se în zona utilitară a *consuma-*

torului de literatură. Astfel, elevul de liceu intră în relație cu universul artistic blagian dintr-o perspectivă nouă, dirijată discret, eliberat de șabloane interpretative uzate. Profesorul dobândește autoritatea critică, valorificând modelul oferit de autoarea cărții și, pornind un demers de reevaluare a creației bliagene, coroborează ceea ce aceasta declară, în *Argument*: „voința de compoziție” și „voința de coerență estetică”. Iubitorilor de cultură, lectura cărții dedicate lui Blaga le va confirma faptul că poetul Luminii a exersat „structura generativă a textului”, într-un demers creator extrem de riguros conceput și urmat de Blaga cu fidelitate, de la primul până la ultimul volum, într-o sporire exponențială a valorii operei poetice.

Asumată de Editura Eikon, simbolică, prin denumire și misiune, pentru imaginea lumii prin cărți, lucrarea Elenei Roată, dincolo de stilul didactic al unui dascăl valoros de limba și literatura română, induce cititorului *starea de lectură*, producătoare ea însăși de noi viziuni asupra liricii unui poet despre care au scris marii noștri critici literari.

Mărturisesc faptul că am citit cartea și stimulată de întrebarea domnului academician Vasile Burlui, unul dintre iubitorii de cultură de la Bookfest: *Oare ce se mai poate spune despre lirica lui Blaga?* Evident că și-a cumpărat cartea și, cu siguranță că, parcurgând-o, a găsit răspunsul. Chiar primul capitol al lucrării se intitulează *Modelul poieticii implicite*. Departe de a fi o eroare de scriere, *poietica* definește perfect acest proces al *gândirii producătoare*, amintind, prin etimologie, relația dintre *sine* și *creație*. Definit sec, termenul *poietica* dă cititorului libertatea de a crea sens, asociind procesul în sine cu regulile biologice care guvernează sistemele capabile să se reproducă și să se mențină ca atare. Generalizând, strategiile aplicate în lectura poeziei lui Blaga, așa cum ni le propune Elena Roată, sunt creatoare de artă, stimulative, care țin de comprehensiune. În fapt, *actul lecturii*, după formula propusă de autoare, este un *act secundar de creație*, generând un coautorat în crearea sensurilor plurale.

Se pot emite idei nenumărate despre lirica bliagiană! Tocmai această axiomă a consolidat temelia lucrării semnate de autoare, care își cheamă subtil cititorul, prin subtitlul inspirat, să intre în relație cu textul și implicit cu sistemul filosofic blagian, fără constrângeri, ci contribuind prin lectură-relectură la construirea unor sensuri noi, personalizând

creația, prin asumarea critică a unor viziuni inedite. Concluziile cărții afirmă, fără drept de contestare, că „În cazul liricii lui Lucian Blaga, analiza în trepte, prin raportare la întreg, rămâne cea mai câștigată formulă de interpretare poetică și stilistică”.

Un eveniment editorial marca Bookfest, un moment fast din preajma școlii românești și un act de cultură autentică! Astfel definim noua apariție editorială: ***Elena Roată – Lirica lui Lucian Blaga sau despre demersul gândirii producătoare***, Editura Eikon, 2022.

Abstract

Lucian Blaga – the course of productive thinking

Keywords: *poetry; philosophy; thematic groupings; stylistic analyzes; creation*

The relationship between poetry and philosophy gathers arguments deduced from interpretations and reinterpretations, thematic groupings, stylistic analyzes that support the novelty of reading keys from several perspectives. The book proposes a rigorous interpretive solution, which capitalizes on the virtues of Blaga's language and poetic language, revealing an infinity of meanings. The act of reading is a secondary act of creation, co-opting the reader into creating multiple meanings.

Andrei PROHIN

Erudiție și devotament pentru cultura românească

A.P. - absolvent al Facultății de Istorie și Psihologie, Universitatea de Stat din Moldova. Doctor în istorie. Cercetător științific, Secția Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Publică studii și articole de istorie, literatură, etnografie, în periodice și culegeri științifice din Republica Moldova și România.

Momentul aniversar un secol de la Marea Unire a prilejuit apariția unei serii de ediții științifice pe ambele maluri ale Prutului. Un volum așteptat, rodul unei munci îndelungate, îl constituie *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. III, partea I, de Petre P. Panaitescu și Zamfira Mihail (București, Editura Academiei Române, 2018. XXXII+504 p.; cu ilustrații color). Asemenea lucrări se editează o dată la câteva decenii, dar rămân să servească generații de cercetători. Prin intermediul cataloagelor de manuscrise, pătrundem în laboratorul de creație al marilor cărturari și scriitori de odinioară. Aflăm nume de traducători și copişti uitați care au contribuit la transmiterea valorilor culturale. Notițele marginale din paginile cărților vechi reprezintă adesea mărturii unice despre o personalitate, o familie, un locaș sau despre evenimente de importanță națională.

Biblioteca Academiei Române (BAR), cu filialele sale regionale, deține cel mai bogat fond de manuscrise slave din România. Acest tezaur constituie o sursă de importanță majoră pentru studierea culturii românești și a altor țări (Bulgaria, Serbia, Ucraina, Polonia, Rusia), în Evul Mediu și la începutul epocii moderne.

Colecția de manuscrise slave cuprinde texte în slavonă, scrise în Țările Române sau în teritorii învecinate, precum și în limbile bulgară, sârbă, polonă, rusă. Pentru a le descrie amănunțit, e nevoie de cunoștințe solide din diverse domenii: limbile slave, paleografia, filigranologia, literaturile medievale, teologia, istoria culturii, arta miniaturii. Primul care a descris, la începutul veacului trecut, sute de manuscrise slave din bibliotecile românești¹, a fost slavistul Alexandr I. Iațimirski (1873-1925), născut la Bairamcea, fostul județ Akkerman. O bună parte din manuscrisele respective se păstrează la BAR. Peste aproape jumătate de secol, utilizând volumul lui Iațimirski și noile realizări în studiul cărții vechi, istoricul Petre P. Panaitescu alcătuiește un nou catalog al manuscriselor slave de la BAR (București). La acea vreme, ele numărau 730 de unități. În prefața la actuala ediție, acad. Ștefan S. Gorovei elogiază efortul lui Panaitescu, realizat de unul singur, în doar doi ani și câteva luni (p. VI). Se referă și la criticile dure exprimate după publicarea primului volum. Acestea și alți factori au tergiversat apariția integrală a catalogului. În timpul vieții savantului, a văzut lumina tiparului doar primul volum², cuprinzând descrierea manuscriselor 1-299. Al doilea apare la începutul mileniului trei³. Meritul editării ultimei părți a catalogului, care include zeci de manuscrise noi, i-a revenit doamnei Zamfira Mihail, doctor în filologie, profesor universitar, cercetător onorific.

Născută la Chișinău, Zamfira Mihail s-a refugiat împreună cu familia în România, după 28 iunie 1940. Întreaga sa biografie profesională e legată de cercetarea academică. A activat la Institutul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași, transferându-se ulterior la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București. S-a afirmat ca specialist notoriu în filologie și istoria culturii românești. Experiența acumulată pe parcursul deceniilor o recomandau pentru a continua catalogul început de P.P. Panaitescu. Anterior, Z. Mihail a publicat descrieri ale manuscriselor slave păstrate în diverse colecții din Moldova din dreapta Prutului⁴. A editat un manuscris al cronicii lui Ion Neculce⁵ și un volum de acte în limba română, tipărite în Basarabia după 1812⁶. Se numără între specialiștii care au pregătit ediții monumentale, precum *Biblia de la București* (1688), *Dicționarul-Tezaur al limbii române*, *Enciclopedia literaturii române vechi*. A consacrat o monografie manuscriselor spătarului Nicolae Milescu⁷ ș.a. Bibliografia sa științifică, până în anul 2009, include peste 400 de titluri⁸. Multe lucrări referitoare la documente

și cărți vechi românești le-a publicat împreună cu tatăl domniei sale, preotul și cărturarul basarabean Paul Mihail (1905-1994). În introducerea la catalogul de față, Zamfira Mihail revine cu gândul la familia părinților, care i-a cultivat preocupările pentru valorile bibliofile: „dintru început, recunoștința este către părintele meu, Paul Mihail și lumea cărții în care am viețuit cu el și cu mama, Eugenia” (p. XXVI).

Al treilea volum al catalogului cuprinde autori și texte ce marchează adevărate jaloane în evoluția culturii românești. Nominalizăm, în ordine cronologică, câteva file de manuscris din sec. XII-XIII, anterioare întemeierii Țării Românești și Moldovei (p. 12, 112, 382). Ele constituie mărturii rarissime despre vechimea circulației cărților la nord de Dunăre. Urmează câteva dintre cele mai vechi scrieri istorice românești: *Cronica sârbo-moldovenească* (p. 43-47, 114-188), *Letopisețul de când s-a început, din voia lui Dumnezeu, Țara Moldovei* (p. 64-68). Aflăm *Pravila ritorului Lucaci* din 1581 (p. 121-125), unul din primele texte juridice în română, alcătuit la Mănăstirea Putna. O serie de manuscrise provin din școala de copişti și traducători a Sfântului Paisie de la Neamț (p. 1-12, 255). Pe lângă valoarea literară și documentară, unele manuscrise se remarcă prin cea artistică. O adevărată capodoperă e *Tetraevanghelul* din 1535, copiat la Muntele Athos, la comanda ieromonahului Misail, egumenul Mănăstirii Bistrița – Oltenia (descriere – p. 223-228, ilustrații – p. 482-485). *Tetraevanghelul* a fost decorat cu frontispicii, ornamente și miniaturi. Se încheie cu un colofon amplu în care sunt relatate circumstanțele realizării manuscrisului. Ms. slav 761 (*Triod înflorit și cazanie slavo-română*), din prima jumătate a secolului al XVII-lea, conține numeroase însemnări marginale referitoare la evenimente din sec. XVII-XVIII. Una dintre notițe e o adevărată cronică de familie, în care sunt consemnate vindecări miraculoase și decesul urmașilor Parascoviei Holbănaș (p. 274-277).

La finele descrierilor multor manuscrise sunt indicate numele donatorilor. Editorea a întreprins investigații suplimentare, în arhiva BAR, pentru a le stabili identitatea. A readus în actualitate astfel contribuția unor savanți notorii (S.Fl. Marian, B.P. Hasdeu, N. Iorga, S. Pușcariu, M. Costăchescu, G. Kirileanu) la păstrarea mărturiilor care întregesc imaginea culturii românești din veacurile trecute. Prin intermediul manuscriselor respective, putem reconstitui, în parte, bibliotecile do-

natorilor, să le cunoaștem mai bine viața și preocupările. O bogată colecție de carte a aparținut dinastiei Hâjdeu-Hasdeu. De la ei ne-au rămas câteva scrieri despre istoria Poloniei, în limbile polonă și latină (p. 49-51), versuri și proză de Tadeu Hâjdeu (p. 53-58), lucrarea *Despre Moldova* de Boleslav Hâjdeu (p. 239).

Între cele mai recente donații se numără trei manuscrise slave (nr. 820, 821, 822), reprezentând cărți de cult, oferite de Paul Mihail. Ele ilustrează o mică parte dintr-o „bibliotecă impresionant de bogată”, care se păstra odinioară în casa familiei Mihail din Ciuciulea și apoi la Cornova. Amănunte despre constituirea acestei biblioteci aflăm dintr-o lucrare a lui Paul Mihail, consacrată strămoșilor săi: „Perpetuarea preoției în cadrul familiei presupunea și transmiterea fondului de carte veche și manuscrisă adunată de-a lungul generațiilor, cărți pe care se învăța cititul și cântarea bisericească, dar, în același timp, și deprinderile cărturărești ale însemnării unor fapte deosebite din viața comunității și a familiei. La ierpii neamului Mihail, dragostea către carte s-a manifestat prin grija de a păstra manuscrise vechi (cum este cel care conține predicile lui Antim Ivireanul, copiate în Basarabia în 1814, sau cronică lui Ion Neculce, copiată de Ioasaf Luca) și tăria de a nu preda vechile tipărituri românești de cult pe care episcopul Pavel Lebedev a ordonat să fie adunate în 1871 (și le-a ars) cu scopul de a înlocui cărțile de cult românești prin cărți slavone”¹⁰. Ultimul manuscris din catalog (nr. 822) e o relicvă familială. Pe una din filele lui aflăm însemnarea: „Am citit această carte cântărețul bisericesc al satului Cornova, ținutul Orhei, Iustin Mihailovici, anul 1905” (p. 470). Autorul notiței este buinicul Zamferei Mihail, iar în 1905 s-a născut tatăl domniei sale.

Pregătind pentru tipar prezenta ediție, Zamfira Mihail a depus o muncă impunătoare. A confruntat descrierile lui P.P. Panaitescu cu fiecare manuscris. A descifrat însemnările marginale care fuseseră omise, a corectat inexactitățile și a indicat actuala stare de conservare a manuscriselor. Din prețuire pentru predecesorul său, a transcris fidel traducerile și observațiile lui Panaitescu, semnalând pasajele tăiate ori suprascrise. Putem urmări astfel procesul anevoios al cercetării științifice, care presupune reveniri repetate la cele scrise, rectificarea unor afirmații și abandonarea altora. Confruntându-se cu dificultăți similare, editoarea a conștientizat valoarea descrierilor realizate de Panaitescu și înalta sa

pregătire profesională: „Din laboratorul de creație al acestui savant se constată faptul că traducea cursiv textele slave (slavone, polone, ruse sau bulgare), că descifra cele mai complicate însemnări, că identifica filigranele cu abilitate. [...] omisiunile arată nu lipsă de metodă sau neștiință, ci fac dovada presiunii timpului pe care a suportat-o cu stoicism” (p. XXVI). Impunerea unui ritm „stahanovist” de muncă și remunerarea „de subzistență”, presupune Z. Mihail, au agravat sănătatea istoricului, grăbindu-i decesul (p. XX). Al treilea volum al catalogului e un omagiu adus lui Panaitescu, la împlinirea a 50 de ani de la trecerea sa în veșnicie (17 noiembrie 1967).

După ce Petre Panaitescu și-a încheiat catalogul, în următoarele decenii, patrimoniul BAR s-a completat cu alte aproape o sută de manuscrise slave (nr. 729-822). Z. Mihail le-a descris de sine stătător, cu o remarcabilă acribie. Pentru cărțile de cult (*Minei, Apostol, Tetraevanghel* ș.a.), a indicat fiecare compartiment din cuprinsul lor. Nu fiecare editor de cataloage menționează aceste amănunte. Ele ne permit să aflăm particularități ale cultului ortodox, sfinții venerați în veacurile trecute, zilele în care erau pomeniți, introducerile și epilogurile ce însoțeau scrierile bisericești etc. Zamfira Mihail nu s-a limitat doar la descrierea manuscriselor, ci a publicat câteva studii cu informații inedite, descoperite în timpul pregătirii catalogului. Este cazul, bunăoară, a două *Liturghiere arhieresti*, copiate între 1676-1677 de ieromonahul Ghervasie de la Mănăstirea Putna (p. 74, 368). Subliniem și faptul că aceeași cercetătoare a realizat întreaga culegere computerizată a catalogului. Pe lângă atenție și răbdare, mai este necesară o bună pregătire de specialitate pentru a reda corect textele în diferite limbi, a semna prescurtările, literele suprascrise etc. Problemele suscitade de descrierea anumitor manuscrise, au solicitat consultarea specialiștilor din multiple domenii (filologie, muzicologie, istoria literaturii, medievistică), cărora autoarea le exprimă recunoștință.

Continuitatea culturii românești în Basarabia, legăturile spirituale dintre românii de pe ambele maluri ale Prutului sunt preocupări constante ale Zamferei Mihail. O dovedesc multe dintre publicațiile sale, inclusiv prezentul catalog. Pe tot parcursul volumului, autoarea subliniază discret, dar consecvent, contribuția basarabenilor la îmbogățirea fondurilor BAR și la cercetarea lor. În prefață, notează că, până la 1918, unii intelectuali din

stânga Prutului au reușit, în pofida hotarului și a cenzurii țariste, să doneze cărți celui mai înalt for academic de la București (p. XV). O mărturie în acest sens este manuscrisul *Despre izvoarele vechii istorii a Moldovei* (1820-1823), dăruit de Paul Gore (p. 423-424). La sfârșitul descrierii altor manuscrise sunt menționate studiile sau edițiile care le-au fost dedicate. Între numele celor care s-au aplecat asupra diferitor scrieri vechi, îi aflăm pe acad. Ștefan Ciobanu, acad. Nichita Smochină (originar din Transnistria) împreună cu fiul lui, Nichita N. Smochină, Pavel Balmuș, Paul și Zamfira Mihail. În bibliografia lucrărilor de referință (p. XXX), remarcăm dicționarul rus-român alcătuit de acad. Nicolae Corlăteanu și Eugeniu Russev¹¹. Ne-am întrebat de ce autoarea a citat anume această ediție. De ce nu a preferat un dicționar mai recent, tipărit la București? Suntem tentați să credem că e un gest semnificativ. O încercare de a readuce în atenția cititorilor din România numele unui distins filolog basarabean (N. Corlăteanu) și al unui celebru istoric literar, plecat prematur din viață (E. Russev). Menționarea acestor nume, în același volum cu alți savanți notorii (N. Iorga, S. Pușcariu etc.), echivalează cu înscrierea lor în galeria personalităților culturii românești. Ne mai putem gândi la faptul că apariția dicționarului rus-român la Moscova, realizat de doi autori din RSSM, a însemnat, la acea vreme, recunoașterea identității lingvistice a locuitorilor de pe ambele maluri ale Prutului.

Editoarea catalogului ne anunță că „volumul III/partea a II-a va cuprinde toți indicii acestei lucrări [...] de nume, de locuri și tematice ale celor trei volume” (p. XXIX). Faptul că a fost necesar un volum separat doar pentru indici demonstrează bogăția informațiilor cuprinse în catalogul manuscriselor slave de la BAR. Această instituție însă nu e singura care deține manuscrise și tipărituri vechi. Colecții analoge se păstrează și în bibliotecile filialelor Academiei Române (din Iași, Cluj), la unele universități, muzee, mănăstiri și administrații bisericești din România. Valoroase manuscrise slavo-române au ajuns în fondurile multor biblioteci de peste hotare. Nu toate fondurile respective au cataloage aduse la zi, cu descrieri amănunțite, pentru ca manuscrisele respective să poată fi valorificate științific. Nu excludem că vor mai fi descoperite manuscrise slavo-române necunoscute. Pentru viitoarele generații de cercetători, catalogul îngrijit de doamna Zamfira Mihail va servi drept model de competență profesională, de erudiție și devotament pentru cultura românească.

Note

- ¹ А.И. Яцимирский, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, Санкт-Петербург, Типография Императорской Академии Наук, 1905.
- ² P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1959.
- ³ P.P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*. Ediție îngrijită de Dalila-Lucia Aramă și revizuită de G. Mihăilă. Cu o prefață de G. Ștrempel, vol. II, București, Editura Academiei Române, 2003.
- ⁴ P. Mihail, Z. Mihail, *Manuscrise slave în colecții din Moldova (I)*, în „Romanoslavica”, 1972, vol. XVIII, p. 265-319; idem, *Manuscrise slave în colecții din Moldova (II)*, în „Romanoslavica”, 1979, vol. XIX, p. 33-76.
- ⁵ *Cronica lui Ion Neculce copiată de Ioasaf Luca. Manuscrisul „Mihail”*. Ediție de Zamfira Mihail și Paul Mihail. Cuvânt înainte de Ștefan Ștefănescu, București, Litera, 1980. O ediție revăzută a apărut ulterior la Chișinău, în colecția „Moștenire”, publicată la Editura Știința, în 1993.
- ⁶ P. Mihail, Z. Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, vol. I (1818-1830), București, Editura Academiei Române, 1993.
- ⁷ Z. Mihail, *Nicolae le spathaire Milesco à travers ses manuscrits*, București, Editura Academiei Române, 2009.
- ⁸ Z. Mihail, *155 de cărți într-o carte*, Chișinău, Prometeu, 2010, p. 468.
- ⁹ P. Mihail, *Reconstituiri. Jurnal. Corespondență*. Ediție îngrijită de Z. Mihail și M. Papuc, Chișinău, Știința, 2018, p. 93.
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ *Dicționar rus-român*, alcătuit de N.G. Corlăteanu și E.M. Russev, ediția a doua, prelucrată și adăugită, Moscova, Enciclopedia Sovietică, 1967.

Erudition and devotion to the Romanian culture

Keywords: *Romanian Academy; Slavonic manuscripts; catalogue; Romanian history and culture; Bessarabia*

Abstract

The author presents the “Catalogue of Slavonic-Romanian and Slavic Manuscripts from the Library of the Romanian Academy”, vol. III, part I, by Petre P. Panaitescu and Zamfira Mihail (Bucharest, 2018). He highlights the rich fund of manuscripts held by the Library of the Romanian Academy and makes an overview of the attempts of previous scientists (A.I. Iatimirsky, P.P. Panaitescu) to draw up a catalogue of these manuscripts. P.P. Panaitescu prepared the third volume of the catalogue, but only recently it has been published, updated and reviewed. The book bears a great value because it contains descriptions of several manuscripts of utmost importance for the Romanian culture, such as: the first chronicles from the Principality of Moldova, one of the first juridical texts in Romanian, richly illuminated books etc. Zamfira Mihail, a famous linguist and historian of the Romanian culture, daughter of the priest and scholar Paul Mihail, undertook additional investigations to determine the names of the donors of many manuscripts. She emphasized as well the contribution of Bessarabian scholars to the preservation and study of several important writings.

Viorica MOLEA

Modificări în DOOM 3: câteva aspecte

V.M. – conf. univ. dr. hab. în filologie, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, USM. Domenii de cercetare: stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, comunicare. Autoare a lucrărilor: *Valori expresive ale frazeologismelor în opera dramatică* (2010); *Expresivitatea limbajului poetic (suport de curs)* (2011); *Oralitatea în textul publicistic actual românesc* (2016). Participantă la numeroase conferințe naționale și internaționale.

Necesitatea reglementării modului de exprimare este un proces firesc în evoluția unei limbi. Or, după expresia „uzul determină norma”, stabilită încă de Marcus Terentius Varro (cca 30–100 d. Hr.), care afirma că „uzul (*usus, consuetudo*), întrebuințarea concretă a limbii este acela care determină acceptarea sau respingerea unor forme”, este necesar ca gramaticienii, lingviștii să intervină cu modificări în schimbările care se produc atât în vorbire, cât și în scris pentru a le consemna în norme și a le răspândi publicului larg.

Apariția DOOM 3, la doar șaisprezece ani de la DOOM 2 (între DOOM 1 și DOOM 2 a fost o distanță de douăzeci și trei de ani), aduce mai multe modificări în limba română, care s-au produs pe fundalul unor spectaculoase transformări sociale, politice, economice, culturale etc., dar, în primul rând, tehnologice, care, în definitiv, le determină pe cele enumerate *supra*. Răspândirea pe larg a internetului și a consecințelor acestuia prin numeroase și diverse modalități de comunicare umană a condus la schimbarea la față a lexicului, în primul rând, precum și la răspândirea cvasigenerală a unor forme care, până odinioară, aveau statut de normă în limba română. „Ediția a treia a *Dicționarului ortografic, ortoepic și mor-*

fologic al limbii române este doar oglinda realităților lingvistice de la acest moment și utilizarea corectă a limbii române este expresia respectului față de această moștenire spirituală și față de noi înșine”, se spune într-un articol pe *deștepti.ro* (DOOM 3 2022) cu referire la necesitatea apariției dicționarului.

Totodată, trebuie să menționăm că schimbările efectuate în noul dicționar nu presupun o reformă ortografică, ortoepică sau morfologică, ci doar ajustarea la noile realități: „Nu este vorba de o reformă ortografică, afirmă coordonatoarea noii ediții a DOOM, normele de bază nefiind modificate, ci, în general, de modificări punctuale, afectând, este drept, uneori, și anumite serii” (Ofițeru 2021).

După apariția DOOM 2 a urmat o reacție mai mult de condamnare a noilor modificări, deși și atunci, ca și acum, acestea au fost făcute sub presiunea uzului și a consecințelor evolutive ale limbii. Chiar și cei care sunt departe de domeniul lingvistic și-au spus punctul de vedere, adesea bazat pe zvonuri sau pe o cunoaștere aproximativă a normelor limbii. Evident, au fost și unele critici justificate, pe care, în noul dicționar, autorii le-au luat în considerare, după observația lingvistei Rodica Zafiu: „Autoarele (...) au ținut cont de reacțiile apărute între timp, de observațiile critice, întrebările și sugestiile cititorilor, de studiile specialiștilor asupra dinamicii limbii, bazate pe chestionare și statistici” (Zafiu 2022: 22).

Așadar, ce presupune noua variantă a DOOM față de cea veche, din 2005? În primul rând, este vorba de introducerea a 3 600 de cuvinte noi, marcate cu semnul plus (+), care astfel pot fi ușor delimitate, și a circa 3 000 de modificări, marcate cu semnul exclamării (!). O noutate în ediția actuală a dicționarului respectiv, față de cele precedente, este faptul că au fost eliminate multe variante ale cuvintelor, întrucât, așa cum relevă Ioana Vintilă-Rădulescu, coordonatoarea ediției în cauză, „tendința este către o limbă cât mai normată; lumea vrea să știe cum se spune exact așa, și nu altfel. Și atunci am eliminat foarte multe dintre variante. Unele de grafie. De exemplu, unele scrise fără cratimă: „bine-venit”, „offline”, „online”. Sau la variantele de pronunțări/accentuări am păstrat o singură formă ca „antic”, „profesor”, deși vechile accentuări erau „antic”, „profesor”. Asta nu înseamnă că ce nu este în DOOM nu poate fi folosit” (Ofițeru 2021). De asemenea, au fost introduse mul-

te împrumuturi, în majoritatea lor fiind anglicisme, dar sunt prezente multe alte elemente lexicale derivate, create pe teren propriu. Totuși, și de această dată, cu referire la elementele străine, au fost diverse critici, considerându-se, nejustificat, că este trădată limba română. „Din nou, reacțiile cele mai zgomotoase din mass-media au accente negative, observă Rodica Zafiu. De data aceasta, știrea preferată de jurnalismul tabloid – șoc și groază! – se referă la invazia de anglicisme. În articole, dar mai ales în comentariile cititorilor, apar cuvintele-cheie ale reacțiilor naționaliste, ale emoțiilor față de presupusele suferințe ale limbii: epidemie, batjocorire, stâlcire, mutilare, masacrare. Față de anul 2005, reacțiile din 2022 au căpătat și note politice, cu aluzii la opoziția între naționalism și globalizare, între păstrătorii tradiției și trădătorii de neam: hipsteri, corporatiști etc.” (Zafiu 2022: 22).

Astfel sunt introduse multe împrumuturi, destul de frecvente în uzul oral, în primul rând, dar și în cel scris, cu precădere în mass-media, care, se știe, sunt un vehicul perfect de răspândire a tot ce este nou în limbă. Desigur, așa cum era de așteptat, cele mai multe neologisme/împrumuturi sunt de origine engleză, cele care reflectă domenii precum tehnologiile informaționale: *delete*, *e-mail*, *audiobook*, *bitcoin*, *selfie*, *a updata*, *a upgrada*, *hacker*, *browser*, *cookie* etc., modă, turism și alte segmente ce țin de aspectul social, economic, cultural: *hairstylist*, *low cost*, *brand*, *shopping center*, *showbusiness*, *voucher*, *take away*, *best of*, *fast-food*, *fresh*, *check-in*, *cache*, *Black Friday*, *hand-made*, *bullying*, *anti-bullying* etc., precum și multe cuvinte noi din domeniul mijloacelor de informare în masă: *blog*, *blogging*, *breaking news*, *fake*, *fake news*, *flyer*, *news alert* etc. Deși relevăm preponderența împrumuturilor din engleză, sunt și împrumuturi recente din alte limbi: „există, chiar dacă mai puține, și noi împrumuturi din alte limbi, ca francezescul „*fondue*” (preparat culinar), cu pl. *fondue-uri*, germanul „*röntgen*” (unitate de măsură), italianul „*tiramisù*”, „*pizzer*”, „*badantă*”, spaniolul „*gazpacho*” (un fel de supă)...”, remarcă I. Vintilă Rădulescu. Cu referire la împrumuturi, coordonatoarea dicționarului atenționează asupra faptului că aceasta „nu înseamnă că recomandăm toate anglicismele înregistrate în DOOM ediția a treia, mai ales când dublează cuvinte sau expresii românești. Le-am inclus, susține cercetătoarea, pentru a consemna grafia lor corectă, precum și pronunțarea lor cu mijloacele limbii române, dar cât de cât apropiată de cea din engleză” (Ofițeru 2021). Pe lângă

împrumuturile directe din diverse limbi, sunt introduse și multe cuvinte create pe teren propriu, prin derivare sau compunere, care țin de limba standard sau o depășesc: *biosecuritate, bioterorism, antivaccinist, HoReCa, agropensiune* etc. sau *făloșenie, a găta* (pop.). Multe cuvinte au fost create și, apoi, introduse în DOOM 3 în perioada pandemică, căci, în viziunea I. Vintilă Rădulescu, ar fi fost și greu să nu fie remarcate „niște «cuvinte ale pandemiei», fie românești, ca *abord, anticorpi monoclonali, autoizolare, autocarantinare, betacoronavirus, comorbiditate, contacti, coronasceptic, coronavirus, intubare, noninvaziv*, fie străine, ca *lockdown, green pass*, sau chiar abrevieri pronunțate ca în engleză, precum *PCR*, pronunțat «pisiar»”.

În ce privește modificările de tip normativ, putem evidenția câteva aspecte ce vizează cele mai frecvente forme din uz. În primul rând, așa cum citam mai sus, este vorba de eliminarea mai multor variante ale cuvintelor sau ale formelor gramaticale cu scopul decongestionării acestora, „a căror prezență în număr mare era resimțită ca un neajuns de către utilizatori (lingviști și mai ales nelingviști, inclusiv profesioniști din edituri, învățământ, mass-media etc.)” (Murgoci 2022: 13). Așadar, dicționarul, în noua lui ediție, recomandă o singură variantă din două sau mai multe: a) de accent: *colaps, mijloc, intim, precaut, prognostic, penurie, profesor, trafic* etc.; b) de flexiune: se acceptă numai formele cu alternanță la unele adjective sau substantive: *analoagă*; g.-d. *îmbrăcăminții*; c) de grafie: ortografia abrevierilor formate din majuscule doar fără punct (*NATO, USM, ASEM, UNESCO*), dar, prin tradiție, au fost păstrate punctele la abrevierile din latină (*P.S., P.P.S.*); d) dintre variantele *cu -a* (din registrul popular) și cele *fără -a* (literare) ale unor adverbe sau pronume au rămas, în unele cazuri, **doar cele fără -a** (*nimic, atunci* în loc de *nimica, atuncia*).

O altă modificare ar fi schimbarea ordinii unor variante, de exemplu, *a birui: să birui/să biruie; a se îngâmfă: să mă îngâmf/să mă îngâmfiez*. De asemenea, au fost adăugate totuși unele variante la anumite substantive nume de ocupații terminate în *-loga* din registrul colocvial: *filoloagă, astroloagă*, la unele substantive neologice terminate în *-a* sau *-ia* (care creează impresia ca ar fi articulate): și o variantă cu finala adaptată *-ă*, respectiv *-ie*, ca formă nearticulată: *salsa/salsă; mass-media/mass-medie*, și unele dublete lexicale, precum *greier/greierul*

și **greier/greierele**, cu pluralul comun **greieri/greierii**; **ansamblu/ansambluri** (tehn.) **ansamble**; **astru** (s.m.) / **aștri**; **astru** (s.n.) / **astre** (Murgoci 2022).

Semnalăm și modificarea altor forme gramaticale, precum pronumele și locuțiunile pronominale de politețe. Întrucât în ultima vreme sunt tot mai prezente în limbajul standard formele *domnia-sa*, *domnia-lor*, *domnia-ei*, *domniile-lor* în locul pronumelor percepute ca învechite și chiar cu nuanțe ușor depreciative (*dumnealui*, *dumneaei*, *dumnealor*), în DOOM 3 au fost operate modificările necesare. Astfel, noile pronume de politețe se scriu cu literă mică și se utilizează cratima: **domnia-sa** (*dânsul*, *dumnealui*) pr., g.-d. *domniei-sale*; **domnia-voastră** (*dumneavoastră*) pr., *domniei-voastre*; **domnia-lui** (*dânsul*, *dumnealui*) pr., g.-d. *domniei-lui*, pe când locuțiunile tradiționale de politețe, ortografiate cu majusculă la ambii termeni presupun un singur sens, cel de adresare sau comunicare către/despre un domnitor sau boier (**Domnia Sa** (despre un domnitor, boier), **Domnia Voastră** (către un domnitor, boier), **Domnia Lui/Ei** (despre un domnitor, boier). Putem vorbi și despre renumitele deja forme de plural, recomandate de DOOM 3: **croasant/croasante** (în DOOM-2 era „**croasanți**”); **ecler/eclere** (în DOOM-2 era „**ecleruri**”). La cuvintele de proveniență străină neadaptate grafiei românești, articolul hotărât enclitic se leagă astfel: - la cuvintele terminate în „**w**” pronunțat „**v**”, „**k**” pronunțat „**c**” și „**y**” pronunțat ca „**i**”, articolul hotărât enclitic se leagă (fără cratimă): **basedowul/ basedowuri**, **drinkul/ drinkuri**, **bodyuri**; - la cuvintele a căror finală prezintă deosebiri între scriere și pronunțare (**bleu/ bleu-ri**), articolul hotărât enclitic se leagă cu cratimă în următoarele situații: cuvinte cu finala „**w**” pronunțată „(o)**u**” (**show-uri**); - combinații străine de litere: **chardonnay-ul/ chardonnay-uri**, **display-ul/ display-uri**, **flash-ul/ flash-uri**, **scotch-ul/ scotch-uri**, **speech-ul/ speech-uri**. De altfel, aceste reguli, în mare parte, au fost atestate și în DOOM 2 (Murgoci 2022).

Din seria modificărilor ce privesc încadrarea lexico-gramaticală, le considerăm demne de luat în seamă pe următoarele: a) interpretarea drept cuvinte compuse și ortografierea cu cratimă a expresiilor: **do-uă-puncte**, **punct-și-virgulă** (ca semne de punctuație); b) schimbarea calificării din categoria numeralelor colective în categoria pronume-

lor/adjectivelor pronominale: *amândoi, amândouă, tustrei, tustrele* (DOOM 3 Notă: 15).

În concluzie, considerăm că majoritatea schimbărilor, modificărilor efectuate în ediția nouă a DOOM reflectă o situație reală a dinamicii limbii, a uzului, în general și le recomandăm spre a fi utilizate și respectate. Într-un interviu acordat înainte de apariția dicționarului, Ioana Vintilă Rădulescu, coordonatoarea grupului de lucru asupra acestei ediții, menționa: „Eu cred că există șansa să vorbim și să scriem mai bine, dar numai dacă se schimbă măcar puțin condițiile actuale, adică dacă se îmbunătățește calitatea învățământului, implicit a profesorilor, și dacă se citește mai mult decât deloc” (Ofițeru 2021).

Referințe

DOOM 3 2022 = *DOOM 3 – Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, ediția 2022. 64 000 de cuvinte, 3 500 de cuvinte noi, 3 000 de modificări*. Disponibil online: https://destepti.ro/doom3-dictionarul-ortografic-ortoepic-si-morfologic-al-limbii-romane-editia-2022-64-000-de-cuvinte-3-500-de-cuvinte-noi-3000-de-modificari?fbclid=IwAR199amqLWt-26JaMXknyqHwEyhd_UkcqfHqwRVurJa9E1_CgaYwbD7LzNWE. Accesat: 28.03.22

DOOM 3 Notă = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, Notă asupra ediției*, București, 2021

Murgoci 2022 = A. Murgoci, *Greșeli de clasă întâi în DOOM-3, dicționar care costă 130 lei. Analiză: Ce cuprinde Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, ediția a treia*. Disponibil online: https://www.dcnews.ro/greseli-de-clasa-intai-in-doom-3-dictionar-care-costa-130-lei-analiza-ce-cuprinde-dictionarul-ortografic-ortoepic-si-morfologic-al-limbii-romane-editia-a-treia_853417.html, 14.01.2022. Accesat: 22.05.22

Ofițeru 2021 = A. Ofițeru, #10Întrebări | „Like”, „fake-news” sau „gay” vor fi cuvinte românești. Ioana Vintilă-Rădulescu despre noul DOOM. Disponibil online: <https://romania.europalibera.org/a/like-fake-news-gay-dictionardoomradulescu/31578857.html?fbclid=IwAR3OZiq8f48Za9ikRemiiiJxesqrxonqGskmz6GGRq9mE2FVILIRVdhH2E0>, 26.11.2021. Accesat: 28.03.22

Zafiu 2022 = R. Zafiu, *Noul DOOM*, în „Dilema veche”, nr. 930, 2022

Abstract**Changes in DOOM 3: a few notes**

Keywords: *dictionary; usage; loanwords; vocabulary and grammatical and normative changes; word variants*

The article aims at revealing some of the changes made in the new edition of the orthographic, orthoepic and morphological dictionary of the Romanian language (DOOM 3), recently published to reflect common usage and the impact of new developments in society, especially technological ones. The study mainly focuses on loanwords that reflect the emergence of new social realities, on new vocabulary and grammatical forms, as well as on the elimination of word variants for language clarity.

Cristina HANȚ

Prepoziții noi în limba română III – „gen”

C.H. – doctor în filologie, profesoară de limba și literatura română la Liceul Teoretic „Adam Müller Guttenbrunn” din Arad (România). Activează ca redactor la „Revista de lingvistică și cultură românească”. Este coautoare a două cărți. Semnează peste 60 de articole de specialitate în publicații din țară și de peste hotare.

Preambul

În DEX (1998) sunt înregistrate cinci sensuri ale substantivului „gen”, dar nu există nicio intrare pentru locuțiunile formate de la acest cuvânt. În limba română contemporană, termenul se angajează în construcții care exprimă o comparație aproximativă („de acest gen”, „în genul”, „de genul”, „în gen de”, „de gen”), dar funcționează și ca element de relație invariabil, de tip prepozițional („gen” + nominal). Cercetările comparative recente (Suzane Fleischman 1999, Laurence Rosier 2002) arată că limbile dezvoltă, în mod paralel, marcatori funcționali de discurs, la fel cum au dezvoltat categorii gramaticale funcționale paralele. În general, noile angajări ale lui „gen” sunt întâmpinate cu reticență de lingviști, exprimarea fiind considerată incorectă.

Contexte de utilizare

Studiul de față are la bază, pe de o parte, enunțuri produse de vorbitorii tineri (preluate de pe forumurile de discuții pe baza jocurilor și din revistele on-line, care au ca tematică tehnologia), pe de altă parte, inventarierea contextelor de utilizare a termenului în revista „Dilema veche” (2010-2021).

De genul/ în genul

Vom inventaria mai întâi situațiile de utilizare a structurilor „de genul”, „în genul”, pentru a examina statutul lor gramatical:

- structura este urmată de substantiv articulat cu formă de genitiv: „solid, cu mustață, cu ochi adânci, blond murdar **în genul lui Marlon Brando** și cu o cicatrice pe frunte” (DV, 2010), „Coil Motor (ceva **de genul unei bobine** mobile), tehnologia utilizată la camerele principale” (internet), „... ceva **în genul lui Galaxy S7**” (internet);
- „de/în genul” + substantiv cu formă de nominativ/acuzativ: „Ilie Sârbu, atac **în genul C.V.T.**” (EZ, 2014), „adio inițiative și viziuni sistemice **de genul Miclea**” (DV, ianuarie 2010), „... operatori de telefonie mobilă **în genul Vodafone**”, „se încapățânează să-și dezvolte un brand, intrând într-o competiție inegală cu multinaționalele **în genul: ASUS, Sony, Acer, Samsung**” (internet);
- „de/în genul” + pronume: „Poate sunteți familiarizați cu telefoanele **în genul celor** de la Allview, P4, AAlldro sau P5 Alldro”, „O carieră **de genul celei** a lui Alain Delon bătea acum doi ani agenda activiștilor zilei” (DV, 2021), „E periculos să facem din educație un serviciu public, **de genul celor** care ne livrează gaz, apă și canalizare” (DV, 2021);
- „de/în genul” + sintagme de tip citat, marcate sau nu prin ghilimele: „A reușit să îngaima ceva **de genul: Trăiască!**” (DV, 2020), „Replica se potrivește mănușă argumentului hegelian, care se opune vehement văicărelii condiționale și scuzelor **de genul dacă doar**” (DV, 2020), „... titluri mai ditirambice, **de genul România, marele salt civilizațional sau România, în sfârșit întregită sau Anul în care a renăscut România**” (DV, 2020);
- „de/în genul” + citate complexe: „... mi-a pus două întrebări banale, **de genul când s-a înfăptuit Marea Unire și între ce ani a domnit Mihai Viteazul**” (DV, 2020), „... mai ales despre expresii **de genul s-a înecat ca Țiganul la mal, a se Țigăni, nu ieși, copilule, în stradă, că te fură Țiganul, se ceartă ca la ușa cortului**” (DV, 2020), „Nu mai spun ce păguboasă ar fi și o concluzie **de genul: Catedrala Mîntuirii Neamului însăși ar putea să-și piardă din prestigiu dacă rămîne masiv dependentă de finanțările guvernamentale!**” (DV 2018);

- „de/în genul/ de gen” utilizat absolut, fără a fi urmat de termen dominant: „Pe spatele ei stătea scris mare Nu Știu Ce Cleaning Services, sau ceva **de genul**” (DV, 2020), „Reclamele sunt reclame. E ceva **de genul**”, „O căruță de invitații (vreo 255 sau ceva **de genul**) se mai dau și aici”, „eBay OS?! Ceva **de genul**, dar din China”, „Ceva **de gen** a dezvoltat și Samsung” (internet).

Așa cum se observă din exemplele date, structurile au o sferă socială largă de utilizare. În general, s-a spus că noile angajări ale termenului „gen” aparțin limbajului informal, în special discursului oral produs de adolescenți. Enunțurile selectate dovedesc extinderea folosirii acestor construcții în limbajul maturilor educați. Structura „de genul” apare frecvent în limbajul colocvial, ca determinant al unui pronume nehotărât („ceva”, „cineva”). Tendința vorbitorilor este de a suprima ancorarea într-un exemplu concret pentru a generaliza / a aproxima, astfel încât expresia a ajuns să însemne „ceva de acest tip”, „cam așa ceva”. Dinamica acestui cuvânt în limba română actuală este însă evidentă – Rodica Zafiu (2012) atrage atenția că „gen” s-a transformat în particulă invariabilă de comparație, dată fiind tendința de a găsi mijloace de conectare simple care nu sunt supuse variației flexionare. Termenul examinat este baza structurilor în curs de locuționalizare: „de genul”, „în genul”, „de gen”.

O nouă prepoziție – „gen”

Conform lui Melis (2003), procesul de prepoziționalizare a unor substantive implică o operație de simplificare, realizată în două etape: suprimarea celei de-a doua prepoziții, urmată de eliminarea prepoziției centru de grup. În cazul analizat, demersul ar fi: „în gen de” → „în gen”, „în gen” → „gen”. În studiile franceze (Laurent Danon-Boileau, Mary-Annick Morel 1997, Melis 2003, Noailly 2006), termenii care au acest comportament gramatical primesc denumirea de „substantive prepoziționale”. Autorii observă că aceste structuri sunt specifice discursului oral, care presupune absența unei organizări prealabile și, implicit, furnizarea informațiilor prin tehnica acumulării succesive.

Vom analiza, în cele ce urmează, particularitățile acestei prepoziții în limba română. Este ușor de remarcat că termenul are caracter invariabil, ceea ce înseamnă că, din punct de vedere morfologic, a pierdut

proprietățile specifice clasei substantivului. Forma fixată prin utilizare este cea de nominativ/acuzativ, singular, nearticulat, de obicei, fără prepoziție: „Dacă aș fi genul de analist-buricul-pământului **gen Alina Mungiu-Pippidi**”, „... include și posturi mai mici **gen Acasă**, **PRO Cinema și altele**” (DV, iunie 2015), „frecventam mitingurile de protest **gen Piața Universității**” (DV, iunie 2015), „în radio făcusem deja ceea ce îmi dorisem, de la transmisiile în direct ale diferitelor evenimente politice grele, **gen Forumul Crans Montana**, pînă la interviuri în direct cu trupe mari, ca **Metallica**” (DV, martie 2015).

Gradul avansat de înghețare este dovedit prin proba pluralizării: * „... **genuri Alina Mungiu-Pippidi**”, * „**genuri Acasă**”, * „**genuri Piața Universității**”, * „**genuri Forumul Crans, Montana**”. Aceasta nu se produce nici dacă schimbăm contextul: „analști **gen Alina Mungiu-Pippidi**”, „proteste **gen Piața Universității**”.

Faptul că termenii și-au pierdut particularitățile combinatorii specifice, atunci când funcționează singuri, este ușor de evidențiat: imposibilitatea introducerii unui determinant de tip adjectival în acest context de funcționare (* „analist acest **gen**”), incompatibilitatea cu forma articulată (* „analist **genul** Alina”, * „hotel **genul** office”, * „living **genul** vagon”).

Un alt aspect relevant pentru analiza noastră îl constituie capacitatea combinatorie a termenilor. Aceștia se asociază cu substantiv propriu, în general, antroponim, aflat sau nu în relație de coordonare cu alt termen: „unul dintre argumentele clasei medii împotriva politicilor sociale **gen Bolsa Familia**” (DV, iulie 2015), „Date fiind și cazurile recente de plagiat (**gen Sam Smith** vs Tom Petty sau Pharell vs Marvin Gaye)” (DV, aprilie 2015). De asemenea, poate domina un substantiv comun, nearticulat/articulat hotărât (rar), la singular sau la plural: „Arta e reprezentată de doi vânzători din ușa în ușă, care încearcă să plaseze accesorii **gen dinți** falși de vampir și măști de Halloween, menite să învioreze petreceri” (DV, iulie 2015). Foarte frecvent, „gen” introduce structuri complexe – sintagme, proverbe, citate: „se mai strecura cîte o postare **gen Cum să-ți faci manichiura să dureze o săptămînă cu orice oja ieftină, Rușii au transformat un tanc în taxi, Iată noua siglă a Stelei**” (DV, ianuarie 2015), „Altfel zis, organizarea **gen listă de știri**” (DV, ianuarie 2015).

Relevantă este și calitatea morfologică a termenului căruia grupul prepozițional i se subordonează, respectiv poziția sintactică pe care acesta o ocupă. Antecedentul structurii este întotdeauna un nume (substantiv, rar pronume nehotărât), prin urmare, grupul prepozițional funcționează ca atribut: „...au ridicat din sprâncene – **ceva gen *ăsta cine mai e?***” (DV, martie 2011), „...revistele care vindeau altădată 50-100.000 de **exemplare, gen *Avantaje, Cosmopolitan sau Unica***” (DV, decembrie 2014), „sinistrați cu milioanele și pierderi materiale **ceva gen *150 miliarde dolari***” (DV, martie 2011).

Sensul prepoziției este unul comparativ. Chiar dacă există structuri similare în limbă, vorbitorii preferă această exprimare: „Avantajul construcției (din punctul de vedere al simplificării, al stilului telegrafic), constă în faptul că *gen* invariabil este urmat de forma standard a substantivelor (nominativ-acuzativ), nu de genitiv” (Zafiu 2012, DV).

În ceea ce privește funcțiile îndeplinite în enunț, se impun următoarele observații: prepozițiile introduc o determinare restrictivă în interiorul sintagmei, construind o calificare apreciativă. Atunci când se asociază cu un nume propriu, acesta are relevanța unui agent exemplar, funcționând ca o emblemă (Danon-Boileau și Morel 1997, Melis 2003). Când deschid o serie enumerativă, definesc calitatea unui ansamblu de obiecte / a unui obiect, explicit incluse într-o categorie. Rolul nu este numai de a nuanța exprimarea, ci și de a găsi unele repere cu un caracter explicativ. Numele devenit prepoziție suferă așadar un proces de desemantizare, urmat de angajarea în contexte în care ajunge să exprime o formă de identificare. Melis (2003) remarcă faptul că primul nume servește drept focalizator, în timp ce al doilea îi activează proprietățile. Chiar și atunci când termenul dominat de prepoziție este un nume propriu, acesta nu indică propriu-zis un referent particular, ci o tipologie, prin intermediul căreia se activează trăsăturile primului termen.

Câteva concluzii

Pătrunderea acestei prepoziții în limba română se datorează influenței limbilor străine, în special francezei și englezei. Utilizarea lui „gen” ca prepoziție asigură echivalarea unei situații pe care vorbitorul o are în

vedere cu o altă situație cunoscută receptorului, astfel încât se găsesc repere de natură explicativă. Deseori, presupun calitatea de expert a receptorului – pentru ca această comparație să aibă relevanță trebuie să știe cine a fost X, să identifice în mod clar conținutul termenilor. Noua prepoziție domină numai nominale, cu formă de nominativ/acuzativ și structuri complexe (sintagme, expresii, enunțuri).

Bibliografie

Danon-Boileau Laurent, Morel Mary-Annick, *Question, point de vue, genre, style...: les noms prépositionnels en français contemporain*, în „Faits de langues”, nr. 9, 1997, p. 193-200

Fleischman Suzane, Yaguello Marina, *Discourse markers in comparative perspective: A contribution to cross-language pragmatics*, lucrare prezentată la „Pragma conference”, Tel Aviv University, Israel, 1999

Maschler Yael, *On the grammaticization of ke'ilu, like, lit. As if, in Hebrew talk-in-interaction*, în „Language in Society”, Vol. 31, Nr. 2, 2002, p. 243-276

Noailly Michèle, *Quoi de neuf côté préposition?* în „Modèles linguistiques”, nr. 53, 2006, p. 79-90

Rosier Laurence, *Genre: le nuancier de sa grammaticalisation*, în „Travaux de Linguistique”, Nr. 44, 2002

Melis Ludo, *La préposition en français*, Ophrys, L'Essentiel français, Paris, 2003

Zafiu Rodica, *Sau ceva de genul*, în „Dilema veche”, nr. 460, 2012

Abstract

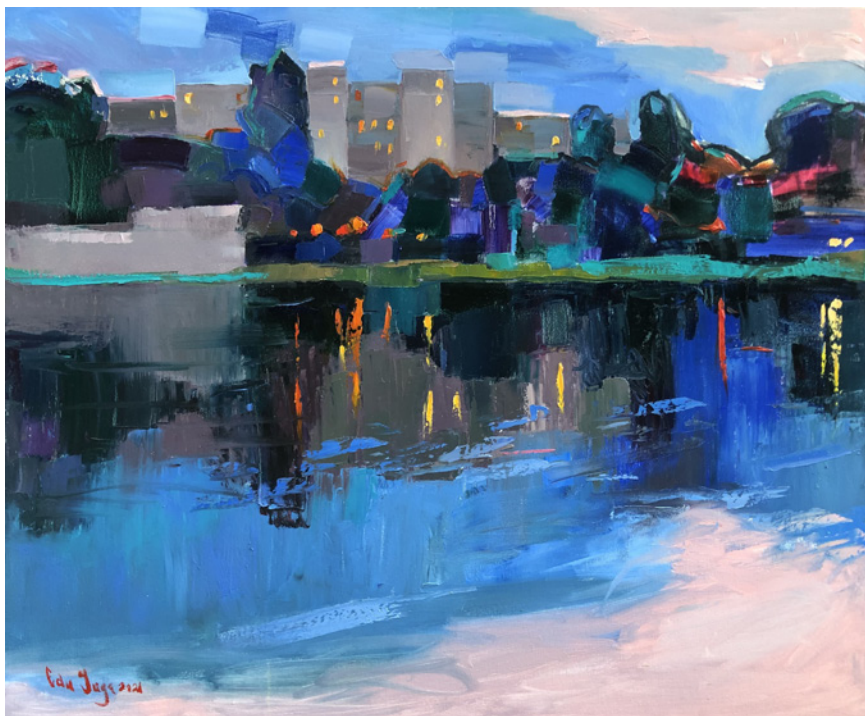
New prepositions in the Romanian language III – „gen”

Keywords: *preposition; prepositional phrase; grammaticalization conversion; grammatical restrictions*

The purpose of this study is to describe the functioning mechanism of a Romanian neological preposition: “gen”. The starting point is represented by the grammaticalization theory – regarding the process of becoming a preposition, a noun suffers various morpho-syntactic and semantic transformations on the way of becoming a preposition. The author analyzes the features of this new Romanian preposition by referring to: the grammatical restrictions imposed on the directed term, the relationship with an external syntactic centre, the semantics of this term.

DIALOGUL ARTELOR | I

Inga EDU
**Culorile –
transparențe efemere**

Valea Morilor, ulei, pânză, 70x85 cm, 2021

Sighișoara, pastel, carton, 40x30 cm, 2003

Sinaia, pastel, carton, 56x85 cm, 2020

Spring in orchard, ulei, pânză, 80x60 cm, 2020

Butuceni, pastel, carton, 40x45 cm, 2009

Casa bunicii, pastel, carton, 30x40 cm, 2003

Autumn emotions, ulei, pânză, 60x80 cm, 2017

Autumn, ulei, pânză, 20x25 cm, 2019

Toamnă târzie, ulei, pânză, 120x80 cm, 2017

DIALOGUL ARTELOR | VII

Veneția, ulei, pânză, 115x75 cm, 2018

Portul Limanu, pastel, carton, 45x50 cm, 2021

Wild flower, ulei, pânză, 40x50 cm, 2019

Remetea, ulei, pânză, 40x50 cm, 2019

Londra noaptea, pastel, carton, 60x65 cm, 2010

Toamna în sat, ulei, pânză, 85x70 cm, 2021

Primăvara, pastel, carton, 45x30 cm, 2018

Viorica-Ela CARAMAN

în dialog cu Inga EDU

Artistul nu îmbătrânește niciodată...

I.E. – artist plastic și pedagog. Membră a Uniunii Artiștilor Plastici din România și din Republica Moldova. Expoziții personale în Republica Moldova, România, Italia, Germania. Tablouri în colecții particulare: Republica Moldova, România, Ucraina, Austria, Italia, Canada, SUA, Rusia, Ungaria, Norvegia, Germania, Emiratele Arabe Unite, Irlanda. Distinsă, printre altele, cu Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova pentru prezentarea grafică a colecției „Scriitori basarabeni contemporani”.

Viorica-Ela CARAMAN: Fiecare artist are propria definiție a artei. Ce înseamnă arta pentru Inga Edu?

Inga EDU: Artă înseamnă pentru mine dialogul cu universul. Artă este lupta interioară a artistului care tinde spre armonie sau echilibru. Iar până și echilibrul pentru fiecare este diferit.

V.-E.C.: Cum și când ați realizat că aceasta este calea pe care o veți urma, pictura?

I. E.: Am realizat mai târziu, după absolvirea facultății. Până atunci mă jucam cu culorile, fără mize, fără constricții. Iar acum înțeleg că libertatea și jocul cu culorile și formele în artă este, de fapt, cel mai important lucru. Și artistul rămâne totuși un copil care se joacă și experimentează continuu, de aceea nu îmbătrânește.

V.-E.C.: Vă amintiți primele dvs. lucrări? Ce emoții aveți legate de acestea și unde sunt ele astăzi?

I. E.: Primele lucrări le-am făcut la lecțiile de pictură în școală. Nu știu unde sunt... Apoi

cele din liceul de Arte Plastice „Igor Vieru” le am acasă, nu s-au păstrat toate... Emoții de bucurie când reușeam să pictez sau să desenez și lucrarea ieșea frumoasă, în viziunea mea.

V.-E.C.: Practicați deopotrivă peisajul, portretul, nudul. Pentru mesajul artistic în ce măsură contează haina tematică? Contează și ce pictați pentru a transmite ceva? Sau e doar un detaliu tehnic, ca să spunem așa?

I. E.: Fiecare artist își alege tematica. Cum am zis, arta este o luptă interioară a fiecărui artist. Această căutare are un traseu diferit, pe etape. La mine prima etapă au constituit-o niște compoziții cu orașe și nuduri, portrete de doamne, figura umană era centrul compozițional. Peisajele și naturile statice, florile au apărut mai târziu, când am început cariera. Orașele medievale, care persistă în traseul meu artistic încă din 2002. Mă fascinează aceste ziduri pline de istorie și mister. Orașele și zidurile au văzut multe pe parcursul secolelor și acum ele parcă povestesc istorii și eu vreau să prind firul misterios al acestor evenimente. Mulți m-au întrebat de ce peisajele mele nu au personaje și am răspuns că probabil vreau să păstrez prin zidurile goale misterul perioadei medievale.

Apoi, cu vreo opt ani în urmă, am început drumul de transformare în altă etapă și perioadă. Culorile au devenit mai fove, mai curate, petele mai decorative, mai abstracte, formele au început să se schimbe și, prin urmare, întregul limbaj. Temele pot rămâne aceleași, dar abordarea e diferită și e fundamentală pentru mesaj.

V.-E.C.: Legat de tematica picturii pe care o faceți, am remarcat revizitățile etnicului care evadează în abstractul modern, foarte eteric, proaspăt, în pofida specificului vechilor lăicere, grele și intens colorate de la care porniți. Fiind născută la oraș, cum s-a întâmplat această legătură cu rădăcinile noastre, care sunt profund rurale?

I. E.: Cum s-a mai spus în cultura noastră, prin cuvântul lui Lucian Blaga, veșnicia s-a născut la sat. Toată copilăria până la adolescență

vacanța de vară am petrecut-o la sat, la bunici. Acolo m-am format în sensul acesta și am îmbibat toate tradițiile și resursele naturii pure și curate. Am fost copiii naturii, fără multe lucruri complicate în jurul nostru, natura fiind principala noastră provocare. Totul era foarte simplu și natural, a fost ceea ce numim deopotrivă acum, foarte în vogă, BIO, ceea ce a contat pentru buna noastră funcționare, având parte de relaxare, destindere psihică. Lumea de la oraș acum plătește scump pentru aceste lucruri, înainte era totul gratis, la discreție. Mi-am ajutat bunica și la țesut covoare, țin minte războiul destul de mare pe care țesea zestrea nepoților. Țin minte cum „jurua” un anume covor pentru nepoată, ca e mai ochios, deci e pentru o fată, altul pentru fratele, că este băiat. Eram mici, bunica era tânără și voinică. Avea grijă de 2 copii, lucra și avea și gospodărie: și vacă, și porc, și păsări, grădină, în plus mai și țesea. Nu știu cum le reușea pe toate. Și cocea pâine în cuptor, plăcinte, sarmale, biscuiți de casă. Doamne, ce bun era totul! Fantastic! Papilele mele gustative nu erau pretențioase și era totul simplu și gustos. De acolo vine seria de lucrări pe tema „tradiții”.

Acum lucrez la un proiect nou care se numește „Identitate națională”. Eu m-am născut în Chișinău, dar, în special de o perioadă încoace, simt o legătură sufletească strânsă cu pământul. Eu cred că anume tradițiile noastre frumoase ne fac așa de deosebiți în lume, iar această unicitate dă sens dăinuirii noastre. Acest lucru trebuie păstrat și făcut vizibil. Iată de ce motivația mea este să arăt în tablourile mele unghiul nostru particular de vedere asupra lumii, prin care ne identificăm.

V.-E.C.: Ce stări are un artist în actul creației, ajunge vreodată la mulțumirea de sine, trăiește vreodată sentimentul că gata, asta a fost tot ce a vrut să zică, punct? Cum e în cazul Ingăi Edu?

I. E.: Actul de creație este divers. Câteodată sunt foarte inspirată și lucrarea iese de la sine, ideea și lucrarea poate fi încheată și terminată chiar într-o zi. Câteodată nu. De exemplu, am multe lucrări începute și nu știu cum să le duc la bun sfârșit până azi. Nu am soluția, nu văd finalul. Atunci le las la o parte și revin când simt sau văd metoda sau stilul cum pot să le închei. Am avut o lucrare care timp de 10 ani a stat cu fața la perete, nu știam ce să fac, dar într-o zi am avut inspirația să

o termin cu bine, cred eu. Despre inspirație sau idei: ele pot apărea atât spontan, cât și în procesul de lucru. Cum a spus marele artist Ilia Repin, „Inspirația vine când lucrezi cu creionul în mână, adică lucrând. Dacă o aștepti, ea nu va veni niciodată”.

V.-E.C.: Traseul dumneavoastră artistic indică faptul că ați devenit mai întâi membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, iar apoi de la noi. Cum s-a întâmplat asta?

I. E.: După ce am absolvit Facultatea de Arte Plastice și Design a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, am fost invitată să lucrez acolo. Timp de trei ani am avut studenți aproape de vârsta mea. Apoi am fost invitată într-o tabără de creație în România și acolo am avut un mare succes. Mi s-a propus să mă mut în România și să devin membru al Uniunii de acolo, al filialei din Ploiești. După aceea, am revenit la Chișinău și am depus actele și în Moldova. A fost un frumos și împlinitor „drum de acasă acasă”.

V.-E.C.: Câte lucrări ale dumneavoastră estimați că au plecat în lume să bucure ochii? Dacă ar fi să reperați punctele de pe harta răspândirii acestora, care sunt cele mai importante?

I. E.: Cred că foarte multe, mai mult de 500 de lucrări au ieșit din atelierul meu pentru totdeauna. Am lucrări în colecții publice și private, de exemplu, Muzeul de Artă din Ploiești, Muzeul de Istorie din Ploiești. Am donat și Palatului Șuțu din București, Castelului Peleş. Mai am lucrări în colecții private în țări precum: România, Italia, Canada, Emiratele Arabe Unite, SUA, Germania, Rusia, Ucraina, Moldova ș.a.

V.-E.C.: Cum vă poziționați astăzi față de alegerea dumneavoastră pentru artă? Aveți vreun regret legat de asta? Ați schimba ceva dacă ați fi acum la început?

I. E.: Nu cred că aș schimba ceva. Eu am o profesie foarte frumoasă și interesantă. Dacă nu pictam, nu știu cum aș fi putut să mă exprim, poate tot prin artă – dans, muzică. Fără artă, e totul trist pentru mine.

De fapt, dacă vă uitați în jur, tot ce vedem e creat de un artist. Casele, mașinile, mobila, hainele, bijuteriile etc. Ființa umană este profund creatoare și eu mi-am permis să rămân astfel.

V.-E.C.: Unii spun că talentul nu e decât muncă și perseverență. Ce înseamnă talentul din punctul dumneavoastră de vedere?

I. E.: Talentul este un dar, fiecare este talentat într-o oarecare măsură și într-o anumită direcție. Talentul trebuie descoperit și dezvoltat. Pentru aceasta, într-adevăr, este nevoie de multă muncă și perseverență. Primii sunt părinții care observă sau poate nu observă talentul copilului. Mai departe deja depinde de circumstanțe și de munca pe măsură a copilului și a părinților. Exact ca o sămânță care dă roadă dacă nimerește într-un sol fertil. Talentul este o sămânță care trebuie cultivată și dezvoltată.

V.-E.C.: Întrucât aveți și experiență pedagogică, aș vrea să vă întreb cum apar artiștii – într-un sistem rigid în care la un moment dat poate interveni un decliv și o atitudine reacționară și, ca urmare, o nevoie de expresie sau viitorilor artiști trebuie să li se rezerve de timpuriu o pepinieră în care libertatea să fie regimul vieții lor, sau e nevoie de ceva combinat între libertate și... altceva?

I. E.: În țara noastră se merge pe o tradiție a învățării, formăm artiști prin exercițiul creației raportat la studiu. Sunt pedagogi cu o vocație autentică, iar aceștia depun efort și dedicație pentru a (re)descoperi talentele și a le ajuta să-și găsească viziunea și expresia plastică în lumea artei. Pentru aceasta, există multe obiecte de studiu în cadrul instituțiilor care dezvoltă creativitatea și aptitudini profesionale. În licee și universități de artă încă se păstrează obiectele de studiu care sunt bazele artelor plastice. De exemplu, Liceul Academic de Arte Plastice „Igor Vieru” în care activez ca profesor și director adjunct este unic în Republica Moldova și chiar în România. Este o pepinieră de creștere a artiștilor plastici unde se pun bazele artelor. Se studiază din clasa a V-a până în a XII-a. Avem multe ore de desen, pictură și compoziție

de șevalet. După absolvire, elevii pot desena și picta peisaje, portrete, nuduri, flori, naturi statice, animale etc. Într-un cuvânt, sunt artiști în devenire. Unii își urmează studiile tot în domeniul artelor. Alții, chiar dacă aleg altă cale, au o viziune mai creativă datorită acestor ore petrecute creând.

V.-E.C.: Vă mulțumesc pentru deschidere și disponibilitate și vă urez multe bucurii și inspirație în această lume fascinantă a tinereții eterne!

Abstract

An artist never ages...

Keywords: *Inga Edu; fine art; oil painting; inspiration; tradition; nature; identity; birth of the artist; education; Republic of Moldova*

An interview with Inga Edu, a painter from the Republic of Moldova, about her path to becoming an artist, about oil painting, the creative process, traditions, nature and education in the spirit of creativity as a harmony with her own identity and the natural environment in a traditional regional context.

Constantin ȘCHIOPU

Utilizarea exegezelor critice în interpretarea operei literare

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica*
predării literaturii române,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,*
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori, Chișinău, 2010;
Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu) ș.a.

Omul își găsește sensul sinelui prin creație și receptare de cultură, apelând, în această ordine de idei, la o cunoaștere hermeneutică, modalitate pe care C. Noica o numea „logica lui Hermes” și care, conform filozofului român, face posibilă înțelegerea sensului vieții desfășurate în timp, a individului supus clipei celei repezi a unui destin (Noica 1998: 403). Raportată la natura operei literare, la conceptele de ficțiune și de artă a limbajului, la funcțiile acesteia (hedonistă, referențială, cognitivă, formativă), precum și la tentativa de formare, în cadrul școlii, a cititorului, teza lui C. Noica devine directoare. Or în ipostaza de receptor, de al doilea subiect al operei literare, cititorul nu numai că atribuie acesteia valori *in actu*, ci, capabil să recepteze/interpreteze, el se lasă influențat de ea, asimilând astfel cunoștințe, formându-și convingeri, valori, atitudini. Mai mult. În procesul receptării/interpretării, cititorul/elevul, încercând să rezolve o problemă, apelează la cunoștințele și la propria experiență de viață, totodată raportându-se la valorile, idealurile, viziunile sale. De cele mai multe ori, în acest proces de analiză, el ajunge să înțeleagă că experiența de viață nu-i este suficientă pentru a rezolva problema, fapt ce-l face să simtă acut necesitatea de a căuta o soluție care l-ar satisface. În această

ordine de idei, opinia unui critic literar (sau opiniile câtorva) devine/ poate fi pentru el un reper considerabil. Prin urmare, orice interpretare (implicit, școlară) revendică importanța utilizării textelor critice, dar nu în măsura în care acestea sunt un fel de umplutură (că așa se cere), nejustificate din punct de vedere motivațional. Referindu-se la esența criticii literare, Adrian Marino susținea că „rațiunea și frumusețea criticii constau în redarea coeziunii interne a operei, în surprinderea «logicii», în demonstrarea «organicității» acesteia” (Marino 1968: 84). Astfel, printre obiectivele criticii literare menționăm următoarele: descoperirea structurii operei literare (relevarea modului în care este alcătuită opera, punând în evidență relațiile dintre elementele componente), surprinderea sensului (identificarea, pe baza analizei structurale, a înțelesului operei, nu doar ca simplu „mesaj”, ci ca principiul însuși de organizare a acesteia), explorarea semnificațiilor (evidențierea posibilităților interpretative oferite de text), reconstituirea universului operei (caracterizarea în ansamblu a operei, pe baza observațiilor anterioare), definirea esenței originale (definirea operei în ceea ce îi dă individualitatea proprie, distinctă), valorificarea (judecata asupra calității estetice a operei), demonstrația (modalitatea criticului de a convinge asupra validității observațiilor, interpretărilor și aprecierilor sale). De reținut că, în afara acestora, critica literară, pentru a-și realiza rolul fundamental de mediator între creație și receptare, îndeplinește funcții multiple, în planuri diferite și anume de: *informare* (informează cititorii despre scrierile discutate, pentru ca aceștia să poată opta dacă vor să le citească), *publicitate* (opiniile criticilor literari pot avea un impact pozitiv sau negativ asupra potențialilor cititori, influențându-le alegerea), *modelare* a orizontului de așteptare (critica determină așteptările cu care cititorii pornesc la lectura cărților recomandate), *stimulare* a interesului pentru lectură (critica întreține curiozitatea pentru o carte sau alta), *formare* (demersul critic contribuie la formarea gustului și a plăcerii estetice, la adâncirea și diversificarea trăirilor), *cunoaștere* (prin analizele lor, criticii cercetează, descoperă). Pornind de la funcțiile respective, profesorul școlar poate construi diverse demersuri didactice, axate pe următoarele tipuri de texte critice: a) informative; b) formative; c) de modelare; d) cognitive; e) stimulative; f) de publicitate.

Având în vedere faptul că textul informativ, în forma unor recenzii, cronici, prezentări de carte, comentarii etc., informează cititorii despre scri-

eri artistice în vederea stimulării interesului de lectură al lor, profesorul va alege cu mult discernământ cronica/recenzia (sau un fragment, deși optăm pentru o analiză foarte minuțioasă a studiului critic integral, care îi va crea elevului o imagine de ansamblu și în același timp îl va ajuta să înțeleagă mai bine semnificațiile ascunse ale textului literar), care, într-adevăr, să aibă un impact asupra acestuia. Studiind, bunăoară, o poezie sau universul liric bacovian, elevii vor fi solicitați să analizeze, chiar din capul locului, de exemplu, studiul lui E. Lovinescu *Alți poeți simbolști: George Bacovia*, pe care l-am inclus în manualul de literatură română pentru clasa a 12-a (Cimpoi & Șchiopu 2001: 23). În urma cercetării acestei exegeze, elevii vor desprinde următoarele idei importante atât pentru manifestarea interesului de lectură, cât și pentru comentariul liricii poetului: a) Bacovia a creat poezia de atmosferă; b) există, într-adevăr, o atmosferă bacoviană de copleșitoare dezolare, de toamnă, cu ploii putrede, cu arbori cangrenați, cu căsuțe scufundate în noroaie eterne, cu grădina publică răvășită...; c) ... în această atmosferă de plumb – o stare sufletească identică: o deplină dezorganizare sufletească, prin obsesia morții și a neantului, un vag sentimentalism banal, o descompunere a ființei organice, o expresie a unei nevroze; d) ... această atmosferă iese din limitarea senzațiilor, a imaginilor, a expresiei poetice și din repetiția lor monotonă etc.

În cazul în care profesorul urmărește formarea gustului și a plăcerii estetice a elevilor, adâncirea și diversificarea trăirilor acestora, el poate apela la textul critic formativ. Definit de T. Vianu drept „facultatea de a judeca intuitiv și sigur valorile estetice, în special în ceea ce ele cuprind ca însușiri de corectitudine și delicatețe” (Vianu 2011: 308), gustul estetic al elevului poate fi educabil, rolul textului critic fiind, în această ordine de idei, incontestabil. Or un gust estetic neevaluat, precum, de regulă, este cel al majorității elevilor, se remarcă, în primul rând, la nivelul predilecției pentru anumite pseudovalori, ușor de înțeles, precum și la cel al modului de apreciere („... deoarece mi-au plăcut”, „... deoarece am înțeles totul”). Amintim și argumentele elevilor referitoare la creația ermetică a lui Ion Barbu, la unele poezii stănesciene sau ale altor scriitori „greu descifrabili”: „... n-am înțeles nimic”, „... nu mi-a plăcut cartea, deoarece n-am înțeles cum se termină povestea/ deoarece povestea se termină cu moartea protagonistului” etc. Apelând la un text critic formativ, profesorul va avea grijă ca acesta să-i ajute pe elevi să „prindă” originalitatea creației și a artistului,

elementele definitorii ale operei care-i imprimă statutul de creație artistică. Eseul *Eminescu și esențele* de C. Petrescu, de exemplu, publicat în „Revista Fundației Regale” (1939), inclus, ulterior, în volumul *Teze și antiteze* al autorului, poate fi un suport foarte bun pentru înțelegerea de către elevi a individualității artistice a lui M. Eminescu. Vom reține din acest articol camilpetrescian cel puțin două idei: a) „Armonia eminesciană e actul care stă la temeiul unei prețuiri și nimic nu se mai poate integra în conștiința românească dincolo de această armonie. În decurs de două sute cincizeci de ani de scris românesc, niciodată cuvintele acestei limbi n-au sunat așa cum sună în poezia lui Eminescu”; b) „Nu e mai puțin adevărat că Eminescu rămâne expresia subiectivității românești și armonia poeziei lui este armonia individualității românești. În ceva mai mult de zece ani, a catalizat toată sensibilitatea neamului său și a creat o limbă nouă românească. Oricum ne-am întoarce, cu Eminescu rămânem, până la un nou examen fundamental, în planul subiectivității, dar al subiectivității naționale” (*Apud* Cimpoi & Șchiopu 2001: 242). Aceste afirmații ale lui C. Petrescu pot fi niște repere esențiale ale analizei unei poezii/operei eminesciene din perspectiva armoniei și subiectivității, la care se referea C. Petrescu și care, cu certitudine, vor avea un impact deosebit asupra, cel puțin, dezvoltării capacității de apreciere argumentată a creației scriitorului. „Dacă nu capacitatea de a constitui obiectul estetic, cel puțin aceea de a-l justifica, de a-l recunoaște, puțința prin care judecata de gust este susceptibilă să se ridice la universalitate”, sublinia Dufrenne, referindu-se la gustul receptorului de artă (Dufrenne 1976: 121). În acest context al utilizării textului critic în studierea/interpretarea operei literare, un rol deosebit îl are și funcția lui de modelare a orizontului de așteptare. Or critica (ne referim la cea de valoare) determină așteptările cu care cititorii pornesc la lectura cărților recomandate. „Ce caută, ce vrea să afle, să găsească elevul într-un text critic?”, „Ce text critic poate fi folosit de către profesor în vederea satisfacerii orizontului de așteptare al elevului?”, „În ce măsură textul critic satisface orizontul de așteptare al elevului”, „În ce caz textul critic poate rămâne un conținut/ o materie amorf/ă pentru elevi și în care își exercită funcția de modelare a orizontului lor de așteptare?” – iată câteva întrebări pe care trebuie să și le pună fiecare cadru didactic în momentul când alege/decide să propună elevilor, pentru analiză, un text critic. Este cunoscut faptul că elevul, de cele mai multe ori, apelează la textele critice când se află într-un impas, când nu e în stare să interpreteze, să caracterizeze, să comenteze

un fapt de literatură. Marea bucurie a acestuia este declanșată de găsirea informației pe care a căutat-o. Deci această stare de satisfacție trebuie să i-o prilejuiască orice întâlnire cu textul critic. Astfel, abordând, de exemplu, tema singurătății în lirica eminesciană, elevii, cu certitudine, se vor întreba (sau profesorul, prin diferite „trucuri” didactice, îi va aduce la starea de a se întreba): „Ce reprezintă singurătatea în viziunea poetului?”, „Care sunt motivele însingurării eminesciene?”, „Prin ce se deosebește, în creația eminesciană, însingurarea socială de cea axiologică și/sau existențială?”, „Care este impactul singurătății asupra eului liric eminescian?” etc. Pentru o mai bună înțelegere, cunoaștere, documentare cu privire la aceste întrebări, profesorul poate apela la studiul *Plânsul Demiurgului* de M. Cimpoi (Cimpoi 1999) sau la textul critic *În lume-atât de singur și-atâta de strein*, inserat în manualul de literatură română, clasa a 12-a (Cimpoi & Șchiopu 2001: 70).

Un text critic sau de istorie literară de valoare îndeamnă la cunoaștere. Or criticul literar este cel care descoperă, afirmă valori, selectează, ierarhizează, respinge sau neagă. În exegeza sa *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (Cimpoi 1996), M. Cimpoi dezbatte o serie de probleme ce vizează caracteristicile literaturii române din Basarabia (perioada interbelică și cea postbelică), referindu-se la mesianicii începutului de secol XX, la regionalismul cultural (anii 30), la fenomenul morții artistului (perioada postbelică), la reabilitarea eticului și sacrului ca trăsătură esențială a acestei literaturi din primele două decenii postbelice etc. Studiarea creației unui sau altui scriitor român din Basarabia (I. Druță, Gr. Vieru) este de neconceput fără o cunoaștere a destinului acestei literaturi. Privit din acest punct de vedere, textul critic sau/și de istorie literară este important și chiar obligatoriu. Din el elevii vor extrage informația și cunoștințele necesare pentru a explica și argumenta idei, opinii, neclarități ce vor apărea pe parcursul unor dezbateri, comentarii, interpretări. Ceea ce trebuie de reținut este faptul că orice trimitere a elevilor la un text critic trebuie să fie motivată. În cazul în care elevii nu vor simți nevoia consultării unor izvoare critice, acestea fie vor fi studiate de ei din frica de a nu fi penalizați de profesor, fie vor rămâne doar niște recomandări ale profesorului trecute cu vederea de către elevi, chiar dacă sunt notate de ei în caiete. Prin urmare, e nevoie de schimbarea atitudinii atât a elevilor, cât și a unei părți destul de considerabile a profesorilor față de importanța utilizării textului critic în procesul de interpretare/studiere a operei literare. Or deschiderea spre un învățământ formativ are

ca imperativ și, posibil, în primul rând, dobândirea unei gândiri și a unui stil intelectual propriu de comunicare. Acestea nu pot fi formate decât prin cunoașterea și analiza opiniei altora. Să nu uităm că una dintre cele mai la îndemână operații de gândire a omului este compararea. „Ce cred eu și ce cred alții despre cartea citită?”, „Care sunt argumentele mele și care sunt ale altora?”, „Care dintre argumente sunt mai convingătoare?” – sunt câteva întrebări pe care, cu certitudine, și le pune fiecare consumator de artă. Și ca să nu rămână cu un sentiment de inferioritate, de nemulțumire, profesorul trebuie să-i ofere acestuia oportunitatea de a compara și de a formula concluzii care să-i anime activitatea de cercetare și de descoperire, transformând lecția într-un adevărat laborator de asimilare a cunoștințelor.

Referințe bibliografice

Cimpoi & Șchiopu 2001 = Cimpoi M., Șchiopu C., *Literatura română*. Manual pentru clasa a XII-a, liceu, Chișinău, Litera, 2001

Cimpoi 1996 = Cimpoi M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chișinău, Arc, 1996

Cimpoi 1999 = Cimpoi M., *Plânsul Demiurgului*, Iași, Junimea, 1999

Dufrenne 1976 = M. Dufrenne, *Fenomenologia experienței estetice*, vol. I, București, Meridiane, 1976

Marino 1968 = A. Marino, *Introducere în critica literară*, București, Editura Tineretului, 1968

Noica 1998 = C. Noica *Devenirea întru ființă. Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Humanitas, 1998

Vianu 2011 = T. Vianu, *Estetica*, București, Orizonturi, 2011

Abstract

The use of critical texts in the interpretation of literary works

Keywords: literary work; literary criticism text; teacher; student; functions

The article focuses on interpreting the work of art from the perspective of literary criticism texts. Considering the diversity of functions that the literary criticism text can fulfill, the teacher can build a series of didactic approaches, focused on the following types of critical texts: a) informative; b) formative; c) modeling; d) cognitive; e) incentives; f) advertising. These texts can give students the opportunity to compare and formulate conclusions, to research and discover, to argue their opinions.

Mariana MARIN

Dezvoltarea competenței de scriere prin intermediul dictărilor

M.M. – dr. în pedagogie, conf. univ., UPS „Ion Creangă”, Facultatea de Filologie și Istorie, Științe ale Educației și Informatică, Școala Doctorală Științe ale Educației; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială. Lucrări: Didactica lecturii (2013), Manualul de limba și literatura română, clasa a II-a (2019), clasa a IV-a (2013, 2017, 2020).

Autoare/coordonatoare de curriculum la disciplina Limba și literatura română, gimnaziu – ediția 2019; învățământ primar – ediția 2010, 2018. Semnează două ghiduri de implementare a curriculumului și peste 130 de texte științifice și metodice. Președintă a Asociației Generale a Învățătorilor din România, filiala Republica Moldova. Director, redactor-șef al revistei „Învățătorul Modern”.

Orice activitate didactică privind însușirea unor materii presupune neapărat și anumite acțiuni practice, de exersare, în primul rând, în vederea consolidării cunoștințelor teoretice, precum și a formării unor abilități absolut necesare în ceea ce privește corectitudinea exprimării atât orale, cât și scrise. Activitățile didactice de însușire a limbii materne și, în special, acelea de asimilare a normelor gramaticale, nu fac excepție. În această ordine de idei, dictarea este o formă de activitate nu numai utilă, dar și foarte necesară, mai ales dacă ținem cont de faptul că ani de-a rândul a fost neglijată (preponderent, în clasele gimnaziale). Cât privește competența de comunicare scrisă, ea presupune, pe de o parte, formarea la elevi a deprinderilor de scriere estetică (lizibilă, îngrijită, cu înclinație uniformă), pe de alta, a capacității de utilizare a regulilor gramaticale, ortografice, de punctuație.

Cercetătoarea Al. Șeptelici, referindu-se la specificul dictării ca formă de scriere, menționa că aceasta este mai mult decât o transcriere, că la baza ei se află percepția auditivă a enunțului (Șeptelici 2009: 208). Fiind o formă de scriere auditivă, dictarea poate fi *de control și instructivă*, în ambele cazuri primordial este textul ce urmează a fi scris de elevi. Selectarea acestuia

se va face în funcție de gradul de complexitate a lui și de caracteristicile de vârstă și intelectuale ale elevilor. Este cunoscut faptul că textul ales pentru dictare, de obicei, trebuie să conțină aproximativ 60% din ortogramele învățate. În cazul în care în text apar cuvinte noi, acestea vor fi scrise din timp pe tablă și explicate. Enunțurile din text trebuie să fie simple (între 2 și 8 cuvinte) din punctul de vedere al structurii și diverse, din cel al scopului comunicării. O condiție esențială impusă textului vizează problematica abordată, care urmează să satisfacă interesul copiilor (natura, prietenia, copilăria, școala, familia, lumea necuvântătoarelor etc.).

În clasele primare, dictarea, deși se practică frecvent, este utilizată mai mult ca exercițiu de evaluare, astfel, resursele formative ale acesteia nefiind pe deplin explorate de către cadrele didactice. Or potențialul formativ al dictării este destul de mare.

Activitatea de scriere a unui text prin dictare presupune câteva etape: anticipativă (pre-dictare), dictarea propriu-zisă și post-dictare. În cadrul primei etape, vor fi soluționate anumite probleme legate de poziția elevilor în timpul scrisului, de rechizite (pix, caiet etc.). În procesul dictării și al scrierii, profesorul se va afla în fața clasei, fiindu-i interzise mișcarea în spațiul sălii de clasă, reproșurile, muștrările. Etapa respectivă include citirea, într-un ritm lent, expresiv, a textului de către profesor. La fel, elevii pot citi și ei textul. Profesorul va formula diverse întrebări ajutătoare, legate tocmai de dificultățile atestate: precizarea/explicarea scrierii unor ortograme, lucrul asupra cuvintelor necunoscute/dificile de scris etc. O modalitate de lucru privind cuvintele noi ar fi scrierea/afișarea unei liste (pe tablă, ecran etc.) și analiza lor.

Pentru ca elevii să însușească scrierea corectă a unui cuvânt/ortograme etc., profesorul poate recurge la o serie de metode de lucru, cum ar fi: inventarea unei povești despre ortograma dată, găsirea pentru cuvântul care provoacă probleme de scriere corectă a unei rime, inventarea/alcătuirea unei propoziții formate din mai multe cuvinte care au aceeași regulă de scriere/aceeași dificultate de ortografiere, prezentarea unor imagini cu ortogramele respective, folosirea unor cântecele, catrene, versuri pentru copii, proiecția pe ecran a textului în care cuvintele dificile/ortogramele sunt marcate cu diverse culori (ex.: albastru – pentru acorduri în grupul verbal, verde – pentru acorduri în grupul nominal, negru – pentru ortografie lexicală, roz – pentru omofone etc.).

Revenind la dictarea întregului text, profesorul trebuie să țină cont de câteva cerințe: a) va citi expresiv și clar fiecare propoziție de trei ori; b) va face pauze, în special dacă textul este lung; c) nu va permite niciunui elev să scrie/să facă notițe în timpul celor trei lecturi; d) va anunța elevii despre o posibilă capcană/greșeală în cazul în care în text este o ortogramă pe care n-au studiat-o (în alte cazuri, ar putea să le scrie varianta corectă pe tablă); e) nu va repeta enunțurile mai mult de trei ori, chiar dacă unii dintre elevi nu reușesc să scrie (în acest caz profesorul va adopta un ritm mult mai lent); f) după scrierea integrală a textului, profesorul va citi încă o dată textul, în același ritm lent, cu aceleași intonații și cu pauzele necesare după fiecare enunț, oferindu-le astfel elevilor posibilitatea de a verifica cele scrise de ei.

Etapa post-dictare oferă elevului posibilitatea de a-și revedea textul, de a-și analiza greșelile, de a le corecta, fie individual, fie cu ajutorul învățătorului/colegilor. Această sarcină poate fi soluționată și cu ajutorul unei grile de corectare/autoevaluare, puse la dispoziție de către profesor.

Un aspect important legat de dictare vizează volumul acesteia. Mai jos (tab.1) propunem o grilă orientativă privind volumul unei dictări ortografice de cuvinte și al unei dictări textuale, în funcție de clasă și de semestru:

Tab. 1. Volumul dictărilor ortografice de cuvinte

Clasa	Semestrul I	Semestrul al II-lea
Clasa I	3- 4 cuvinte	5- 6 cuvinte
Clasa a II-a	7- 8 cuvinte	9-10 cuvinte
Clasa a III-a	11-12 cuvinte	13-14 cuvinte
Clasa a IV-a	15- 16 cuvinte	17-18 cuvinte

Volumul dictărilor textuale

Clasa	Semestrul I	Semestrul II
I		20-25 cuvinte
a II-a	25-30 cuvinte	40-45 cuvinte
a III-a	50-55 cuvinte	65-70 cuvinte
a IV-a	75-80 cuvinte	90-95 cuvinte

În literatura de specialitate sunt stipulate mai multe tipuri de dictări, clasificate în baza anumitor criterii. Astfel, după obiectivul urmărit dictările se împart în *formative* (contribuie la învățarea aspectelor gramaticale și la conștientizarea acestora), *de avertizare* (orientează elevii spre identificarea punctelor slabe în vederea îmbunătățirea acestora), *de evaluare/de control* (urmăresc validarea cunoștințelor și abilităților elevilor). Un alt grup îl constituie dictările bazate pe un conținut concret și anume: litere, cuvinte, propoziții, text, semne de punctuație. Din punct de vedere lingvistic, menționăm următoarele tipuri de dictări: *sonoră/fonetică, de ortografie, lexicală/gramaticală, de punctuație* etc. Un criteriu important este cel al formelor de lucru și în conformitate cu acesta distingem: *dictare anticipată, antidictare, dictare audio, autodictare, dictare „în alb” sau „cu găuri”, dictare buclucașă, dictare-bumerang, dictarea campionilor, dictare comentată, dictare de copiere/transcriere, dictare digitală, dictare distractivă, dictare cu formular google, dictare explicativă, dictare grafică, dictare interdisciplinară, dictare inversată, dictare karaoké-stop, dictare lexicală, dictare liberă, dictare literală, dictare cu mapa de imagini, dictare morfologică, dictare muzicală, dictare negociată, dictare restaurată/manuscrisul pierdut, dictare selectivă, dictare „textul orb”* etc.

În continuare, vom insista cu anumite sugestii asupra câtorva tipuri de dictare.

1. *Dictare „în alb” sau „cu găuri”*. Este o scriere după auz, care solicită elevilor să completeze spațiile libere/goale cu anumite ortograme, litere etc. Într-un caz, de pildă, elevilor li se pune la dispoziție (pe foi aparte, pe ecranul calculatorului etc.) textul în care au fost lăsate, intenționat, „găuri”/spații libere. Elevii, în special, aceia cu nevoie speciale, au sarcina de a le completa (ex.: Scrieți una dintre literele *b, p, m* în următoarele cuvinte: *dece_brie, com_us, am_ulanță, ca_pion, îm_letit, căm_ie, u_bună, co_pot*).

2. *Dictarea buclucașă*. Este utilizată, în special, când elevii confundă scrierea unor cuvinte, ortograme. Procedura de desfășurare este cât se poate de simplă: învățătorul dictează în felul următor: *îmbujorat* sau *înbujorat*; *plumburiu* sau *plunburiu*; *înnăscut* sau *înăscut* etc.

3. *Dictarea bumerang* (*Apud Dubois-Gryspeert*) este, de regulă, o dictare de cuvinte. Învățătorul scrie pe tablă un cuvânt, pe care-l pronunță,

împreună cu elevii, pe silabe, accentuând în mod special ortograma (ex: *în-no-rat*). După pronunțarea și vizualizarea cuvântului, acesta este șters de pe tablă, elevii urmând să-l scrie în caietele lor. Ulterior, profesorul scrie iarăși acest cuvânt pe tablă, oferindu-le astfel elevilor posibilitatea de a verifica varianta lor cu cea corectă.

4. *Dictarea campionilor.* Acest tip de dictare contribuie la dezvoltarea memoriei vizuale a elevilor. Profesorul propune elevilor (pe tablă/ecran) un șir (10-20) de cuvinte/ortograme (ex: *de asemenea, deasupra, după-prânz, astă-vară, nicicând* etc.), oferindu-le un interval de timp (3-5 minute) să rețină cât mai multe cuvinte și ortografia acestora. Ulterior, cuvintele sunt astupate/șterse, elevii urmând să scrie în caietele lor pe acelea pe care le-au memorat. În final se fac totalurile: cine și câte cuvinte a memorat, câte dintre acestea sunt scrise corect.

5. *Dictare comentată.* În timpul dictării, profesorul, intenționat, când ajunge la o ortogramă anume, adresează elevilor întrebările: *Cum scriem acest cuvânt? Scriem cu cratimă sau fără? Este obligatoriu să punem virgulă sau nu? Scriem cu majusculă sau cu literă mică acest cuvânt?* După ce elevii propun variantele lor, profesorul comentează (alteori poate solicita elevii) de ce anume așa a fost ortografiat cuvântul respectiv. În procesul explicării poate folosi diferite postere, planșe, dicționare etc. Acest tip de dictare previne monotonia, solicită un feed-back din partea elevilor, contribuie în mare măsură la conștientizarea/comprehensiunea materiei studiate.

6. *Dictare copiată.* Elevii citesc un text scurt din manual/fișă/planșă etc. Închid sursa și scriu ceea ce au memorat. Ulterior, deschid sursa și confruntă, din punctul de vedere al corectitudinii, textul lor, remarcând greșelile comise. Într-o altă variantă, elevului i se dictează câteva enunțuri, ortograme, după i se dă sursa, pe care el o copiază în caietul său.

7. *Copiere și transcriere.* Elevilor (începând cu clasa I-a) li se dă sarcina de a copia/transcrie *ad literam* un text tipărit. Acest exercițiu contribuie la dezvoltarea atenției, memoriei vizuale. Copierile pot fi simple (copiază textul) și selective (selectează și copiază doar enunțurile cu anumite ortograme). Transcrierea este mai uzuală, însemnând scrierea cu litere de mână a unui text prezentat cu litere de tipar și invers.

8. *Dictare digitală*. Constă în scrierea după auz a unor texte, enunțuri sau cuvinte, în mediul online, prin intermediul unor aplicații ce favorizează întâlniri pe Zoom, Google Meet, Microsoft Times etc.

9. *Dictare karaoké-stop* (Apud Dubois-Gryspeert). Elevii învață pe de rost un text (ca temă pentru acasă). Învățătorul citește 1-2 enunțuri, după care face o pauză, timp în care elevii trebuie să scrie enunțul care urmează. Astfel se procedează până ce este citit întregul text. Ca reper, elevilor li se pot scrie pe tablă câteva cuvinte din enunțurile pe care ei urmează să le scrie în caiete.

În concluzie menționăm că activitățile didactice de însușire a limbii române și mai ales de asimilare a regulilor ce vizează corectitudinea scrierii rămân a fi prioritare în procesul de formare a vorbitorului cult. A identifica o greșeală, a o comenta și a o corecta sunt sarcini-condiții necesare și importante. Privită din această perspectivă, dictarea rămâne nu numai un tip de exercițiu, dar și un mijloc important de formare la elevi a competenței de scriere corectă.

Referințe bibliografice

1. Șeptelici 2009 = Al. Șeptelici, *Limba și literatura română în clasele I-IV-a. Ghid metodologic*, Chișinău, 2009, 235 p.

2. Dubois-Gryspeert = B. Dubois-Gryspeert, *La Dictée de A à Z*, în *LA CLASSE. FICHES PÉDAGOGIQUES*. Disponibil: <https://rb.gy/fhi3bl>

Abstract

Development of writing competence via dictations

Keywords: *writing competence; dictation; dictation steps; dictation volume; dictation diversity*

The article treats the aspect of the development of writing competence via dictations. A dictation is considered, unjustly, a useless task, as of the fact that, before the curricula reforms, it was used as a controlling type of evaluation. The place of dictations in the formative process is a powerful one. The base idea states that a dictation is an important formative exercise. Using various and entertaining methods, the dictation could evolve from a disappointing exercise to an attractive activity for pupils.

Maria BUTUC

Valorificarea conținuturilor curriculare în contextul implementării parteneriatelor educaționale

M.B. – profesoară de limba și literatura română, literatura universală la Instituția Publică Liceul Teoretic „Gheorghe Asachi”, municipiul Chișinău. Absolventă a Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova (licență) și a Facultății de Istorie și Filosofie, specialitatea *Filosofii Contemporane* (masterat). Membră a Asociației Generale a Învățătorilor din România, filiala Republica Moldova.

Este bine cunoscut faptul că profesorul contemporan nu mai reprezintă acel furnizor unic de informații comunicate discipolilor, spre a fi asimilate. Pe lângă menirea de a transmite anumite conținuturi/cunoștințe, de a educa și motiva, cadrul didactic este sau trebuie să fie preocupat de modalitatea pe care urmează să o adopte în tot acest proces, în așa măsură încât interesul și motivația formabililor să fie alimentată continuu, în condițiile în care elevul de azi are acces la o avalanșă de informație, fapt ce poate să îl deruteze și să-l plictisească. Prin urmare, un proces educațional, care să cumuleze formarea competențelor necesare, are nevoie să se configureze în unul creativ, inter- și transdisciplinar, complex, dinamic, astfel încât să-i stimuleze pe elevi, în vederea asimilării informațiilor, precum și formării deprinderilor.

În acest sens, oportună este integrarea discipolului în activități care se bazează pe participare interactivă, socială, pe experimentare, observare și conștientizare a realității, precum și pe posibilitatea de a aplica cele învățate în viața cotidiană. În această ordine de idei, putem să includem în activitățile desfășurate

tradițional în clasă variate proiecte ce ar consolida materia studiată și, în același timp, ar extrapola spre mai multe resoarte, pentru că „realizarea de proiecte este unul dintre mijloacele prin care se poate stimula sentimentul de membru al comunității” (Butyka 2017: 34).

Proiectul presupune un grup de activități care trebuie realizate într-o secvență logică, pentru a atinge un set de obiective prestabilite, devenind, în sens didactic, o metodă inter- și transdisciplinară de învățare (Modele 2019: 13). Învățarea bazată pe proiect poate deveni esențială odată ce copiii sunt stăpânii propriei munci, unde le este oferită libertatea de alegere dintr-o serie de posibilități, hotărâte de comun acord: cadrul didactic dimpreună cu elevii. Activitățile proiectului trebuie să fie strâns corelate cu obiectivele prestabilite și finalitățile la care se tinde. Acestea sunt cele care creează situațiile de lucru, mobilizează forțele elevilor, astfel se împărtășește experiență comună. Proiectele se pot desfășura la nivel de clasă, între două sau mai multe clase, la nivel de instituție, între două sau mai multe școli, stabilindu-se, din start, toate cerințele, parametrii, timpul alocat pentru fiecare activitate inerentă acestuia. Organizarea unui proiect ce implică minimum două instituții școlare ține de realizarea unui acord de parteneriat.

Termenul *parteneriat* este definit ca „asocierea a doi sau mai mulți parteneri, iar în literatura de specialitate parteneriatul reprezintă modalitatea formală sau informală prin care două sau mai multe părți decid să acționeze împreună pentru atingerea unui scop comun” (Cucoș 2009: 32). La nivelul organizării instruirii, parteneriatul în educație confirmă istoric „o formă socială a învățământului prin care elevii sunt conduși de la munca individuală spre activitatea de grup” (Schaub 2001: 201). În această formulă, este stimulată activitatea de educație/instruire, rezultând un factor ce determină completări reciproce și eficiență în sarcinile comune, precum și posibilitatea integrării tuturor elevilor, chiar și a celor cu o atitudine modestă de implicare. Or, sinergia creată de către munca în echipă nu se poate egala cu ideile pe care le poate avea fiecare elev în mod separat. Bunăoară, predarea conținuturilor curriculare, ce vizează competența specifică 1, conform Curriculumului disciplinar („exprimarea identității lingvistice și culturale proprii în context european și global, manifestând curiozitate și toleranță”), precum și competența specifică 5

(„aplicarea normelor limbii române literare (gramaticale, ortografice, punctuaționale și stilistice) în exprimarea orală și scrisă, demonstrând discernământ și cultură lingvistică”) (*Curriculum* 2020), poate fi completată armonios cu implementarea variatelor activități ale unui proiect atât la nivel de clasă, cât și organizat prin intermediul parteneriatelor educaționale. Trebuie să recunoaștem faptul că alocarea orelor pentru aceste două competențe nu este tocmai destulă, astfel încât să acopere necesitățile de învățare, pe de o parte, precum și cele de predare, pe de altă parte, pentru că transmite conținuturi ce vizează corectitudinea în exprimare doar la anumite teme prevăzute de curriculum reprezintă un act nu tocmai suficient. Necesitatea valorificării acestor două competențe este dictată de multiplele situații, ce demonstrează unele dificultăți cu care se confruntă formabilii, în ceea ce privește exprimarea în conformitate cu normele limbii literare actuale. Pledarea motivată pentru norma limbii literare și conștientizarea valorii abilităților de comunicare în procesul integrării sociale trebuie să se racordeze la cei 5 de „C”: să fie *continuuă, coerentă, clarificată, convingătoare și consolidatoare*. Prin urmare, suplinirea demersului didactic, ce abordează această sferă tematică, este întotdeauna oportună.

În acest sens, pentru a prezenta eficiența organizării și desfășurării activităților inerente unui parteneriat educațional, voi invoca proiectul transnațional „Educație online fără hotare” (implementat în anul 2021 de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, în parteneriat cu Primăria Municipiului Chișinău), în cadrul căruia, elevii clasei a VIII-a „C” din IP LT „Gheorghe Asachi”, Chișinău, au colaborat cu elevi din alte trei instituții: Liceul Teoretic „Nicolae Titulescu”, Slatina, jud. Olt; Școala Gimnazială „Mihai Eminescu”, Corabia, jud. Olt; Liceul Teoretic „Mihai Eminescu”, orașul Căușeni, Republica Moldova.

Stabilirea unui parcurs bine definit, cu toate etapele subsecvente, a impulsionat elevii participanți să prezinte un real interes în desfășurarea acestui proiect de parteneriat.

Unul dintre principiile de bază ale activității a ținut de integrarea activă a cât mai multor elevi, astfel încât, implicarea lor să fie una veritabilă. Au fost urmărite câteva premise importante: a) proiectul să răspun-

dă unei nevoi conștientizate, propusă de elevi; b) conținutul proiectului să se bazeze pe ideile și recomandările discipolilor, fiind coordonați de către profesor; c) elevii să participe la toate etapele proiectului, de la elaborare până la cea de evaluare; d) să fie identificată modalitatea optimă în realizarea scopului propus; e) să se încadreze cât mai mulți elevi, fiecare având un rol bine definit.

Ca și orice proiect educațional, proiectul sus-menționat presupune o etapă de cercetare în baza unei teme stabilite de comun acord cu partenerii. Nevoia de a cunoaște mai bine limba română, în conformitate cu normele actuale, elevii și-au exprimat-o prin completarea unui formular, invocând câte un argument în favoarea abordării și cercetării acestei teme (a se accesa linkul: <https://s9.ro/1168>) iar, pe parcursul activităților proiectului, necesitatea vorbirii corecte a fost invocată de elevi prin intermediul unei secvențe video: <https://curl.ro/6cq4c>.

Prin urmare, tema studiată și valorificată în cadrul proiectului „Definierea identității prin vorbirea normată” a subsumat diverse activități de colaborare între elevii din cele patru școli. Abordarea variată a aceluiași sarcini a reprezentat, indubitabil, un imbold spre a deveni cei mai buni în procesul de realizare a activității, precum și a sporit motivația/interesul.

Totalitatea etapelor și activităților proiectului au fost realizate simultan, dintr-o perspectivă plurală, transdisciplinară, conferindu-le o abordare complexă și dinamică. Dintre activitățile proiectului, o colaborare eficientă a avut-o, de exemplu, procesul realizării unui filmuleț de prezentare a instituției din care vin elevii (a se vedea linkul: <https://s9.ro/116x>), fapt ce a determinat necesitatea racordării la istoria instituției, iar întâlnirile sincrone ale tuturor echipelor, pe parcursul desfășurării etapelor proiectului, au reprezentat o experiență inedită, dat fiind faptul că participanții au reușit să se cunoască și să colaboreze eficient.

Alimentarea motivației de a studia, prin implicarea în activitățile proiectului, a ținut și de etapa de bază – cercetarea, în cadrul căreia, în funcție de tema abordată, elevii au avut oportunitatea să intervieveze un specialist, profesor din domeniu. În acest sens, invitat la această etapă a fost domnul profesor, doctor habilitat Constantin Șchiopu, care a răspuns tuturor întrebărilor elevilor cu privire la limba româ-

nă, greșelile frecvente, cauzele apariției și menținerii acestora. Elaborarea unui plan de organizare a acestei activități (formularea tuturor întrebărilor ce au stat la baza dialogului cu invitatul, precum și alte particularități) a constituit unul dintre avantajele, întrucât a sporit elementul de socializare, solidaritate și responsabilitate.

Impactul acestei activități a fost unul deosebit, după cum se poate elucida și din impresiile lăsate de elevi (a se vedea <https://curl.ro/fufik>).

O colaborare eficientă, care a avut ca scop implementarea a ceea ce s-a studiat pe parcursul proiectului de parteneriat, a fost și realizarea unui test grilă (a se vedea <https://s9.ro/1ky2>), ce vizează corectitudinea limbii române, iar interesul elevilor și motivația de a afla cauza unor erori comise a conferit activității dinamism și fezabilitatea obiectivelor urmărite. De asemenea, cunoștințele acumulate în cadrul proiectului au fost valorificate și într-un context de predare/învățare pentru elevii din clasa a patra. În acest sens, câțiva dintre participanții proiectului, ghidați de profesor, au realizat o lecție interactivă cu tema: *Limba Română între corect și incorect*, pe care au aplicat-o în practică la una dintre clasele a IV-a. Impactul activității menționate a fost unul vădit, întrucât conferirea statutului de profesor pentru elevii clasei a VIII-a i-a determinat să fie ambițioși, încredințați în ceea ce cunosc, responsabili și motivați, în același timp, astfel încât să poată satisface toate nevoile elevilor de clasa a IV-a, în ceea ce privește aria tematică abordată. Câțeva dintre secvențele activității se regăsesc în linkul alăturat: <https://s9.ro/1l6y>.

Altă activitate cu impact a fost cea de final, când discipolii din toate patru școli au creat un produs comun ce a vizat explicarea unor greșeli concrete, realizând scurte prezentări video, pe care le-au plasat în cadrul aceluiași instrument digital (a se vedea: <https://s9.ro/1l6b>), precum și crearea unui site public al proiectului, cu precizarea tuturor etapelor și produselor elaborate de elevii clasei a VIII-a (a se accesa linkul: <https://s9.ro/1l6z>).

În baza valorificării unui atare proiect educațional, remarcăm și constatăm o serie de beneficii și avantaje, ca rezultat al implementării parteneriatului: a) oportunitatea elevilor de a colabora cu alți elevi/profesori din diferite școli, ducând la creșterea gradului de socializa-

re, descoperire și valorizare a capacităților lor; b) posibilitatea schimbului de experiență, care generează noi sinergii ideatice, precum și creșterea încrederii în sine; c) aprofundarea unor conținuturi tematice, abordate din perspectivă transdisciplinară; d) sporirea interesului în acumularea de cunoștințe, astfel încât elevul să devină motivat în a se ridica la nivelul cel mai bun în raport cu semenii implicați în proiect; e) îmbunătățirea calității actului educațional și creșterea rezultatelor învățării; f) stimularea și multiplicarea inițiativelor tinerilor în dezvoltarea vieții comunității școlare; g) reducerea semnificativă a lipsei motivației, precum și a abandonului/absenteismului școlar; h) creșterea ratei promovabilității școlare; j) promovarea egalității dintre persoane, atât în ceea ce privește drepturile, cât și responsabilitățile; i) încurajarea cooperării și a asumării responsabilităților.

Motivarea participării elevilor în contextul parteneriatului dintre instituții de învățământ preuniversitar stimulează procesele luării și evaluării deciziilor. De asemenea, reprezintă o premisă pentru educarea discipolilor, în cadrul unei formări și instruirii participative.

Toate aceste oportunități și avantaje, generate de integrarea proiectelor, contribuie la îmbunătățirea unuia sau a mai multor aspecte ale vieții școlii, mai restrânse sau mai complexe, fie din registrul educației formale (concursuri pe discipline), fie al educației nonformale (activități culturale, ecologice, evenimente artistice, care urmăresc dezvoltarea registrului competențelor sociale, civice, artistice etc.). Totuși un factor determinant îl constituie corespunderea tematică a acestor activități cu nevoile elevilor și, cel mai important, dozarea în implicarea în proiecte: *Non multa, sed multum*.

Referințe bibliografice

Butyka 2017 = Butyka M., Borbe L., Pogacean S. et al. *Făcut și învățat! 36 activități de reflecție prin care îi ajuți pa elevi să extragă lecții din orice experiență*. Programul de cooperare Elvețiano-Român, Fundația Noi Orizonturi, 2017

Cucoș 2009 = Cucoș C. (coord.), *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare și grade didactice*. Ediția a III-a revăzută și adăugită, Iași, Editura Polirom, 2009

Curriculum 2020 = *Curriculum național. Limba și literatura română, clasele V-IX/ X-XII*, Chișinău, 2020

Modele 2019 = *Modele și proiecte pedagogice privind dezvoltarea parteneriatului școală-familie-comunitate*. Ghid Metodologic, Chișinău, 2019, pag. 13

Schaub 2001 = Schaub; K.G. Zenke, *Dicționar de pedagogie*, Iași, Polirom, 2001

Abstract

Curricular contents valorization in the context of the educational partnerships implementation

Keywords: *partnership; educational project; trans-disciplinarity; activities; implementation.*

The integration of educational partnerships is a real alternative for deepening and approaching the curricular contents of the discipline of Romanian language and literature. Their advantages and benefits include the transdisciplinary approach, the complex approach to a problem and finding solutions, socializing, exchanging experience, the wide range of ideas, generated by students from different school backgrounds.

Ion I. IONESCU

Despre conducere: exigențe istorice și cotidiene

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

Într-un film celebru, „dictatorul” (interpretat de Charlie Chaplin) crede în promisiunile făcute de ministrul său de război și începe să se viseze Cezar, stăpânul întregii lumii, zeul care joacă pe degete globul pământesc, până când acesta, balon fragil, se sparge... Mesajul filmului (lansat în 1940!) a fost clar: dacă puterea caută tot mai multă putere, bogăția tot mai multă bogăție, atunci și nebunia ajunge la nebunie mai mare și mai multă, logica începe să pară nerezonabilă, iar roadele muncii îndelungate pot fi rapid distruse. Dezordinea, dezorganizarea se pot răspândi rapid sub acțiunea co-determinată, concertată, a unor lideri nebuni care fac ce vor fără să fie pedepsiți, datorită neputinței deconcertante a tuturor celorlalți. Acești „conducători” nebuni, cinici, (im)potenți vor dispărea, dar până atunci ei întorc lumea pe dos, răspândesc groază, întuneric. Shakespeare spunea că dezastrul devine și mai mare, uriaș, când nebunii conduc orbii...

Ne obișnuisem cu o mai bună devenire a umanității ca specie la începutul secolului XXI, în privința îmbunătățirii calității vieții de zi cu zi. Ne obișnuisem cu discuțiile cotidiene despre neuro-tehnologii, inteligența artificială, robotică, inginerie genetică, cu multe

mistere științifice descifrate... și, dintr-o dată, amalgamul de amenințări la adresa securității individuale, familiale, comunitare, naționale, internaționale: terorismul (care distruge brutal ordinea lucrurilor), pandemiile (care afectează total lumea largă, într-un mod imprevizibil), războaiele barbare (și deplasările masive de populație), pe lângă creșterea segregării, a excluderii, a violenței...

Doar pentru că cineva este (de)numit „cap”, „director”, „șef”, „conducător” nu înseamnă că poate conduce înțelept (e vorba de capul familiei, directorul școlii, primarul localității, șeful țării...). Un conducător inspiră prin cuvinte, acțiuni, prin exemplul personal. El ia decizii și își asumă responsabilitatea pentru rezultate (bune sau rele), chiar atunci când întemeierile sunt labile, comuniunile adverse, alcătuirile disjuncte, rigorile evazive, evoluțiile stagnante, evlaviile păgâne, trudele trândave, elevații ignoranți, umanismul hulpav și rânduiețile haotice (Grosu & Danciuc 2014), chiar atunci când locuitorii, care se declară în majoritate fideli tradiției, nu se lasă pătrunși de învățătura veche (religioasă) în viața concretă și nu promovează spiritualitatea iubirii și a dăruirii prin intermediul ierarhiei bisericești...

Dacă înseamnă rezolvarea problemelor, conducerea înțeleaptă păstrează temerile pentru ea, iar celor conduși le dă încredere, îi inspiră, îi servește. Performanțele unei familii, școli, companii, comunități mai mici sau mai mari sunt direct legate de eficiența cu care conducerea își motivează oamenii-membri și e interesată de felul în care se dezvoltă fiecare. Unii înțelepți au formulat principiile conducerii¹, au identificat „legi incontestabile ale leadershipului” etc. În acest articol am ales să prezint idei din *Théories du leadership. Modèles classiques et contemporains* a lui Jean-Michel Plane, apărută în 2015, la Editura Dunod (Plane 2015), fiindcă autorul analizează pe înțeles teorii ale conducerii în devenirea lor istorică și cotidiană și sper că din prezentarea ideilor sale să putem identifica mai bine unele mecanisme ale aplicării la noi, în familii, organizații, instituții, comunități umane mai mici sau mai mari.

*

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, în *Economie și societate*, sociologul Max

Weber analiza rolul liderilor și felul în care ceilalți reacționează la diverse tipuri de putere și autoritate. El atrăgea atenția asupra raționalizării crescânde a societății în care liderii nu mai puteau fi înțeleși (și aleși) plecând doar de la „tipuri ideale” prezentate în cărți, ci de la analiza faptelor, a datelor de pe teren. Astfel, el a construit „modelul birocratic” în urma analizei armatei prusace, a înțelegerii realității socioculturale a vremii și a semnificațiilor pe care oamenii le dădeau actelor lor². În multe societăți ale vremii, legile dădeau unei persoane poziția de lider, îi dădeau legitimitatea și puterea care puteau aduce, eventual, și autoritatea. Tradiția putea conferi în continuare autoritate în conformitate cu „ceva ce lumea crede că a existat dintotdeauna”, cu „dispozițiile transmise în timp”. Liderii charismatici puteau exista în măsura în care au autoritatea pe care ceilalți i-o recunosc datorită credinței în calitățile extraordinare, relația lor fiind asemănătoare celeia dintre profeți și adepți, implicând revelație, venerare emoțională. Liderii ar trebui să dovedească în fapte calitățile extraordinare legate de legitimitate, putere, autoritate, ca să nu le piardă. Weber a spus că birocrăția și „spiritul capitalismului” vor învinge...

După Primul Război Mondial, Henri Fayol (directorul unui combinat minier și metalurgic) a studiat și scris despre funcțiile conducerii, principiile acțiunii și căile de eficientizare a întreprinderilor. Clemenceau a pus în aplicare aceste idei în întreprinderile controlate de statul francez. Chester Bernard (în *The Functions of the Executive*, 1938) adăuga acestor idei altele, legate de necesitatea cooperării durabile în întreprinderi, importanța canalelor de comunicare, a relațiilor informale și, desigur, a managerului care putea realiza „convergența tuturor spre realizarea unui scop comun”³.

Mary Parker Follett a făcut numeroase cercetări în domeniul gestionării și managementului, rezultatele fiind publicate în *Dynamic Administration*, 1941⁴, carte apreciată mult de către președintele american Th. Roosevelt. Dacă există coordonare, anticipare, dacă lucrurile sunt duse cu bine până la capăt, toți pot fi câștigători, spunea autoarea. Puterea cere negociere între toți cei implicați. Viitorul trebuie anticipat de către toate inteligențele care cooperează. Toți oamenii trebuie încurajați să fie creativi, să aibă inițiative, toți lucrătorii trebuie să se preocupe constant de ameliorarea metodelor de muncă, de condițiile de muncă

și să urmeze instrucțiunile foarte clare. Trebuie încurajate atitudinea pozitivă și responsabilizarea tuturor. Doar specialiștii adevărați trebuie să aibă puterea și autoritatea. Niciun lider singur nu e omnipotent, omniscient, erou. Leadershipul trebuie să fie integrator, să unifice, să depășească obiective individuale, să se proiecteze într-un viitor dezirabil, conform viziunii constructive și cooperante. Ideile acestei autoare au luat-o cu mult înaintea epocii sale... Pe timpul celui de-al Doilea Război Mondial, la *General Motors*, *Ford* etc. s-au folosit alte idei privind conducerea.

Kurt Lewin a publicat *A Dynamic Theory of Personality*, în care descria rezultatele cercetării-acțiune și ale experimentelor sale de psihologie socială, identificând tipuri de lider (autoritar, democratic, „laissez-faire”). Tipul autoritar induce presiune și agresivitate în grup, cel democratic-participativ vrea competență și implicare, laxismul este contraproductiv. În cazul leadership-ului autoritar productivitatea este mai mare, dar în unitățile de muncă conduse astfel nu se dezvoltă relații de încredere, ci atitudini de frondă, de rebeliune, cu urmări asupra ambianței, climatului din unitățile de muncă⁵. Leadership-ul democratic se bazează pe încredere interpersonală, dialog social și responsabilizarea tuturor.

După al Doilea Război Mondial, Coch și French (Coch & French 1948) au făcut o cercetare de răsunet (în Virginia) pentru a arăta că leadership-ul poate avea rol major în unitățile de muncă dacă se fac cheltuieli pentru formarea maiștrilor, dacă se răspunde solicitărilor muncitorilor și sunt preocupări privind problemele lor sociale. Cercetătorii au constituit patru grupuri de experimentare. Grupul democratic a obținut cele mai bune rezultate privind diminuarea disfuncțiilor, ameliorarea climatului și a productivității muncii. Ei au sesizat că e mai ușor să schimbi obișnuințele grupului decât ale membrilor luați separat (iar presiunea grupului e resimțită mai ușor dacă în grup individul își vede posibilă și realizarea propriului interes).

Douglas McGregor a fost profesor la Harvard și a scris *The Human Side of Enterprise* (1960) în care își prezenta propria teorie a leadership-ului, pe baza cercetării comparate a unor mari întreprinderi americane⁶. În urma cercetărilor, concluzia lui a fost că... formarea liderilor nu are mare impact practic, că aceștia au și își pot schimba stilul de conducere în funcție de concepția lor despre natura umană, despre

conducere⁷. McGregor a formulat chiar câteva „postulate”: individul mediu are o aversiune înnăscută față de muncă; din această cauză el ar trebui constrâns, controlat, sancționat; individul preferă să fie condus, să nu aibă responsabilități, ci liniște și siguranță; el se opune schimbărilor, este egoist, egocentric și indiferent față de strategiile întreprinderii, dar nu s-ar opune acestora dacă ar vedea că toate resursele sunt folosite pentru funcționarea și dezvoltarea întreprinderii și a fiecărui lucrător... Dacă îi sunt satisfăcute anumite nevoi sociale, individul se poate auto-controla, poate învăța să-și asume responsabilități și să-și pună ingenuitatea, creativitatea în slujba întreprinderii.

Warren G. Bennis de la Universitatea California a fost consilierul a patru președinți americani. În cartea sa *The Temporary Society* a scris despre importanța „structurilor adhocratice”, a întăririi rolului echipelor și a autonomiei persoanelor. În *Leaders: Strategies for Taking Charge* scria că liderii cu adevărat mari au capacitatea conceptualizării, a abstractizării, a viziunii chiar și înafara normelor. În *On Becoming a Leader* analizează comportamentul a 90 de lideri americani și conchide că „oamenii nu se nasc lideri, ci devin”, ceea ce înseamnă că nu este exclusă o strategie de formare-învățare a leadership-ului care să includă teorii, practici și actori privind conceperea, viziunea, calitatea comunicării, încrederea, raportarea la sine etc., toate legate de performanța durabilă a unităților de muncă. Liderul adevărat este un „liant emoțional” și un „arhitect social”, se cunoaște și se respectă pe sine, își cunoaște calitățile și defectele, identifică provocări, își asumă riscuri pe care știe să le gestioneze, trage învățăminte din succese și din eșecuri. Bennis distinge între manager și lider și spune că managerul gestionează afaceri curente, vede pe termen scurt, copie, „face ce e de făcut”, în timp ce liderul vine cu noutăți, vede pe termen lung, creează, „face ce trebuie făcut”. Liderul trebuie să învețe să accepte că poate face erori, dar cea mai mare eroare pe care ar putea-o comite ar fi să nu facă nimic, să nu învețe din criticile ce i se aduc... E important ca liderul să aibă lângă el oameni care nu ezită să-l critice, să vină cu idei contra ideilor dominante (liderul trebuie să aibă lângă el un „nebun”, care spune ceea ce alții n-au curaj...⁸). Liderul dă dovadă de optimism, inspiră încredere, speranță. E de la sine înțeles că un bun lider e curios, entuziast, are o educație solidă. În 1997, Warren Bennis a publicat *Organizing Genius: The Secrets of Creative Collaboration*, în care arată cât de mult și profund

se schimbă lumea în zilele noastre, iar în aceste condiții, organizațiile, firmele, întreprinderile, comunitățile trebuie să insiste pe constituirea de echipe de lucru cooperante și performante, pe gestionarea cu deosebită grijă a talentelor și competențelor într-o lume aflată în mutație profundă accelerată, cu provocări mari pentru astăzi și mâine...

La începutul mileniului III, Steven B. Sample propune o reflexie originală asupra leadership-ului (în *The Contrarian's Guide to Leadership*, 2002). Într-o societate nonconformistă, cei capabili să susțină un discurs personal original, să obțină prin ei înșiși autoritate, „sunt pe cale de dispariție”... Și atunci reapare întrebarea: liderii fac istoria sau istoria face lideri? Odinioară, Thomas Carlyle⁹ spunea că liderii, eroii fac istoria, în timp ce Tolstoi spunea că liderii (regii, generalii) sunt produsul și sclavii istoriei... Lumea actuală e dominată de forțe care depășesc individualul prin amploare, prin consecințe. Multe dintre ideile lui Machiavelli merită atenție și astăzi¹⁰. De exemplu, cele privind acapararea, obținerea puterii și exercitarea ei. Mulți ar vrea să ajungă la putere, fac orice să ajungă la putere, dar apoi par să nu o exercite, fiindcă nu e deloc ușor să-ți asumi responsabilitatea puterii și n-o poate face bine oricine (un medic foarte bun poate să nu fie un bun director de spital, un profesor universitar de excepție poate să nu fie un bun rector...). Un lider competent și plin de devotament, lucrează împreună cu alți competenți și devotați. De aceea, Sample insistă asupra responsabilității morale a liderilor care trebuie să fie eficienți scoțând la lumină inteligența colectivă... Cine se înconjoară de proști (sfătuitori), de impostori, este un incompetent și prost conducător. Echipele de conducere trebuie compuse din oameni deștepți, care gândesc diferit, care au idei ce nu sunt ușor de valorificat, de aplicat, dar sunt la obiect, pe profilul activității unității de muncă. Un adevărat lider, spune Sample, este un om agreabil, spiritual, are umor, bun simț, spune istorii captivante care dinamizează. Nici liderul, nici leadership-ul adecvat nu apar prin decret, ci se dezvoltă, devin, învață, trag învățăminte, trec peste dificultăți, nu amână, duc la bun sfârșit lucrul bine început...

*

Curentul psihanalitic preocupat de leadership îl redescoperă pe Freud și leagă psihanaliza de întreprindere. Abraham Zaleznik, profesor la Har-

vard, a publicat 16 cărți în care a analizat leadership-ul și funcționarea întreprinderilor, organizațiilor. Manfred Kets de Vries, discipol al lui Zaleznik, a scris *Resorturile acțiunii* (traducere franceză în 1994) folosind ideile despre inconștient și nevroze în unitățile de lucru. Sunt cinci categorii de lideri: optimiștii (care cred în percepțiile lor, nu văd complexitatea lumii), narcisiștii (capabili să se emancipeze, să-și dezvolte puterea), managerii (concentrați pe dispozitive organizaționale și instrumentele adecvate de gestionare), abilitatorii (care-și asumă rolul de șefi ce arată „calea de urmat”), umaniștii (care au talentul de a „citi oamenii”). Liderul trebuie să-și clarifice limitele puterii și să obțină susținerea colaboratorilor. În *Întreprinderea nevrotată*, Kets de Vries pleacă de la studiul familiei în diferitele ei etape de construcție, pentru a vedea cum se descurcă, cum acționează „capul” acesteia, analizează apoi personalitatea liderului folosind ideile freudiene despre imaginea lumii pe care o are acesta (imagine care-i influențează atitudinile și comportamentul), identifică „factorul F” (ansamblul forțelor care pot face ca un lider să eșueze) și, pe aceste baze, identifică cinci configurații organizaționale (corespunzătoare nevrozelor): paranoică, compulsivă, teatrală, depresivă, schizoidă. Problemele manageriale și strategice ale întreprinderii reflectă structura psiho-dinamică a liderilor pe care îi influențează...

David McClelland a publicat mai multe cărți despre personalitatea și motivația liderilor. În *The Achieving Society* analizează leadership-ul bazat pe realizarea obiectivelor lucrătorilor, plecând de „cele mai înalte nevoi” din „piramida” lui Maslow. Individul are și dezvoltă nevoi în circumstanțe, în funcție de caracteristicile situațiilor. Intensitatea nevoilor (care provin din sociocultură, din norme sociale și experiențe personale) îl determină să adopte comportamente care le pot satisface. McClelland pleacă de la nevoile de afiliere, de putere, de împlinire. Nevoia de afiliere îl determină să caute și să mențină relații de prietenie cu ceilalți (sunt numeroși cei care au nevoie de aprobare socială, să fie luați în considerare, să fie integrați într-un colectiv; aceștia reușesc în situațiile de muncă în care relațiile interpersonale sunt de foarte bună calitate). Nevoia de putere îl determină să caute situații în care poate influența și controla pe ceilalți. Nevoia de împlinire, de realizare este legată de competiția în care se angajează și se poate împlini (nu e vorba doar de bani, ci de satisfacția că are succes în contextul unor provo-

cări). Nevoile sunt motivante, spune McClelland în *Assesing Human Motivation*. Cei care-și propun obiective ambițioase, elevate, dificile, au mare nevoie de recunoaștere, de împlinire și își asumă riscuri. Într-un mediu competitiv le place să fie puși la probă și să aibă succes. Astfel de teorii se opun celei a lui Maslow fiindcă nu ierarhizează nevoile, acestea pot coexista și pot motiva simultan.

*

Și demersurile comportamentale pun accent pe dezvoltarea potențialului uman din unitățile de muncă și pe eficiență. Rensis Likert (1903-1981) a scris *New Patterns of Management* (1961). El a plecat de la anchete realizate printre directorii unor mari companii și a constatat că aceia care au performanțe mediocre se aseamănă: se focalizează pe sarcini, pe supraveghere și control, sunt adepți ai principiilor lui Taylor de organizare a muncii. Numai că liderii pot avea și o altă atitudine față de oameni în situațiile de muncă, vor să cunoască așteptările și valorile personale ale salariaților pentru a le crește motivația și implicarea. Problemele unei unități de muncă trebuie abordate și rezolvate colectiv, spune Likert care distinge mai multe stiluri de leadership: *autoritar exploatare* (în care raporturile cu colaboratorii sunt distante, bazate pe amenințarea cu sancțiuni și eventuale recompense, nu pe încredere; este un management bazat pe distanțare între lider și angajați, ceea ce poate provoca ostilitate față de obiective, conflicte sociale; decizia se ia la vârf și e adusă la cunoștință celorlalți); *autoritar paternalist* (același stil, cu o atitudine paternalistă, condescendentă, fără a lua totuși în considerare sugestiile angajaților și criticile lor); *consultativ* (relații bune cu colaboratorii, climat de încredere, de delegare limitată a puterii, căutarea adeziunii la principiile și obiectivele întreprinderii); *participativ* (relații strânse cu colaboratorii creativi, spirit de echipă, explicarea scopurilor de atins, existența unui clar proiect al întreprinderii). Aceste stiluri au fost identificate în urma cercetărilor făcute în întreprinderi americane în care s-a constatat că sunt performante cele care se centrează pe oameni, pe încredere, pe coparticiparea la decizii.

Robert Blake și Jane Mouton au propus un model sintetic al modurilor de leadership în *Cele două dimensiuni ale managementului* (1969) și A

treia dimensiune a managementului (apărută în 1987 și în Franța). Leadership-ul, spun autorii, este capacitatea de a implica oamenii într-un context organizațional dat. Unii manageri au în vedere în primul rând sarcinile salariaților, alții persoanele, oamenii care execută aceste sarcini, de la care vor respect, simpatie, comprehensiune, susținere. Leadership-ul urmărește realizarea producției, motivația și implicarea salariaților, dezvoltarea relațiilor socioumane, climatul și cultura muncii. Autorii menționați au construit un *Leadership Grid*:

9								
8	Management tip country-club, cu accent pe nevoia de a stabili bune relații, o ambianță convivială, un ritm de muncă confortabil				Management bazat pe munca în echipă, pe rezultatele obținute de către angajați în interdependența dată de mizele comune, încredere și respect			
7								
6	Management instituțional care vizează atingerea de obiective și performanțe printr-un echilibru între necesitatea producției și menținerea moralului ridicat al angajaților							
5								
4								
3	Management bazat pe minim de efort pentru îndeplinirea sarcinilor, pentru menținerea unității de muncă				Management bazat pe autoritate și supunere; se vrea eficacitate mare, dar pe plan uman să se intervină puțin			
2								
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Interes pentru oameni

Interes pentru realizarea sarcinilor

Alegerea unuia sau altuia dintre aceste stiluri de management este în funcție de natura muncii, de sarcinile de realizat, de caracteristicile persoanelor implicate, de așteptările lor, de marja de manevră din unitatea de muncă. Pot fi combinate mai multe stiluri.

Chris Argyris, profesor la Harvard Business School, a predat administrarea întreprinderilor. Fiecare individ, spune el, are un potențial care poate fi dezvoltat sau inhibat de întreprindere, de mediul în care se învârt. Dezvoltarea potențialului fiecăruia înseamnă beneficiu pentru individ și întreprindere. Autorul identifică și valorile de bază cu impact în unitatea de muncă și dezvoltă teoria învățării organizaționale¹¹. Vor rezista în viitor unitățile de muncă adaptabile, capabile să învețe,

conchidea el în *Organisational Learning: A Theory of Action Perspective*. Rutinele sunt un obstacol în calea învățării și a schimbării. Membrii unităților de lucru trebuie sprijiniți să-și schimbe modul de a gândi, a face, a fi, să promoveze raționamentul constructiv. Dacă se adaptează evoluției unităților de muncă, ei învață în „buclă simplă”, adică nu pun în discuție cadrele de referință, mai exact, repetă, rutinizează, imită, ceea ce oferă o anumită stabilitate organizațională. În condițiile în care sunt de rezolvat probleme tot mai complexe, se cere o învățare în „buclă dublă”, bazată pe experimentare, pe idei și proiecte inovatoare care induc transformări ale cadrului de referință al unității de muncă. Oamenii și unitățile de muncă învață să învețe, învață să se dezvețe...

*

Ideile anglo-saxone despre liderii eficienți sunt universal valabile sau pot fi puse în discuție? Ce legături există între cultura națională și leadership? Cercetătorii au încercat să afle cine sunt și cum procedează liderii eficienți din diferite zone ale lumii. În cadrul cercetărilor au cules și analizat date de la 17 000 colaboratori din peste 1 000 de organizații, din trei sectoare industriale (agroalimentar, servicii financiare, telecomunicații), din 62 de țări, de pe cinci continente. Proiectul GLOBE (Global Leadership and Organisational Behavior Effectiveness) a produs trei cărți importante: *Culture, Leadership and Organizations* (2004), *Culture and Leadership Across the World* (2007) și *Strategy Leadership Across Cultures* (2013). Ele au evidențiat că în socioculturile lumii de astăzi sunt multe valori comune, iar indivizii au multe aspirații asemănătoare. Au fost identificate trăsături comune ale țărilor și popoarelor din lumea globalizată, 165 de trăsături ale liderilor (între care: inspirația, integritatea, dimensiunea integrativă a echipei, competențele gestionare, manageriale, cultura performanței etc.). Pe baza unor comparații interculturale, R. F. House și colaboratorii săi au identificat șase stiluri de leadership: *defensiv* (caută să-și prezeve poziția, să mențină interesele grupurilor); *de echipă* (favorizează munca colaborativă, obiectivele comune, coeziunea și împărtășirea experiențelor, performanțele colective mai mult decât individuale); *uman* (tip „country-club”, favorizează bunăstarea lucrătorilor, colaboratorilor, generozitatea și umanismul ca reacție la cinismul din mediul

ambient); *charismatic* (bazat pe viziunea inspiratoare, pe comunicare și exemplaritate, echipa reacționând ca o comunitate emoțională); *autonom* (cu lider autonom, care se bazează pe delegare, pe colaboratori cu maturitate profesională și psihică, care evoluează cu încredere într-un mediu complex); *participativ* (bazat pe implicarea tuturor, pe strategii de empowerment). Desigur, spun cercetătorii, există diferențe de leadership în conformitate cu diferențele socioculturale. Dar există și o convergență a valorilor, cu toate disparitățile legate de sens, distanță ierarhică, severitate, individualism, raportarea la incertitudine, la masculinitate, la orientarea pe termen scurt sau lung... Leadership-ul depinde de parametri situaționali, de context și se adaptează la situațiile din ce în ce mai complexe. Nu există stil de conducere bun în sine, ci adaptat sau nu unui context. Ca atare, nu se pot „fabrica” manageri în sălile de curs... Leadership-ul e influențat de mediul antropologic, cultural, economic, politic, sociologic, religios, tehnologic. Teoriile contingentei resping prescripțiile unice și standardizate. Unitățile de muncă, de activitate se nasc, cresc și dispar conform anumitor legi. Dacă analizăm structura activității, puterea liderului și relațiile dintre lider și echipă putem anticipa evoluția lor și a leadership-ului. Cu cât situația e mai complexă, deciziile sunt mai importante iar leadership-ul este decisiv pentru eficacitatea unităților de muncă¹². Desigur, trebuie dezvoltate și folosite competențele tuturor, maturitatea profesională și psihologică, ținând cont de nivelul și importanța deciziilor de luat, de constrângerile de timp, de eventualitatea unor conflicte etc. Liderii nu tratează la fel pe toți membrii, pe colaboratorii din in-grup și în out-grup. Cu cei din in-grup, relațiile sunt de calitate, iar aceștia au considerație față de lider; cu cei din out-grup relațiile sunt mediocre, chiar de neîncredere, limitându-se la respectarea regulilor și a procedurilor. Sancțiunile și recompensele diferă, de asemenea. Cum ajunge însă liderul să-și determine cercul de apropiați? În general, el poate investi în cei despre care cred că vor avea performanțe superioare, peste medie, dar se poate să se bazeze și pe altfel de „afinități electivă”...

John Adair a studiat la Cambridge, la Oxford, a fost comandant în armată, a publicat *Effective Leadership* (1983), *How to Grow Leaders: The Seven Key Principles of Effective Leadership Development* (1996). Leadership-ul înseamnă să stăpânești situația, faptele de pe o anumită traiectorie. Liderul construiește echipa și modul de a lucra în grup, învață

să devină lider prin acțiune, se definește prin activitate, prin entuziasm și angajament. În vremuri de criză, încrederea¹³ este un factor foarte important, dincolo de urmărirea intereselor egoiste. Leadership-ul fondat pe încredere reciprocă este asociat cu competența și talentul, cu spiritul întreprinzător. Creșterea și dezvoltarea unor unități de muncă se explică prin prezența în zona lor a unei mari diversități de membri, de colaboratori din orizonturi diferite, a unor lideri de încredere, a căilor de comunicație și a rețelelor relaționale. Contează mult existența și respectarea codurilor și convențiilor, conformitatea cu normele sociale de conduită, încrederea interorganizațională și încrederea în sine. La ora actuală contează mult pentru unitățile de muncă noile tipuri de relații cu clienții, mai puțin anonime, chiar partenoriale, iar pe termen lung fidelizarea acestora. Se promovează „customizarea”, adică personalizarea unor obiecte după gusturile clienților (unele întreprinderi fabrică produse la comanda clienților, pentru construirea sentimentului încrederii reciproce durabile)¹⁴. Tehnologizarea oferă astfel de posibilități *one to one* (producătorul se poate adapta exigențelor diferiților clienți fideli).

*

La ora actuală se vorbește de o adevărată *strategie educativă* pentru a suscita *schimbarea organizațională planificată* și a *birocrației*. În unele întreprinderi, organizații, relațiile interpersonale sunt considerate importante, în altele factorul uman, în altele problemele cu care se confruntă acestea (producție nevândută, leadership defectuos, capacitate redusă de a oferi motivații lucrătorilor, conflicte între grupuri). Unele aduc agenți ai schimbării („intruși stimulatori”) dinafară, iar aceștia identifică probleme și spun adevăruri despre care cei implicați direct nu vorbesc...

Henri Savall a publicat *Enrichir le travail humain* (1974) în care propunea un management inovant, pentru a diminua disfuncțiile, costurile ascunse, prin acțiune asupra structurilor și comportamentelor. Eficacitatea unităților de muncă poate crește prin acțiuni vizând: condițiile de muncă, organizarea muncii, gestionarea timpului, a comunicării-coordonării-concertării, formarea integrată. Performanțele (socioeconomice, financiare), rezultatele (imEDIATE, pe termen mediu și lung) sunt cele care arată dacă o unitate funcționează bine. Costu-

rile ascunse¹⁵ pot fi reduse prin ameliorarea leadership-ului și dinamizarea unității de muncă prin instrumente operaționale precum: contractul de muncă negociat periodic (focalizat pe obiective prioritare și mijloace la dispoziție), dialog semestrial cu superiorul ierarhic, grila competențelor, tabloul pentru vizualizarea competențelor efective ale echipei și organizației, planul de formare integrată, planul de acțiuni prioritare pe semestru, tabloul de bord al pilotajului strategic cu indicatori calitativi și cantitativi pentru fiecare membru care are zone clare de responsabilitate, grila de autoanaliză a gestionării timpului, planul acțiunilor strategice pe 3-5 ani (reactualizat în funcție de evoluția mediului extern și a personalului), instrumentele de guvernare durabilă. Metoda ISEOR¹⁶ cere studierea în profunzime a funcționării unității de muncă și costurile ascunse pentru a evita pierderile de energie umană, de energie strategică, pentru revitalizarea activității și dinamizarea echipelor și a proiectelor.

Daniel Goleman a studiat la Harvard și a scris despre „inteligenta emoțională”. Folosind experiența și posibilitățile ziaristului (a lucrat la „New York Times”) a scris *Focus. The Hidden Driver of Excellence* (2015). Un lider de calitate are inteligență emoțională în cadrul leadership-ului: directiv, colaborativ, antrenorial, vizionar. El a concluzionat că stilurile vizionar și colaborativ sunt adecvate, că liderul trebuie să se adapteze contextelor și să-și mobilizeze în permanență membrii, colaboratorii. Alte cercetări actuale se preocupă de dimensiunea afectivă a comportamentului liderilor. În contextul dinamismului concurenței, al tuturor incertitudinilor actuale, nu toți sunt capabili să se descurce, o fac doar acei conștienți de realitatea în care trăiesc, care apreciază viața, nu sunt cinici, vanitoși, cei care știu să se bucure de lucrurile simple...

Chestiunea producerii unor lideri de calitate și ameliorarea practicilor leadership-ului rămân deschise și se leagă la ora actuală de teoriile pozitive, de umanism, inteligență (emoțională), personalitate, etică... Într-o carte despre viitorul managementului, Gary Hamel cere leadership-ului, tuturor celor implicați să se axeze pe inovare, fiindcă nu există avantaje concurențiale predefinite și definitive. Să mergem spre un leadership 2.0, spune el, toți cei implicați să dea tot ce au mai bun în ei, să-și folosească inteligența în toate situațiile, să știe ce se petre-

ce în unitatea lor de muncă, să-i critice funcționarea. Salariații trebuie remunerați după contribuția la reușita întreprinderii, nu după vechime. Este importantă asocierea unor colaboratori care au cele mai diverse competențe, o democrație a ideilor care pot întări hiperadaptabilitatea, inovarea, nu imitarea. Leadership-ul evoluează în contexte particulare diverse și este important să știe cu ce se confruntă cotidian. Experiența și comprehensiunea contextelor sunt esențiale, spune și Mintzberg în *Simply Managing: What Managers Do-and Can Do Better* (2013), în *Management? It's Not What You Think!* (2013). De aceea nu se poate fabrica un lider în sala de curs... Ieri, se ținea la ritmul de muncă susținut, la sarcinile trasate verbal, cu parti-pris-uri privind acțiunile de derulat etc. Astăzi, trebuie să se țină seama de urgența și varietatea activităților, de ritmul lor, de fragmentarea și discontinuitatea muncii, de preferința pentru comunicarea prin NTIC. La ora actuală, responsabilitățile trebuie asumate tot timpul, nu „plăcerile”, „entertainment”-ul. Toți cei implicați într-o activitate trebuie să fie conectați permanent. Acesta este prețul excelenței. Liderul e șeful de orchestră și compozitorul, planifică, utilizează avantajos tot ce află în jur, în „nișe”, „atinge corzi fine”, nuanțează etc.

În fapt, rolurile liderilor nu s-au schimbat foarte mult în ultimele decenii, dar au evoluat NTIC, complexitatea problemelor cărora trebuie să le facă față, au evoluat persoanele, legăturile cu exteriorul... De aceea, March și Weil (în *Leadership în organizații*, 2003) critică modelele de leadership predate în școlile de management. Problemele cu care se confruntă liderii de astăzi sunt uneori mai bine definite în literatură decât în cărțile de specialitate. Cu alte cuvinte, liderii pot învăța mult din *Război și pace*, din *Don Quijote* etc.¹⁷ Trebuie explorate toate ideile care ar putea facilita adaptarea la schimbările lumii actuale, trebuie dezbătute „dilemele morale ale liderului”, echilibrul între viața privată și îndatoririle publice, între tupeu și inocență, între diversitate și integritate, între ambiguitate și coerență.

R.K. Greenleaf vede liderul în serviciul celorlalți, implicat în dezvoltarea lor, un lider care ascultă, observă, este empatic, se pune în locul celuilalt, înțelege, are conștiință, e lucid, e introspectiv, explică, suscită încredere, concepe un viitor dezirabil, anticipează evoluții posibile, trage învățăminte din trecut, creează relații durabile și sincere...¹⁸

În Canada, Edith Luc a scris *La Pratique du leader partagé* (2014) în care insistă asupra procesului de influențare reciprocă a tuturor celor mobilizați de o cauză comună. A trecut vremea când liderul decidea totul singur. Leadership-ul actual trebuie să se reinventeze mereu, prin influențare reciprocă¹⁹.

Și Richard Barrett distinge între leadership-ul de supraviețuire, cel paternalist, facilitator, integrator, emoțional, spiritual și spune că liderul stimulează spiritul întreprinzător, crearea de valori, este responsabil, preocupat de generațiile viitoare, de construcția unei lumi mai bune, evoluează după o logică de ansamblu asupra vieții având în vedere și fricile și emoțiile oamenilor dintr-o lume în mutație profundă. Liderul preocupat și de planul spiritual caută soluții înrădăcinate și în credință, în educația morală, în altruism. „Este un deficit de umanism în întreprinderile și organizațiile actuale”, spune el, iar leadership-ul ar trebui să recunoască demnitatea tuturor, în contextul atâtor conflicte de interese și rivalități.

*

Steve Jobs și Mark Zuckerberg sunt considerați emblematici pentru leadership-ul începutului de secol XXI. Jobs e dat ca exemplu de promovare a unui leadership transformator, cu viziune, inspirație, charismă, care își cunoaște bine aptitudinile, punctele forte, împărtășește informația, stimulează intelectul, aduce susținere, sfaturi, suscită încrederea. Liderul transformațional nu apare din senin, ci devine astfel pe o traiectorie marcată de antecedentele construcției personalității, de context, de motivație, de cultura organizațională inovatoare, de obiectivele înalte. Cei care au studiat stilul managerial al lui Jobs au reținut că a fost un perfecționist, un om al proiectelor și acțiunii, agresiv și exigent, detestat de unii, iubit de alții. El spunea studenților de la Stanford: *Timpul vostru e limitat. Nu-l pierdeți ducând o existență ce nu-i a voastră. Nu fiți prizonierii dogmelor, nu trăiți după concluziile și reflexiile altora. Nu vă luați după opiniile celor care vă sufocă vocea interioară. Aveți curajul propriilor opinii și intuiții. Să știți ce vreți să deveniți. Fiți nesățioși, nebuni. Restul e secundar...* Jobs a vrut să facă din Apple o societate de vârf în tehnologia informației și industriei, anticipând tendințele majore ale pieței. A vrut ca la Apple arta să fie asociată cu tehnologia, pentru că frumusețea unui obiect și simplitatea lui funcțională sunt prioritare. Fabricarea și comercializarea

iPhone4 a ilustrat această filosofie a sa. La moartea lui Jobs (în 2011), președintele SUA, B. Obama, spunea: „A fost un mare inovator american, atât de uman cât să gândească diferit, atât de curajos cât să creadă că poate schimba lumea, atât de talentat ca s-o facă!”

Mark Zuckerberg, simbolul „generației Y”, e născut în 1984 și a creat Facebook în 2004, pe când era student la Harvard. Când a început să facă bani, profesorii lui au revendicat o parte, spunând că a fost și contribuția lor... Zuckerberg le-a dat 65 milioane de dolari. În 2011 avea 18 miliarde de dolari, în 2012 avea 104 miliarde... B. Obama l-a vizitat la sediul Facebook pentru a vedea pe viu cine sunt adepții fără rezerve ai schimbării, ai nevoii de împlinire și recompensare, nerăbdătorii cu grijă pentru integrarea vieții private și a celei profesionale, oamenii îmbrăcați cu totul diferit de cei bogați și cu afaceri. A apreciat acolo viziunea pe termen lung, adaptabilitatea, flerul lui Zuckerberg de a atrage talente de peste tot, deciziile rapide de mare complexitate luate în lumea în care trăim...

*

Liderul și leadership-ul au importanță în orientarea organizației, echipei, oamenilor, în pregătirea viitorului care începe... astăzi. Au de propus o viziune pragmatică și atractivă a viitorului, o viziune lucidă care să țină seama de situația globală și de cea locală, contextuală. Leadership-ul trebuie să rezulte din sinteza propusă de diferitele teorii și practici privind communityship-ul, împărtășirea și colaborarea, gestionarea emoțiilor, diversitatea persoanelor, comportamentele deviate, dezvoltarea spiritualității, conștiința etc. Ar trebui să fie un leadership partenerial, bazat pe proiecte inclusive care să favorizeze dezvoltarea unei societăți mult mai responsabile decât cea în care trăim.

Note ■ ¹ Puterea exemplului, cultivarea bunelor relații între membri (indiferent de poziția pe care o ocupă), viziunea împărtășită a proiectului, învățarea prin experiență, delegarea adecvată a sarcinilor, promovarea diversității, încurajarea colaborării, implementarea înțeleaptă a schimbărilor, asumarea responsabilității.

² În *Economie și societate* spunea că „nu trebuie să fii Cezar pentru a-l înțelege pe Cezar”...

³ Problematika leadership-ului a intrat în programele de învățământ din SUA, Anglia, Franța, Germania etc., problema formării liderilor fiind considerată crucială (erau studiate concepțiile lui M. Weber, W. G. Bennis, M. P. Follett, K. Lewin ș.a.).

⁴ Tradusă în limba franceză în anul 2002.

⁵ Voi folosi această expresie în loc de întreprinderi, organizații, firme etc., pentru economie de spațiu. Se înțelege că există diferențe între ele...

⁶ Modelul dominant în SUA rămâne cel în concordanță cu „teoria X”: conducerea se ocupă de capital, materii prime, tehnologii, de politica generală a întreprinderii, de controlul activității, de resursele umane, de orientarea efortului salariaților, de motivarea lor. Salariații trebuie să se adapteze exigențelor întreprinderii și mediului, conducerea intervenind (prin recompensare sau sancționare) atunci când constată pasivitatea salariaților.

⁷ Pe aceeași linie se înscria William Ouchi, care a dezvoltat „teoria Z”, în care eficiența era legată de mobilizarea salariaților pe baza adeziunii la „cultura întreprinderii”.

⁸ În Evul Mediu, nebunul era autorizat să spună regelui adevărul, să-l ia în răs, fiind singurul care avea dreptul să spună suveranului tot ce un om normal nu-i putea spune regelui, fără consecințe grave...

⁹ *Eroii. Cultul eroilor și eroicul în istorie*, 1910

¹⁰ Niccolo Machiavelli urmărea (în 1513) puterea în mișcare, rupturile, conflictele, arta de a conduce, dar și de a menține puterea în contexte incerte. Nicio politică nu e fără riscuri, deci trebuie identificate pentru a păstra unitatea internă și a evita dominația externă. Aceste preocupări justifică acțiunile prințului, dacă acesta are talent (sau arată că are), are miniștri și judecători incoruptibili, lasă supușii să-și apere bunurile.

¹¹ De relațiile umane se leagă rezultatele organizației; accentul e pus pe raționalitatea cognitivă și sunt minimizezate sentimentele și emoțiile care nu țin de muncă și organizație; relațiile interumane au efect benefic asupra unității de muncă dacă sunt orientate de o conducere pricepută, care îmbină coerțicia, controlul, recompensele, sancțiunile.

¹² <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1048984302001017?via%3Dihub>

¹³ Încrederea presupune competență, coerență, loialitate, deschidere, integritate (mai exact, competența în fața situațiilor complexe, coerența între a spune și a face, evitarea imposturii și a ipocriziei organizaționale, a situațiilor în care membrii nu mai cred în cuvântul liderului).

¹⁴ Se poate ajunge astfel la *Customer Relationship Management* (managementul relației cu clientul), fapt benefic pentru toți. Valoarea percepută de client este considerată decisivă, fiindcă pe piața concurențială contează calitățile obiective ale unui produs, dar și cele apreciate subiectiv.

¹⁵ Evaluate prin indicatorii: absenteism, accidente de muncă, rotația personalului, calitatea produselor, abateri de la productivitatea directă etc.

¹⁶ www.iseor.com

¹⁷ Liderul ar avea ce să învețe din *Moș Goriot* de Balzac, *Roșu și negru* de Stendhal, *În căutarea timpului pierdut* de Proust, *La chute* a lui Camus, *La carte et le territoire* de Houellebecq, *Demonii* de Dostoievski, *Cercul poezilor dispăruți* de Weir etc.

¹⁸ Continuatorii lui Greenleaf au conceptualizat trăsăturile „liderului servent”: vocația altruistă, oferirea de sprijin în caz de dificultate, de suferință, înțelepciune în contextul confruntării cu tot felul de probleme, previziune, precauție, presimțire, responsabilitate...

¹⁹ Luc identifică alte roluri jucate de leadership: „mentor”, „coach”, „challenger”, inspirat de valori, contramodel pentru cei toxici, cu gândire negativă etc.

Referințe bibliografice ■

Carlyle 1918 = Thomas Carlyle, *Les heroes. Le culte des heroes et l'heroique dans l'histoire*, Paris, Armand Colin, 1918

Coch & French 1948 = L. Coch, J. R. French, *Overcoming resistance to change*, în „Human relations”, 1948, p. 512-532. Disponibil pe: https://uploads-ssl.webflow.com/59faaf5b01b9500001e95457/5bbb77579491e6afb9d81d0_Coch%20%26%20French%2C%201948.pdf

Grosu & Danciu = N. Grosu, I. Danciu, *România sub invazia mârlnăiei*, Cluj-Napoca, Ecou Transilvan, 2014

Plane 2015 = Jean-Michel Plane, *Théories du leadership. Modèles classiques et contemporains*, Paris, Dunod, 2015

Abstract

About leadership: historical and everyday demands

Keywords: leadership; leader; work unit; theory; change

Leadership (Plane 2015) issues are a hot topic. The world suffers from a lack of proper leadership and organization. Some families, communities, countries are not able to produce the right leaders and leadership for the present and the future. Theories and practices of their formation are many, diverse, contradictory, many unsuited to the current and future context. There is little writing for the „general public” on this topic to understand the effects of the behavior of individuals, groups, structures on organizations, firms, enterprises to improve efficiency and effectiveness. The author has focused on some aspects, looking for the foundations of leadership and researches on the personality of leaders and their motivation, about behavioral theories (Lickert, leadership analysis grids, correlation with human development, GLOBE project etc.), contingency theories (models of leadership based on exchange, participation and action), theories on the role of trust, on situational leadership etc. I followed the orientation towards leadership (neocharism, transformational and visionary leadership, positive theories of leadership, analyzes of „servant” and „spiritual” behavior), but also examples of current leaders (Steve Jobs and Mark Zuckerberg). In a changing world, the stakes of leadership are huge. It will be difficult for those who do not understand nature and do not see the irreversible mutations induced by globalization, digitalization, technology dynamics, pandemic, war...

Igor GUZUN

Eseuri

I.G. – scriitor și director al Agenției „URMA ta”. Născut în satul Recea, Râșcani, la 12 septembrie 1968. Licențiat al Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1985-1992).
 Volume publicate: *De azi într-o săptămână* (1997), *LA BLOG*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2014), *Vinil* (2015), *Bine* (2017), *Adio, lucruri, poeme* (2018), *Vinil Collection* (2018), *Iubi*, poeme, prezentă în top 10 cele mai citite cărți ale anului 2019, realizat de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, *Plăcuvânt. Jocurile foamei de cuvinte*, scrisă împreună cu Sergiu Beznițchi (2019), *Mai bine* (2021). Face parte din antologia *Literatura din Basarabia. Început de secol XXI. Proză scurtă* (2017) și în *Antologia poeziei românești din Basarabia* (1770-2020).

Perna cu ace

În casa părintească a rămas de la bunica, acolo, pe perete, o pernuță moale sub formă de inimă – acolo bunica își ținea acele.

Acum inima aceea e întoarsă și seamănă cu o lacrimă.

Că ce-o fi lacrima dacă nu o inimă întoarsă pe dos...

În casa părintească a rămas de la bunica, acolo, în casa cea mare, și o pernă mare-mare – acolo bunica își ținea lacrimile.

Iar în inima ei – adevărată și imensă – bunica își ținea bunătatea, ca să facă minuni cu cei din jur, așa cum făcea cu acele pe care le ținea pe păretar în pernuța aceea sub formă de inimă.

Claca

Au trebuit să treacă decenii și chiar secole ca să putem explica claca prin *capacity* și *team building*, *crowdfunding* și casă de ajutor reciproc.

Pe vremuri, când să-ți ajuți aproapele era o valoare nemonetară, claca era un eveniment care îmbina munca și sărbătoarea și aducea beneficii tuturor.

Atunci când îți ridicai o casă cu meșterii din sat și-ți rămânea doar să pui podul...

Atunci când curățai fântâna de lângă poartă...

Atunci când drumul principal se mâlea și trebuia curățat...

Ei bine, atunci chemai lumea la o clacă.

Și veneau rudele și vecinii să te ajute s-o scoți în capăt cu munca aceas-
ta care era peste puterile unei familii.

Și puneai împreună podul cu grinzi de lemn și lut. Și curățai fântâna într-o zi
de duminică sau de luni. Și îndepărtați glodul și gunoiul adus în drum de ape.

Iar aceste munci grele erau toate însoțite de ritualuri, bucate și vin și
urmate de un amestec de bucurie, onoare și obligație de a merge la o
clacă la cei care te-au ajutat pe tine.

Sigur că astăzi asemenea muncă benevolă, prestată de oameni pentru a
se ajuta unii pe alții fără bani, are un sens învechit și este scoasă din uz.

Dar atunci se consolidau capacitățile familiei și ale neamului.

Și însemna multifinanțare.

Și puteai beneficia de întrajutorare.

Capacity building. Team building. Crowdfunding. Casă de ajutor reciproc.

Toate împreună au fost exprimate pe vremuri cu un singur cuvânt.

Claca.

Pe atunci trendul era să-ți ajuți aproapele și să rămâi uman.

Învățătorul

Astăzi asta s-ar numi workshop de *creative writing*. Cu elemente de *de-
bate club* și *public speaking*. Și mentorat cu multă dragoste. Pe atunci
însă asta se chema, în satul Micleușeni în anii 70-80 ai secolului trecut,
foarte simplu. Cenaclul „Muguraș”. *Opera omnia* a învățătorului basa-
rabean Mefodii Terguță.

Iar până să se nască nepoțica lui în generația lui Harry Potter erau încă vreo două decenii.

Cartea Cenaclul literar „Muguraș”, cu numele lui Mefodii Terguță pe copertă, a apărut la Editura Lumina de la Chișinău, într-un volum subțire, de 68 de pagini, în îndepărtatul an 1982, la puțin timp după ce profesorul a plecat la cele veșnice și nu a reușit să se bucure de mugurii care au dat în floare.

Dacă este cumva posibil ca eroul unui eseu despre profesorul pe care îl admiră cel mai mult să fie un dascăl pe care nu l-ai întâlnit niciodată în viață, ei bine, atunci profesorul meu cel mai drag, mentorul meu este Mefodii Terguță. Dintr-un motiv care nu se înscrie în structura unui eseu de tip argumentativ. Este tatăl fetei aceea care surâde în toate fotografiile din copilărie, iar în cele alături de tata chiar râde în hohote și care a devenit într-o bună zi soția mea. Și ziua aceea a fost chiar o zi bună, minunată. Zi și tu, Aurelia...

Poate că, dacă era profesor, să zicem, în satul în care m-am născut, Recea, fostul județ Bălți, numele lui l-ar fi purtat o stradă, fiindcă în vara anului 2018 o stradă acolo a fost numită în cinstea unui învățător din localitate, altă stradă este consacrată memoriei primului director de grădiniță, alta – fostului director de școală și așa mai departe. Și mergi pe ulițele satului ca să-l saluți cu o ușoară înclinare de cap pe învățătorul de pe placa cu numele străzii, apoi pe celălalt. Cum să nu le placă...

Sau poate că, dacă Mefodii Gheorghevici ar fi fost profesor de limba română într-un alt sat, sigur că gimnaziul ori liceul din localitate i-ar fi purtat numele, așa cum s-a întâmplat în alte sate care-și cinstesc, cu ce pot, înaintașii. Gimnaziul „Constantin Tănase” din Nemțeni. Liceul „Grigore Vieru” din Briceni. Liceul din Micleușeni nu a reușit încă să devină Liceul „Mefodii Terguță”, pentru că a devenit, din lipsă de copii, gimnaziu. Iar copiii de la școala din Micleușeni și din alte sate din Nisporeni pe care i-a îndrumat demult pe calea scrisului și a omeniei în cenaclul literar „Muguraș” sunt astăzi mai în vârstă decât era pe atunci profesorul, mentorul lor. Și probabil cu toții își amintesc cu nostalgie pentru adolescență și cu simpatie pentru învățătorul lor acei ani fragezi în care erau mugurii ce aveau să devină copaci. Iar cenaclul era ceea ce azi se numește club de lectură și de scriere creativă.

Cu ceea ce a creat mai bun în fulgerătoarea sa viață, profesorul de română Mefodii Terguță este și mentorul meu. Că cine sunt mentorii? Opușii dementorilor din cărțile seriei „Harry Potter”. Dacă dementorii sunt creaturile care se hrănesc cu fericirea oamenilor, mentorii, dimpotrivă, oferă fericire oamenilor. Iar fericirea pe care mi-a dat-o Mefodii Gheorghievici este fiica lui, soția mea, care se pricepe la plante, la copaci și la oameni.

Și este prima oară în viața noastră comună când îi spun pe nume cum doar tatăl ei o dezmierda.

Auraș.

„Fulgușor”

Atunci și acolo nu conta cafeaua dacă era arabica sau robusta. Și nici înghețata ce esențe are. Iar scaunele și mesele erau simple, din plastic. Și expresiile erau plastice. Pentru că acolo și atunci vizitatorii erau cei care dădeau aromă, gust și spirit aceluia local cu prezența lor robustă.

Într-o vreme îndepărtată, în care esența conta mai mult decât aparențele, cafeneaua „Fulgușor” de la Chișinău, situată la intersecția străzilor Mihai Eminescu și Veronica Micle de astăzi, puțin mai jos de strada 31 august 1989, a fost ceea ce generațiile de azi ar putea să înțeleagă doar dacă am pune la un loc Tucano, Starbucks-ul, librăria, teatrul și socializarea. Plus senzația comună a oricărei generații de tineri de oriunde că tot ce e bine și frumos în viață e înainte și e foarte-foarte aproape.

Viitorii scriitori, actori, pictori, ziariști, oameni politici care au ieșit atunci din cafeneaua „Fulgușor” au intrat mai târziu în antologii, în lumina reflectoarelor, în academii, în înalte cabinete, în pușcării sau în uitare.

Acolo și atunci, în ultimul deceniu și jumătate al secolului trecut al Chișinăului, care învăța libertatea odată cu noi, vechiul și noul mergeau mână în mână, la fel cum copiii noștri ne țineau de mână în primii lor ani de viață, când ieșeam la cafenea.

Iar apoi, într-o zi, n-au mai vrut s-o facă, dar am rămas la fel de apropiați cu ei ca pe vremuri, chiar dacă nu ne mai ținem azi de mână.

Ușor, trecutul care suntem noi, cu cafelele tinereții și cu obiectele și fenomenele vechi care pot fi înțelese de adolescenții de azi doar dacă le povestim și le prezentăm modul de funcționare și asamblare, ca într-un prospect Ikea, face loc prezentului. Și asta nu ne întristează. Pentru că viitorul este deja al noului.

De mult nu mai este „Fulgușorul” în inima Chișinăului, dar a rămas în inimile tinerilor care nu mai voiau să trăiască în Uniunea Sovietică, dar încă nu știau că orice vor construi la maturitate va semăna mult cu Uniunea Sovietică. Și că statul pe care îl edifică nu reușește deloc să se descurce de unul singur de la independență încoace. Pentru că este, ca un copil, prea mic și are nevoie să învețe viața de la părinți și de la adulți.

Așa cum învățam noi atunci speranța și libertatea, ieșind din bucătării și cămine și intrând în parcuri și cafenele, ca într-o viață adultă.

Acum intrăm în cafenelele lumii ca într-o amintire a locului pe care astăzi se înalță la Chișinău o casă în care noii locatari poate își montează singuri mobilele, fără să știe că aici generația noastră de tineri, ajunși maturi, care știu ce înseamnă și Uniunea Sovietică, și Uniunea Europeană, își bea cafeaua și își împărtășea visurile că totul va fi tare bine și tare frumos.

Și chiar a fost tare.

Cafeaua.

De vreme ce nu am uitat gustul acelei cafele, dacă ne-a rămas senzația de frumusețe a acelor vremuri și, mai ales, senzația plăcută de durată a oamenilor alături de care am băut-o.

Covorul

L-am privit seară de seară, ca pe un serial, înainte de somn.

I-am urmărit rândurile, ca într-o carte, până ni se închideau ochii și începeam să visăm cerbi pe pajiști nemărginite cu flori care împrumutau culorile și aromele odăii, care devenea, ca o ilustrată, tărâm de basm.

Covorul de pe peretele din dormitor a fost pentru generația noastră televizorul și cartea de povești în toți anii copilăriei. Asta cu mult înainte

de inventarea Facebookului, care avea să împrumute de la minunatul covor tradițional expresia *cover photo*.

Și în toți acești ani, spre deosebire de televizor, covorul nu s-a stricat niciodată. N-a urlat la cei care îl priveau să voteze într-un fel sau altul. Nu a prezentat secvențe și orori dintr-un război în plină desfășurare. Și nici nu a adresat ironii oamenilor săraci, îndemnându-i să respecte mesele principale ale zilei.

Covorul este martorul tăcut al trecerii noastre prin această viață, în care învățăm să păstrăm firul roșu ce ne leagă de cei care au fost și de cei care vin.

Pentru generația bunicilor noastre covorul a fost cartea lor de colorat, iar țesutul a fost singurul lor calmant, remediu împotriva depresiei.

Covorul a fost și singurul termoizolant al încăperii, care îndeplinea și o funcție estetică. Și deseori, singura lor sursă de venit într-o vreme în care orice venit la putere însemna o schimbare în rău.

Covorul este un produs *handmade* dintr-o vreme în care totul era făcut de mâna omului, care punea acolo și ceva suflet, răbdare, pricepere și așa mai departe – câte o calitate esențială pentru fiecare culoare.

Drumul covorului începe cu o turmă de oi care pasc pentru lână și lapte pe un covor cu flori și plante pe imaș. Și se încheie cu un război de țesut, unul dintre multele războaie cărora le-au supraviețuit, cu demnitate, bunicile noastre – pentru ca viața noastră, a generațiilor următoare, să fie mai colorată. Iar între pajiște și perete a fost transformarea lânii în fire de țesut, un proces tehnologic care a rămas descris în „Amintirile din copilărie” ale lui Ion Creangă.

Că ce era șezătoarea în care se torcea caierul de lână dacă nu un *after-party* la capătul unei zile de muncă pe câmp și în gospodărie? Și ce era țesutul manual la război dacă nu rezolvarea unui puzzle de către niște adulți care astăzi nu mai sunt lângă cei dragi, dar continuă să le ofere căldură nepoților și nepoatelor cu florile covorului de pe perete sau de pe jos?

Și ce minunată invenție au la îndemână copiii și adolescenții de astăzi în persoana Youtube-ului, care încă îi mai poate fascina cu vreun

making-of al covorului tradițional, atâta timp cât nu știm să povestim în cuvinte toate semnificațiile, ofurile și admirațiile pe care ni le generează covorul! Care este pentru generația noastră *best cover ever*.

Oare ce s-ar întâmpla și cum ar fi dacă s-ar amesteca într-o zi timpurile, genurile, eroii, istoria și ficțiunea și ne-am pomeni în față cu un supergrup muzical în care ar evolua pe aceeași scenă Ciprian Porumbescu, Barbu Lăutaru, Piotr Ciaikovski, Ioana Radu, Tamara Ciobanu, Eugen Coca, Ștefan Neaga și Maria Tănase?

Ei, bine, asta ni se poate întâmpla chiar în fiecare zi, aproape pe bune, dacă traversăm Chișinăul prin acel sector uimitor din Buiucani unde toți acești muzicieni sunt străzi. Maria Tănase colț cu Eugen Coca. Barbu Lăutaru colț cu Piotr Ciaikovski.

Cu ce rămânem oare din muzica aceea și ce fredonăm în continuare ca să transmitem mai departe din acel farmec?

În capitală există doar un singur loc care a reușit să amestece la fel de surprinzător epocile, personajele reale cu cele de ficțiune și chiar cifrele de pe case și acesta se numește strada 31 august 1989. Nu 8 martie și nici 27 martie 1918. Ci anume 31 august 1989, strada care se odihnește în amintirea noastră cu numele care ni s-a prezentat în tinerețea noastră nesăbuită de 17 ani, atunci când am venit din sat la oraș pentru studii, așa cum ni se părea nouă atunci, dar s-a dovedit că pentru o bună bucată din viață: strada Kiev.

Dacă am fi avut noi atunci puterea de decizie la redenumirea străzilor, poate că am fi numit-o strada Liniștii. La trecerea din deceniul opt la deceniul nouă al secolului trecut strada 31 august de astăzi era cea mai liniștită stradă a orașului. Fără maxi-taxi-uri, vă închipuiți, fără zgomot și, bineînțeles, cu mai mulți copaci. Și fiecare anotimp aici avea bucuriile lui.

Vara își cernea ploile peste străzi și oameni fără să-și facă griji că apele vor ajunge în râul Bâc și în știrile despre nevoia de curățare permanentă a canalizării pluviale a orașului.

Toamna nu-și grăbea măturătorii să strângă frunzele, parcă special lăsându-ne să ne afundăm pașii și gândurile pe acel covor roșu-auriu pe care aveam să ajungem la maturitate, că aceea era pietonala noastră.

Iarna își aduna în liniște orășenii și oaspeții la bradul din centrul capitalei unde trecerea timpului era trădată doar de inscripția cu anul nou din spatele moșului de carton sau mascat alături de care ne fotografiam în fiecare zi de 31, iar în pozele acelea parcă și el și noi eram aceeași, neschimbați ani de-a rândul.

Primăvara își anunța discret venirea odată cu inițierea acțiunilor de salubritate.

Acum pe strada 31 august, după ce colorul și instantul au intrat în fotografiile alb-negru, parcă și zâmbetele au ieșit de pe fețele oamenilor reali ca să ajungă și să rămână doar pe panouri și afișe.

Acum, de câteva decenii, aici bisericile au reintrat în spațiile lor de drept pe care o sală de degustare a vinului și un muzeu al ateismului științific le-au împrumutat de la acestea cu de la sine putere administrativă incultă.

Ceea ce a rămas neschimbat, probabil, de mai multe decenii pe această stradă este micul spațiu de cultură și educație pe care îl conturează biblioteca, muzeul, liceul și biserica într-o vreme în care la oraș sunt oameni fără case, iar la sate – case fără oameni. Și atâta lume necultivată, inclusiv noi, cei care ne-am pornit, dar încă nu am ajuns, dar deja se face toamnă, că e 31 august.

Bine măcar că măcar această muzică a rămas cultă.

Bunica

Vărzările coapte în cuptor pe frunze de nuc și gustul lor, fără egal.

Bomboanele uitare în sertare, special parcă pentru a fi găsite.

Frucele uscate.

Fusul.

Și numaidecât acul cu ureche mare.

Pernele din casa cea mare, care depozitau între ele răcoarea în zilele de vară.

Și plapuma aceea grea ca o iarnă lungă, dar mereu caldă ca o persoană dragă.

Obiecte și, mai ales, stări.

Asta înseamnă bunica.

Și să ne scuze engleza și franceza cu bunicile lor – *grandmother* și *grand-mère* –, însă doar în limba română bunica este celălalt cuvânt pentru bunătațe.

Ca s-o ținem minte pe bunica până la vârsta aceea înaintată la care vom folosi acul cu ureche mare al ei ca să punem ața în ac.

Iar bunătațe să treacă de la generație la generație ca un fir roșu.

Piatra

Sigur că vi s-a întâmplat în copilărie să aruncați o piatră într-o apă.

Și cu cât piatra era mai mare și cu cât era aruncată mai puternic, cu atât cercurile de pe suprafața apei erau mai numeroase și durau mai mult.

Așa e și binele, ca piatra aceea.

Cu cât este mai mare, cu atât se propagă mai mult în jur.

De la val la val, de la om la om.

Dumitru CRUDU

Bătrâna cerșetoare

D.C. – n. 1967, Flutura, Ungheni, Republica Moldova. Poet, prozator, dramaturg. Ca poet, lansează *Fracturismul*, alături de Marius Ianuș, în 1998. Ca dramaturg, este jucat în Republica Moldova, România, Germania, Suedia, Italia, Franța, Belgia, Camerun, Haiti etc. Scrie multă proză scurtă, printre care volumele *Salutări lui Troțki* (2016), *Moartea unei veverițe* (2017). Opera sa de romancier numără cel puțin cinci creații: *Măcel în Georgia* (2008), *Oameni din Chișinău* (2011), *Un american la Chișinău* (2013), *Ziua de naștere a lui Mihai Mihailovici* (2019), *Margareta noastră* (2021).

Bătrâna cerșetoare era foarte supărată că niciunul dintre cei care treceau strada și se duceau în Piață nu-i dădea nimic, deși ea venise încoace tocmai din Călărași și ocupase acel loc încă de la prima oră a dimineții. Stătea pe ultima treaptă a unei bănci, închisă azi, cu fața spre oamenii ce treceau zebra, în mâini sau pe umeri cu steaguri roșii pe care erau inscripționate secera și ciocanul, panglica sfântului Gheorghe sau sloganul „Za Rodinu” și toți o ignorau cu îndârjire. Nu-i dădu nimic nici tipul cu un magnetofon în mână, care asculta cu sonorul la maximum, o melodie de-a lui Oleg Rudoi, care-i plăcuse și ei în tinerețe:

– „Pervâm delom, pervâm delom, samaliotî / Nu a devușki, a devușki patom” („Prima noastră grijă-s avioanele, / iar fetele, fetele apoi”).

– Un leu, dați-mi și mie un leu, că și tatăl meu a luptat în război, striga ea la cei care treceau strada aproape că în pas de defilare, dar nimeni nu-i dădea nimic și ea începu să regrete că-și părăsise Călărașiul ei iubit unde oamenii se pare că erau mai darnici și venise tocmai aici, cu microbuzul, plătind pentru asta cincizeci și cinci de lei. Dar ea venea încoace în fiecare an. În fiecare an de 9 mai își găsea un loc pe treptele acestei

bănci și își întindea mâinile spre mitinganți și demonstranți. În alți ani aceștia erau mai darnici. Iar din banii strânși putea să stea acasă o lună întreagă. Azi, însă, nu adună aproape nimic și tanti Fevronia era tare dezamăgită.

Era foarte dezamăgită și tanti Eleonora, și ea din Călărăși, din cartierul de lângă autogară. Dar nu călătoriseră cu aceeași mașină și nu știau una de alta. Dezamăgirea doamnei Eleonora era însă la fel de mare ca și a bătrânei cerșetoare. Doamna Eleonora fusese învățătoare de clasele primare în școala numărul doi de peste drum de bazar. În urmă cu cinci ani ieșise la pensie și de atunci se apucase să vândă flori, fără niciun fel de autorizație. Pur și simplu când apăreau carabinierii sau poliștii, își lua florile și se ascundea după vreun copac sau vreo clădire până când aceștia plecau. Iar în fiecare an venea aici la memorial să vândă liliacul cules din grădina sa și crizantemele roșii tăiate din curtea sa. Își avea și locul său. La poalele dealului pe care se înălța memorialul „Eternitatea”, chiar vizavi de pușcărie, unde de doi ani își ispășea pedeapsa un nepot de-al ei, care îl omorâse pe un fost coleg de-al lui de clasă, așa, dintr-o glumă; se jucau cu cuțitele, unul dintre ei se lipea de trunchiul unui copac și celălalt arunca cu cuțitele în jurul lui. Aruncau vreo zece cuțite. Ideea era să-l încadreze între cuțite pe cel lipit de trunchiul copacului. Din nefericire, nepotul doamnei Eleonora în loc să împlânte cuțitul lângă umărul lui Vitalie l-a nimerit în inimă și acesta a murit pe loc.

De nepotul ei își amintea cel mai des atunci când venea să vândă flori de 9 mai. Își aminti și azi. Îi părea rău pentru el. Dar și mai dezamăgită era că nu putuse să vândă azi prea mare lucru. Lumea trecea indiferentă pe alături și asta pentru că avea de unde alege. Erau foarte mulți florari și florărese. Erau mai mulți ca în alți ani. Erau atât de mulți că aceștia se întindeau ca o panglică de-a Sfântului Gheorghe de la zidurile pușcăriei și până la porțile memorialului, care, altădată, se numea „Victoria” și ea așa îl numea și acum.

Nu-și scosese pârleala și era foarte tristă. Plătise pe drum cincizeci și cinci de lei și ea nu făcu decât cincizeci. Măcar dacă ar mai vinde o crizantemă ca să-și facă bani de bilet. Dar oamenii treceau nepăsători mai departe și nimeni nu voia să cumpere flori de la ea și doamna Eleonora era foarte și foarte dezamăgită.

La fel de dezamăgit era și moș Ion. Acesta venise la memorial cu li-liacul lui adus de acasă și, de asta, nu cumpăraseră flori de la doamna Eleonora sau de la alți florari, ale căror voci l-au urmărit până a ajuns în fața piramidei compuse din cele cinci puști de granit. Dezamăgirea lui era că nu mai rezista, dar nu putea să plece pentru a-și face nevoile fiindcă Petru Petrovici Ciobanu era cu ochii pe ei. Vorbea deputatul Odnostalco, marele său prieten, și Petru Petrovici ar fi vrut ca toți oamenii din satul său, unde el era primar, să-l asculte. Își rotea ochii pe fețele lor ca să vadă cine-l ascultă și cine nu. De asta și era dezamăgit moș Ion, pentru că nu putea să plece să se ușureze și era nevoit să caște gura la ce spune prietenul primarului lor, care le-a dat câte două sute de lei ca să vină la Chișinău și acum, vrei, nu vrei, bea, moș Ion, agheasmă. Sfârși și deputatul de vorbit și moș Ion se furișă în spatele primarului și-i șopti la ureche că ar vrea să se retragă un pic pentru a face undeva pipi. Primarul îl povățui să o ia înainte spre pâlcul de brazi, unde auzise el că ar fi fost amenajate niște toalete. Moș Ion însă nu le găsi și trecu strada. Peste drum era o construcție neterminată, dar bine păzită de paznici. Puși special acolo ca să nu-i lase pe ei să se ușureze în interiorul ei. Moș Ion o înconjură și dădu peste alți paznici. Înconjură și paznicii și ajunse la o altă clădire. Coborî niște scări și ajunse într-o vale. În spatele unui copac își goli vezica plină plescând din buze.

Când însă reveni înapoi în stradă, nu văzu în fața sa memorialul. Ieșise pe o altă stradă și el nu știa cum să ajungă de acolo înapoi la memorial. Întrebă un tânăr, dar acesta ridică din umeri și nu-i spuse. O femeie însă îi explică și el îi urmă indicațiile. O luă la dreapta, apoi la stânga, apoi iar la dreapta și acum ar fi trebuit să iasă la memorial. Dar nu-l văzu în față. Realiză că se rătăcise și nu știa cum să ajungă la memorial, unde se aflau ai lui, cu care venise la Chișinău.

Îl sună Petru Petrovici și-l întrebă unde este și el nu-i putu spune. Nu știa unde este. Petru Petrovici se înfură repede, se înfură și de data asta și-l făcu cu ou și cu oțet și-i ceru să vină cât de repede poate la memorial, dacă nu vrea să plece fără el acasă, la Cubolta. Deci, plecau acasă? Așa repede?

Petru Petrovici văzu o femeie cu două căldări cu flori venind spre el și o rugă să-i spună cum să ajungă la memorial.

- Îți spun, dacă îmi cumperi o floare.
- Care dintre ele?
- Care vrei!
- Care-i mai ieftină?
- Crizantemele.
- Și cât costă?
- 10 lei firul.
- Dă-mi una.

Tanti Eleonora îi dădu și el o luă. Femeia mergea înainte și el după ea. Ea fericită că reuși, în sfârșit, să mai vândă o floare și să câștige pe ea 10 lei. Acum avea chiar șaiszeci de lei, adică cu cinci lei mai mult. Iar el era fericit că femeia îl conducea la memorial, cu toate că cheltuisese pentru asta 10 lei din cei 200 de lei pe care-i primi de la primar. Dar știa că primarul era în stare să plece și fără el, așa că cei 10 lei îl salvară de la neplăceri și mai mari.

Se despărțiră în fața memorialului, unde mai rămăsese doar Petru Petrovici și bătrânii din sat cu care venise la Chișinău. Petru Petrovici era negru la față de furie. Se mai rătăcise cineva. Trei femei. S-au pornit singure spre autocar, dar, în loc s-o ia în jos spre hotelul Chișinău, unde își parcase autobuzul, o luară în sus.

- Și unde sunteți?
- Lângă un monument!
- Care monument?
- Nu știm care!
- Citiți ce scrie pe el.
- Lazo. Iar în spatele lui e o clădire demolată.
- Nu contează ce-i în spatele lui. Veniți înapoi, în jos, spre memorial.
- O să vă descurcați?
- Sperăm.
- Știți ce, mai bine rămâneți acolo și venim noi după voi, le spuse primarul și s-au pornit cu toții după cele șase femei rătăcite.

Tanti Eleonora, vrând să economisească bani, ajunse pe jos în Piața Marii Adunări Naționale, unde pe treptele băncii stătea tanti Fevronia, bătrâna cerșetoare. Nu făcuse nimic azi și era tare dezamăgită.

Tanti Eleonora o văzu și o recunoscuse. Era cerșetoarea aia bătrână de la ei din Călărași. Tanti Fevronia, însă, nu o recunoscuse și își întinse mâna spre ea. Fosta învățătoare îi dădu cinci lei și cele două căldări cu flori.

The old beggar

Keywords: Dumitru Crudu; writer; transition; twilight zone; Romanian literature

Abstract

Maria A. HÎNCU-PATANCHON

Poeme noi

M.A.H.-P. – născută la 9 august 1981, în comuna Berezlogi, jud. Orhei și stabilită în Marsilia. Studii: Litere, apoi Drept și Administrație Publică (ambele în Aix-en-Provence), master în Studii Europene (Nisa), doctor în științe filologice (2017, Aix-en-Provence). Traduce în franceză din Ion Miloș, în spaniolă din poezia basarabească etc. Dintre volumele de poezie publicate: *În umbra destinului* (1998), *Strigăt de lumină* (1999), *Căderea în stea* (2003), *Lacrimile roșii / Les larmes rouges* (2009, română-franceză), *Coroana din cenușă* (2012), *Scrânciob pe mare / Un columpio sobre el mar* (2016, română-spaniolă). Membră a Uniunii Scriitorilor din Moldova. Membră a Societății Autorilor, Compozitorilor și Editorilor de Muzică din Franța (ca textier în limba franceză). Membră a Mișcării Mondiale a Poeților.

Poetul fără mâini

De-atâtea fulgere strivite-n mâini spre-mblânzire
Cum un mănunchi de raze în mâinile soarelui,
Și cuvinte extrase din rădăcină, în vârtejuri
subterane,
Descojind tăceri, pentru o mai bună deslușire
a sensurilor,

Mâinile poetului au căzut, fructe răscoapte de
flăcări,
Ordinea stabilită inexorabil răsturnată:
Cerule limpezi calea misterioasă a norilor,
Ridicând, în trecere, pălăria amintirilor de
odinioară.

Spațiul se umplu de spasme și de vânătași tre-
murânde,
Umbre intermitente trezind fantome adormite,
Cuvinte subțiate alergând să spele inimi îm-
pietrite,
Lângă ghilotină călăul izbucni în plâns.

Prin vene curgându-i fire de nisip,
Poetul înainta, cu rădăcini crescute în loc de brațe.
Paratrăsnet înfipt deasupra timpului,
Conectat la pământ prin vase sangvine.

O floare în flăcări

Prima ta privire mi-a prins zâmbetul
Căzut demult în roșul durut
Al câmpurilor cu maci

Mi-a luat strâns mâna agățată
De frica de a nu demonta nimic
În arhitectura clipelor

De a nu deplasa nimic în mecanica mobilă
A corpurilor copleșite de plenitudinea zborurilor
Păsări zdrobite de ploii torențiale

Pașii măreției se măsoară la final
Sufletul insondabil prin nemăsuratele
Întinderi de apă

În mijlocul oceanului și al clipelor
Sângerând maiestuos vezi cum crește
O floare în flăcări

Țară -monedă de schimb

Să străbați desculț drumuri
de tăciuni aprinși și să înțelegi
drumul spre soare începe
din tăciunii de sub tălpi

ce poți să dai în schimbul
unui umăr rănit când plăgile
amestecate cu licheni
nu mai pot să țină ziduri milenare

urlete smulse din miezul pământului
învârtind neobosite mori de vânt

stoluri de păsări în drum spre soare
se-ntorc cu lumânări în pliscuri

oameni înaintând în fil indian
cu prunci în brațe în loc de torțe
protestând împotriva unei vieți suspendate
pivoții unei lumi fără iluzii

Poeților excluși

Le-au bătut cuie în pielea
Sensibilă și-au agățat în cuie
Hainele grele răzmuiate
De puhoai și lupte corp la corp

Să stăpânească împărăția de rouă
Au vrut teritoriul intact linia de control
Până la frontierele care despart
Orele de ceață sângele de uitare

Cum ai căuta sfârscul izvorului
Nesecat în adâncul oglinzii
Simțurile care cern
Aurul de rugină poezii de poeți

Cei mai buni sunt aruncați din cuib
Rănilor căderii nasc înălțimi
Un zeu coboară și regulează veșnicia
Smulge din ceață – și desparte –

Cuiele ruginite de cele-nflorite în sânge

Drum fără întoarcere

Visăm țărâmurii noi
 oxigen plămânilor afectați
 de zboruri decapitate

dar cerem recunoștință
 pentru că am ales
 firul ierbii de-acasă

florile gratitudinii
 plecărilor amânate
 în ceasul al doisprezecelea

prinși în cercul visătorilor
 dispăruți ne precipităm
 spre gări cu buchete mari

în brațe celor
 care-au scăpat trenul
 le împărțim flori

apoi demontăm șinele
 instalăm barierele
 smulgem liniile ferate

cei plecați
 sa nu aibă
 drum de întoarcere

Amour impossible

Dulceață amară pe pâinea
 Cea de toate zilele
 Funii în jurul gâtului
 Ca niște salbe cu noduri gordiene

Să alegi între cuvintele pline
De promisiunile puterii
Și cuvintele pline
De puteri promise
Ar fi sărit în aer lacăte ruginite
Ori de câte ori și-ar fi dat explicații
Ca în acea zi de martie la aeroport
Când zărind-o a așteptat plecarea tuturor
Pentru a-i vorbi iar ea privea liniștit
Cum se duce totul pe apa Sâmbetei
Nimic n-a putut învinge destinul, nici chiar gândul
că sunt născuți în aceeași zi
(și Agustina Andrade împarte ziua cu ei dar au văzut
cum a ieșit din joc)
Darul suprem lumea ei amețitoare ofrandă
Libertății lui conectate de libertatea altora
Mult prea mult pentru un simplu muritor
N-ar fi suportat să o vadă alunecându-i
Rebelă printre degete și cuvinte

În cele mai însorite zile
Ar fi coborât un nor negru
Să-i binecuvânteze
Iar ei s-ar fi îndepărtat înspăimântați
Ca de un soare care îi orbește
Precum făceau de fiecare dată
Când apropiindu-se vedeau
Cum creștea strălucind
Înainte lor
Tot mai mare
O baltă de sânge

Cu ce cuvinte să oprim războaiele

De când moartea a prins viață
Învăț continuu cum să trăiesc.
Îmblânzind mâini tremurânde căutând pe tulpini
Mugurii ce nu vor îmboboci niciodată.

Vremuri tulburi cu chip răsturnat
Unde cei mai puternici sunt cei mai duri.
Cei care știu să cosească în floarea vârstei
Cele mai frumoase spice de pe câmpul vieții.

Numărătoarea inversă a zilelor rămase
Își golește neostoit trupul de sânge.
Am crezut că murmurul pruncilor este suficient
Pentru a înăbuși şuieratul bombelor: m-am înșelat.

Vremuri tulburi cu chip răsturnat
Alte întrebări își așteaptă răspunsurile.
Cum să smulgem din flăcări adevărul de realitate.
Sub ce ruine să găsim cuvintele care liniștesc.

De când moartea și-a intrat în drepturi
Nu mai știu cu ce drept ne iau viața.
Cu ce forță să risipim parfumul revoltelor
Și gustul de cenușă al neputinței.

Cu ce sunete să rupem vechile ranchiune
Cu ce cuvinte să oprim războaiele.
Dar în război cuvintele se blochează în gât
Obuze gata să explodeze.

Ștefan BEJAN

Găgăuzii și românii. Aspecte din viața culturală și socială a găgăuzilor în perioada interbelică

Ș.B. – originar din s. Sadâc, r-nul Cantemir, Republica Moldova. Doctor în istorie la Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați. Activitate în educație, jurnalism și consiliere culturală guvernamentală la Chișinău și Cantemir.

După unirea din 1918, autoritățile române s-au confruntat cu o nouă provocare. Cum să integreze noile minorități naționale? Aceste comunități erau străine de limba și cultura românească. Una dintre aceste minorități era formată din găgăuzi, care au venit în Basarabia în marea lor majoritate după anexarea rusească de la 1812 și au adoptat limba și cultura rusă.

În contextul tranziției Basarabiei de la suveranitatea rusă la integrarea în cadrul României Întregite, s-a observat o lipsă de coeziune lingvistică nu numai cu teritoriile Vechiului Regat, dar și în interiorul regiunii, între zonele rurale și zonele urbane ale Basarabiei. Populația de la orașe vorbea în mare parte rusă și idiș (unii dintre evrei), în timp ce în zonele rurale se vorbea în mare parte în limbile română, bulgară și găgăuză (Grigoriadis & Shahin 2020).

În comunitățile găgăuze, în special, populația nu avea nici cele mai elementare noțiuni în limba română. Nici nu aveau de unde, deoarece Basarabia era regiunea cu cel mai scăzut nivel de alfabetizare, iar găgăuzii erau una

dintre cele mai puțin alfabetizate etnii din România. Spre comparație, la 1918 peste 40% dintre locuitorii Vechiului Regat știau să scrie și să citească, iar de partea cealaltă din rândul găgăuzilor sub 10% știau carte. Cea mai ușoară metodă de a-i integra pe găgăuzi în societatea românească o reprezenta școala. Dar și aici necunoașterea limbii române a încetinit foarte mult procesul de alfabetizare a populației. De exemplu, în localitatea Cazaclia, deoarece nu cunoșteau limba română, doar 14,3% dintre copiii de vârstă școlară frecventau instituțiile de învățământ (Șornikov & Bulgar 2006: 308). Au fost și cazuri în care unii dintre profesorii români, trimiși ca să predea în localitățile găgăuze, s-au confruntat cu revolte în rândul elevilor. Un astfel de eveniment s-a petrecut în orașul Comrat, atunci când elevii clasei a VI-a de la Liceul Teoretic „Dimitrie Cantemir” au refuzat să-l mai asculte pe profesorul Nicolae Nicolina, motivând că nu cunosc limba pe care acesta o vorbește (*Ibidem*).

Autoritățile de la București au oferit o atenție deosebită sistemului de învățământ în vederea creșterii procentului alfabetizării în rândul populației din Basarabia. În acest scop, în anul 1924, guvernul român a emis Legea învățământului primar, care reglementa acțiunile ce urmau să fie întreprinse pentru a crește cât mai mult rata alfabetizării în rândul populației. Legea era una dintre cele mai moderne la acele timpuri în toată Europa și stipula: învățământul obligatoriu și gratuit al tuturor copiilor de la vârsta de 5 până la 16 ani; organizarea școlilor pentru adulții analfabeți; favorizarea pregătirii cadrelor didactice de la sate, așa încât copiii din mediul rural să obțină studii echivalente cu cei din mediul urban; susținerea învățătorilor, care plecau în zonele periferice și eterogene cum ar fi Bugeac, prin oferirea unui supliment de 50% la salariul de bază și stagiului de muncă necesar pentru pensionare; deschiderea în școli a cantinelor, căminelor, punctelor medicale și bibliotecilor școlare etc. (Crețu 2018: 78-79).

Autoritățile centrale acordau o atenție deosebită integrării în societatea românească a tuturor minorităților naționale, care au intrat în componența României după 1918. Cum școala este cea mai rapidă metodă prin care se pot integra, s-au deschis școli cu predare în limba română în majoritatea localităților din Basarabia, inclusiv în regiunea Bugeac.

Problema majoră cu care se confruntau autoritățile române era lipsa acută de cadre didactice pregătite, care să poată preda în limba română în localitățile cu majoritatea populației neromânească. De aceea, pentru a stimula cadrele didactice din Vechiul Regat să migreze spre aceste zone locuite preponderent de alogeni, Legea învățământului primar din 1924, prevedea: „Membrii corpului didactic primar, care funcționează în prezent sau care vor merge să funcționeze în comunele din teritoriile alipite, cu populația în majoritate de altă origine sau cu români deznaționalizați și care își vor lua angajamentul că vor servi cel puțin zece ani la școlile din acele comune vor primi pentru tot timpul cât vor funcționa la aceste școli un spor de 50 la sută la salariu; termenele de gradație li se vor socoti din patru în patru ani, iar stagiul cerut pentru înaintare li se va reduce cu un an” (*Ibidem*).

Articolul 159 al aceleiași legi spunea că învățătorii care își iau angajamentul să se stabilească „pentru totdeauna în aceste localități vor fi împroprietăriți cu câte un lot de 10 ha de colonizare din teritoriile disponibile” (*Ibidem*: 84). Această prevedere se referea la învățătorii care urmau să plece în județele Cernăuți, Storojineț, Hotin, dar și județele Tighina, Cetatea Albă, Ismail, Cahul, unde se aflau majoritatea găgăuzilor.

Această lege pare să fi dat roade și în rândul populației găgăuze are loc o alfabetizare continuă. Sursele vremii arată că, deja la 1930, 67,5% (7 344 de persoane) din populația alolingvă din Comrat cunoștea limba română, în vreme ce 3 507 locuitori nu o înțelegeau și nu o utilizau (Duminică 2019a: 68). În anul 1930, în localitatea găgăuză Etulia, 38,2% dintre bărbați cunoșteau să scrie și să citească în limba română (Șornikov & Bulgar 2006: 309). Unii dintre tinerii găgăuzi au demonstrat chiar succese remarcabile la învățătură și au reușit să facă studii universitare în limba română, ajungând importante figuri politice, culturale sau chiar în domeniul științific. A. Bârlădeanu, originar din orașul Comrat, a fost academician român, deținând în perioada comunistă funcțiile de viceprim-ministru și de președinte al Senatului. G. Drăgan, originar din localitatea găgăuză Copceac, a fost membru al Academiei Române și un specialist recunoscut în domeniul energetic. O altă personalitate marcantă găgăuză a fost N. Topciu din satul Tomai, imunolog, membru al Academiei Române. De asemenea, tre-

buie să-l menționăm și pe A. Măcriș, un inginer de mare valoare, care a fost numit erou național al României și Iugoslaviei (*Ibidem*: 3010). O altă personalitate este Ion Fazlî, cel care a absolvit Academia Regală de Muzică din România, iar mai apoi a devenit un mare compozitor, membru al Uniunii Muzicologilor din România și cel care a compus o melodie nouă pentru rugăciunea *Tatăl nostru* (Măcriș 2008: 78).

Academicianul român Ștefan Ciobanu, în lucrarea sa *Basarabia, populația, istoria, cultura*, descrie foarte bine relațiile dintre români și găgăuzi, dar și modul în care s-au integrat aceștia în societatea românească: „Dintre toate minoritățile din Basarabia, populația găgăuză este cea care se apropie cel mai mult de poporul român, prin calitățile sale spirituale, prin lealitatea și blândețea firii sale. Trebuie menționat că toți găgăuzii vorbesc perfect românește, iar în regiunea Comrat mulți dintre ei folosesc atât limba română cât și cea găgăuză” (*Ibidem*: 79).

Problema analfabetismului s-a menținut în rândul femeilor de etnie găgăuză, în condițiile în care la 1930 aproximativ 90% dintre femeile găgăuze nu știau încă să scrie și să citească.

Trebuie să mai menționăm faptul că populația găgăuză a cunoscut, după unirea Basarabiei cu România, un fenomen al migrației. Numai că de această dată fenomenul a avut un efect invers decât cel din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mai întâi, o parte dintre găgăuzi, adepți ai ideilor revoluționare bolșevice, a emigrat la est de Nistru și s-a așezat în localitățile de acolo sau a luptat de partea Armatei Roșii (Angheli 2010: 231). Sursele istorice menționează numeroși găgăuzi care au plecat din Basarabia odată cu trupele bolșevice, cum ar fi Evghenia Carabadjac, originară din Comrat, Petru Genov și Nicolai Tucan, originari din Ceadâr-Lunga (*Ibidem*).

Seceta a lovit din plin teritoriul României pe parcursul anului 1923, iar criza alimentară a adus sărăcirea nu numai a țăranilor, ci și a orașenilor, care depindeau complet de situația din sectorul agricol. Situația în sudul Basarabiei, în stepele aride ale Bugeacului, era mult mai dificilă decât în celelalte regiuni ale României. În aceste condiții, începând cu deceniul al treilea al secolului al XX-lea, a avut loc o emigrare a găgăuzilor în America de Sud, mai ales în Brazilia și Argentina, fenomen care a continuat și în deceniul al patrulea (Șornikov & Bulgar 2006: 309).

Fenomenul migrației în America de Sud a început în anul 1924 și a continuat până spre începutul celui de-al Doilea Război Mondial, datorat, în special, sporului natural din rândul populației găgăuze și promisiunilor autorităților braziliene că îi vor înzestra pe aceștia cu pământ (Bercu 2016: 42).

Printre familiile care au emigrat în această perioadă se numără și familia Ialamî din satul Tomai. În 1925, 6 membri ai familiei Ialamî: Ilia Vasiliievici (tatăl), Anna Fedorovna (mama), Constantin (fratele mamei) și trei copii (Sanda, Anastasia și Efim), au emigrat în orașul brazilian São Paulo, în speranța că acolo vor găsi condiții prielnice pentru trai. La doi ani distanță, familia Ialamî s-a reîntors pe plaiurile natale, fără Sanda și Constantin, care și-au găsit locuri de muncă și s-au stabilit acolo.

Despre intenția găgăuzilor de a pleca spre țărmurile sud-americe găsim și în rapoartele „Siguranței” românești. În unul din aceste rapoarte se menționează că la începutul anului 1937 poliția secretă din județul Cetatea Albă informa despre faptul că 35 de familii din localitatea Satalâc-Hagi și-au manifestat intenția de a emigra spre Brazilia. Poliția mai informa „Siguranța” că frații Mihail și Vladimir Costevî își declaraseră intenția de a pleca în Brazilia, incitându-i și pe alți locuitori din Satalâc-Hagi să îi urmeze. Emigranții invocau drept pretexte „clima capricioasă din Bugeac, din cauza căreia au loc des secete, iar în Brazilia, din cauza lipsei de forță de muncă, munca este destul de scump remunerată” (Duminică 2019b: 76).

O altă direcție a migrației găgăuzilor a reprezentat-o Republica Turcia. Spre sfârșitul anilor 1930 tot mai mulți găgăuzi au început să emigreze în Turcia. Fenomenul migrației în Anatolia a fost susținut chiar de ambasadorul Turciei în România, Tanriover, și chiar de protoiereul Mihail Ceachir (Bercu 2016: 42).

În perioada interbelică, în special în anii 1930, politica dusă de România și de Turcia kemalistă față de găgăuzii din Dobrogea și Basarabia avea drept scop principal să-i îndepărteze de lumea slavă și să-i apropie de turci, prin popularizarea limbii turce în rândurile vorbitorilor de limbă găgăuză. Scăderea indicatorilor demografici în timpul Primului Război Mondial a determinat autoritățile turce să întreprindă o amplă campanie de atragere a turcilor și musulmanilor din Balcani (Bulgar

& Duminică 2015: 60). În conformitate cu acordul dintre Republica Turcia și România, s-a decis că statul de pe malurile Bosforului va oferi o mai mare atenție renașterii culturale a găgăuzilor, încât acestora să li se ofere mai multe oportunități pentru a se dezvolta din punct de vedere social, economic și cultural. În acest scop, în satele găgăuze din Basarabia au fost deschise școli cu instruire în limba turcă sau, pur și simplu, limba turcă era materie de studiu (Grek 2016: 291). Prima clasă cu predare în limba turcă din România a fost deschisă la 25 mai 1931. În total, până la declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale, au fost deschise 26 de școli cu predare în limba turcă. Turcia a trimis profesori care au fost repartizați în școlile din satele găgăuze și a furnizat materiale didactice (Berker & Necati 2016: 72).

O altă metodă, prin care se dorea atingerea acestui scop, era trimiterea tinerilor găgăuzi la studii în Turcia. Prin urmare, Ceachir și Tanriover¹ au ajutat numeroși tineri găgăuzi să urmeze gratis studiile superioare la universitățile din Turcia. Aproximativ 40 de tineri găgăuzi au fost trimiși la diferite universități din Turcia, unde au absolvit studii superioare (*Ibidem*). Printre cei care au beneficiat de burse de studiu s-au aflat matematicianul Gheorghi Mutaf, originar din Comrat, ajungând să dețină chiar funcția de Prorector la una dintre universitățile turcești; Irina Bulgar din Vulcănești, care a obținut titlul de doctor în științe matematice la Universitatea Marmara din Istanbul; Leonid Gagauz din Cubei, care și-a făcut studiile la Universitatea din Istanbul și a devenit doctor, genetician, emigrând mai târziu în Canada (Bulgar & Duminică 2015: 67); istoricul Vasili Cebanov, folcloristul Petr Zavrak, compozitorul Vasili Ekiuzciu (Șornikov & Bulgar 2006: 309) și alții.

Turcia și-a manifestat deseori interesul pentru transferarea populației găgăuze din Basarabia și Dobrogea în regiunea Anatolia din Turcia (Bercu 2016: 42). Scriitorul și jurnalistul turc Yaşar Nabi Nayir, care a vizitat Basarabia în 1936, scria că Bucureștiul era informat despre interesele pe care le avea Turcia față de găgăuzi, așa încât la un moment dat „Guvernul României i-a propus Turciei să-i ia” (Bulgar & Duminică 2015: 60-61).

Istoriografia turcă consideră perioada interbelică drept o perioadă în care a avut loc un adevărat progres în dezvoltarea conștiinței naționale a găgăuzilor. Datorită eforturilor comune ale autorităților turce și ro-

mâne, pentru prima dată în întreaga istorie, găgăuzii au avut ocazia să studieze în limba lor maternă (Sağlam 2019: 57). Deși au primit educație în limba turcă, și nu găgăuză (aceasta în condițiile în care nu exista material didactic, nu aveau un alfabet propriu și nici normele ortografice ale limbii găgăuze nu erau stabilite), totuși limba turcă este foarte apropiată de limba găgăuză.

Protoiereul găgăuz Mihail Ceachir² este cel care, atât înainte, dar mai ales după unirea Basarabiei cu România, a depus eforturi constante pentru renașterea culturală a găgăuzilor și pentru integrarea acestora în societatea românească. Cunoscutul istoric bulgar Blagovest Nyagulov, în articolul său *De la unitate la delimitare: bulgarii și găgăuzii din Basarabia românească (1918-1940)*, menționează rolul și importanța lui Mihail Ceachir în renașterea identității etnice a găgăuzilor din Basarabiei: „Putem afirma ferm că, odată cu pregătirea și publicarea primei istorii a găgăuzilor din Basarabia, Mihail Ceachir joacă pentru ei (pentru găgăuzi) rolul pe care îl joacă părintele Paisius Hilendarsky pentru bulgari, autorul «Istoriei slavo-bulgarilor» din 1762” (*Apud* Grek 2016: 286).

Stepan Bulgar, istoric de origine găgăuză, consideră că preotul găgăuz are același rol în istoria găgăuzilor basarabeni precum cel pe care îl au Chiril și Metodi pentru slavi (Bulgar 2005: 65), iar scriitorul basarabean Nicolae Costenco spunea că „pentru moldoveni va rămâne înscris în cartea de aur a Basarabiei, iar pentru găgăuzi este un apostol”.

Datorită abilităților sale lingvistice, educative și activităților sale clericale, Mihail Ceachir a manifestat o capacitate extraordinară de conectare a comunității găgăuze cu români, ruși, lumea turcă și cea occidentală. Comandamentul său asupra limbii găgăuze, ruse și române i-a oferit accesul în cercurile conducătoare rusești și românești, care i-au permis popularizarea cu succes a problemelor găgăuzilor la cel mai înalt nivel (Grigoriadis & Shahin 2020: 3).

La începutul secolului al XX-lea Mihail Ceachir a fost cel care a dus o politică activă de iluminare a poporului găgăuz, a început să publice cărți religioase în limba sa maternă și pentru prima dată a folosit termenul „limbă găgăuză” atunci când făcea referire la limba sa maternă.

Schimbările din viața politică a Basarabiei, începând cu 1918, a contribuit decisiv la dinamizarea mișcării de renaștere găgăuză în fruntea

căreia a stat Ceachir. În perioada interbelică atenția sa principală s-a concentrat pe studiul istoriei și al etnografiei găgăuzilor basarabeni. În 1934, Ceachir a publicat în limba găgăuză lucrarea *Istoria găgăuzilor din Basarabia*, în 1937 – *Ritualuri de nuntă ale găgăuzilor*, iar în 1938 ieșea de sub tipar primul dicționar găgăuz-român (Grek 2016: 290). Hamdullah Suphi Tanrıöver a remarcat rolul proeminent al lui Mihail Ceachir în conservarea limbii și culturii găgăuze. Tanrıöver spunea despre Ceachir că „de 50 de ani încearcă să contribuie la renașterea găgăuzilor. Prin traducerea Bibliei în turcă, prin publicarea a numeroase articole în «Revista Besarabiei», prin scrierea de texte despre istoria poporului găgăuz, a încercat să prevină rusificarea, bulgarizarea și românizarea poporului găgăuz” (Sağlam 2019: 58).

Din punct de vedere economic, așezările găgăuze aveau un nivel modest de dezvoltare. Cu toate acestea, cele mai mari localități erau destul de moderne pentru acea perioadă. De exemplu, centrul administrativ al găgăuzilor, orașul Comrat, avea un tribunal, o primărie, o gară, o poștă, un birou telefonic și un telegraf, fiind, de asemenea, iluminat electric. În oraș își desfășurau activitatea notari și funcționarii unui birou fiscal, funcționau un spital, trei biserici ortodoxe, o sinagogă, un liceu pentru băieți și un liceu pentru fete, nouă școli primare, două grădinițe, o secție de pompieri și un abator (Măcriș 2004: 37-40). În perioada interbelică, Comratul a fost unul dintre centrele comerciale importante din sudul Besarabiei. În fiecare zi de luni, aici era organizat târgul săptămânal; bâlciul anual se ținea în zi de sărbătoare și era însoțit de numeroase spectacole și petreceri. În 1925, în oraș își desfășurau activitatea 34 de băcănii, 33 de cârciumi, 10 magazine de manufactură și câte 3 magazine de galanterie și pielărie, 5 brutării, 7 restaurante, 4 mori, 3 frizerii, 2 cofetării și o farmacie. Comratul avea și un hotel, al cărui proprietar a fost Nicolai Nored, și o librărie, denumită „Aurora” (Duminică 2019a: 70).

După una dintre vizitele întreprinse la Comrat, în anul 1933, juristul și publicistul naționalist-antisemit Gheorghe A. Cuza³ scria despre oraș: „[...] mi s-a părut așa cum mi l-am imaginat, fără atracții speciale. Între bordeie și magazine, am observat un spital și un liceu. Centrul orașului este locuit de bulgari și găgăuzi, dar aici puteți găsi și jidani. În piața situată în inima orașului, am văzut ruine și gunoaie care îmi aminteau

de piețele noastre de la periferie. Același spirit oriental, aceleași probleme urbane. La trotuar crește buruiian. Mirosul unui cadavru de animal, care a murit din cauza căldurii, s-a răspândit în întreg cartierul central al orașului. Porcii mănâncă orice plantă care le iese în cale. Rațe și găște se bălăceau într-un șanț murdar. Aproape peste tot putem observa stâlpi de telegraf care arată asemenea unor pânze într-o mare moartă. Bazarul era pustiu. Jupânii (prinț sau conducători la popoarele slave) au acum o siestă (odihnă de după-amiază). Căldura a făcut ca toată lumea să stea la umbră” (Duminică 2019b: 311).

Și autoritățile locale, într-o notă redactată în 1943, informau autoritățile centrale, cu un pesimism nedisimulat, că „în ceea ce privește viitorul acestui oraș, el nu apare în culori vii. Nu se văd perspective care ar promite o înflorire a orașului. Așezat departe de calea ferată, rămâne un centru mort, depășit de acele centre ce sunt situate pe liniile de comunicație, ca Ceadâr-Lunga și Românești” (Duminică 2016: 77).

În Vulcănești, un sat cu o populație de peste 7 mii de locuitori, existau atunci 9 magazine alimentare, o bancă, o fabrică de bere, patru fabrici de șindrilă, șapte hanuri, 4 ateliere de croitorie, 7 ateliere de prelucrare a metalului, 6 ferme agricole, 3 ateliere de procesare a lânii, 3 mori, 2 tâmplării, 3 fabrici de lactate, 22 de exploatații mari de teren. Majoritatea sătenilor dețineau loturi între 3 și 7 hectare de pământ. Un număr mare de țărani nu au avut pământ, închiriau terenuri agricole sau nu erau angajați (Măcriș 2004: 41-43).

Localitatea Ceadâr-Lunga, un alt centru important al populației găgăuze, în 1929 era dotată cu iluminat electric, avea o judecătorie, un ambulator, farmacii, 5 bănci și cooperative, 2 biserici, o sinagogă, un gimnaziu, 4 școli primare, 2 mori, 2 fabrici de ulei și o cărămidărie (Măcriș 2008: 75-76). Din 1932, în comuna Ceadâr-Lunga funcționa Căminul cultural „Avântul”, dotat cu o bibliotecă cu circa 1 200 de volume, sală pentru spectacole cu scenă fixă și un aparat de radio. În 1934, în localitate a fost construită baia comună, cu o sală cu 10 dușuri și o cameră individuală cu 2 dușuri, care funcționa 3 zile pe săptămână, iar în cazuri excepționale – epidemii – zilnic (Duminică 2016: 75).

Perioada interbelică a constituit pentru găgăuzi o etapă importantă de renaștere națională și un moment propice de agregare etnică, când

majoritatea reprezentanților acestei etnii s-au aflat în componența unui singur stat. Drepturile și libertățile garantate de Constituția României din 1923, Legea învățământului primar din 1924, dar și de alte prevederi legale democratice, au oferit găgăuzilor posibilitatea de a se manifesta în toate sferele vieții socioeconomice și culturale. Faptul că găgăuzii au fost percepuți la nivel oficial ca o etnie distinctă de bulgari a dus la consolidarea conștiinței naționale, dar și la conservarea și dezvoltarea propriei culturii. Nu mai puțin importantă a fost activitatea publicistică și educațională a protoiereului găgăuz Mihail Ceachir, care a publicat *Istoria găgăuzilor din Basarabia*, a tradus Evanghelia în limba găgăuză, dar a fost și autorul primului dicționar găgăuz-român. Toate aceste evoluții favorabile au permis integrarea găgăuzilor în societatea românească și participarea acestora la procesele politice din România.

Note ■

¹ Hamidullah Suphi Tanrıöver a fost ambasador acreditat la București în răstimpul 1931-1944; în toată această perioadă, a fost implicat activ în procesul de renaștere națională a găgăuzilor, a vizitat personal localitățile găgăuze din sudul Basarabiei, unde a ajutat la deschiderea a 26 de școli cu predare în limba turcă.

² Mihail Ceachir a rămas în istorie ca unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai familiei preoțești basarabene Ceachir. Acesta s-a născut în 1861, în satul găgăuz Ceadâr-Lunga, județul Bender. Familia sa a imigrat din Dobrogea mai întâi în Principatul Moldovei, apoi în Bugeac. A studiat la Școala parohială locală și la Seminarul din Chișinău, care la acea vreme erau unicele instituții de învățământ superior din Basarabia. Ulterior, s-a dedicat pedagogiei, ocupând pe rând funcții importante, cum ar fi educator la Școala spirituală de băieți din Chișinău, președinte al Consiliului pedagogic Chișinău pe lângă Ministerul Învățământului, iar din 1884 a fost hirotonit preot la biserica Școlii spirituale cu hramul „Întâmpinarea Domnului”.

³ Gheorghe A. Cuza, jurist specializat în drept român, om politic naționalist, poet și publicist român, a fost fiul profesorului Alexandru C. Cuza, președintele organizației naționaliste și antisemite Liga Apărării Național-Creștine (1923-1935) și al Partidului Național Creștin (1935-1938).

Referințe bibliografice ■

Angheli 2010 = F. Angheli, *Краткая история гагаузов* [Scurtă istorie a găgăuzilor], Chișinău, 2010

Bercu 2016 = Oleg Bercu, *Evoluția social politică a populației găgăuze de la mijlocul secolului al XIX-lea și până la sfârșitul secolului XX-lea*, Galați, 2016

Berker & Necati 2016 = Kurt Berker, Necati Demir, *Gagauz Öğrencilerin Türkiye Türkçesi Konuşma Becerisinin Değerlendirilmesi*, în „Türk Eğitim Bilimleri Dergisi”, vol. 14, nr. 2, 2016

Bulgar & Duminiță 2015 = St. Bulgar, I. Duminiță, *Găgăuzii din Basarabia în contextul relațiilor româno-turce în perioada 1931-1940: istorie și personalități*, în „Archiva Moldaviae”, VII, 2015

Bulgar 2005 = St. Bulgar, *Протоиереу Михаил Чакур 1861-1938* [Protoiereul Mihail Ceachir 1861-1938], în vol. *Pagini din istoria și literatura găgăuzilor secolul XIX – sfârșitul secolului al XX-lea*, Chișinău, 2005

Crețu 2018 = Vasile Crețu, *Legislația românească în domeniul învățământului primar (1918-1940)*, în „Akademos”, nr. 2, 2018

Duminiță 2013 = I. Duminiță, *Бессарабские болгары и гагаузы во взглядах румынского писателя и политика Георге А. Куза* [Bulgarii și găgăuzii basarabeni în viziunea scriitorului și politicianului român George A. Cuza], în vol. *Bulgaria: Metropolă și diasporă*, Chișinău, 2013

Duminiță 2016 = I. Duminiță, „Monografiile” comunelor plasei Comrat, județul Tighina, din 1943 (I), în „Revista de etnologie și culturologie”, vol. XX, 2016, p. 68-78 (disponibil pe https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/68_78_Monografiile_comunelor%20plasei%20Comrat%2C%20judetul%20Tighina%20din%201943%20%28I%29.pdf)

Duminiță 2019a = I. Duminiță, *Cu privire la modernizarea orașului Comrat în perioada interbelică (1918-1940)*, în „Revista de etnologie și culturologie”, Volumul XXV, 2019, p. 67-72 (disponibil pe <http://ethnology.asm.md/wp-content/uploads/8.Ivan-DUMINICA.pdf>)

Duminiță 2019b = I. Duminiță, *Гагаузы межвоенной Бессарабии в отчетах румынской сигуранцы* [Găgăuzii din Basarabia interbelică în rapoartele Siguranței românești], în *Молдова и Гагаузия в контексте истории развития молдавской государственности* [Moldova și Găgăuzia în contextul istoriei dezvoltării statalității moldovenești], Comrat, 2019

Grek 2016 = Ivan Grek, *The activity of Paisius of Hilandar and M. Chakira: Common and specific*, în „Rusin”, nr. 1 (43), 2016

Grigoriadis & Shahin 2020 = Ioannis Grigoriadis, Evgeniia Shahin, *Between Ethnic group and Nation: Mihail Çakir Histories of the Gagauz*, în „East European Politics and Societies”, First Published July 23, 2020, (disponibil pe <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888325420937803>; accesat 26 noiembrie 2020)

Măcriș 2004 = Anatol Măcriș, *Găgăuzii cred în ziua de mâine*, București, 2004

Măcriș 2008 = Anatol Măcriș, *Găgăuzii*, București, 2008

Sağlam 2019 = Nesibe Ayşe Sağlam, *Post-Sovyet Süreçte Gagauz Kimliğinin Yeniden Üretilmesi Üzerine Sos-yolojik Bir Araştırma*, İstanbul, 2019

Șornikov & Bulgar 2006 = Piotr Șornikov, St. Bulgar, *Социально-культурное состояние гагаузов в годы румынской оккупации* [*Situația socio-culturală a găgăuzilor în timpul ocupației românești*], în vol. *История и культура гагаузов* [*Istoria și cultura găgăuzilor*], Comrat-Chișinău, 2006

Abstract

Gagauzians and Romanians. Aspects from the cultural and social life of the Gagauz people in the interwar period

Keywords: *Romanians; Gagauz; colony; Republic of Moldova; identity; social integration; famines; war*

After the re-unification of 1918, in an attempt to integrate the new territories in the administrative structure of Romania, the Romanian authorities faced numerous social and cultural problems. One of them was related to the integration of national minorities in Romanian society. The Gagauzians were a minority of Turkish ethnicity located mostly on the territory of Bessarabia, which was foreign to the Romanian language and culture, being also one of the ethnic groups with the lowest literacy rate. Romanian authorities have taken a series of actions to speed up the integration of Gagauz into Romanian society.